

ARHIVA SOMEȘANĂ

REVISTĂ ISTORICĂ-CULTURALĂ

Proprietar și Director:
VIRGIL ȘOTROPA

Inscrisă sub Nr. XX C. — 2
Trib. Năsăud

CUPRINSUL:

	Pag
Virgil Șotropa: <i>Mănăstiri și călugări în Valea Rodnei</i>	119
Ioan Vaida: <i>Pagini din viața lui Alexandru Bohățel</i>	128
Vasile Bichigean: <i>Plutăritul pe Someș</i>	157
Virgil Șotropa: <i>Maltratarea lui Gh. Bariț în Cernăuți</i>	181
S. Hurdea: <i>»Reuniunea de cetire și cântări« din Zagra</i>	187
Virgil Șotropa: <i>Din scrisorile celor dispăruți</i>	196
Onisim Filipoiu: <i>Câteva documente grănițerești</i>	214

BIOGRAFII ȘI MONOGRAFII

Iuliu Moisiș: <i>I. Inginerul Emanoil Floră Sidor 1847-1921</i>	219
<i>II. Căpitanul Vasile Popițan 1833-1892</i>	221

COMUNICĂRI

Iosif E. Naghiu: <i>La mormântul Mitropolitului Bănulescu</i>	226
<i>Note despre o carte</i>	228
<i>O odă închinată lui Andrei Mureșianu</i>	229
Ioan S. Pavelea: <i>Legiuiri din trecut: Mejda de hotar</i>	231
Florian Mureșianu: <i>Amintiri</i>	234
<i>Cronica Năsăudului</i>	236
<i>Muzeul năsăudean</i>	250
Ștefan Buzila: <i>Protopopii Năsăudului</i>	251

Redacția, administrația și direcția revistei:
»ARHIVA SOMEȘANĂ Năsăud, Str. Vasile Nașcu,
Năsăud 1940

Mănăstiri și călugări în Valea Rodnei

Virgil Șotropa

Intențindu-se pe la mijlocul secolului XVIII mișcările împotriva Unirii cu biserica Romei, curtea din Viena și guvernul transilvan emitea diverse ordine pentru înfrânarea acelor mișcări și apărarea Unirii primejduite. Organele statului erau somate să dea cea mai mare atenție instigațiilor și agitațiilor religioase și să urmărească cu toată severitatea maicuseamă pe călugării neuniți vaganți, cari în mod clandestin treceau din Moldova și Muntenia pe teritoriul principatului ardelean.

Magistratul orașului Bistrița — care de altfel era bănuțit că nutrește sentimente anticatolice — primia toate ordinele amintite și trebuia să se conformeze acelor, observând și cercetând orice incident de natură religioasă ivit în satele »vidicului valah« din Valea Rodnei. În protocoalele magistratului bistrițan aflăm date apretabile în această materie, care ne dau unele deslușiri asupra situației de ordin religios din acel timp, dar mai ales ne descoperă câte ceva despre unele mănăstiri din ținutul nostru, despre cari până azi avem prea puține informații.

Astfel fiind somat de către amintitul magistrat să împărtășească tot ce știe despre călugării veniți de curând din principatele românești în ținutul Năsăudului, protopopul din Năsăud raportează în 7 Octomvrie 1752 următoarele: Călugării Dionizie, Ion fiul Bărdanului și Vașile a lui Iacob, toți din Feldru, au fost pe la Rusaliile trecute în biserica din Năsăud, de unde au venit

să-l cerceteze și pe el, protopopul, la locuința lui. Cum și când au trecut aceia în Moldova și cum au întors, n'o știe, nu s'a interesat de ei și nici n'a anunțat superiorităților sosirea acelor.

— Asemenea a sosit în 4 c. în Sângeorz călugărul Vasile, fiul popii Roșu, precum spune el: prin Maramureș. Acesta trecuse în Moldova prin 1737 ori 1738.

În baza comunicărilor făcute de protopopul năsăudean, magistratul Bistriții și luă imediat măsurile necesare ca numiții călugări, precum și încă alți câțiva sosiți între timp și văzuți prin vidic, să fie aduși în oraș, unde să se facă severe investigații asupra vieții și scopului venirii lor în acest ținut. Totodată din nou li se ordonă protopopului și celorlalți preoți din satele districtului năsăudean că neamănat să raporteze dacă vr'un »cleric« trece în Moldova, ori întoarce de acolo, fie din ținutul acesta ori de altundeva. Ordinul guberniului publicat în această chestie să fie foarte strict observat.

Despre investigațiile și interogatoriile săvârșite s'a redijat proces verbal intitulat: Examen racione Clericorum nonnullorum Valachico — Schismaticorum diversis temporibus¹ e Moldovia per Regnum Hungariae Comitatumque Maramarusiensem Principatum Transilvaniae consequenter, Districtum Bistricziensem Valahicum ingresorum a Iudicatu Lib. Reg. Civitatis Bistricziensis in praes. Tit. Projudicis Steph. Seiverth de Rosenberg die 9 Octobris A. 1752 institutum.

Primul călugăr interogat în 9 Octomvrie 1752 e din Sângeorz și depune următoarele: Îl cheamă *Vasile a Popii Roșu*, e căsătorit de 20 ani cu o femeie din Maieru, care e acum în Moldova; are 2 fii și 2 fete. A trecut în Moldova înainte cu 10 ani, și acum a întors prin Maramureș cu pașaport (regia) iar nu prin pasul Rodnei, căci aci ar fi trebuit să stea la contumață (carantină). A venit să vadă pe mamă-sa și rudeniile, și să caute unde s'ar putea așeza, ca să-și aducă la primăvară și copiii, având ei moșie în Sângeorz. Plecase spre Ardeal în tovărășia unor Moldoveni îmbrăcați în straie de cari poartă Valahii la Baia, și a sosit aci în 3 c., iar în 4 c. s'a prezentat la Protopopul din Năsăud. În Moldova femeia lui a stat la călugărițe în Pătrăuț, iar el la Ilieșești la călugări ca servitor timp de 7 ani. Știe scrie și ceti, a învățat

încă în tinerețe în Moldova, iar acum a început să *instruiască și copiii în district*. Dealtfel nu e preot, deoarece a luat în căsătorie o văduvă, deci nu poate fi spiritual (Geistlicher). La calugări a servit ca diac. Soția lui s'a făcut călugăriță, despărțindu-se ei de bună voie de olaltă, iar el nu se mai poate căsători. Nu vrea să se facă preot, ci a venit numai ca să încerce ași așeza copiii la mamă-sa, căci în Moldova sunt grele contribuțiile; la primăvară iarăși va trece în Moldova. Amintitele mănăstiri stau în depărtare de 4 ore una de alta.

✓ Al doilea călugăr interogat este: *Ion a Bărdanului din Feldru*. Are tată și mamă în această comună. E căsătorit de 7 ani, dar n'are copii. A trecut în Moldova în luna Octomvrie a anului trecut, și a întors la Rusalii a. c. A stat la mănăstirea Neamțului. A învățat în copilărie înainte cu 14 ani acolo un an a cetii. Apoi a venit acasă, a trăit la tatăl său și a învățat mai departe. După ce s'a însurat a plecat odată iarăși la Moldova după 10 fl. ce-i rămăsese cineva dator când se aflase acolo; plecase în societatea unui anume Vasile. N'au putut atunci întoarce din cauza zăpezii mari, ci au petrecut la mănăstirea Putna, unde în postul Paștilor a venit un vlădică din »Valahia«, care — pentru un fapt bun — pe amintitul Vasile l-a sfințit ca popă, iar pe el ca diacon, în care calitate a servit la biserică. Intorcând acum acasă, protopopul n'a considerat ca legitimă ordonarea lui, care nu s'a făcut aci în țară, deci de atunci încoace n'a făcut slujbă aci în biserică. A venit prin Maramureș, pe drumul ce duce mai aproape din Putna. Acuma e un simplu sătean mirean; ar voi însă bucuos să se facă popă, dacă i se va da ocazie.

U Urmează interogarea lui *Vasile a Iacob, originar tot din Feldru*: A trecut în Moldova în Octomvrie 1851. În timpul scumpetei din 1741 mai trecuse odată în Moldova, unde a studiat 7 ani la mănăstirea Niamțului; apoi iarăși s'a întors în casa tatălui său, s'a căsătorit și a plătit contribuții ca și ceilalți săteni. Înainte de întoarcere însă în Moldova a împrumutat unor oameni cereale și de aceea a mers acolo anul trecut ca să le recapete; dar din cauza zăpezii n'a putnt întoarce până acum la Rusalii. La întoarcere peste Putna a fost ordonat acolo — spre a săvârși un lucru bun — de către un vlădică din Rădăuți, ca popă. E însurat de 4 ani și are o fiică. A venit prin

Maramureș cu cel interogat înaintea sa. Susamintitul vlădică se chiamă *Misail*; acesta fusese mai de mult episcop în Rădăuți care rezidență a părăsit-o de bună voie și a predat-o cu știrea Voivodului unui altuia. Apoi a plecat, a umblat încoace și încolo, mai ales pe teritor turcesc pe muntele »Zwetabora«, unde sunt multe mănăstiri. Pe acolo a peregrinat, apoi prin »Valahia« și Sârbia, unde a stat câtva timp la un domn și i-a instruit copiii. Apoi a intrat prin părțile sudice în Ardeal, a venit în Districtul valah la *Sângeorz*, unde a petrecut aproape 3 ani și a clădit aci mănăstirea¹⁾. În fine înainte cu circa 2 ani a trecut iarăși în Moldova, unde trăește la mănăstirea Putna. În continuare, Vasile a Iacob depune despre sine, că e stabilit (*haussässig*) în Feldru și aci plătește dările. Dacă protopopolul ar dori să-l instaleze undeva ca popă și să-i legalizeze ordonarea, ar cerca să fie folositor. Acum nu servește la biserică, ci umblă la ea ca și alții, și și în Moldova a făcut servicii numai ca diac.

*

În ziua aceasta de 9 Octomvrie slobodnicul Lazăr din Năsăud raportează magistratului bistrițan, că în Zagra mai este un călugăr, fiul Popii »Selajre«, apoi asemenea un anume Mihăilă Barna.

*

Interogările continuă în ziua proximă, 10 Octomvrie, tot în prezența projudelui Seivert.

Primul este interogat *Grigore a Popii Vasile a Cate*. Depune acestea: E căsătorit de 8 ani cu o femeie din Zagra; are un fiu și două fiice. A trecut în Moldova înainte de 5 ani pe la Crăciun; acolo a studiat la Roman, unde e o școală Domnească și o rezidență vlădicească. A învățat ceva carte și acasă, dar numai în Moldova s'a îndeletnicit mai mult cu învățătura. A stat acolo trei ani, și a întors prin Maramureș, căci pe aci e drumul mai scurt și nu se ține contumață. Preot nu s'a făcut, ci numai a studiat. A întors înainte de Paștile anului trecut. În sat n'a instruit

¹⁾ Bătrânii satului Sângeorz spuneau, că mănăstirea a stat la Valea Mărului, înconjurată de morminte, ale căror urme »s'ar vedea și azi«. Clădirea a fost mutată în sat »peste apă«.

copii. A servit în calitate de diac câteodată la biserica nouă unde slujește popa Flore, și anume ca diac fără plată. De altfel e sătean de rând și plătește dări. Protopopul îl cunoaște și l-a cunoscut bine totdeauna. A și fost la el de când a întors din Moldova, și l-a însoțit pe protopop și cu ocaziunea *sfințirii bisericii din Vermiş*.

Urmează apoi interogatorul lui *Mihăilă a Maftei din Zagra*. Depune că e căsătorit de 9 ani cu o femeie din Mireș din comitatul vecin; are o fiică. A trecut în Moldova înainte cu 5 ani la Crăciun, ca să studieze, căci uitase puținul ce a învățat în copilărie. A studiat în Roman cam cinci ani în »colegiul dominal«. A întors înainte cu câteva săptămâni, prin Maramureș peste Telci, la Zagra, și a mers drept acasă, iar câteva zile după sosire l-a văzut protopopul. În Moldova nu s'a făcut popă ci numai a studiat; la zile de post și rugăciuni, în unele Dumineci și sărbători a făcut câteodată servicii de diac la vechia biserică din Zagra, dar fără plată. Altfel plătește contribuții, pe cari și în absența sa le-a plătit regulat soția sa.

*

Toți acești călugări interogați se demit acasă, după ce chezăuesc: 1) pentru Vasile a Popii Roș din Sângeorz: Pintilie Budișanul și Todor Bursi, jurați din Sângeorz; 2) pentru Ion Bărdan și Vasile a Iacob din Feldru: Nechita Bărdan, Vasile Luchi, Andrei Popi, Todor Bogolinului, săteni din Feldru; 3) pentru Grigore a Popii Vasile și Mihăilă a Maftei din Zagra: Buscoi Ursul, Sevel Bumbu, Sălvan Dumitru și Drăgan Andrei, locuitori din Zagra.

*

În aceeași zi interveniseră câțiva Feldrihani pentru judele lor, cărui i se ordonase să aducă în oraș pe *călugărul Dionisie*, întors din Moldova și domiciliat în Feldru. Judele adică n'a băgat seama și numitul călugăr a reușit să fugă din mahalalele orașului. Judele a fost arestat, acum însă promite că dacă va fi liberat va năzui din toate puterile să-l prindă pe fugar. E demis cu garanția lui Nechita Bărdan, Andrei a Popii și Todor Bogulin din Feldru.

*

În 21 Octombrie senatorii Martin Dinges și Ioachim Bedeus, în casa primarului Georg Töckelt, fiind interogator cu *călugărul Dionisie*, care fugise în 10 c. și a fost prins în Maieru la căpitanul »reformat« din Regimentul »Springer«, cu numele Fejér. Călugărul depune:

Mai înainte s'a chemat Dionizie, decând însă e călugăr a primit numele Daniel. Aceasta trecere la călugărie s'a întâmplat în »Pocrow«, o mănăstire din Munții Moldovei¹⁾. El e din Feldru ca și tatăl său, iar mumă-sa din Năsăud; aceștia nu trăesc. E de 30 de ani, a trecut în Moldova înainte cu 19 ani, și a stat la Pocrouw. A trecut atunci peste Brașov — deoarece pasul rodnean era închis — în societatea unui diac cu numele Irimie, originar din câmpie. În Pocrouw a servit pe lângă un popă bătrân, iar după un an s'a călugărit și a studiat, precum și mai de mult studiasse ceva. Înainte cu 5 ani l-a hirotonisit mitropolitul din Iași cu numele Nechifor, și despre aceasta are și un atestat în locuința sa. În Ardeal a venit la Rusaliile trecute prin Maramureș, peste Telci, fiind drumul acesta mai apropiat. A venit la Feldru, însă după ce călugărilor nu li-e permis să locuiască într'un sat, așa a mers la un frate al său care locuiește într'o casă¹ la câmp, nu departe dela *mănăstire*, și a stat la acela, precum și la mănăstire. Imediat după întoarcere a mers mai întâi la Năsăud și s'a prezentat la Protopopul; de acolo a întors la Feldru, unde l-au văzut judele împreună cu alții, cari au știut de el. Când s'a prezentat, protopopul i a zis să se prezinte și la episcop, îndată ce va sosi aci în Năsăud. Pe acesta l-a tot așteptat, ba a voit să plece chiar la Blaj; dar nimeni nu l-a instruit că ce are de făcut, căci atunci s'ar fi prezentat și magistratului. A tot așteptat și sperat că va veni însuși episcopul în curând; de aceea nu s'a prezentat Vicarului episcopesc²⁾. De când a venit, nici n'a slujit la biserică nici n'a instruit copiii, ci s'a rugat numai pentru sine și a trăit din mila rudeniilor. Drumul spre casă l-a dus și peste Putna și acolo a vorbit cu *episcopul Misail*, care înainte cu 2—3 ani a petrecut în Sângeorz în districtul de aci.

La întrebarea că de ce a fugit în noaptea înainte de a fi

1) Schitul Pocrov din Munții Neamțului.

2) Vicarul din Blaj fusese probabil în vizitație canonică.

interogat, fiind el citat la aceasta, și nu a mai apărut, călugărul răspunde, că în noaptea aceea a fost împreună cu protopopul într'un cvartir în mahala, dar s'a dus cu calul la câmp și apucându-l acolo frigurile, a plecat de pe câmp acasă, silit de boală. Dup'aceea fiind întrebat primarul din Feldru Todor Truțu cu deamănuntul despre împrejurările acestui călugăr, Truța răspunde: Călugărul de când a întors din Moldova nici n'a servit la biserică nici n'a instruit copiii, ci la ordinul în scris al protopopului i s'a avizat (eingeräumt) la casa fretelui său în câmp un mic locșor pentru o odăiță, unde a petrecut. Ctitorii mănăstirii din apropiere l-au chemat (berufen) și i-au făcut nădejdi, că îl vor instala la amintita mănăstire și vor delătura pe călugărul de până acum de acolo, ceea ce însă nu s'a întâmplat. El, primarul, de aceea n'a raportat faptul acesta magistratului, deoarece călugărul *cu permisiunea protopopului a rămas în Feldru* și el judele n'a fost prezent când s'a publicat ordinul gubernial emanat »in hac materia«, deci nici n'a știut de el.

După aceasta sunt interogați și bătrânii din Sângeorzul rom., cu numele: Opre Pinteleșc subjude, Andrieș a George și Todor a lui Berci, cari depun că: Mănăstirea de pe hotarul lor au clădit-o popa »Tinău« și *un fost vlădică din Moldova cu numele Misail*. Au terminat clădirea înainte cu 3 ani și tot circa timp de 3 ani s'a lucrat la ea. Mănăstirea a fost consacrată de amintitul episcop *împreună cu protopopul* în prezența multor altor popi și mireni săteni. *La sfințirea bisericii din Ilva încă a fost prezent acel episcop precum și protopopul*. A fost de față însă și »der hierländige Vicarius«¹⁾; dar ei, martorii, nu știu dacă acesta l-a cunoscut pe vladică și dacă a știut ceva despre el. Nici aceia n'o știu, dacă acel vlădică a îndeplinit atunci acolo ceva funcții bisericesti. Mai târziu numitul vlădică a trecut în Moldova.

În continuare sunt interogați sătenii din Feldru, că pentru ce au tolerat ei la sine pe amintitul călugăr și n'au raportat nimic despre el?

Feldrihanii răspund unanim, că după ce cu permisiunea căpătată s'a clădit *mănăstirea de lângă sat*, (bei ihrem Dorf), n'au avut în ea alți călugări decât Ruși și alți străini, pe cari nici nu-

¹⁾ Vicarul episcopal din Blaj.

cunoșteau bine. De aceea mai bine ar fi voit să conferă o astfel de slujbă (Station) unui din copiii săteni ai lor, de aceea l-au chemat pe Dionizie și încă înainte cu un an, mai ales că atunci încă nu se publicaseră astfel de ordine și opreliști.

Dup'acestea senatorii voiau să-l încarcereze pe călugăr până Lunia viitoare și atunci să raporteze chestia magistratului. Locuitorii din Feldru interveniră însă cu cea mai mare insistență (auf's alleräusserste) pentru călugăr și se rugară că acesta să poată rămâna aci, însă nu în carceră, ci la o gazdă (auf der Herberge in »Haus-Arest«) sub paza lui Precup Ghirigan și Petrașcu lui Todor și să fie prezentat apoi de ei la proxima ședință. — »Conceditur«, și acești doi săteni din Feldru sunt acceptați ca chezeși pentru călugăr.

În 23 Octomvrie, călugărul Daniil (Dionizie) împreună cu bătrânii satului Feldru sunt din nou citați și interogați în fața magistratului. La întrebarea dacă vrea să treacă la unire, Daniil răspunde, că a știut că *aci în finut trebuie să fie unit*, de aceea e in voit să devină unit, precum sunt alți popi de aci.

Locuitorii din Feldru adaogă la aceasta: Nu poate ocupa mănăstirea nici un neunit, deaceia au chemat pe călugăr cu scopul, ca să treacă la unire; și dupăce ei au auzit că »vlădica valah ardelean« vine aci (în Bistrița) pe la târgul de țară din ziua Sf. Vartolomei, au așteptat cu trecerea la unire a acestui călugăr până la sosirea episcopului. Mai departe spun acei săteni că l-au chemat pe călugăr cu intenția să între el în serviciul mănăstirii, iar pe celalalt călugăr, care de prezent se află acolo, să-l înlature.

La întrebarea, dacă au ei puterea să înlature pe *călugărul unit* care se află de prezent în mănăstire, Feldrihanii răspund, că mănăstirea e a lor și e construită pe hotarul lor.

Atunci călugărul Daniil adaogă, că el fusese de părere, să trăească în mănăstire împreună cu călugărul unit, care acum se află acolo. Iar la întrebarea: cât de bătrân e acel călugăr, răspunde că pe timpul năvălirii Tătarilor a fost încă copil mic.

Dup'acestea călugărul Daniil (Dionizie), din cauza stării sale trupești bolnave, este dus în camera călăului (lictoris), iar ca asigurare că nu va fugi, pentru el chezeșuesc sătenii Feldrihani: Nechița Bărdan, Ștefan Danci, Precup Grigoraș, Ion Niamț și Za-

Iarie Tălharul, fiecare cu gajul (sub vinculo) de 40 fl., până când va sosi hotărîrea guberniului în chestie.

Bătrânii Feldrului mai sunt odată citați și atunci depun că *între fundatorii mănăstirei este și protopopul*, iar călugărul Dionizie a fost chemat atât cu știrea protopopului, cât și a întregului sat. În urma acestei mărturisiri, magistratul arestează pe trei dintre bătrânii Feldrihani, cari sunt și fundatori ai mănăstirii, cu motivarea că împotriva ordinului gubernial publicat, l-au chemat pe Dionizie din Moldova și n'au raportat nimic despre acest fapt.

În ziua următoare, 24 Octomvrie 1752, călugărul arestat Daniil, împreună cu chezeșii săi, e dus în casa primarului Georg Teckelt, iar de aci — conform promisiunii sale făcute ieri că va trece la unire — e transportat în biserica Piarștilor, unde în prezența senatorilor Martin Dinges și Georg Decani, a superiorului Piarștilor și celorlalți călugări piarșiți, *apoi a Protopopului din Năsăud precum și a popilor valahi districtuali*, numiți mai jos ca chezeși, depune jurământul de trecere la unire. După săvârșirea acestui act, părintele Dionizie este liberat din închisoare cu condiția, ca nici să nu fugă și nici să nu slujească ca popă, până când nu va primi permisie spre acest scop dela Episcopul valah, ori dela Vicarul acestui.

Pentru persoana și ținuta demisului călugăr chezeșuesc următorii: Protopopul Tănase din Năsăud, popa Ion din Salva, popa Ion din Feldru, popa Vasile din Salva, popa Mitru din Năsăud, popa Andrei din Feldru și Ignat diac jurat din Rebrîșoara; apoi sătenii Nechita Bărdan, Oniță a lui Andrieș, Ștefan Danci și Petrașcu lui Todor din Feldru.

*

Despre toate cele expuse mai sus magistratul Bistriții, într'un raport lung d. d. 28 Octomvrie 1792, informă amănunțit pe gubernatorul transilvan de atunci, contele Ioan Haller de Hallerstein. Acesta într'o scrisoare din 7 Noemvrie luă la cunoștință cele raportate și ceru să i-se trimită guberniului procesul verbal redijat în chestie, adaugând că va dispune ulterior cu privire la călugării interogați.

Pagini din viața lui Alexandru Bohățel

Ioan Vaida

I

Două misiuni politice ale deputatului Bohățel în 1848 și 1849

Cu privire la antecedentele ce au determinat alegerea de căpitan suprem al lui Bohățel din partea Năsăudenilor, fie-mi permis și mie a comunica unele date și precizări ca unuia, care deși am fost prea tânăr și prea nepregătit de a pricepe atunci întreg trecutul politic al moșului meu, totuș mi-a fost dat de a scrie încă sub controlul său personal scurta sa biografie din »Enciclopedia Română« apărută în Sibiu.

Chiar înainte de 1848 a avut Bohățel ocaziune să cunoască năcazurile grănițerilor români ardeleni. În îndrumarea ce i-au dat alegătorii orașului Hațeg sunt înșirate sub punctele 4 și 5 plânsorile și dorințele grănițerilor. Cunoscând bine mentalitatea acestora, Bohățel ca deputat în Pesta numai de silă a primit, alături de colegul său deputat Szaploneczai, misiunea la Leopoldstadt. Szaploneczai, nobil maramureșan, român de origine dar maghiarizat, trecut chiar la confesiunea calvină, deputat al orașului Sighet din Maramureș, era descendent al familiei *Stan de Săpânța (Szaploneczai)*; numele său familiar maghiar e transformarea

predicatului nobiliar în nume de familie — un procedeu uzitat destul de des la nobilii de pretutindeni în Transilvania și Ungaria. Aderent aprig și convins al lui Kossuth, Szaploneczai s'a expus zadarnic pentru a abate dela ținuta lor antikossuthistă și antimaghiară pe grănițerii năsăudeni din Leopoldstadt, cari nicidecum n'au vrut să depună jurământul de credință guvernului revoluționar. Bohățel a rămas cu ocasiunea acestei misiuni neplăcute și nedorite rezervat în vorbe și în fapte, în contrast cu colegul său sanguinic. Spunând maiorul Pop, comandantul batalionului român de grănițeri, că în calitatea sa de militar el nu poate recunoaște decât pe ministrul de războiu din Viena de superior în drept a-i trimite porunci, deputatul maramureșan scoase din buzunar un anunț, destinat de a fi afișat în public, pe care era tipărit cu litere cât pumnul, că pe ministrul de războiu contele Latour l-a spânzurat poporul vienez¹⁾.

Cu mult mai însemnată și de importante urmări avea să fie misiunea lui Alexandru Bohățel din primăvara și vara anului 1849.

În 10 Maiu 1849, chiar în preziua executării lui *Stefan Ludwig Roth*, a sosit la Cluj comisarul revoluționar Szentiványi, pentru a înlocui pe călăul Nemaghiarilor ardeleni, pe comisariul fanatic sadic Csányi. Acesta, doctrinar mărginit, ajunsese în curând la ceartă cu generalul Bem, polonez cu distins trecut ostășesc, om cu vederi largi și între posibilitățile necesităților militare și cu mentalitate umană. Pare că sanguinariul Csányi, umflat de conștiința

¹⁾ Informațiune orală primită dela Alex. Bohățel în ultimii ani ai vieții sale, din care reese, ca misiunea la Leopoldstadt a urmat în Octombrie 1849 evident numai la puțină vreme după 6 Octombrie, data izbucnirii revoluțiunei vieneze din aceea lună («Oktoberrévolution») și a asasinării ministrului de războiu, contele Latour. Cf. V Șotropa: Pășaniile batalionului I năsăudean în 1848—49, Arh. Som. Nr. 14, 1931 pag. 399 și urm., unde se vede că nici intervențiunea de mai târziu a deputaților români *Manuil Gozsdu* și *Sigismund Papp* n'a putut schimba mentalitatea intransigent dinastică a acestor grănițeri. Vezi și: Iuliu Moisil: Conștiința națională și eroismul grănițerilor năsăudeni, Arh. Someșană Nr. 24 1938 pag. 156 și urm.

importanței proprii de comisar civil, anume spre a-și manifesta competența sa superioară față de militariul polonez, a ținut în cazul lui Roth să arate, că el nu respectă amnestia acordată acestuia din partea lui Bem. Dar »energia« lui Csányi, care făcuse odioasă domnia lui Kossuth în Ardealul locuit în covârșitoare majoritate de Nemaghiari, începuse a deveni incomodă și guvernului din Dobrițin.

Deci ca sfetnic în cauzele Românilor ardeleni a fost delegat din partea clubului deputaților români din dieta ungară, întru ajutorul lui Szentiványi, Alexandru Bohățel. Szentiványi își începu activitatea de comisar în 12 Maiu, ziua după catastrofa lui Roth. Ni s'a păstrat un unic document despre modul cum a fost aprepriată misiunea lui Bohățel din partea deputatului coleg român Papp Sigismund (Jiga), redactorul ziarului românesc »Democrația«, subvenționat de guvernul revoluționar al lui Kossuth. În singurul exemplar păstrat al acestui ziar cetim (Nr. 1 din 24 Iunie 1849):

»La Cluj în locul comisariului Csányi s'a dus cu deplină putere dl Szentiványi luând lângă sine de ajutor pe reprezentantele român ales Bohățel. Noi destul am strigat în vara trecută, în adunarea țarei, că să se aplice în esmisii mai importante și Români. Acum vedem pe reprezentantele nostru Bohățel în capul trebilor. Inșă de va fi molăcios precum i-a fost firea, mai bine beie o cupă de vin, precum e datina Românului, să se înfocheze. Oțălește-te frate Sandre! Căci îți va răsplăti națiunea ostenețele tale cu mulțămită eternă. Știm, cumcă ți-e grea pusăciunea între atâția ciocoi de aristocrați, dar cu cât e lucru mai greu, cu atâta e mai scumpă încoronarea deplinitului. Nici nu-ți pase de împiedecări, cu carii ai de a te lupta, căci agere et pati fortia Romanorum est, sau românește vorbind: a face lucruri mari și a pățire cumplite este însușirea Românilor¹⁾.

Deci Papp Jiga (Zsiga) îi băga de vină lui Bohățel

¹⁾ Dr. Silviu Dragomir: »Democrația« în Almanahul presei române din Ardeal și Banat an. 1928 pag. 90.

lipsa de temperament și îi recomanda să »beie« »o cupă de vin« ca să se »înfocheze«. Zsiga, precum vedem din Corespondența Ioan Maniu-Simeon Bărnăuțiu¹⁾ obicinuia și mai târziu să folosească acest mijloc pentru a se »înfoca«. Iată ce spune despre »deregătorii« districtului Chioarului Ioan Maniu unchiului său (Căpitanul suprem al acestui district era atunci, în 1863, Sigi mund Zsiga Papp): »Deregătorii și învățații (intelectualii) lor nu știu decât a vorbi ungurește și a bea ca porcii (sic), dela căpitanul suprem până la cel de pe urmă scriitor, cu foarte puține excepțiune!« Formularea acestei fraze dovedește, că Ioan Maniu nu a crezut că ar fi de numărat ca »excepțiune« căpitanul suprem Papp Zsiga.

Asămânând caracterizarea lui Bohățel în 1849 din partea veselului său coleg Papp Zsiga cu cea care reese din cuvintele serioase ale lui Dumitru Moldovan, scrise cu 12 ani mai târziu²⁾, ajungi la convingerea, că temperamentul socotit sobru și firea circumspectă, caracteristică pentru Bohățel cel trecut de 60 de ani, cum l-am cunoscut eu, le-a avut și Bohățel cel tânăr. Iar »moleciunea« aparentă ascundea, când era vorbă de urmărirea unei fiinte, o tenacitate ce nu se lăsa abătută de piedecile ce i-se puneau, ci își urma calea înainte, până ce-și vedea voința validată.

Altcum, și Papp Zsiga, cu toată frivolitatea sa, recunoaște greutatea misiunii lui Bohățel și parcă printre șirele lui atât de ușurate se resimte totuș oareșicare respect față de curajul colegului său »molecios«.

În memoriile lui Vasiliu Moldovan³⁾ e însemnat cum în 1849 Românii refugiați în munții apuseni se uită unul la altul când Dragoș le declamează frasele sale kossuthiste, și își spun: »*acesta nu e Românul pe care l-am dorit noi*«.

¹⁾ Dr. Coriolan Suciu: Corespondența Ioan Maniu-Simeon Bărnăuțiu 1851—1864. Blaj 1929 pag. 176 și urm.

²⁾ Vezi: »Arhiva Someș.« Nr. 24 pp. 130—138.

³⁾ Pag. 113 a »Memoriilor« lui Vasiliu Moldovan (Brașov 1895).

Cu totul alta a fost impresiunea ce a rămas Năsăudenilor despre Bohățel. Dată fiind firea mai blândă și mai conciliantă a lui Szentiványi și mai târziu a următorului comisar Boczkó¹⁾ (acesta ruten maghiarizat), Bohățel a făcut tot posibilul pentru a reduce dușmăniile și pentru a alina pedepsele aplicate. A intervenit ca să fie cei acuzați ascultați și judecați prin o procedură în regulă și să nu se mai pronunțe pedepse cu moartea, atât de darnic aplicate sub cârmuirea lui Csányi și a antecesorilor săi. Fiind trimis în ținutul Năsăudului spre a face investigațiuni la fața locului în anumite cazuri denunțate, a salvat pe cine numai a putut de urmărirea pornite adeseori fără nici o bază, ori sub pretexte ridicole. Ba a scos din năcaz pe unii, persecutați ca dușmani ai libertății cum o înțelegeau Kossuth și aderenții săi, terminând procedura de investigațiune cu folosirea de dovezi potrivite, astfel încât cei urmăriți au trebuit să fie achitați, fiind găsiți dimpotrivă aderenți ai idealurilor kossuthiste. »Dar actele acestora, după ce ele și-au îndeplinit scopul, le-am nimicit, nu cumva venind — precum au venit — după aceea Nemții, să-i persecute iarăși pe cei achitați pe baza actelor mele, de astădată ca pe dușmani ai Austriei și ai împăratului«²⁾.

Această atitudine din 1849 a lui Bohățel i-a creat simpatii generale și neperitoare între Năsăudeni. Popularitatea lui în ținutul întreg a fost și pe la începutul anilor 1860 foarte vie și în special prepozitul *Macedon Pop* și-a validat toate legăturile și toată influența ca fiu respectat de grănițer, ca să fie cerut și ales Alexandru Bohățel de căpitan suprem al nou înființatului district³⁾.

1) Incercările de împăciuire ale comisarilor Szentiványi și Boczkó au fost în legătură cu ideile emigranților munteni Bălcescu și Boliac pentru o apropiere româno-maghiară, dar fiind în August 1849 suprimată revoluția maghiară, au rămas fără urmări.

2) și 3) Informațiuni orale primite dela A. Bohățel în ultimii ani ai vieții sale.

Personalitatea și firea lui Alexandru Bohățel

Ca om bătrân aproape de 70 de ani a fost încă o aparițiune impunătoare Bohățel; de statură înaltă, proporționată, cu nas acvilin frumos, trăsuri distinse, regulate, stârnind respect cu privirea ochilor deștepți, sprâncenați și cu fruntea de cugetător; gura cu buze foarte fine, avea o expresiune de bunăvoință socotită, prietinoasă și glumeață. Barba mare albă, ca a unui arhiereu, augmenta impresiunea că stai față în față cu un bărbat de valoare superioară. Părul din creștet nu-i albise de tot nici la adânci bătrânețe, ci puțin mai rar, era împestrițat cu fire negre.

Mișcările îi erau domoale, încâtva rigide; vorba cumpenită, trăgănată, niciodată precipitată și aceasta nu numai când ținea un discurs public, ci și în contactul zilnic. Pricepător și iubitor de glume, era un bun povestitor, dar nu era oricând comunicativ. După ce ai avut vreodată norocul de a auzi 'pe' Bohățel când era dispus a istorisi câte-ceva din vieța sa, despre contactul său cu bărbați frunțași celebri români¹⁾ și străini, despre atâtea variate întâmplări serioase și vesele — predate cu umor —, te simțiai rămas cu neuitata impresiune și fericite de a fi putut asista la cuvintele unei mari și venerabile personalități de unică originalitate, reprezentând o perioadă istorică plină de evenimente însemnate, sguduitoare, multe de interes deosebit pentru trecutul nostru național.

Avea glas puternic, care putea fi auzit într'o adunare numeroasă chiar și dela o depărtare mai mare. Să-l fi văzut pe Bohățel vreodată mândios, abia îmi aduc aminte. Dacă îl năcăjia prostia ori reavoința cuiva, pe acela nu-l mustra de-a dreptul, ci se folosia mai bucuros de arma batjocurii ironice, fiind peste tot de o dispoziție sufletească

¹⁾ Va fi de interes a se ști, că poetul *Vasilie Alexandri* a fost în 1848 la Cluj oaspele lui Bohățel și a dormit chiar la dânsul. E de regretat, că despre aceasta și despre alte epizode ce ar fi fost vrednice de păstrat în memorie, nu se află însemnări.

echilibrată, senină. Adevărul e însă, că ironia îi era adeseori de un ascuțit foarte tăios.

Și ca om bătrân apărea bine îmbrăcat, fără a exagera însă grija pentru exteriorul său. În decursul revoluției din 1848—49 și-a propus a nu mai purta cravată, dacă va ajunge să scape teafăr din această vălmășeală, fără a fi părtaș de cravata de cânepă, care a pus capăt vieții atâtor contimporani ai săi amestecați în mișcările politice. Și s'a ținut de hotărîre, s'a prezentat chiar la împăratul Francisc Iosif de două ori în audiență, fără amintita bucată a toaletei moderne de bărbat. Barba mare îi ascundea, ce e drept, abaterea dela costumul de rigoare.

Portretul publicat în Nr. 21 al »Arh. Someșene« e singurul portret bun, reprodus după o fotografie luată de fotograful Koller din Bistrița ¹⁾. Eu am un exemplar al acestei fotografii, pictat în colori pe sticlă, tot de Koller. Portretul ce se află la banca »Economul« în Cluj, al cărei prezident a fost Bohățel până la moarte, nu seamănă nici cu fotografia după care e făcut, necum cu Bohățel cel adevărat.

Ironia lui Bohățel

Ironia lui Bohățel, fiind aplicată adeseori și față de oameni lipsiți de simțul pentru ironie, ori chiar cinici nepăsători, nu i-a creat atâți inimi, câți ar fi avut dacă ar fi pășit împotriva lor în mod autoritar.

Cel mai celebru caz de gest ironic al lui Bohățel a fost pe vremi punerea la cale a alegerii de deputat în 1869 a lui Pap Zsiga, cel pomenit mai sus în legătură cu misiunea politică a lui Bohățel din 1849.

Proclamând Românii ardeleni în adunarea dela Miercurea (7—8 Martie 1869) pasivitatea față de alegerile pentru dieta ungară, convocată pe 20 Aprilie al aceluiaș

¹⁾ V. pag. 578 a num. cit. al »Arh. Som.« Fotografia s'a luat pe la sfârșitul anilor 1860. Koller a fost un artist în specialitatea sa, ceeace i-s'a recunoscut mai târziu, fiind denumit fotograf al curții.

an la Pesta, Bohățel, care pentru ciclul anterior 1866—69 fusese ales de deputat la Năsăud cu unanimitate, prin votare secretă și pe lângă un program național românesc pronunțat, fiind căpitan suprem, ajunsese într-o situație destul de delicată. Papp Zsiga, ca vechiu cunoscut din dieta pestană a anilor 1848—49, ceru să fie candidat cu program guvernamental la Năsăud. Năsăudenii erau însă, pe lângă consensul tăcut al căpitanului suprem, aderenți ai pasivității. Legea electorală în vigoare dela 1867 încoace avea o dispoziție, conform căreia, dacă până la un ceas anumit nu se prezentau votanți mai mulți, putea fi chiar unicul candidat declarat ales de deputat cu oricât de puține voturi. În Năsăud se afla un pensionar maghiar cu drept de alegător; acesta și-a dat votul pentru Papp Zsiga. Al doilea votant cine era să fie? A fost căpitanul suprem, care în calitatea sa oficială nu putea să ia o atitudine antiguvernamentală, cu atât mai puțin că votarea nu era secretă și astfel ajunse, ca unicul deputat ales — drept vorbind — cu un singur vot, deputatul guvernamental român Papp Zsiga pentru ciclul electoral 1869—1872 în dieta din Pesta.

În acest gest se vede toată ironia lui Bohățel, care a persiflat în această formă mai puternic posibilitățile date prin legea electorală, aplicând-o *ad litteram*, decât prin orice atitudine declamatorică, protestatară. Cinismul lui Papp Zsiga, al partidului guvernamental și al guvernului s'a îndestulit însă cu faptul, că aveau cu un vot guvernamental mai mult, neluând în seamă profunda ironie și batjocură a modului cum s'a câștigat acel vot, iar procedura fiind incontestabil legală, mandatul s'a verificat și s'a aprobat în ședința dietei din 8 Iunie 1869 ¹⁾ ²⁾.

¹⁾ Cf. Teodor V. Păcățian: Cartea de aur vol. 5 pp. III—V și pp. 131—132 precum și pp. 182 și cele urm.

²⁾ Ar mai fi de observat, că vorbirea lui Bohățel reprodușă în Nr. 21 al »Arh. Som.« pp. 585—590 s'a ținut la Gherla, nu la Dej, care a fost capitala comitatului Solnoc interior, până când capitala comitatului Dăbâca a fost Gherla.

Un tablou interesant

În opul lui *Nicolae Popea: Memorialul arhiepiscopului și Metropolitului Andreiu baron de Șaguna* sunt înșirați din memorie membri ai »poate celei dintâi societăți de lectură« românești și e pomenită și împrejurarea că această societate s'a format »sub prezidiul lui Alexandru Bohățel, astăzi (adecă în 1889) căpitan suprem în pensiune«. Insemnarea aici publicată e (în afară de numele contelui Radu Panaiti scris de altă mână cu creion) toată scrisă cu cerneală de mâna lui Alexandru Bohățel, fiind indicat și anul 1844. E clar, că scopul a fost numai de a ținea în evidență sumele ce s'au plătit. Numărul celor înșirați e mai mic, decât în comunicarea făcută de Popea cecece e ușor de explicat, fiind la Popea vorba de membri societății în decursul mai multor ani, pânăcând Bohățel înseamnă numai sumele încurse (pe cât se pare oferite de bună voe) în anul 1844.

Numele Medulerilor a Societati de Cetire Tinerimi Romani din Clus, scris cine quaștu au datu 1844.

Bohaczel Alexander 12 mc. Baldi Theodor 5 Rmc. Jank Abraham¹⁾ 10 Rfr. m. c. Ioan Constantin 10 Rfr. mc. Fodor Ladislaus 5 Rfr. mc. Pop Aaron 5 Rfr. cm, Popea Nicolae 3 Rfr. mc. Mihaly Iulius 1 Rfr. Pints Joannes 5 Rfr. mc. Tobias Dionysie 5 Rfr. mc. Balomiri Joannes 2 Rfr. Tordosan Amos 5 Rfr. Pap Simion pe lună 50 × rmc. Csergedi Joseph 2 Rfr. mc. Puskas Joannes²⁾ 2 Rfr. mc. Sotropa Alexander 2 Rfr mc. Pap Alexander³⁾ 1 Rfr. 20 × r. Orosz Joannes 5 Rfr. Pap Ladislaus 2 Rfr. Pap Nicodim 12 Rfr. mc. Costande Aurel 7 Rfr. Lugosan Marcian 10 Rfr. Salvian Ioan 5 Rfr. Moga Basilie 4 Rfr. Macellar Georgie 2 Rfr. Lupan Arthemie 2 Rfr. Kerpenesan Ioan 4 Rfr. Barb Nicolae 3. Comes Panaiti Radu 15 mc. Ramonfalvi Pap Janos 3 Rfr.

*

1) Avram Iancu.

2) Ioan Pușcariu.

3) Alexandru Papiu Ilarian.

Două mandate dietale din 1848

Urmează în traducere din ungurește, textul celor două mandate dietale primite de Alexandru Băhățel în 1848. Mandatul din Hațeg e deosebit de instructiv, arătând cum chiar înainte de 1848 s'a aflat un orașel în Ardeal cu caracter pur românesc, după cum se vede din numele familiare ale iscălitorilor mandatului. Remarcabilă e și alegerea prin aclamațiune din Dobâca, pentru dieta din Pesta; se vede că și atunci se cunoșteau metode — cari azi par de tot moderne — de a însufleți pe alegători.

a) Indrumare, pe lângă care privelegiatul oraș nobil al Hațegului trimite și împuternicește pe cei doi deputați aleși ai săi, anume pe confracții noștri Constantin Papfalvi și Alexandru Bohațal spre străduire întru binele obștesc și prin aceasta și întru binele și fericirea acestui oraș privelegiat la adunarea țării, ce are să se înceapă în orașul liber regesc al Clujului în 29 Maiu al anului acum curent 1848 și anume:

1. Au să-și dea silință confracții noștri deputați de a îndrepta înclinarea celor trei națiuni nobile ce compun adunarea patriei spre ținta, ca națiunea, ce în această țară există cu cel mai mult popor, cea valahă, care pierzându-și odinioară independența sa e ținută până'n ziua de azi în afară de marginile constituțiunei, să se primească în șirul celorlalte trei națiuni constituționale, și încă în decursul acestei adunări a patriei să ajungă de a fi reprezentată. După ce se va fi întâmplat aceasta,

2. Cât privește Uniunea plănuită a acestui mare principat al Ardealului cu Țara Ungurească, ce e atinsă și în punctul al treilea a propunerilor regești, întrând în desbaterea ei se declare și aprobarea pe lângă condițiuni asigurătoare a egalității naționale și de drept a tuturor locuitorilor, presupunându-se, că o să fim supuși cu credință Majestății Sale ca domnitorului nostru legal.

3. Luându-se în desbatere după împrejurările de acum sistarea relațiunilor urbariale actuale și despăgubirea respectivilor proprietari de pământ din partea statului, au să insiste că aceasta să se poată îndeplini încă în decursul actualei adunări a țării.

4. Considerând că în această epocă de tranziție a patriei însăși clasa urbariaristilor are să câștige poziție mai favorabilă și liberă, fiind destul de clar că și umerii soldaților de graniță sunt

apăsați de greutăți insuportabile, confracții noștri deputați au să-și depună toată silința întru aceea, ca împreună cu alții și soldații de graniță dela Hațeg să se elibereze de purtarea în ăst mod a armelor și să fie așezați în șirul celorlalți cetățeni liberi; și fiindcă ostășimea dela graniță din ce oară s'a întemeiat, a dat jertfe de sânge domnitorilor săi și patriei în vremea războaielor cu Prusia, Turcii și Francezii, să se sisteze amestecul domeniului camerei din Huniadoară în pădurea de pe hotarul Hațegului; iar veniturile moarei ce se află pe apa Hațegului și e numită acum erarială, ale târgurilor de țară și săptămânale, ale crăsmăritului și ale munților să se verse în cassa orașului cu atât mai mult, cu cât poziția naturală a acestui oraș și starea lui pretind necondiționat ridicarea de instituțiuni de educațiune. În urmă:

5. Dat fiindcă și pe ostașii valahi dela margine îi apasă tot atari greutăți ca pe ostășimea mărgineană secuească, au să fie cu toată atențiunea confracții noștri deputați, ca atunci când s'ar debate cumva plânsorile nobilei națiuni secuești, să se iee tot așa în cuvenita considerare și ostășimea valahă dela margini.

6. Să se saneze plânsoarea relegioasă a locuitorilor greci neuniți. În viitor să se țină și acea în șirul religiilor legal recepte.

7. Să participe fiecare cetățean al patriei într'un mod egal la purtarea sarcinilor generale.

8. Să se aducă lege despre libertatea preseii, și în sfârșit:

9. Confracții noștri deputați au să fie cu toată râvna spre scăderea prețului sărei.

Dată în adunarea generală a sfatului funcționarilor și orășenilor al orașului privilegiate Hațeg în 21 Maiu, în anul Unamie optsute patruzeci și opt.

Isac Fagaras jude suprem, Ioan Muntean senator, Ioan Ciuciu senator, Pantila Muntean senator, Nicolae Bajasch (Baieș), Iosif Moldovan.

b) Proces verbal despre alegere de deputați pe basă reprezentativă a comitatului (județului) Dobâca întâmplată în 4 Iulie al anului curent 1848 pentru a fi trimiși la Pesta, la proxima adunare comună a patriei.

Intrunindu-se plenul comitatului la ziua determinată pentru adunarea generală și fiind avizat contele comite suprem¹⁾ despre aceasta, a apărut între state, și a ocupat scaunul și după ce anumite obiecte anterioare chestiei alegerii au trecut prin obicinuita desbatere, stimatul domn comite suprem a pus statelor întrebarea: decumva au aruncat ochii cu consens general asupra unor atari persoane pentru deputăție, cari ar fi de ales prin aclamațiune fără de nici o votare? Decumva e cazul să dea de știre numele acestora? Totodată a denumit de president al comisiunei electorale pe Daniil Cserényi, unul dintre jurii supremi, iar de secretar pe subsecretariul Ladislau Tussai.

La aceasta statele se declarară cu o singură voință că au atât de mare încredere în comitele Samuil Wass, unul dintre jurii supremi și în Alexandru Bohățel, încât fără de nici o îndoială sunt decisi a-i alege prin aclamațiune generală de deputați, și dat fiind că la apostrofarea judeiului suprem prezident decumva cineva are oareșicare obiecțiune față de cei pomeniți, nemanifestând nimeni împotrivă, s'au aclamat imediat cu voința generală.

Văzând voința concentrată a statelor spre alegerea în acest mod a acestor două persoane, prezidentul comisiunei Daniil Cserényi a declarat pe judele suprem contele Samuil Wass și pe Alexandru Bohățel în fața plenului întreg de deputați aleși — iar ei fiind aclamați din partea statelor cu strigăte de vivat (éljen), au fost esmiși cu acea dorință generală că să-și dea silință acomodat recerințelor vremii de a lucra în acelaș gând întru toate pentru binele obștesc al patriei.

Dela ședința comisiunei electorale în Bonțida, 4 Iulie 1848. Daniil Cserényi, jude suprem; extrădat prin Ladislau Tussai, subsecretar.

*

¹⁾ Contele comite suprem (Gróf Főispán) a fost contele Francisc Béldi urmașul baronului Ludovic Josika, demisionat, după votarea Uniunii, din demnitatea de comite suprem al comitatului Dobâca. E de observat că în întregul proces verbal se ocolește pomenirea numelui său.

O rugare a grănicerilor năsăudeni

Prin un înalt rescript, datat din 24 Martie 1861 a fost anunțat, că pe ziua de 15 Aprilie se va da conducerea administrațiunei districtului Năsăudului în mâinile căpitanului suprem, — precum se vede din rugarea datată din 7 Maiu a foștilor grănițeri către prezidentul provizoric al guvernului ardelenesc, contele Emeric Mikó de Hidvég și din »protocolul« adunării din 18 Aprilie ce a avut loc la Năsăud. Nu știm din ce motive denumirea până la ziua anunțată nu s'a întimplat. Scrisoarea consilierului aulic Dumitru Moldovan (publ. în Nr. 24 al »Arh. Som.« pe p. 130) vorbește de »intriģele« ce »nu reușară«.

Protocolul

conferinței din 18 Aprilie 1861 ținută în Năsăud prin subsemnații preoți, inteligenți, juzi, notari și aleși ca reprezentanți ai tuturor comunelor din teritoriul fostului regiment al doilea român de frontieră.

După ce de o parte dela ieșirea prea înaltului rescript al majestății sale c. r. apostolice din 24 Martie 1861, prin care prea grațios s'a hotărît ca teritoriul fostului nostru regiment de frontieră să formeze un district autonom de sine stătător, până acum au trecut mai bine de 3 săptămâni, în care timp înzadar am așteptat denumirea căpitanului pentru noul nostru district; iar de altă parte fiind cu termenul de 15 Aprilie tot prin acel prea înalt rescript hotărît, în care ar fi avut a înceta activitatea c. r. deregatorii în teritorul fostului nostru regiment de frontieră, nu numai că ar (n'ar) avea să mai stea în activitatea lor de până acum pe timp ne numit și poate că foarte îndelungat, ba încă peste aceasta va să se înființeze și organizarea unei c. r. Prefecturi pentru teritoriul nostru; așa dară membri comitetului de fonduri al fostului nostru regiment, pre cum și alți bărbați de încredere din acest teritor, pătruși de acea sfântă datorință care în timpul prezent strâns le impune asigurarea unui viitor fericit constituțional pe cale legală, și îngrijiți cu privire la sus atinsele împrejurări neașteptate, ce le privesc de cele mai neînșelătoare semne, apte de a ne împiedeca, sau cel mai puțin a ne amâna intrarea între barierele constituționale, au hotărît și conchemat o adunare generală din subsemnații reprezentanți și inteligenți ai comunelor din fostul regiment de frontieră, al cărei scop de căpătenie pe lângă alte

obiecte de pertractare să fie consultarea și defigerea acelor pași, care trebuie să se întreprinde spre a mijloci cât mai curând denumirea căpitanului, ca și acest district să fie în stare a putea începe organizarea sa autonomă ca și celelalte comitate, districte și scaune din Marele Principat al Transilvaniei.

După ce dar în ziua de astăzi s'au adunat subscrișii reprezentanți ai comunelor sus memorate, s'a constituit conferința sub prezidiul Reverendisimului Domn Vicar foraneu greco-catolic Grigore Moisil și s'au ales patru secretari, în persoanele Domnilor Florian Porcius, Florian Marian, Maximilian Lica și Basil Petri, după care apoi Domnul președinte prin o cuvântare a arătat starea anormală a Districtului acesta în prezent, pentru că nu s'a denumit căpitanul suprem spre restaurarea oficiolului Districtuale, asemenea cu acele comitatense, după trecutul termen de 15 Aprilie a. c. și s'a dovedit lipsa neînconjurabilă de a întreprinde pași mai energici spre apropierea de terenul constituțional; și apoi au început desbaterile despre obiectele următoare:

1. Ce pași ar fi de a se întreprinde ca să se mijlocească cât mai în grabă denumirea căpitanului de district?

Venind adunarea la cunoștință despre intențiunile Domnului Thieman prefect c. r. din Bistrița în privința înființării unei reorganizațiuni în contra principiului constituțional, a declarat întreaga adunanță cu vot unanim cum că dânsa aceea reorganizațiune o privește de anticonstituțională, fiind că acel act taie în contra diplomei din 20 Octomvrie 1860, și autograful împăărătesc din 24 Martie 1861, prin care teritorul cuprinzător de comunele fostului regiment român de frontieră are a se organiza întocmai după forma Districtului Făgărașului, și din asta cauză adunanța nu poate cuprinde cu mintea, cum în contra susnumitelor scrisori împărătești ar putea fi cu modru, ca abatându-se dela terenul constituțional, să curgă pe alte căi abnorme. Spre înconjurarea piedecelor, ce stau înainte, și cu deosebire spre a se putea organiza acest district în forma constituțională a decis adunanța, ca să aștearnă o suplică motivată la înalta Cancelarie aulică în Viena, iar alta la Esc. sa Domnul Guvernator al Transilvaniei Conte Emeric Mico de Hidvég, adu-

nându-se asta din urmă prin o deputațiune constatatoare din următorii membri aleși prin adunanță, adecă: Reverendisimul Domn Prep. Macedon Pop, R. D. Vicar Grigore Moisil, R. D. Protopop grec. răs. Teodor Busdug, onor. Domn. Pretor Basil Butean, Florian Porțius, Actuar Flore Marian, Actuar Maximilian Lica, Preot Clement Lupșai, Preot Moise Pop, Preot Simeon Flămând, Invăț. Basil Petri, Jude Basil Tomuția, Paramon Găzdac.

2. Ce ar fi de făcut dacă pașii, care se vor întreprinde, nu vor avea rezultatul dorit?

Cu reprivire cu pașii, care au de a se face prin deputațiunea aleasă și în persoana și prin suplica care tot de odată îl va asigura pe Ex. sa Guvernatorul și de încrederea noastră cordială pentru persoana sa, și pentru întreprinderile sale în privința patriei, sperează adunanția cum că cu reflexiuni la starea de acum anormală propunerea pentru căpitanul districtual se va realiza și efectua într'un mod corespunzător așteptării noastre; însă totuș decumva aceasta speranță nu va avea efectul dorit, atunci adunanția își rezervează dreptul său de a întreprinde pași necesari, neabătându-se dela calea constituțională.

3. Spre înconjurarea adunărilor prea dese din comunele districtului s'ar afla de necesar a înființa un comitet pentru ducerea și desbaterea lucrurilor și afacerilor în privința treburilor atingătoare de interesele întregului district pe timpul până la denumirea căpitanului.

Iniințarea unui comitet spre acest scop sub împrejurările de față s'a aflat de lipsă și s'au denumit ca membri: Președinte: Grigore Moisil V. f. Membri ordinari: Teodor Anton căpitan, Ioan Purțela căpitan, Pantilimon Domide căpitan, Grigore Mihăilaș căpitan, Petre Tanco loc., Gavril Pop loc., Nicolae Lazaricu loc., Dionisiu Perie loc., Flore Porțius actuar, Dumitru Vaida actuar, Basil Nașcu inv., Basil Mureșan inv., Basil Petri inv., Cosma Anca inv., Andrei Morar inv., Ștefan Pop paroh, Teodor Busdug protop., Nicolae Cotrusiu inv., Ion Mureșan, Maximilian Haliță, Isidor Boduscou (Bodescu), Samoil Ruști, Roman Pop, Ludvig Clocoțian maior, Leon Pop, George Lica căpitan, Maximilian Lica, Flore Ma-

rian, Ștefan Neamțiu, Basil Vârtic, Andrei Mihăilaș, Basil Busdug, Ioan Lazar, Spiridon Feti, Leontin Luchi, Hiob Bota, Grigore Bota, Gr. Hangea, Ava. B. Hangea, Sever Hangea, Alexandru Șotropa, Basil Bașota, Toma Hontila, Clement Lupșai, Simeon Tanco, Demeter Chitul, Dumitru Moldovan, Gab. Moldovan, Grigore Verzariu, Leon Creciun, Peter Mutul, Ipate Moldovan, Ioan Pavelea, Iacob Moisil, Gavril Feti, Ștefan Ventul. Acest comitet s'a însărcinat și a luat asupra sa îndatorirea de a face toți pașii necesari atingători de obiectul suspomenit, în care privință adunanța întreagă prin aceasta împuternicește comitetul ca să poată lucra în numele distric-tului întreg.

4. Ce ar mai fi de a se face în cauza fondurilor și a proprietății, ca deciderea ei — și transpunerea obiectelor, după petițiunea din 13 Decembrie 1860 în posesiunea noastră — să se efectueze fără amânare?

S'a făcut concluziune ca să se trimită una din nou la Majestatea c. r. apostolică și la Înălția Sa arhiducele Rainer ca președinte al Ministerului de stat.

5. Din mai multe părți s'au făcut imputări, cumcă adunarea națională din Sibiu din 13 Ianuarie 1861 nu ar fi fost legală, pentrucă membri dintâi nu ar fi fost aleși și împuterniciți de popor, precum și cumcă episcopii români nu au fost autorizați a întreprinde pași în cauzele naționale.

5. Adunanța de față recunoaște conferința din Sibiu ținută în 13 Ianuarie 1861 prin inteligența română să fi fost legală și cumcă membri adunării au reprezentat națiunea română, și cu deosebire se recunosc membri din partea fostului regiment al doilea român de graniță, care a luat parte la acea conferință din Sibiu ca reprezentanți legali a acestei populațiuni, ținând de ale sale voință toate acelea care s'au decis în acea adunare națională. Asemenea se recunosc și toți pașii întreprinși de episcopi ca împuterniciți ai națiunii române, pentru care adunanța de față și respică episcopilor cea mai adâncă mulțămită, rugându-i ca și de acum înainte »toties quoties« când vor afla de lipsă să întreprindă cele trebuincioase,

6. Se da seama din partea comitetului pentru administrațiunea fondurilor școlare, despre întreprinderile atingătoare de fonduri și alte obiecțiuni prin citirea actelor respective.

Se ia din partea adunanței spre știință, se află îndestulită și să votează o mulțămită comitetului.

7. S'au propus din mai multe părți ca de aci înainte, în acest district în sensul ordinațiunilor mai înalte, să se folosească în toate afacerile, actele, scrisorile, corespondențele, etc. în trebi politice, judiciare etc. eschisiv numai limba română.

În sensul ordinațiunilor mai înalte privitoare la folosirea limbii, și cu reprivire că populațiunea acestui district e pură română, (se decide) ca de aci înainte în acest district în toate afacerile sus menționate să se întrebuițeze eschisiv limba română.

Ne fiind alte obiecte de pertrectat, s'au votat și adus urări pentru Majestatea sa c. r. apostolică, pentru excelențele sale Domnii președinți ai cancelariei aulice și a guvernului Transilvaniei, pentru episcopii români și națiunea română și surorile națiuni, precum și pentru districtul Năsăudului și pentru toată adunarea de față, după care s'a încheiat conferința și s'a subscris acest protocol.

Năsăud, în 18 Aprilie 1861.

Grigore Moisil vicr, proprietar, Florian Porcius proprietar, George Lica proprietar, Basil Petri proprietar, Măcsim Lica proprietar, Ipati Moldovan proprietar, Cosma Anca, Florian Marian, Petru Tancu proprietar, Basil Mureșan proprietar, Ioan Pavel proprietar, Ioan Lazar cooperador și proprietar.

Din Monor: Petru Tancou paroh, Vasile Tomuța jude, Grigore Kray notar, Mihail Punția (Pantea) ablegat.

Gledin: Avram Harsian paroh, Grigore Toma jude, Dumitru Kray, Vasile Czira ablegați, Pavel Todoran notar.

Rus: Ciril Moldovan jude, Nastas Földrihan ablegat, Ștefan Ventul ablegat și diurnist la c. r. pretura Șieului, Nicolae Pușcașiu ablegat.

Morăreni: Nicolae Cotruș jude, Todor Moldovan ablegat, Gavril Moldovan ablegat, Ioan Oprea ablegat.

Șieut: Ștefan Șoimoșan paroh, Artene Gabor jude, Ioan Cueșdian ablegat, George Suciu învățător.

Budacul-Român: Ioan Ștefan paroh și v. protop., Tănase Nemeș jude, Toma Grigore ablegat, Ioan Moldovan ablegat.

Ragla: George Niculai jude, Simion Mărginean, Ciril Bota bătrâni.

Sântioana: Nicita Pavel jude, Cilimon Florea, Teodor Vărărean, Alexandru Botârla notar, Ștefan Vărărean ablegat și scriitor judiciar de pretură.

Nușfalău: Iacob Pop paroh, Teodor Samson, Nicolae Heggies jude, Gab. Cotuț învăț.

Borgo-Tiha: Moise Pop adm. parohial, Dumitru Bozga, Iacob Greab aleși comunali, Ilie Cionka jude.

Borgoprund: Teodor Vrășmașiu paroh, George Ușeriu, Teodor Ușeriu, Danil Brusch jude.

Borgo-Bistrița: Vasile Pavel paroh, Ștefan Moldovan, Toader Beșa, Iacob Pop Andron jude.

Borgo-Mureșeni: Cifor Cionca paroh, Dumitru Maschery (Majer), Crăciun Serețan, Avacum Beley jude, Casian Curin notar.

Borgo-Suseni: Simion Flămând paroh, Etsim Ballan, Larion Țiff (Cifu), Iacob Ghița, Toma Axente jude, Paul Buff notar, Ciril Dann, Atanasiu Ușier.

Borgo-Mijloceni: Andrei Orban paroh, Casian Pierseca, Ion Ghița, Elizeu Buthan (Buta) antiste.

Borgo-Joseni: Ioan Buzdug paroh, Nicolae Georgița bătrân, Simion Pahonie jude, Samuel Ruști.

Borgo-Rus: Teodor Buzdug protopresby., Lupul Cârstea, Iacob Parasca, Gavril Ursace jude.

Rodna: Ioan Gușa, Ioan Ignat Domide, Avacum Anca jude, Clement Lupșai paroh.

Maieru: Anchidim Partene, Matei Burte, Daniel J. Uicioh jude, Leon Horga notar.

Ilva-Mare: Ioan Suciu, Iovu Oului, Cornilă Slăvoacă, Toader Feștila jude, Pantilimon Lupșai notar, Ioan Gălan Paroh.

Șanț: Anton Pop, Clement Jugan, Leontin Pop jude, Cosma Cotul învățător, Ilarion Filipoi paroh.

Măgura: Costan Heder (Hader), Iacob Schott, Danilă Bora jude, Gavril Anca not., Iacob Siterița paroh.

Sân-Iosif: Cosma Guțu (Guzu), Terente Ureche, Maftei Pop jude, Iacob Candale paroh.

Sângeorz: Vlase Nicolae jude comunal, Vasile Varvari, Larion Ciocan, Leonte Ioan, Dănilă Șarda, Alexandru Lica, Mariu Stalcit not. com., Simion Tancu paroh local.

Leșu: Mihail Istrate, Tănăsă Borgovan, Dănilă Dragota jude, Emanuil Calina administrator.

Ilva-Mică: Larion Sângeorzan, Gavril Nechiti, Gerasim Andron jude, Emanuil Calina paroh local.

Feldru: Ștefan Neamțu proprietar, Alexa Oniți proprietar, Iacob Pop învățător, Ioan Marti jude, Larion Scridon, Nechita Cute, Ștefan Șofrone notar, Ioan Pop preot, Dumitru Vaida proprietar, Ștefan Pop cooperador.

Rebrișoara: Nicolae Doci jude, Ștefan Acu, Costan Cotul prin Ion Lazar docente.

Nepos: Irimiei Dumitru jude, Larion Bota, Ioan Crăciun, Macedon Majorian paroh.

Parva: Timoftei Rus, Natu Scurtu, Vasile Ordace, Emanuil Alexi jude, Ioan Sângeorzan paroh, Nicolae Ordace.

Rebra: Ioan Anuța notar, Ismail Tocore jude, Ștefan Nareia, George Suci, Ioan Sângeorzan paroh.

Năsăud: Vasile Pop, Toader Onigoe, Sidor Nistor, Iosif Nistor, Niculae Tomuța prin Anuța not., Ioan Anuța notar, Paramon Găzdac jude, Iohann Goldschmid, Grigore Mihailaș proprietar, Teodor Anton proprietar, Iosif Mihăilaș proprietar.

Salva: Ștefan Iacob proprietar, Domide Ceuca, Ilie Belei, Ilie Ienciu jude, Isidor Bodescu notar, Petru Pavelea paroh.

Hordou: Gavrilă Cilip, Tănase Cira, Clement Coșbuc jude, Sebastian Coșbuc paroh.

Bichigiu: Gavril Dolha jude, Ioan Parasca, Ioan Dolha subscriși prin Moroșan, Basil Dolha paroh.

Telciu: Toader Pupeză, Ioan Bichigean, Ioan Pop, Vasile Pupeză jude, Ioan Moroșan notar de nume subscriitor, Ioan Ionașc, docent, Grigore Pop paroh.

Romuli: Roman Corui paroh, Gavril Vasler, Petre Ștepu, Pavel Ioan, Basil Terente jude.

Runc: Nicolae Mititean jude, Ignat Turda, Ioan Neamț, Ioan Constantin, Ioan Pop paroh.

Suplai: Andrei Dâmbu jude, George Gavrilaș, Nistor Feti, George Feti paroh.

Poeni: Simion Epure jude, Dumitru Roșca, Gavril Vaida proprietar.

Zagra: Gavril Bița jude, Ioan Ream, Grigore Raus subscris prin Gavrilă notar.

Găureni: Ion Miron, Grigore Bașota, Ion Cilimon jude, Mihail Onișor paroh.

Mititei: Longin Toma, Alexandru Nașcu, Basil Șoldea paroh.

Mocod: Iosif Tomi jude, Toma Hontila notar, Simion Văsieș, Leon Vârtic paroh.

Exceleța Voastră!

Grănicerii fostului regiment al doilea românesc, îngrijați fiind, că de când Majestatea Sa c. r. prea bunul nostru împărat s'a îndurat prea grațios a forma din teritorul susmenționatului regiment un district cu pozițiune autonomă, adică din 24 Martie a. c. trec zile peste zile, săptămâni peste săptămâni, și căpitanul suprem pentru districtul nou creat încă nu se mai denuște, și prin urmare ei încă nu pot să înceapă odată viața constituțională, pe când toată patria noastră se constituște după sistemul nou și purcede înainte; s'au adunat în 18 Aprilie a. c. într'o conferință în Năsăud și s'au sfătuit despre pașii care ar fi de a se face, ca să se poată mijloci fără amânare denumirea căpitanului suprem. Rezultatul conferinței a fost deputațiunea de 14 inși, care avu fericirea în 23 Aprilie a. c. a fi primită de către Exceleța Voastră într'o audiență, a Te felicita în postul de guvernator*) și a se ruga cu toată umilința pentru propunerea căpitanului suprem.

*) Baronul Francisc Kemény deveni în 29 Nov. 1860¹⁾, după publicarea diplomei »irevocabile« din 20 Oct. 1860, cancelar aușc interimal al Transil-

¹⁾ Cf. Hundert Jahre sächsischer Kämpfe. Hermannstadt (Sibiu 1896) p. 243.

Exelența Voastră vă-ți îndurat a ne asigura despre aceea, că la propunerea făcută s'au considerat întru tot dorințele noastre de a avea căpitan pe unul dintre candidații propuși de noi în 4 Aprilie a. c. Bazați pe această asigurare am și telegrafat numai decât deputatului nostru din Viena, că grănicerii noștri doresc exclusiv pe dnul avocat Alexandru Bohățel din două motive: întâi pentrucă cum am înțeles, intențiunea regimului ar fi pe lângă un căpitan de legea greco-unită; și a doua pentrucă dânsii au cuvânt de a presupune, ca în contra Domnului Bohățel n'ar avea nici frații maghiari nimic și că dânsul ar fi cel mai apt de a mijloci înțelegerea frățească între grăniceri și frații maghiari. Două săptămâni trecură și căpitanul încă tot nu e denumit.

Aceste împrejurări umplu inima grănicerilor cu o profundă întristare, văzându-se condamnați a fi cei mai din urmă din toată patria.

Noi nu putem pricepe motivele pentru amânarea denumirii, și pentru aceea cutezăm a ne repeta umilita rugare, ca Exelența Voastră să binevoită a mijloci cât se poate de iute denumirea căpitanului pentru districtul nostru și a lua la aceasta pe Domnul Alexandru Bohățel în grățioasa considerațiune din cauzele sus arătate.

În interesul binelui patriei și al înțelegerii noastre cu frații maghiari ne legănăm în dulcea speranță, ca Exelența Voastră

vaniei, denumirea formală fiind datată din 21 Dec.²⁾ Denumirea contelui Mikó datează din 10 Dec.³⁾ al aceluiași an. Acești funcționari înalți au rămas în posturile lor și după patenta din 26 Febr. 1861, care modifică în mod destul de esențial »irevocabilă« diplomă din 20 Oct. Ambii magnați au aparținut pe cât se vede nuanței mai puțin șoviniste a castei lor. În special despre Francisc Kemény, Ioan cav. de Pușcariu a rămas cu impresiuni destul de favorabile precum reese din opul său postum »Notițe despre întâmplările contimporane (Sibiu 1913)« v. cu deosebire p. 58.

Dar fiind considerați atât de guvernul centralist din Viena, ca prea regionalisti, cât și din partea Maghiarilor ardeleni ca prea puțin pronunțați naționaliști, baronul Kemény își dă demisia în 19 Sept.⁴⁾, iar contele Mikó în 24 Nov. 1861⁵⁾.

²⁾ Ürmössy Lajos. Tizenhét év Erdély történetéből. Temesvár. (Timișoara) 1894 t. I. p. 247.

³⁾ Ürmössy o. c. t. I. p. 246.

⁴⁾ Pușcariu o. c. p. 58.

⁵⁾ Ürmössy o. c. t. I. p. 341.

veți da auz umilitei noastre rugări și ne veți mângăia cât de curând cu un rezultat îmbucurător.

Totodată îndrăznim a acluda aci protocolul conferinței noastre din 18 Aprilie a. c. spre cunoștință.

Suntem cu tot devotamentul ai Excelenței Voastre umiliți servitori și reprezentanți ai teritoriului fostului regiment al doilea de frontieră.

Năsăud, 7 Mai 1861.

Ioan Purceil proprietar, Basil Petri proprietar, Maxim Lica propr., Basil Moroșian propr., Grigore Mihăilaș propr., Teodor Ionașc propr., George Lica propr., Basil Vârtic propr., Andrei Morariu propr., Grigore Moisil vicar foraneu, Petru Sandu propr., Iosif Mihailaș propr.

*

Mandatul dietal din a. 1866

Atragem atențiunea asupra faptului, că dieta Ungariei a fost »conchiamată« pe 10 Dec. 1865. Dieta Ardealului convocată pentru a vota uniunea cu Ungaria și-a început ședințele în 19 Noemvrie al acelui an, așa încât alegerile deputaților ardeleni pentru dieta »de încoronare« din Budapesta au fost amânate pe anul următor, cu atât mai mult, cât și prorogarea formală a dietei din Cluj a avut loc abia în 9 Ianuarie 1866 (după Barițiu: Părți alese III p. 351). Precum se vede din »protoculul« (procesul verbal) alăturat actului, alegerea din cercul Năsăudului s'a întâmplat în 3 Martie 1866, dar în urma situației politice neclare și a evenimentelor istorice din acest an prezentarea mandatului a fost pornită din Năsăud abia în 4 Decemvrie 1866 și înregistrarea primirei la presidiul dietei pestane e însemnată abia sub data de 25 Ianuarie 1867, alegerea fiind admisă ca validă conform însemnării cu creionul abia în ședința din 29 Martie 1867.

Credem că cu greu va mai exista vre un act din acele vremi în care lipsa de consecvență în politica față de Nemaghiari a »pré bunului monarhu« Francisc Iosif din anii 1860—1867 să fie atât de concis arătată, ca în partea ultimă a »dechiarațiunei« începând cu alineatul »Inse deórece Majestatea Sa etc.« și în »Reservațiunea« sub literile a) b) c) ce urmează.

E de interes, că după mărturisirea dela finea actului această »Dechiarațiune« subscrisă de toți alegătorii asemenea s'a trimis în original la »preinalta cunoscintia«, cum se făcuse și cu »Reprezentațiunea« din 14 Nov. 1865 (v. Arh. Som. Nr. 24 pag. 142—143) și numai copia s'a comunicat dietei. Barițiu în »Părți alese« III nu știe de »Dechiarațiunea« și »Reprezentațiunea« alegătorilor cercului electoral al Năsăudului. Spune numai pe pag. 441, că alegerea deputatului Bohățel a fost validată, pe când a lui Grigorie Moisil a fost res-

pinsă constatându-se că acesta nu știe limba maghiară. Nici nu e probabil că un act, al cărui text original a fost destinat să fie trimis pentru a fi citit de însuși domnitorul, să fi fost dat publicității.

Protocolul, din 3 Martie 1866.

al comisiei cercului de alegere Năsăud din districtul Năsăudului în marele principat Transilvania pentru culegerea voturilor celor îndreptățiți de a lua parte la alegerea deputaților dietali pentru dieta conchiemată pe 10 Decembrie 1865 în Buda-Pesta; sub prezidiul vice căpitanului primar și președintele sedriei generale districtuali fiind de față membrii: 1. Ioan Florian, 2. Basil Vârtic, 3. Maxim Pop, 4. Toader Ușier, 5. Ciril Dan, 6. Elia Cincia, 7. Toma Hontila ca notar.

În urma stimatei ordinațiuni a inclitului comitet central districtual d. d. 20 Februarie 1866 Nr. 4—C. c. s'au adunat la 8 ore antimeridiane membri comisiei susmemorați în sala clasei a 3-a a gimnasiului greco-catolic din opidul Năsăud, și după ce s'a convins comisiunea cumcă toți votanții sunt adunați înaintea aceluși edificiu:

Înainte de toate au statorit ordinea după care are să decurgă votizarea și adevă: că votizare va începe cu cercul politic al Năsăudului, după aceea vine al Zagrei și în urmă al St. Georgiului luându-se comună după comună.

După aceea s'a pășit la actul alegerii, când primul votant Toader Ionașc ca reprezentantul comunei Năsăud, dă spre a se alătura acestui protocol o declarațiune și rezervațiune subscrisă de toți alegătorii acestui cerc de alegere, care s'a primit din partea comisiei și se alătură la protocol sub 1/1.

Rezultatul votizării este următorul:

După cum documentează aci sub A) alăturata listă de votizare și aci sub B) acludatul scrutiniu, au votat 125 de alegători și toate aceste 125 de voturi le-a căpătat Domnul căpitan suprem al districtului Năsăudului Alexandru Bohățel; prin urmare Dl Alex. Bohățel fiind ales cu unanimitatea voturilor s'a și declarat și publicat de deputat dietal ales pentru dieta chemată pe 10 Decembrie 1865 la Buda-Pesta, la care au erupt alegătorii cu strigări de vivat și să trăiască.

„Totodată se observă că alegerea s'a făcut în cel mai bun ordin.

Cu care citindu-se și verificându-se acest protocol s'a subscris, scriindu-se în trei exemplare.

Datu-s'a în opidul Năsăud în a 3 Martie 1866. Președintele comisiunii Leontin Luchi, Ioan Florian membru comis. Maxim Pop membru comis., Elia Cencia membru comis., Toma Hontila notarul comisiunii alegătoare.

Onorată Comisiune electorală!

Subscriții îndreptățiți la alegerea de deputați din districtul Năsăudului fiind înștiințați cumcă în ziua de astăzi se va efectui alegerea deputaților pentru dieta de încoronare din Pesta, care alegere este ordonată cu preainaltul rescript din 25 Decemvrie 1865, voind a exercita acest drept constituțional, ne-am înfățișat înaintea onoratei comisiuni alegătoare; însă înainte de a păși la actul alegerii și înainte de a ne da voturile noastre ca adevărați patrioți ardeleni, și tot odată, ca românii credincioși națiunei noastre, ne ținem de cea mai sântă datorință patriotică a așterne următoarea

Declarațiune:

Deși națiunea română din Transilvania, de când a venit Transilvania sub gloriosul sceptru al Austriei, cu toată ocaziunea și prin fapte nedisputavere a dovedit o credință neclintită și alipire nemărginită către pre înaltul său Domnitor, și către chara sa patrie Transilvania; totuși neîndreptățirile față cu dânsa și patimile ei în loc de a înceta din zi în zi se tot mai înmulțesc, și încep a fi tot mai simțitoare și mai înfiorătoare, la anul 1865 și 1866 se vede a pune cununa acelor neîndreptățiri și suferințe seculare, căci:

1. Cu prea înaltul rescript regesc din 1-a Septemvrie 1865 se convoacă dieta Transilvaniei la Cluj pe baza unei legi electorale din evul mediu prin care națiunea română — deși este mai numeroasă decât celelalte națiuni în Transilvania, deși dânsa posedă tot atâția și așa de puternici factori constituționali ca celelalte națiuni, și deși prin articolul 1-u de lege din anul 1863/4 sancționat de Majestatea Sa este înarticulat de a 4-a națiune și întru

toate egal îndreptăţită cu celelalte naţiuni regnicolare — totuşi fu cu totul ignorată, şi celorlalte naţiuni le fu dată o nouă ocaziune de a delibera iarăş numai singure despre acea fatală şi nefericită întrebare: despre uniunea Transilvaniei şi a Ungariei, fără conlucrarea şi prin urmare fără convoirea naţiunii române.

Prin astfel de compunere a dietei convocate la Cluj pe baza articolului XI din anul 1791 este dat Transilvaniei un testimoniu, cumcă pentru dânsa încă nu s'a început secolul al 19-lea; cumcă Transilvania păşeşte retrograd în civilizaţiunea europeană, şi cumcă nu este demnă ca şi pentru dânsa să se aplice legile moderne eropene, ce se dovedeşte şi prin acea jurstare, că doctorii, advocaţii, profesorii, magistri artelor, membri societăţilor literare şi alţi honoraţiori în Ardeal în viaţa publică constituţionale nu au acea valoare şi acel pond ca în celelalte ţări etc.

2. Dieta adunată pe 15 Noemvrie 1865 în Cluj şi stătătoare nu numai din clase de popor privilegiat şi parte însemnată din nobili bancrotaţi nu a fost efluxul ţării şi al popoarelor care posedă acest pământ şi care dau dările cele grele de bani şi sânge, ci efluxul claselor celor privilegiate din Evul-Mediu şi a nobilimii parte mare proletari, stors prin anumite maşinaţiuni.

Reprezentanţii acestor clase privilegiate s'au grăbit în numita dietă a declara cumcă legile din anul 1848 şi cu deosebire legea despre uniunea Ardealului cu Ungaria ar fi lege validă, batăr ca aceea s'a adus în timp revoluţionar, sub ameninţări cu moartea, şi prin cea mai înfiorătoare terorizare; batăr că majoritatea ţării a protestat încă atunci încontra ei; batăr că naţiunea română care este majoritatea ţării a fost împiedecată de a lua parte la facerea aceleia; batăr că acea lege a tras după sine cea mai infricoşată revoluţiune şi a cauzat atâta vărsare de sânge; şi batăr că Majestatea Sa Domnitorul în prea înaltul rescript din 21 Iulie 1861 îndreptat cătră dieta Ungariei a declarat limpede »cumcă acea uniune s'a făcut fără de libera învoire a Românilor şi a Saşilor, cumcă aceea nu s'a înfăptuit nici odată cu deplina putere de lege, şi în faptă după publicarea deciziunii unilaterale îndată se şi dizolvă«.

3. Deşi reprezentanţii naţiunii săseşti, şi puşinii Români câţi putură străbate de a fi membrii acelei diete, au documentat cu

argumente nerefrangibile contrarul aserțiunii reprezentanților clasei privilegiate resp. a națiunii maghiare și secuie, deși acei membrii români ai dietei au dat vot separat la reprezentațiunea majorității, — care vot noi prin aceasta-l declarăm și de al nostru propriu, — și deși cererea din acel vot era bazată numai pe dreptate; totuși încontra dreptei dorințe a întregii națiuni române, și încontra cererii numiților Români din dietă, cu prea înaltul rescript din 25 Decemvie 1865 se amână dieta din Cluj și spre cea mai mare uimire a noastră se provocă Ardealul ca să trimită ablegații săi la diete Ungariei convocată pe 10 Decemvrie 1865 la Pesta, prin care provocare de oarece aceea nu-și află baza și originea sa nici într'o lege validă și stătătoare în vigoare, vedem de-a dreptul atacată autonomia Ardealului.

4. De bază pentru alegerile ablegaților la numita dietă de încoronare din Pesta se defige articolul al II-lea de lege din anul 1848. Acest articlu de lege este unul din cele mai mari nedreptăți din câte s'a făcut până acum clasei poporului transilvan și deosebi națiunii române; prin acest articlu este calculat așa cât clasa poporului neprivelegiat din Țărmate și districte să nu-și poată alege nici batăr un deputat, ba afară de aceea cuprinde în sine cele mai mari anomalii, ba chiar absurdități, când doctorii, profesorii, inginerii, advocații, artiștii academici, membrii societății literare, preoții, etc., dacă vor fi locuind în vre-un opid cu magistrat organizat, apoi au dreptul de a fi alegători; iar dacă locuesc în alt opid sau comună fără magistrat, toate acele persoane și tot în acea jurisdicțiune li-se deneagă acest drept pentru exemplu doctorul de medicină ba chiar și chirurgul din opidul Dej are drept de alegere iar doctorului de medicină care locuește în opidul Năsăud i se deneagă acest drept; asemenea cel ce are posesiune de 300 fl. m. c. sau venit curat de 100 fl. m. c. în opidul cu magistrat are dreptul de alegere, iar cel ce posedă în alt opid sau comună o posesiune în preț de 1000—2000 fl. v. a. sau are un venit curat de 800 fl. v. a. nu poate fi alegător dacă din întâmplare nu plătește tocma 8 fl. 40 cr. v. a. contribuțiune directă fără darea capului; ba ce e mai mult că această lege de alegere este cu mult mai asupritoare și decât baza alegerii la dieta din Cluj, de unde limpede se vede că Transilvania în loc de a înainta

în viața constituțională cu secolul al 19-lea, se împinge tot mai îndărăpt în Evul Mediu, cât așa poporul neprivilegiat tot mai tare să se despoie de drepturile constituționale și să devină condus numai de clasa privelegiaților, deși aceea în privința materială a devenit în o stare deplorabilă.

La toate acestea le pune cunună acea jurstare, că legile din 1848 de o parte se declară de nevalide, și de deciziuni unilaterale, iar de altă parte una din acele legi și încă tocmai cea mai nedreaptă și mai puțin corespunzătoare jurstărilor prezente, se pune de bază la alegerea deputaților pentru dieta de încoronare, din care asemenea se vede prea limpede că clasa poporului neprivilegiat, din anul 1863 încoace cu toată ocaziunea, și tot mai tare se împiedcă și se exclude dela folosirea drepturilor constituționale.

5. Excelsul guverniiu regesc transilvan pe lângă articolul II de lege din 1848 mai emite sub Nr. 895—1866 și o înstrucțiune ddtto Cluj în 10 Ianuarie 1866, prin care legea cea nedreaptă o explică încă și mai nefavoritor și face atari dispozițiuni în privința alegerii cât de o parte comitetelor reprezentative ale jurisdicțiunilor să le fie cu neputință a se declara în privința neîndreptățirilor și a gravaminelor, cât acelea să nu poată veni la publicitate; iar de altă parte prescrie atare procedură și pune astfel de termin pentru conscrieri, reclamări și alegeri, cât poporului să-i fie de tot cu neputință a-și elupta dreptul său care toate aduc poporul până la ultima esacerbare.

Insă deoarece Majestatea Sa prea bunul nostru monarh, rege și mare principe prin preînaltul său rescript din 21 Iulie 1861 îndreptat către dieta Ungariei a recunoscut părințește cumcă uniunea Ardealului cu Ungaria nu s'a făcut nici când cu deplină putere de lege; deoarece cu preanaltul rescript din 17 Septemvrie 1865 îndreptat cătră dieta Ungariei conchemată pe 10 Decemvrie 1865 la Pesta a recunoscut și declarat de nou cumcă legile din anul 1848 sunt fără putere legală, iar cu preînaltul rescript din 25 Decemvrie 1865 îndreptat cătră dieta Ardealului a declarat expres cumcă prin concederea trimiterii deputaților transilvani la dieta de încoronare a Ungariei, sustarea în dreptul lor a legilor emise până acum, — între care înțelegem și articolul I și al II-lea de lege din anul 1863/4 despre înarticularea națiunii române și a confesiunilor ei,

precum și despre egalitatea celor 3 limbi ale patriei în oficiu — nu se alterează nici decît; precum și cumcă uniunea definitivă a ambelor țări — Transilvania și Ungaria — o face pendintă dela regularea relațiunilor de drept de stat a țărilor coroanei Ungariei întreolaltă și față cu imperiul, precum și dela cuvenita considerare a intereselor speciale ale marelui principat Transilvania, dela garantarea pretensiunilor de drept ale deosebitelor naționalități și confesiuni, și în urmă dela regularea corespunzătoare scopului a chestiunilor administrative ale țării; așa subscrișii alegători din districtul Năsăudului punându-și deplina încredere în preainaltele și părinteștile asigurări ale Majestății Sale prea bunului nostru monarh și mare principe, dăm ascultare prea grațiosului rescript din 25 Decemvrie 1865 Nr. 5580, și pășim la alegerea deputaților pentru dieta de încoronare a Ungariei; acest pas însă-l facem cu acea

Rezervațiune

a) ca prin acest pas legile aduse în dieta dela Sibiu în anul 1863/4, și deosebi articolul I și al II-lea de lege despre înarticularea națiunii române și confesiunilor ei și despre limbile patriei, să nu-și piardă nici cât de puțin din puterea și validitatea lor, și nici să se poată deduce din aceea vreo consecvență în nefavoarea acelor legi;

b) prin acest pas să nu se poată detrage din drepturile autonomiei Transilvaniei nici batăr o iotă, de unde urmează că noi prin acest paș nu recunoaștem nici batăr o linie din legea unirii Transilvaniei cu Ungaria, precum nici o lege adusă'n Transilvania sau în Ungaria în anul 1848; și nici să se poată cândva deduce cumcă prin acest pas am fi recunoscut tăcând sau prin faptă vreo lege din anul 1848, sau orișice altă lege atingătoare de Transilvania, de națiunea română și de noi, unde și la care noi și toată națiunea română nu ar fi colucrat prin o reprezentanță amăsurată și corespunzătoare marimii și demnității națiunii;

c) din acest paș să nu se poată deduce nicicând, cumcă noi națiunea română și întregă Transilvania ar fi abzis de dreptul legislațiunii transilvane în dieta sa transilvană, nici cumcă am fi cedat Ungariei dreptul legislațiunii asupra Transilvaniei, sau că

ne-am fi obligat a recunoaște vreo lege adusă în vreo dietă, unde națiunea română nu ar fi reprezentată amăsurat factorilor ce-i posedă pe baza principiului egalei îndreptățiri naționale.

Tot odată facem cunoscut onoratei comisiuni culegătoare de voturi, cumcă noi aceasta declarațiune și rezervațiune am adus-o și la prea înalta cunoștință a Majestății Sale prea bunului și dreptului nostru monarh și mare principe.

În urmă ne rugăm ca onorata comisiune să binevoiască a alătura aceasta declarațiune și rezervare la protocolul de alegere.

Pe lângă care suntem a onoratei comisiuni electorale,
Năsăud în 3 Martie 1866,

Alegătorii din districtul Năsăudului și cercul de alegere Năsăud. (Urmează subscrierile tuturor alegătorilor).

Inclit Presidiu dietal al casei de jos!

Alăturând sub %. protocolul luat preste alegerea mea de deputat dietal — la dieta de încoronare conchiemată la Buda-Pesta, — efăptuită în Năsăud în 3 Martie a. c. prin alegătorii din cercul de alegere al Năsăudului din districtul de acelaș nume în Transilvania, cărui protocol se află lipită în copie și o declarațiune dată comisiunii alegătoare prin respectivii alegători,

Rog cu distinsă stimă pre Înaltul Presidiu dietal să binevoiască pe baza alăturatelor a dispune verificarea și totodată încunoștințarea mea despre verificare.

Așteptând grațioasa încunoștințare despre verificare-mi, sunt cu distinsă stimă,

Năsăud în Transilvania, 4 Decemvrie 1866,

Alexandru Bohățel m. p. deputat ales din cercul Năsăudului.

Plutăritul pe Someș

Vasile Bichigean

În timpul existenței graniței militare năsăudene s'a lucrat mult la regularea cursului și țărmurilor râului Someș, care în zilele noastre — în era civilizației și progresului — e lăsat aproape fără de nici o îngrijire, așa că necontenit rupe și devastează mari întinderi de pământuri și proprietăți riverane. Maicuseamă harnicul și energicul colonel baron *Enzenberg* făcuse spre sfârșitul secolului XVIII tot posibilul ca Someșul să devină navigabil (pluteț), și grănicerii să poată transporta pe el lemne precum și sare dela ocele din Dej. Guberniul ardelean își dedia tot concursul la realizarea intențiilor salutare ale numitului comandant de regiment, și ordona comitatelor învecinate să ia contact cu conducerea regimentului năsăudean spre a promova lucrările și construcțiile necesare.

Din procesele verbale, care urmează aci traduse din latinește de dl Bichigean, se pot vedea consultările și discuțiile membrilor unei comisii instituite în 1773 în scopul mai sus arătat, în care comisiune a fost delegat între alții și reputatul maior grănicer *Anton Cosimelli*. — *Dir. „Arh. Som.”*

În ziua de 31 August 1773 s'a întrunit în orașul Dej, aparținător județului Solnocul interior, comisia someșană, sub prezidiul ilustrisimului Domn conte *Carol Teleki de Szék*, camerar al Majestății Sale, prefect al județului Solnocul interior, asistat, din partea statului militar, de ilustrul Domn *Anton Cosimelli*, maior în regimentul al doilea de graniță valah, și de Domnul *Vincentiu Laurenți*, sublocotenent în același regiment, iar din partea județului de ilustrul Domn baron *Iosif Diószegi* și de Domnul *Ladislau Kereső*, notar și în sfârșit de Domnul *Dănilă Hennrich*, viconotar al orașului liber regesc și al districtului săsesc al Bistriței. Acesta

din urmă, absent din motive sanitare, a fost suplinat de subnunitul notar Ladislau Keresó și în felul acesta serviciul regesc n'a suferit nici o întârziere.

În fața acestei comisii s'au citit următoarele acte:

1. Actul cesional eliberat de Înalțul Guvern în 11 Iunie 1773 sub Nr. 4894, adresat Ilustrului Domn Președinte, împreună cu copia binevoitorului decret regal dat în Viena în ziua de 2 Iunie 1773 și cu raportul aceluiași Președinte, făcut în Dej la 6 Iunie 1773. Din actul cesional, precum și din copia decretului regal se vede, cum Maiestatea Sa s'a îndurat prea grațios, se înstutue o o comisie pentru pregătirea unui proiect de stăvilare în scopul navigabilității râului Someș și se anunță, că în acest scop au fost trimiși *Matia Mraz*, șeful lucrărilor arhitectonice navale, numit de obicei »conducteur«, împreună cu un palier și cu doi dulgheri, care se facă stăvilarele în râul Someș după analogia stăvilarelor făcute în râul Moldava din Boemia.

2. Un alt act de cesiune dat în Sibiu la 8 Iulie 1773 sub Nr. 5310, împreună cu adnotațiile menționatului consiliu belic de data 18 Iunie 1773 Nr. 5310 și cu ciorna raportului Ilustrului Domn Președinte. În aceste acte se face cunoscută numirea comisarilor militari și se cere, ca și din partea județului să se aleagă comisari potriviți.

3. Un al treilea act cesional gubernial, dat în Sibiu în ziua de 20 Iulie 1773 Nr. 5590, în care Înalțul Guvern dispune privitor la achitarea diurnei Președintelui.

4. Raportul Domnului Președinte înaintat Înalțului Guvern privitor la sosirea lui *Matia Mraz*, șeful lucrărilor navale, a palierului și a celor doi dulgheri. În acest raport anunță, că încă nu a primit actele comisiei anterioare; roagă deci Înalțul Guvern să binevoiască a dispune, ca aceste acte să-i fie remise, ca astfel să poată imediat convoca comisiunea nouă.

5. Circulara Ilustrului Domn Baron Mihail Bánffi, dată în Țaga în 8 August 1773, împreună cu dovada și contrachitanța lui Samoilă Gyarmati, inspectorul numitului Baron Mihail Banffi, date în Dej în 23 August 1773. În aceste documente se constată, că în ziua de 23 August s'au remis mai întâi actele comisiei anterioare, împreună cu hărțile elaborate de doi geometri.

6. Actul cesional gubernial, eliberat în Sibiu în ziua de 10 August 1773 Nr. 6413, în care act se anunță, că din partea județului au fost desemnați ca membri în comisie foștii membri ai comisiei anterioare: Iosif Diószegi, Ladislau Keresó și Daniel Henrich, cărora li se va plăti drept competență diurna de până acum și pentru caii de poștă se va da comisariatului suprem asignație din partea Domnului Președinte al comisiei.

7. Scrisoarea Excelenței Sale Domnului comisar provincial suprem Ion conte Nemes către Ilustrul Domn președinte de data 3 August 1773, însoțită de asignația comisarială privitor la caii de poștă, asignație dată în 19 August 1773.

8. Procesul verbal al comisiunii anterioare, semnat în Cuzdrioara în 29 Iunie 1773.

9. În 2 Septembrie în *ședința a doua* se continuă cetirea procesului verbal menționat. Cu această ocaziune șeful lucrărilor navale Matia Mraz anunță, că atât el, cât și palierul și cei doi măieștri lemnari în luna expirată August nu au primit nici o diurnă. În urmare roagă înaltul Guvern să intervină la Comisia suscitată să se dea ordin privitor la achitarea diurnei cuvenite. Hotărîrea în această privință se înaintează înaltului Guvern. Acelaș Domn Mraz rămâne și pe mai departe pe lângă comisia instituită pentru consultații ulterioare mai ample.

În 3 Septembrie 1773 s'a ținut *a treia ședință*, în care se continuă cetirea procesului verbal amintit. Terminându-se lectura acestui proces verbal se hotărăște unanim să se aducă la cunoștința Înaltului Guvern regesc *impracticabilitatea la râul Someș a stăvilarelor aplicate în Bohemia*, impracticabilitate dovedită atât prin operațiunile și părerile Domnilor geometri căpitan Thesco și locotenent Hammer cât și prin remonstranța înaintată Înaltului Guvern din Cuzdrioara în ziua de 7 Iunie 1773. Totuși, ca în chestiunea aceasta atât de importantă să se poată face și proceda cu mai multă siguranță din partea comisiunii actuale, se hotărăște ca Domnul șef al lucrărilor navale Matia Mraz, asistat de Domnii Diószegi și locotenentul Laurenți, să fie încredințați cu cercetarea țărmurilor râului Someș și cu studierea amănunțită *a situației, cursului și naturii acestui râu până la vărsarea sa în râul Tisa*, ca astfel să poată face un raport potrivit privitor la aplicabilitatea stăvilarelor și la navigabilitatea râului amintit.

În acest scop la cererea comisiei li se dă din partea forului judecătoresc al județului Solnoc interior un pretor, care să le stea într'ajutor până la marginea județului citat. La fel forul judecătoresc din Solnocul de mijloc și districtul Cetatea de Piatră (Kövár) a fost rugat, să dea dispoziții, ca și în aceste locuri să-i aștepte pretori sau delegați, care să le dea fără întârziere ajutorul necesar și să-i însoțească în tot locul. Delegații vor pleca în 6 a lunii curente.

10. Se citește apoi ordinul Inaltului Guvern dat în Sibiu în ziua de 6 Iulie a. c. subt Nr. 4367 și adresat Comisiunii, împreună cu memoriul Dlui conte Iosif Gyulai privitor la prețul de desdăunare, ce-l cere pentru moara sa din Benefalău (Benedekfalva), județul Solnocul de mijloc, așezată în râul Someș, care moară însă în urma ordinului regesc a fost demolată. Comisiunea este îndrumată, ca — luând în cercetare împrejurările și motivele aduse în memoriu — să constate, dacă se poate da bonificarea cerută și să facă raport Inaltului Guvern. Pentru ca să poată face acest lucru, comisiunea hotărăște, ca petiționarul conte să dovedească în timp de 15 zile cu acte autentice puguiba cauzată prin demolarea iezăturii și a morii. Secretarul comisiei este încredințat cu expedierea, numitului conte, a acestei hotăriri.

11. În *ședința a patra* ținută în 4 Septemvrie 1773 se citește mai întâi conceptul scrisorii adresate Ilustrului conte Iosif Gyulai. Acest concept se aprobă și se expediază. Se citește apoi ordinul Inaltului Guvern din 10 August 1773 Nr. 3495 adresat Domnului Președinte, cu anexele comisiei anterioare, înaintate Inaltului Guvern la 18 Mai și 23 Iunie c.

12. Pe urmă rapoartele și acluzele acestora, date de posesorii, ce au mori pe țărmurul Someșului, precum și consemnarea noilor posesori, împreună cu extrasul procesului verbal al Comisiunii, cu noul proiect de navigabilitate și cu referatele județului Solnoc interior și districtul Kövár privitor la obstacolele plutăritului în acea regiune. Toate aceste acte au fost trimise comisiei de Inaltul Guvern și vor fi restituite la timpul său.

13. În 6 Septemvrie 1773 în *ședința a cincea*, pe lângă împrotocolarea celor petrecute în ziua a treia a lunii curente, sunt trimiși susnumitul Domn Mraz, șef al lucrărilor arhitectonice și

alți membri ai comisiunii, provăzuți cu bilet de liber parcurs, până la iazul morii Domnul Ion Kállai clădite în râul Someș pe teritoriul moșiei sale din Kér județul Szabolcs din Ungaria.

14. Ordinul guvernial de data 10 August 1773 Nr. 5981 adresat Domnului Președinte. În acest ordin se cuprind plângerile magistratului din Dej, având ca anexe raportul comisiunii antefioare și expozeul magistratului menționat. Toate aceste acte au fost trimise de Inaltul Guvern cu îndrumarea, ca actuala comisie să cerceteze natura locului, cursul apei și necesitatea iazurilor din chestiune, să constate mijloacele materiale ale comunității și să facă o propunere Inaltului Guvern, cum s'ar putea veni în ajutorul orașului, ce a înaintat plângerile amintite mai sus.

15. În *ședința din 7 Septembrie 1773* se citesc: raportul magistratului din Dej de data 29 Iunie 1773, înaintat Guvernului regesc și restituit comisiunii cu Nr. 5789, împreună cu anexele sale; pe urmă referatul comisiunii anterioare, înaintat din Cuzdrioara la 23 Iunie 1773 aceluiași guvern sub Nr. 5981 și remis cu cele trei anexe ale sale comisiunii actuale pentru studiere amănunțită și aviz competent.

După cetirea acestora au fost chemați în fața comisiunii preTORUL orașului Dej împreună cu doi asesori magistratuali și îndrumați, ca având în vedere, că în 9 a lunii curente comisiunea va merge să viziteze iazurile și țărniștii râului Someș din sus de podul vămii și să constate, întrucât magistratul din Dej a satisfăcut dispozițiile și instrucțiunile date de comisiunile anterioare nu numai în scopul observării ordinului guvernial, ci și al conservării terenului orășenesc — la termenul menționat să fie de față în locul stabilit pentru vizitare.

În *ședința a șaptea din 9 Septembrie 1773* Domnul Președinte propune, că — după ce Domnul Dănilă Henrich, viconotar bistrițan, delegat de înaltul Guvern în această comisiune, nu s'a prezentat nici în 6 în urma scrisorii trimise Domnului Președinte, nici în 8 în temeiul hârtiei trimise Domnului maior Anton Cosimelli, — numitul Domn viconotar inomis să fie îndrumat să se prezinte și să-și împlinească slujba, pentru care e ales, în același timp să fie recercat și Domnul Ioan Frideric Klein de Straussenburg, ca — în cazul, că Domnul Dănilă Henrich ar fi încă tot

bolnav și astfel nu s'ar putea prezenta pentru îndeplinirea serviciului — să numească în locul D-Sale pe altcineva din sânul orașului menționat pentru îndeplinirea funcțiunii de notar. Comisiunea căzând de acord în această privință, roaga pe Domnul Președinte, ca potrivit propunerii D-Sale — să trimită în Bistrița câte o scrisoare de recercare atât Domnului notar suscitată, cât și Domnului Klein de Straussenburg.

După aceasta comisiunea pleacă să viziteze iazurile și țărmurii, despre cari a fost vorbă mai înainte.

În 10 Septembrie 1773 se ține *a opta ședință*. În ziua premergătoare s'a prezentat înaintea comisiunii Danilă Hennrich, vice-notar bistrițan, refăcut încâtva după boala sa și cu gândul să-și îplinească de aci încolo datoria de notar. După ce comisiunea în ziua precedentă a vizitat țărmurul drept al Someșului pe teritorul orașului Dej din sus de podul vămii, azi iese din nou să cerceteze țărmurul stâng și în special canalul făcut cu câțiva ani mai înainte de orașul Dej pentru directivarea mai corespunzătoare a râului Someș.

Ședința a noua din 11 Septembrie 1773. Îndeplinându-se inspectarea personală a țărmurilor Someșului, care inspectare până acum nu s'a mai făcut, precum și a reparațiilor făcute de comunitatea Dej impuse de comisiunea anterioară, președintele crede, că trebuie discutate două chestiuni: 1. Ce fel și câtă muncă trebuie pusă pentru realizarea reparațiilor amintite mai sus, cât și ce fel de material trebuie aduș în scopul acesta; 2. Dacă și întrucât ajung puterile menționatului oraș pentru îndeplinirea lucrului necesar și pentru procurarea materialului trebuincios.

Încât pentru chestiunea întâia e de părere să se aștepte sosirea conducătorului lucrărilor Mraz, care va ieși împreună cu comisiunea la fața locului și acolo vor face o listă precisă și un deviz despre materialul și lucrările necesare atât pentru întărirea țărmurilor cât și pentru altfel de reparațiuni.

În ce privește chestiunea a doua, Domnul Președinte deja ieri în fața Ilustrisimului Domn maior a dat ordin pretorului din Dej, ca — pentru stabilirea puterilor de contribuire a acestui oraș — să conscrie toate vitele de jug, câte de prezent se găsesc în oraș, precum și în comuna Csetan (Csatán) de sub jurisdicțiunea acestuia,

începând chiar dela Domnul Președinte, care are posesiune în acest oraș și până la ultimul locuitor scutit și contribuabil, și despre această conscriere să înainteze comisiunii un tablou amănunțit, în felul că vitele locuitorilor scutiți vor fi trecute separat de ale contribuabililor. Acest ordin fu aprobat și de ceilalți membri ai comisiunii.

Pretorul a raportat comisiunii tot în ziua de ieri cu ocazia ocułațiunii, că din cauza îngustării râului din sus de podul vămii, îngustare cerută de comisiunile anterioare, nu numai au fost răpite de valurile râului două case din sus de acest pod, ci și alte case sunt expuse pericolului, ba chiar și șoseaua națională care și de altcum e îngustă și care duce spre Șimleu (Somlyó), este stricată în mai multe locuri și prăbușită cu totul. În urmare roagă comisiunea, ca în Lunea viitoare, adecă în 13 a lunii curente, să iasă la fața locului și să constate și ea cele expuse de dânsul.

16. Se citește ordinul de data 19 August 1773 al Înaltului Guvern, adresat Domnului Președinte. Un astfel de ordin i s'a trimis în aceeași zi și președintelui de mai înainte Mihail Bánffi, ca adecă cererea contelui Iosif Gyulai privitor la bonificația pentru moara dărămată din¹ Benedekfalva să fie înaintată fără întârziere împreună cu celelalte acte și totodată comisiunea să-și dea și părerea și informațiunile convenite în această chestiune.

Dacă însă contele Iosif Gyulai a fost invitat din parte comisiunii prin scrisoarea trimisă în 3 a lunii curente, ca în curs de 15 zile să dovedească comisiunii cu acte legale paguba avută, atunci această chestiune trebuie lăsată la o parte până la prezentarea dovezilor cerute. Toate actele comisiunii anterioare, dimpreună cu ordinele guvernului, cu acluzele și cererea contelui Gyulai, vor fi înmânate președintelui actual. După primirea răspunsului din partea contelui menționat, toate acestea împreună cu părerea comisiunii vor fi trimise Înaltului Guvern.

În 13 Septemvrie 1773 s'a ținut *ședința a zecea*. După citirea hotărârii aduse în ședința anterioară, comisiunea procedează la vizitarea acelor locuri, unde — conform spuselor pretorului — au suferit pagube câteva case, precum și șoseaua națională, pagube provocate de îngustarea albiei râului.

17. *Ședința a 11-a din 14 Septemvrie 1773*. Comisiunea inspec-tează — în urma cererii pretorului din Dej, a colegului său Ștefan

Balog și a persoanelor păgubite — casele dărâmate, amintite în tabloul anexat, și constată, că ce e drept unele din ele au fost slăbite de cursul apei, dar nici una nu a fost smulsă de valuri, decât o sigură pivniță. Astfel își suspendă opinia în această chestiune până la reîntoarcerea Domnului conducător al lucrărilor Mratz, mai expert în această privință.

Domnul Președinte roagă pe Domnul maior Cosimelli să predea noii comisiuni, pentru consultare și pentru a scoate lămuririle necesare, toate acele acte ale comisiunilor anterioare, câte le are la îndemână. La această cerere maiorul răspunde, că fără știrea și învoirea colonelului *Baron de Enzenberg* nu poate preda actele amintite, dar le poate comunica oricând conținutul în scopul discuțiunii. În temeiul acestora se hotărește, ca în numele comisiunii să se înainteze o cerere baronului de Enzenberg pentru cedarea actelor suscitute.

Fiindcă comisiunea, înainte de reîntoarcerea comisarilor delegați, nu poate continua cu operațiunile necesare, astfel sistează lucrările și ședințele și încredințează pe notar, ca până atunci să-și dea toată silința să redacteze, în scopul accelerării lucrărilor toate actele ce sunt a se anexa acestui proces verbal.

18. *Ședința a 12-a din 22 Septemvrie.* După ce comisarii delegați s'au înapoiat ieri seara cu bune rezultate, comisiunea se întrunește și cere mai întâi informațiuni verbale dela Domnul Mratz rezultatul inspectării sale. Pe urmă domnul președinte îl roagă să facă raport scris amănunțit despre cele experiate și mai ales să dea deslușiri privitor la trei chestiuni, cari trebuiau cercetate, studiate și referate cu ocazia inspectării Someșului și anume: 1. că oare este întemeiată părerea comisiunii anterioare despre impracticabilitatea stăvilarelor boheme, părere înaintată înaltului Guvern în luna Iunie a. c. și dacă este așa, atunci 2. nu cumva se poate face navigabil Someșul prin înlocuirea acelor stăvilare cu așa-numitele Büchen-Wehre (iaz de nuiete) pe care le-a propus în linie dreaptă căpitanul Thesco sau prin aplicarea stăvilarelor propuse comisiunii anterioare a se face înclinat de către domnul Cosimelli și 3. să arate toate acele locuri, în care se pot sau nu se pot aplica iazurile și stăvilarele amintite.

Deoarece comisiunea, înafară de lămurirea acestor trei ches-

tiuni, are mare interes să știe și cât vor costa aceste lucrări, încredințază tot pe Domnul Mratz să prezinte un deviz precis de toate cheltuielile necesare, precum și de materialul ce se va întrebuința și schița, iazului, precum și a morii proiectate.

Delegații reîntorși raportează cu regret, că — deși forul judecătoresc al comitatului Solnoc de mijloc a fost rugat prin o cerere din 3 a lunii curente a comisiunii să le stea într'ajutor — totuși nu s'a prezentat nici vicejudecătorul designat nici vreun alt delegat, ba n'au găsit nici caii necesari pentru călătorie:

19. *Ședința a 13-a din 27 Septemvrie.* Se citește raportul Domnului conducător al lucrărilor Mratz despre imposibilitatea de a aplica în Someș stăvilarele boheme și despre înlocuirea cu iazurile numite Büchen-Wehre propuse comisiunii anterioare de Dnul Cosimelli. Se hotărăște, ca notarul să traducă din germană în latină acest raport pentru a putea fi înțeles și de domnii delegați provinciali.

Ședința a 14-a din 28 Septemvrie 1773. Se continuă cetirea specificărilor anexate la raportul domnului conducător al lucrărilor Mratz. Tot astfel se citește și procesul verbal al tuturor ședințelor de până acum, care proces verbal se aprobă și se predă pentru transcriere în pur.

20. Colonelul Baron de Enzenberg anunță ca răspuns la cererea recentă a comisiunii de a i se ceda pentru consultare actele comisiunilor someșene anterioare, că aceasta nu se poate fără învoirea comandei generale. Atunci comisiunea hotărăște, să se intervină la Înaltul Guvern pentru exoperarea câștigării acestor acte. În același timp va fi rugat și baronul Mihail Banffi, ca — dacă are în original sau în copie acte și procese verbale de ale comisiunilor anterioare — să le dea comisiunii actuale.

21. *Ședința a 15-a din 30 Septemvrie.* Se compară traducerea făcută de notarul comisiunii cu raportul dat de conducătorul lucrărilor Mratz și după îndeplinirea acestei colacionări se hotărăște, ca atât raportul redactat în l. germană cât și traducerea lui să circule pela comisarii militari și pela delegații județeni, ca aceștia să le poată studia amănunțit chiar și în orele libere pentru a-și da părerea cuvenită.

Domnul maior Cosimelli este rugat, să binevoiască a căuta în actele comisiunilor anterioare, acte ce le are la îndemână, din

ce motive și pe ce bază a fost nevoie să fie dărâmat iazul morii din Benedekfalva, proprietatea contelui Iosif Gyulai, și despre aceasta să binevoiască a face un raport comisiunii în ședința de mâine, ceea ce a promis că va face și domnul maior. Se mai hotărăște, ca — în conformitate cu concluzele aduse mai înainte — comisiunea să iasă mâine la amiazi împreună cu Domnul Mraz la fața locului pentru a constata diferențele expuse de orașul Dej.

22. Domnul Președinte cere să se ia în procesul verbal consemnarea vitelor de jug, care se găsesc în acest oraș și în comuna Csatán supusă jurisdicțiunii aceleia, care consemnare fusese cerută dela pretor și înaintată ieri prin notarul orașului.

23. *Ședința a 16-a din 1 Octomvrie 1773.* Se citește răspunsul contelui Iosif Gyulai împreună cu actele de mărturie, prin care se constată întru câțva veniturile morii din Benedekfalva dărâmate. Fiindcă însă din aceste documente nu se poate stabili cu precizie cât a încasat numitul conte anual din acea moară, precum și cât a costat susținerea acelei mori în decursul unui an, astfel se hotărăște, ca numitul conte să fie rugat, ca în curs de opt zile să prezinte acte legale atât despre veniturile anuale scoase din acea moară cât și despre cheltuielile necesare întreținerii și reparării aceleia, tot în curs de un an, pentru ca astfel comisiunea în temeiul acelor documente să-și înainteze părerea la Înaltul Guvern.

Pe urmă se citesc și unele acte din anul 1767 și procesul verbal al comisiunii someșene din anul 1768, acte produse de domnul maior în urma cererii de ieri. Se citesc, întrucât în parte privesc motivele și temeiurile demolării morii din Benedekfalva.

Ședința a 17-a din 4 Octomvrie 1773. După ce comisiunea potrivit concluzului adus în ședința din 1 Octomvrie a. c. a vizitat împreună cu Domnul Mraz în ziua următoare înainte și după amiazi toate locurile depe lângă Someș câte se găsesc în teritoriul orașului Dej aproape de Someș și astfel mai rămâne, ca Domnul Mraz să comunice în scris comisiunii opinia sa privitor la chestiunile puse, președintele este de părere, că domnului Mraz să i se pună punctele, la care are de răspuns și anume: 1. oare plutăritul n'ar fi zădărnicit în cazul, dacă râul Someș s'ar revărsa în

locul numit Halovany și astfel și-ar lua cursul vechiu și oare nu s'ar putea lăsa în acel loc depozitul de sare? 2. oare e necesară închiderea brațului drept al râului, ce curge din jos de iazul morii acestui oraș și aceasta în scopul înaintării mai ușoare a plutelor goale? 3. dacă s'ar ridica un stăvilar deasupra podului vămii, s'ar promova plutăritul? și 4. dacă s'ar îngusta alvia Someșului din sus de podul suscitât nu s'ar mai întâmpla, ce s'a întâmplat deja când a fost slăbită din cauza apelor o casă din jos de mora bisericii reformate, iar o altă casă și o pivniță au fost duse de valurile râului?

Comisiunea aprobă această propunere și se hotărăște ca acest chestionar să fie predat domnului Mraz, pentru a-și redacta răspunsurile în scris până a doua zi.

24. *Ședința a 18-a din 5 Octomvrie 1773.* Se citește părerea Domnului Mraz privitor la punctele date DSale ieri. În baza acestora se încinge o discuție între membri comisunii atât pro cât și contra și astfel constatându-se că aceste chestiuni au nevoie de o tratare mai amplă și mai matură, se hotărăște, ca numita comisiune să iasă din nou la fața locului și acolo să le discute cu domnul Mraz.

Ședința a 19-a din 6 Octomvrie 1773. Se citește din nou părerea Domnului Mraz asupra chestiunilor puse DSale și iarăși se încinge o discuție serioasă asupra acestora. În sfârșit comisiunea se oprește la următoarea hotărâre: să se facă o coborire a iazului morii orașului în locul unde a fost primejdia, ca astfel să se înconjoare erupțiunea Someșului în partea numită Halovány; apoi pentru a evita distrugerea caselor și a șoselei, ce duce spre depozitul de sare și spre Somlyovium, iazul morii aparținătoare bisericii reformate să fie întocmit de același Domn Mraz după sistemul iazurilor numite Büchen-Wehre.

Dacă însă după trecerea unuia sau a doi ani s'ar observa, că atât depresiunea iazului morii menționate, cât și directivarea aceluia se modifică (slăbește), comisiunea împreună cu delegații județului e de părerea, ca în acest caz pentru a apăra țărmlul dinspre Halovány, iazul orășănesc amintit, cât și iazul ridicat de asupra podului vămii, — prin care iaz Someșul a fost constrâns să curgă în o singură alvie și astfel în cazul umflării apelor din

cauza forței și repeziciunii mai mari a acelor Someșul se izbește drept în țărmurul dinspre căscătura dealului din apropiere și deci pricinuieste distrugerile pomenite, — să fie casate și demolate, cu atât mai vârtos, că înainte de ridicarea acestui iaz, de când își aduc aminte oamenii în acel loc, unde este moara bisericii, totdeauna au fost mori navale sau stabile și nici odată nu s'au întâmplat ruinări de case sau distrugerea șoselei.

În felul acesta Someșul ar curge din nou, ca și mai înainte, în două alvii și astfel forța apei s'ar împărți și nu ar mai pricinui ruinarea caselor și a șoselei, mai ales că și înainte de facerea iazului plutăritul era mult avantajat, și de altcum e vorba de acest plutărit din sus de depozitul de sare. Și nu stă nici obiecțiunea, ce se aduce, că prăbușirea terenului și a caselor zidite pe acesta, precum și a șoselei ar proveni din apele de ploaie, ce curg depe deal. Dacă ar avea loc această obiecțiune, atunci acest teren ar fi crăpat mai în sus; în urmare cauza acestor prăbușiri este a se căuta nu în apele de ploaie, cât mai vârtos în coroziunea și excavarea țărmurelui.

Delegații militari însă votează împotriva desființării iazului morii amintit mai înainte, opinând din partea lor, că acest stăvilă de închidere sau combinat este cu atât mai necesar pentru plutărit, cum cât pe viitor, potrivit și intențiunii Maiestății Sale, plutăritul va fi posibil și în timpul când apa va fi scăzută, în urmare din acest motiv iazul trebuie menținut, mai ales că și în caz contrar conform părerii Dlui Mraz plutăritul este nesigur în timpul apelor scăzute. Pagubele pricinuite caselor și șoselei nu provin din închiderea alviei drepte, deci nu din cauza cantității mai mare de ape adunate într'un loc, ci din directivarea greșită a iazului morii. Se mai constată tot în temeiul părerii Dlui Mraz, că scufundările de teren, care se văd în deal și aproape de case, nu sunt cauzate de apele râului, ci de apele de ploaie, care se scurg depe deal. Dacă cu toate acestea s'ar mai produce unele daune, acestea pot fi ușor înlăturate prin aplicarea unui sau două iazuri numite »csapó-gát«.

În cât privește închiderea brațului drept, ce se găsește din jos de iazul morii orașului, este necesară, conform părerii Domnului Mraz. Tot astfel e indispensabilă și plantarea cu răchiți,

deasupra iazului amintit lângă podul vămii, plantație impusă și de comisiunile someșene anterioare în scopul întăririi țărmurilor. În locul numit Porond însă poate să rămână plantațiunea impusă tot prin comisiuni, ca una care nu aduce nici un folos plutăritului. În urmă să se îndeplinească repararea la capătul sau începutul iazului combinator deasupra podului vămii, împreună cu întocmirea unui iaz numit csapó gát, propus de Domnul Mraz, care iaz să nu se ridice mai sus, decât e înălțimea actuală.

Sedința a 20-a din 7 Octomvrie 1773. La propunerea Domnului Președinte făcută ieri mai întâi și apoi repetată azi, se procedează la votare în chestiunea: cu a cui cheltuială să se facă toate lucrările necesitate în acest teritoriu al Dejului pe lângă Someș și cerute de comisiune în ședința precedentă.

Opinarea o încep delegații județului rezumându-și părerea în următoarele:

1. Cu a cui cheltuială trebuie să se facă iazul morii orașenești în dimensiunile proiectate?

ad 1. Intrucât în această depresiune nu e vorba atât de promovarea plutăritului, cât mai ales de apărarea teritoriului dejan, delegații sunt de părere, că acel iaz, care cauzează și stagnarea apelor din sus de locul numit Halovány, să fie ridicat cu cheltuiala locuitorilor din Dej, posesorii morii și ai teritorului din chestiune.

2. Pe cine privește unirea celor două alvii din jos de acest iaz al morii?

ad. 2. Fiindcă această unire privește mai ales facilitarea plutăritului, astfel evident, chiar și în temeiul punctului 3 al hotărârii comisiunii guverniale de data 7 August 1772 trimisă comisiunii someșene, că ea trebuie făcută de cei ce au venit și au folosit de această unire.

3. Cine e îndatorat să păstreze de aici înainte timp de trei ani, conform dispozițiunii comisiunii someșene, iazul închizător făcut din sus de podul vămii, precum și să facă reparațiunile necesare în timpul de față, arătate de Domnul Mraz, împreună cu facerea unui așa numit csapó gát? Cine trebuie să restituie orașului Dej cheltuielile, ce le-a avut cu ocazia ridicării iazului menționat?

ad. 3. Sunt valabile cele spuse la punctul doi, în cazul că acest iaz a fost făcut împotriva protestelor, contrazicerilor și remonstranțelor atât ale comunității Dej cât și ale particularilor și dacă a fost ridicat numai pentru facilitarea plutăritului. Incât pentru restituirea cheltuielilor avute cu ridicarea iazului, Dejenii pot renunța la ele, mai ales că toate nu fac mai mult decât 22 floreni renani și, siliți fiind numai arareori să întrebuițeze pentru căratul fructelor și altor lucruri podul umblător din sus de această alvie închisă, înșiși Dejenii au o mare îndemână.

4. Cine e îndatorat să facă plantarea de sălcii, necesară din sus de acest iaz pentru o mai bună apărare a țărmurilor?

ad 4. Această plantație e îndatorată să o facă locuitorii orașului Dej, fiindcă servește interesele păstrării terenului lor și nici nu se cer mari cheltuieli în acest scop.

5. Cu a cui cheltuială trebuie stricat iazul modern al bisericii reformate, care potrivit părerii comisiunii trebuie să ridice un iaz de forma așanumitului Büchen-Wehre?

ad 5. Deoarece cauza distrugerilor pricinuite din jos de moara bisericii reformate sunt a se atribui mai ales iazului combinatoriu, ridicat din sus de podul vămii, împotriva protestelor repețite, numai în scopul ușurării plutăritului deci nu iazului bisericii, care de altcum, conform părerii comisiunii, trebuie să facă un nou iaz după analogia așanumitelor Büchen-Wehre, astfel urmează în mod firesc, că distrugerea aceluia iaz trebuie să se întâmple pe cheltuiala erariului, care are foloase pe urma facilitării prin iaz a plutăritului.

După cetirea acestora Președintele își întemeiază părerea sa și a delegaților județeni pe următoarele argumente:

1. Partea a 5-a, edictul 4 din Approbatae Constitutiones, precum și articlii dietali din anii 1638 și 1640, dispun numai atât, că posesorii de mori sunt obligați să-și aranjeze iazurile astfel, încât să nu se pună nici o piedecă transportului pe apă al sării. Nu este însă în acelea dispoziții nici o urmă despre aceea, că tot acei proprietari ar fi îndatorați să înlăture pe cheltuiala proprie și celelalte impedimente, ce ar obveni în râul Someș în calea plutăritului sau navigării și anume: întărirea țărmurilor, directivarea apelor râului, combinarea brațelor și alviilor, etc.

2. Proprietarilor nu li se poate impune și octroa sarcina întăririi țărmurilor, a închiderii brațelor și alviilor și a altor lucrări necesare facilitării plutăritului și navigatului nici din motivul, că aceia în timpul dela publicarea articlilor menționați și până la anul 1767, când mai întâi s'au luat dispoziții de înalta Curte regească privitor la înființarea plutăritului și navigațiunii, niciodată n'au fost oprți prin ordine contrarii sau de obiceiurile, care existau de când își aduc oamenii aminte, să-și facă mori și iazuri spre sporirea bunurilor proprii, conform dreptului de donațiune al posesorilor și pe căi legale și cu bună credință.

3. Ordonanțele trimise comisiunilor someșene anterioare la fel dispun numai atât, că proprietarii vor întocmi iazurile în scopul ca să se ajute și plutăritul. Tot astfel și ordinul mai nou al Maiestății Sale dispune, ca stăvilarele să fie ridicate potrivit cu cerințele plutăritului și, dacă proprietarii ar refuza ridicarea acestora, atunci iazurile vor fi demolate cu ajutorul miliției pentru a se ridica altele moderne. Nu se face însă nici în aceste ordonanțe nici o amintire, că posesorii ar fi obligați să contribuie cu ceva și la alte cheltuieli în legătură cu plutăritul pe Someș.

4. Inaltul Guvern, în temeiul ordinului eliberat la 7 August 1772, a dispus, ca toate piedecile, ce se vor găsi în râul Someș, provenite din natura și cursul apei, să fie înlăturate pe cheltuiala erarului. Și dacă s'ar întâmpla, ca ruinarea țărmurilor să provină din directivarea greșită a iazurilor întrebuițate până acum, nici atunci proprietarii de mori nu pot fi obligați pe dreptul să contribuie la cheltuielile de reparație, dacă ei, pe care după amintirea omenească nu-i obligă nici o dispoziție privitoare la navigație sau plutărit, și-au ridicat iazurile după toate drepturile și după obiceiul practicat 127 ani și dacă le-au făcut cu bună credință și nu cu gândul de a înșela.

Președintele nu vede, ce folos ar rezulta pe urma înființării navigațiunii pentru obștea acestui principat sau pentru proprietarii de mori, după ce atât pământurile, cât și produsele manuale se găesc în mai mare măsură în regatul vecin al Ungariei și după ce nu e nevoie decât numai de sarea, transportată obișnuit cu plutele. Acest transport de sare fiind numai în folosul erarului, nu înțelege cu ce drept ar putea fi obligați publicul acestui prin-

cipat și proprietarii de mori să contribuie la cheltuielile de înlăturare a piedecilor, ce stau în calea navigațiunii, ce se proiectează a se înființa.

La aceasta maiorul Cosimellii replică, că, după ce de prezent nu poate răspunde la cele expuse, nici să aducă argumentele sale, se roagă să i comunice în scris argumentele aduse de Domnul Președinte; ceace i se și încredințează notarului comisiunii să facă.

Ședința 21-a din 8 Octomvrie 1773. Domnul maior Cosimelli, potrivit și aprobării comisiunii, dictează la procesul verbal observările sale și ale locotenentului Laurenti privitor la chestiunile aduse pe tapet ieri de Domnul Președinte:

1. Demolarea iazului morii orășenești incumbă și după părerea lor, precum și după votul unanim al comisiunii, orașului Dej.

2. Adunarea în o alvie a apelor Someșului, care îndată din jos de iaz se împarte în două brațe, cade tot în sarcina orașului din următoarele motive: *a)* fiindcă alvia, care se îndreaptă spre dreapta, este mult păgubitoare terenurilor orașului, rozând încontinuu cele mai bune ogoare ale acestuia, cum recunoaște și mărturisește însuși magistratul dejan în plângerile sale adresate Inaltului Guvern; *b)* fiindcă numai iazul orășenesc este pricina împărțirii în două a râului, care împărțire împiedecă sau întârzie plutăritul. Insuși acest motiv pretinde, ca cel ce pricinuieste pagubele, acela să le și îndrepteze. Nu se poate nega, că plutăritul din această cauză a fost întrerupt mulți ani și s'au făcut iazuri păgubitoare, considerate corespunzătoare obiceiului și legilor. Dar drepturile principelui nu sunt potrivnice prescripțiunii și ceace se face contra legilor nu se numește obicei, ci abuz. E lucru cert, că: *c)* în temeiul legilor din Transilvania posesorii sunt datori să înlătore pe cheltuiala proprie toate piedecile, ce stau în calea navigației libere. Tot din acest motiv:

3. Reparația iazului de lângă podul dejan, care reparație nu cere mare lucru, cade în sarcina acestui oraș și aceasta cu atât mai mult, fiindcă acest pod al vămii nu poate exista decât fiind în ființă și iazul de lângă el. Necesitatea unirii în o alvie în acest loc au recunoscut-o nu numai comisiunile precedente și geometrii și idrotehnicianii, ci și dl Mraz. Și dacă cheltuielile acestei uniri

e îndatorat să le suporte erarul, atunci e just și firesc ca să suporte tot el și cheltuielile mai mici. Oricine poate să vadă, că — dacă s'ar încerca îndreptarea întregului râu înspre alvia din dreapta secată prin iazul amintit — aceasta s'ar putea face foarte ușor și cu cheltuielile făcute o singură dată. Atunci însă podul vămii și moara bisericii reformate ar rămânea pe uscat. Aceasta se va întâmpla cu toată siguranța în foarte scurt timp fără cheltuiala erarului și împotriva voinței Principelui, dacă magistratul încăpăținat va neglija aceste reparațiuni, pierzând timpul în zadar cu vorbării și tânguiri.

4. Moara bisericii reformate în starea de față, fie că s'ar smulge câțiva pari ieșiți în afară din iaz, fie că s'ar face mai subțiri, nu pricinuește nici o piedecă navigațiunii, ba — dacă le place — poate rămânea și așa cum e. Dacă însă această moară este primejdioasă caselor orașului, cum apare atât de clar din raportul Domnului Mraz, atunci locuitorii din Dej să se ridice împotriva proprietarului acelei mori și nu în potriua erarului regesc. Modalitatea arătată de dl Mraz și aprobată de comisiune ne dă cea mai sigură speranță pentru înconjurarea pagubelor cunoscute.

E cert, că articlii dietali din anii 1638 și 1640 pretind numai adaptarea câtorva iazuri făcute din nou. De aci însă nu urmează, că legile transilvane nu au stabilit nimic cu privire la navigabilitatea râurilor. În acel timp s'a raportat dietelor, că s'au făcut în râul Someș câteva iazuri periculoase pentru transportul sării și numai decât s'a hotărît, ca acele iazuri să fie sau adaptate noilor împrejurări sau distruse cu totul. Dacă s'ar fi denunțat dietelor și alte obstacole, desigur s'ar fi impus proprietarilor și înlăturarea acelor în baza legilor patriei. Aceasta s'a impus și comisiunilor noi prin prea înaltele ordine și prin poruncile guvernului. Dacă Înaltul Guvern a dispus în anul trecut, ca toate impedimentele găsite în râul Someș să fie înlăturate pe cheltuiala erarului și cea alodială din cassa rodneană, aceasta s'a făcut numai în baza unei opinii și în considerarea piedecilor provenite din natura și firea râului; ceea ce nu se poate aplica în teza noastră, fiindcă impiedimentele, despre care este vorba, provin sau din comoditatea sau din vina proprietarilor și în urmare și în temeiul ordinelor guverniale aceste trebuie înlăturate de înșiși acești proprietari.

Aceasta e cu atât mai echitabil, fiindcă morile de pe râurile navigabile sunt tolerate numai din indulgența și cu învoirea principelui. Navigațiunea pe râuri trebuie să fie totdeauna liberă și scutită de orice impedimente, fiindcă aceasta se face nu numai pentru binele și folosul principelui, ci și pentru al obștei întregi. Căci ori încătrău ne-am îndrepta ochii, vedem că mai ales acele provincii dispun de mari bogății, în care navigațiunea este liberă. În urmare nu se poate trage la îndoială că navigabilitatea Someșului va fi de mare folos și Transilvaniei. Utilitatea și comoditatea, cele două țîțini ale întregului comerț, vor îmboldi firea Transilvănenilor să născoască feluri noi și ne mai obișnuite până acum de comerț. Cel puțin eu cunosc pe cineva, care așteptând cu mare dorință să se stabilească navigațiunea pe Someș, vrea să îmbogățească pe locuitorii unui colț din Transilvania cu comerț simplu de mărfuri. Alții născocesc alte feluri de negoț. De mai multe lucruri au nevoie provinciile Ungariei și ale Turciei. Deci atârnă de istețimea locuitorilor din Transilvania, ca această nevoie a lor să o întrebuițeze spre folosul propriu. Și, cum aduce soarta cu sine, nu totdeauna vor avea din belșug acele regiuni fertile fructe și alimente proprii, ci uneori vor fi avizate și la exportul nostru. Dovadă este aceeași Transilvanie a noastră și vecina ei Moldova.

Până când în această țară în cei doi ani expirați de curând miera de porumb se vindea cu trei »groși«, la noi abia se putea cumpăra cu un floren renan. Cât folos ar fi avut Moldovenii și cât câștig Transilvănenii, dacă acele bucate s'ar fi putut transporta aci pe un râu navigabil. În lipsa acestuia locuitorii din Moldova, îngroziți de greutatea căilor de comunicație și de mărimea cheltuielilor, ori nu ne-au putut ajuta de loc, ori ne-au venit într'ajutor cu foarte puține bucate și acestea cu preț mare. În urmare să recunoască proprietarii de mori această intențiune nobilă și binefacere a principelui față de ei și să fie mai gata de jertfă pentru binele public. Chiar dacă în această navigare pe Someș nu s'ar găsi alt folos, totuș un câștig ar fi, că prin transportul sării pe apă ar dispărea total sau în mare parte marele și dezolantul neajuns al transporturilor cu carele.

După tratarea acestor puncte privitoare la obiecțiunile orașului, notarul ședinței este încredințat să facă un raport înaltului

Guvern, expunând în scurt punctele plângerilor acestei comunități și părerile privitoare la acestea exprimate de delegații ambelor părți.

Pe urmă Domnul Președinte, după ce arată, că lucrările comisiunii au înaintat atât de mult, încât nu mai restează decât să fie informat și Inaltul Guvern despre obiectul principal al acelora: navigabilitatea Someșului, stabilește în următoarele rezultatele discuțiunii, în care au convenit unanim:

1. aplicarea stăvilarelor boheme este impracticabilă;

2. în locul stăvilarelor suscite sunt a se face zăgazuri numite Büchen-Wehre, propuse în ședința premergătoare de Domnul maior Cosimelli și aprobate acum și de șeful lucrărilor Mraz. Acestea în scopul introducerii navigațiunii pe Someș.

3. Incât pentru chestiunea a treia: adecă cine să suporte cheltuielile pentru pregătirea iazurilor, numite Büchen-Wehre, pentru distrugerea zăgazurilor rămase pe urma strămutării morilor, pentru înființarea de iazuri numite csapó-gát, iazuri combinatorii, pentru întărirea țărmurilor, tăierea unor locuri particulare, care împiedecă cursul drept al râului, precum și pentru înlăturarea altor obstacole care se vor mai întâlni, comisiunea este de părere, că toate iazurile morilor, înființate din nou și numite Büchen-Wehre trebuie făcute numai pe cheltuiala proprietarilor acelora; toate celelalte obstacole, cum sunt destrucțiunea iazurilor vechi și pregătirea de noi iazuri de închidere, numite csapó-gát, precum și altele asemenea acestora, potrivit părerii și argumentelor delegaților județeni sunt a se face pe cheltuiala erarului, iar conform opinii delegaților militari pe speșele proprietarilor de mori.

Delegatul Kereső are privitor la nou proiectatele iazuri numite Büchen-Wehre următoarea părere: prin strămutarea morilor în alt loc mai în sus sau mai în jos, după cum va decide șeful de lucrări Mraz, cei mai mulți proprietari vor fi lipsiți de morile lor. Și dacă acest loc va aparține nu lui Petru, care a avut până acum moară, ci lui Paul sau Ștefan, care sau nu va avea puteri să clădească o moară nouă sau, dacă va avea, nu va vrea sau nu se va năzui să-și mai îngreueze gospodăria cu clădirea morii și a iazurilor proiectate, ce va fi atunci? Căci nu poți constrânge voința nimănu. În chipul acesta prin îndepărtarea sau strămutarea atâtor mori vor suferi nu numai proprietarii particulari de orice

condițiune, ci și obștea publică și erarul Maiestății Sale, cu atât mai vârtos, fiindcă — conform specificării făcute de Domnul Mraz și anexate sub litera C. la acest raport — din jos de depozitul de sare din Dej și până la comuna Gardanfalfa din Solnocul de mijloc din 76 mori de abia 5 ar mai putea rămânea în locurile noi. Astfel locuitorii din comunele învecinate cu Someșul, mai ales cei mai săraci și lipsiți de vite de jug, ar trebui să meargă să macine la morile atât de îndepărtate cu mari greutate și cu mari cheltuieli pentru fiecare banișă de bucate. Și ce s'ar întâmpla în cazul (de care să ne ferească Dumnezeu), când din cauza aerului pestilențial sau din cauza boalelor de vite ar trebui să se închidă câteva mori și astfel locuitorii lipsiți de acestea sau ar fi strămtorați de foamete sau ar trebui să dea navală la morile din locurile sănătoase. Fiindcă folosul principelui este legat de binele poporului, astfel — după părerea Dlui Kereső — ar fi foarte corect, dacă s'ar putea găsi o modalitate sau din partea comisiei sau din partea Dlui Mraz, ca din cele 76 mori amintite mai sus și aflătoare din jos de depozitul de sare până la comuna Gardanfalfa dacă nu mai multe, cel puțin jumătate să rămână în locurile lor și în chipul acesta atât intențiunea prea înaltă și-ar ajunge scopul, cât și s'ar menaja interesele marelui mulțimi.

La aceasta Domnul Președinte declară, că aceste observațiuni sunt vrednice de considerațiune, neexistând altă modalitate, ca scopul navigațiunii să fie mai bine ajuns. Deci nu rămâne altceva de făcut, decât să se îmbrățișeze modalitatea propusă de a înlocui iazurile cu altele moderne, cu atât mai vârtos, fiindcă unii dintre proprietari vor avea posesiuni în alt loc al aceluiași teritoriu, unde vor putea să facă noul iaz și să-și strămute moara, ori, dacă nu va avea alt loc, un alt coproprietar va clădi cu puține cheltuieli un iaz nou și va putea cumpăra moara dela altă persoană.

În afară de aceasta susnumitul Domn Kereső mai adaogă privitor la iazurile de închidere și la cele numite csapó-gát următoarele: Domnul șef de lucrări Mraz a amintit în raportul D-Sale, că ridicarea unui iaz de închidere n'ar costa mai mult decât 100 florini renani, ceea ce celui, ce ar vrea să facă iaz atât în râul Someș cât și în râul Nyarad, i s'ar părea aproape cu neputință de făcut. În acest scop anexează pentru dovedirea aserțiunii sale

o specificare a materialelor și a lucrului ce a fost prestat atât cu carul cât și cu mânilor cu ocazia clădirii, înainte de aceasta cu trei ani, a iazului de închidere des pomenit din sus de podul Dejului și anume: lemne mari de doi sau trei stânjeni numiți țapi sau capre 70, de 1½ stânjen 800; care de nuiele sau vergele 2100; spini 800; nuiele mai groase și mai lungi numite lețuri, carul 400; un car pentru aducerea pietrelor prima dată 20, a doua oară 40, 60; lucrătorii cu mâna 150; Toate acestea conform procesului verbal al comisiunii someșene din anul 1770.

În urmare după ce se vede marea diferență de preț între clădirea acestui iaz și a iazurilor de închidere proiectate, astfel se constată că e imposibil, ca aceste iazuri să fie terminate cu suma de 100 floreni renani. Poate că s'ar putea însă construi în alt mod. Dacă însă Domnul Mraz, expert în astfel de lucruri, poate să o facă aceasta și cu suma menționată, s'ar aduce un mare serviciu navigațiunii.

Tot astfel privitor și la construirea iazurilor numite csapógát, din care fiecare este socotit cu 50 floreni renani, numitul Domn Kereső este de părerea, că, deși cele mai mici ar putea fi construite cu 50 fl., cele mari însă ar necesita, din cauza puținătății teritorului și a adâncimii apei, mult mai multe cheltuieli.

La observările de mai sus dictate la proces verbal de Domnul Kereső Domnul maior a Cosimelli reflectează, că pilda iazului construit din sus de pod, precum și a celorlalte iazuri, ce există azi în Someș, nu dovedesc nimic împotriva iazurilor proiectate de Domnul Mraz, fiindcă toate acele iazuri au fost construite cu o așa risipă de material, în cât din unul din acele iazuri s'ar putea construi 20 de iazuri nouă proiectate de menționatul Domn Mraz, ceace confirmă și mai mult părerea acestuia.

Ședința a 22-a din 11 Octomvrie. Se citesc procesele verbale ale ședințelor, începând dela a 14-a până la cea premergătoare celei de azi, se aprobă și se dau spre trecere în registru.

După aceasta Domnul comandant maior cere să se ia la proces verbal și să se raporteze Înaltul Guvern, că delegații trimiși pentru vizitarea râului Someș și anume: Baronul Iosif Diószegi, locotenentul Laurenti și șeful de lucrări Mraz și-au îndeplinit această misiune raportând, că au găsit în acest râu diferite impe-

dimențe, mai ales pe teritoriul comunelor Vad, Udvarhely și Tóhát, care impiedecă dacă nu vor fi înlăturate în scurt timp, *transportul sării va fi primejduit în primăvara viitoare*. Din acest motiv Înaltul Guvern să fie rugat, să dea ordin pentru îndepărtarea acelor impiedecă.

Pe urmă îl cheamă pe Domnul șef de lucrări Mraz și îl întreabă, dacă în cazul revărsării apelor nu cumva va fi împiedecat transportul sării tocmai din pricina piedecelor găsite în teritoriile amintite? Acela răspunde, că transportul va fi asigurat, dacă lângă moara din Vad a Baronului Iosif Toroczka, precum și lângă posesiunea Udvarhely se vor face unele reparaturi ale iazurilor cu ajutorul locuitorilor din comună, dacă se va repara iazul din teritoriul comunei Tohát, pe care l-a ridicat în anul precedent, după îndepărtarea comisiunii, Domnul căpitan de Thesco, reparare făcută altcum decât cum fusese ordonată prin numita Comisiune (ceea ce dl locotenent spune că ar fi auzit din gura unui delegat județan, numit Joodi). În acest caz transportul sării se va putea efectua și până când se va îndeplini modalitatea recomandată de dl Mraz, modalitate indispensabilă în aceste locuri pentru promovarea unei navigări mai comode și mai sigure. Se hotărăște, ca și această decizie să fie comunicată guvernului prin un raport special, pentru a se da ordinele convenite.

Sedința a 23-a din 12 Octomvrie. Se citește și se aprobă ciorna raportului privitor la plângerile magistratului dejan, adresat înaltului guvern și apoi se dă pentru trecere pe curat.

Pe urmă la propunerea dlui președinte se hotărăște ca secretarul să întocmească un raport către același guvern privitor la obiectul navigațiunii în următoarele puncte:

1. În urma vizitării Someșului făcută până la vărsarea în Tisa de șeful de lucrări Matia Mraz, împreună cu delegații baron Iosif Diószegi și locotenentul Laurenti se constată, că aplicarea stăvilarelor boheme, precum și iazurile numite Büchen-Wehren, proiectate în linie dreaptă de dl căpitan de Thesco, sunt impracticabile în acest râu, în schimb se pot construi, în scopul navigării, iazurile propuse cu ocaziunea comisiunii someșene anterioare de dl maior a Cosimelli, costis înșă sau oblic.

2. E necesar, ca Înaltul Guvern să impună proprietarilor de mori, ca în cursul iernii, ce se apropie, să adune materialul tre-

buincios construirii acestor iazuri. Dacă însă nu va vrea să le construiască nimenea, atunci să se construiască trei astfel de iazuri și mori pe cheltuiala erarului după modelele existente, spre a se dovedi practicabilitatea și folosul acelor și spre a se câștiga prin aceasta sprijinul proprietarilor. Acestea se vor face în județul Solnocul intern și mijlociu, precum și în districtul Kővár. Dl președinte declară, că din aceste mori una va plăti-o imediat erarului în cazul reușitei neîndoioase și o va ceda proprietarului, pe al cărui teritoriu s'a construit și care va voi să o răscumpere. Comisiunea nu se îndoiește, că și ceilalți proprietari se vor năzui să răscumpere celelalte două mori.

3. Incât pentru cheltuielile necesare atât la pregătirea iazurilor Büchen-Wehre, cât și la îndepărtarea impedimentelor de orice fel, care stau în calea plutăritului și a navigațiunii, se vor aduce argumentele expuse pe larg, din partea domnilor delegați ai ambelor partide, în procesul verbal.

4. Proiectul dlui Mraz privitor la construirea acestor iazuri servește numai ca o propunere și nu ca o normă pozitivă. Stă deci în voința liberă a fiecărui proprietar, ca să construiască iazul după această normă sau după modul obișnuit până acum. Se rezervă comisiunii dreptul de a stabili prin dl Mraz locul, unde se vor construi iazurile, precum și forma acelor.

5. Ca cheltuielile erarului regesc să nu fie prea mari, se va cere printr'un raport, ca palierul împreună cu măștrii lemnari, trimiși pentru pregătirea stăvilarelor, să fie expediați la Viena. Se va cere tot atunci, ca să se trimită la mâna dlui președinte banii necesari achitării diurnelor și plății dlui Mraz, precum și cheltuielilor de drum ale măștrilor suscitați. Tot astfel se va înainta aceluiași guvern și raportul dlui Mraz, prin care se cere majorarea retribuțiilor sale, fiind indispensabil în comisiune.

Se mai adaogă, că această comisiune se va dizolva îndatăce își va termina lucrările și aceasta până la o nouă hotărîre a Maiestății Sale sau până la un nou mandat eliberat de Înaltul Guvern.

Totodată se va raporta, că privitor la rebonificarea cerută de dl conte Iosif Gyulai pentru moara sa demolată în comuna Benedekfalva, comisiunea nu-și poate da părerea, dupăce nu s'au prezentat documentele cerute.

Ședința a 24-a din 14 Octomvrie. Se citesc procesele verbale redactate în ședința a 22-a și următoarele, precum și informațiunea privitor la obiectul navigațiunii și la piedecile, ce se găsesc lângă comunele Vad, Udvarhely și în teritorul comunei Tohát, care vor periclita deja în primăvara viitoare plutăritul. Se aprobă totul și procesele verbale se vor puriza până a doua zi.

Ședința a 25-a din 16 Octomvrie. Se citește scrisoarea dlui conte Iosif Gyulai din 12 a lunii cor. Fiindcă pentru comisiune este de interes, înainte de ce și-ar spune părerea privitor la bonificarea cerută de susnumitul Domn pentru demolarea morii sale din comuna menționată, să cunoască din documente legale veniturile aduse de această moară, precum și cheltuielile anuale necesare reparării morii și iazului, astfel se hotărăște, ca Inaltul Guvern să fie rugat să intervină cu autoritatea sa, ca numitul petiționar să prezinte actele cerute.

După îndeplinirea acestora, comisiunea își încheie cu ziua de azi lucrările și pentru autenticitatea prezentului proces verbal adaogă semnătura și sigilul său.

Semnat în orașul Dej în 16 Octomvrie 1773. 1

Maltratarea lui Gh. Bariț în Cernăuți, în 1849

Virgil Șotropa

Postulatele Românilor ardeleni exprimate în adunarea națională din 15—17 Mai 1848 în Blaj n'au fost înțelese de o mare parte a boierimii din principatele române, cuprinsă de groaza că acum dau năvală și asupra ei »comunismul« și »exproprierea«. Se produse o anume încordare și răceală chiar și între refugiații din principate și găzduitorii ardeleni ai acelor. Iar când — după ocuparea din partea rebelilor maghiari a Sibiului, în Martie 1849 — membri comitetului național român, împreună cu multe familii românești, au fost nevoiți ca acum ei să se refugieze în Muntenia, aci numeroși fruntași și cărturari români ardeleni au fost arestați, maicuseamă la îndemnul și denunțul organelor rusești, care vedeau mare primejdie în lățirea principiilor »liberale« ale refugiaților români ardeleni.

Privitor la aceste evenimente, George Bariț în »Istoria Transilvaniei«¹⁾ ne spune următoarele: Indată de a doua zi după căderea Sibiului în 11 Martie, în Muntenia s'au și început arestările Românilor știutori de carte, și s'au continuat mereu în trei luni de zile. Cei de'ntâi arestați au fost membri comitetului *Timotei Cipariu, Nicolae Bălășescu*, cu aceștia avocatul *Servian Popovici-Borcianu, Petru Broțe* și alți câțiva; după cari au urmat în curând *Simion Bărnuțiu, Aron Florian* și alți mai mulți, până la un număr

¹⁾ Vol. II, p. 574.

de 84. Iar cel din urmă arestat fu *G. Bariț*, în Câmpina, unde după jaful din Predeal se retrăsese cu familia sa; iar de acolo fu condus la Ploești în primirea generalului Hasford și a maiorului Münnich. Iar după două săptămâni — în urmarea ordinului venit dela București — nici arestat nu a fost suferit în Muntenia, ci fu escortat militărește în capitala Bucovinei, prin care se făcuse pe voia unor amici ai săi cari se rugaseră ca să nu-l ducă la Odessa, ci să-l îndrepte în cea mai deaproape provincie austriacă. Aceasta fu răsbunarea reacțiunei conservative din Muntenia.

*

Familia marilor boieri naționaliști bucovineni *Hurmuzachi* — care în zilele triste și turburi ale anilor revoluționari 1848/9 cu largă munificență și ospitalitate ocrotia și găzduia la moșia sa Cernenca, pe mulți refugiați din principate și din Ardeal — înființase în 1848, în Cernăuți, »Gazeta românească pentru politică, religie și literatură *Bucovina*«. Stând sub conducerea fraților George și Alexandru Hurmuzachi, numitul organ naționalist publică în Nrul 18 din 1849 cu data Cernăuți 21 Iunie, acestea:

La atât de numeroase și crude lovituri ale sorții, de care națiunea română din Austria și din alte părți a fost necurmat cercată cu începere din primăvara anului trecut, s'a adaos în timpul din urmă una nouă, care însă lovește cu atât mai simțitor, cu cât se dă de către mâna prietenului. Toți membri comitetului român de pacificare, cari — cum se știe — erau recunoscuți de comanda generală imperială din Ardeal și steteau sub conducerea acesteia, și cari sub scutul trupelor austriace-rusești se refugiaseră în Valahia, împreună cu mai multe duzine de eminente talente literare și alte notabilități ale acestei națiuni, au fost arestați în Valahia, la ordinul comandantului armatei rusești, pentru principiile lor politice »primejdioase«.

Unul dintre acești nenorociți, domnul *Gheorghe Bariț* — aparțiitor statului preoțesc, profesor, redactor al mult lățitei și influentei foi »Gazeta de Transilvania«, membru al comisiei de pacificare sub Puchner, mult estimat de conaționali săi atât pentru meritele sale literare și pentru alte calități eminente personale, cât și ca unul dintre cei mai aprigi luptători împotriva ultramaghia-

rismului Kossuthian — a sosit alaltăieri aci cu escortă rusească și cu semnalmentul că ar fi un *individ* »foarte primejdios«. În urmare a primit dela comanda pieții misiunea nu prea măgulitoare de a intra în temnița militară, unde la început legat chiar în fiare, și stând în societatea criminalilor, dezertorilor și vagabonzilor, între insultele fizice și morale, până la o nouă dispoziție, va avea destule motive să mediteze asupra faptului că peste tot din ce cauză zace el întemnițat, și maicuseamă pentru ce pe teritor austriac.

Noi prea bine înțelegem că noțiunea foarte relativă și elastică a cuvântului »primejdios« îi permite din punctul său de vedere unui stat să numească astfel un fapt, care în statele vecine e privit ca meritos, patriotic și onorabil; dar vorbind sincer, nicidecum nu înțelegem cum de în același stat meritul patriotic să poată fi privit ca »primejdios« și punibil cu nevoile temniței, deoarece nu aflăm în niciun cod austriac că o primejdie de felul acesta ar putea fi astfel sancționată.

Tot atât de puțin putem înțelege, că spre ce scop întreținem noi în principatele dunărene agenturi bine organizate, bine dotate și prevăzute cu caracter diplomatic, dacă ele nu sunt în stare nici măcar să apere sau cel puțin să salveze libertatea personală și onarea unor concetățeni, a căror singură vină este că sunt priviți ca »primejdioși« de către un alt guvern, și nu de al lor propriu.

Dar avem încă și un alt act autentic privitor la suferințele lui Gheorghe Bariț în Cernăuți.

Până prin anii 1880 trăise în Năsăud un om bătrân pe care toată lumea îl poreclea »Tănăsucă«. Era din cunoscuta familie a Cătienilor, fusese subofițer în regimentul grăniceresc năsăudean, iar mai apoi scriitor prin diverse cancelării. Dela acela derivă scrisoarea nemțească adresată lui Ioachim Mureșianu, fostului secretar al fondurilor școlare năsăudene, pe care scrisoare, tradusă în românește, o publicăm aci din vorbă'n vorbă ca un prețios document în chestie. Iată-l:

Prea onorate domnule și binevoitorul meu patron,

Conform dorinței Dvoastră, de a cunoaște pătaniile lui George Bariți în Cernăuți în 1849 mă grăbesc a vă raporta în mod autentic următoarele:

În urma repartizării făcută de comanda batalionului I, compania Nr. 3 — la care mă găseam și eu și în fruntea cărei stetea maiorul de azi, căpitanul Szöts de atunci, — a primit ordinul să dea un subofițer de încredere pentru carcera garnizoanei din Cernăuți; și acel ordin m'a nimerit pe mine, căci cunoscându-mă Szöts bine de acasă de când el era sublocotenent, locotenent etc. astfel m'a dispus acolo.

După un răstâmp de două luni s'a întâmplat că fiind Bariț deținut, în 9 Iunie 1849 seara la 9 ore a fost transportat de doi ofițeri ruși din Ploești la Cernăuți și predat aci comandantului pieții maiorului Barko pentru mai departe dispoziție. Acesta ordonă imediat profozului (părcălabului militar) s'aducă dela carcera apropiată a garnizoanei o pereche de fiară și *legându-i-se mâinile lui Bariț cu acelea*, el fu transportat de către profoz în închisoare.

În ziua următoare, dimineața la 5 ore, când până la curățarea camerelor obișnuiam să las pe arestanți pentru o oră pe afară, aflai în camera a doua un nou arestant, despre care nu știam nimic, ba nici nu-mi puteam închipui, că el ar fi un redactor transilvan, și încă un român.

Nu vorbea cu nimeni, și numai în ziua a treia sau a patra îi împărtăși el profozului și întregului grup de prizonieri, că el e redactor și a absolvit teologia, în cât în fiecare oră ar putea fi consacrat ca preot; apoi că dealmîntrilea prin ziarul său stă în legătură cu redactorul și fiul de mare boer *Alecu Hurmuzaki*, însă nu s'au văzut în persoană. Bariț era îngrozit că acum are s'ajungă în țara pustie a Siberiei.

Fiind eu seara după 7 ore liber de serviciu m'am dus la Hurmuzaki care locuia în apropiere și i-am trădat întâmplarea cu Bariț; atunci Hurmuzaki imediat își îmbracă căputul cu intenția de a merge la generalul Fischer ca acesta să-i permită să vorbească cu Bariț. Era acum 9 ore seara, când persoanele civile, cărora și ziua le era interzis accesul, cu atât mai puțin puteau să între noaptea în temniță; deci tot tremuram de teamă că voi fi încarcerat pentru trădarea secretului oficial.

Hurmuzaki s'a lăsat persvadat că acum în nici un caz să nu între în carceră, după ceea ce el îmi dete o țidulă, pe care sta întrebarea dacă Bariț este aievea redactorul brașovean. Acea țidulă

o întinsei lui Bariț prin fereastră, împreună cu o lumânare aprinsă și cu un creion, pentru ca să scrie pe ea informația. Acea țidulă o dusei în ziua următoare la 7 ore dimineața lui Hurmuzaki, iar acesta fără întârziere plecă la general și-l rugă să i se permită de a vorbi cu Bariț. Generalul însă-i răspunde, că el nu are nimic să dispună privitor la arestanți, deoarece aceasta îi stă în atribuțiile căpitanului auditor Wollaucsek. Ne având liniște Hurmuzaki se duse și la acela, și după ce nu putu nici aici isprăvi ceva, se duse la comandantul depoului căpitanul *Leontin Luchi*, care nu putu scăpa de el, ci trebui să-și încingă sabia și să întoarcă cu Hurmuzaki la căpitanul auditor. Deoarece Luchi se cunoștea în persoană cu Bariț, așa el căpătă dela auditor o țidulă cu care merse la carcera garnizoanei unde-i fu prezentat Bariț. Lui Hurmuzaki însă nu i se permise să între, ci Bariț a fost scos pe un moment din temniță pe răspunderea lui Luchi și pe chezașia lui Hurmuzaki.

Scrisorile de escortare ale lui Bariț erau scrise rusește, și fiindcă pe acelea nu le putea citi aci nimeni, astfel ele fură expediate lui Gortschakoff în Ardeal. Ne venind nici un răspuns la acelea, în 4 Oct. 1849 Bariț fu demis acasă. În acea zi Bariț mă căută pretutindeni până ce mă găsi și-mi mulțumi zicând că nu va uita nici odată de numele meu.

Eu am primit atunci o aspră muștrare dela căpitanul auditor Wollaucsek pentru denunțul (trădarea) meu, și ușor puteam să ajung în arest, dar Luchi și Hurmuzaki erau foarte buni prieteni cu căpit. auditor.

Acum însă urmă »Căzanea lui Hurmuzaki«. Când adică acesta se convinsese că aci în arest stă într'adevăr redactorul brașovean Bariț, el înjură în ziarul său pe maiorul pieții Barko, iar acesta se plânse la comanda generală din Lemberg, care pe Hurmuzaki îl pedepsi cu 48 ore închisoare la profoz și cu amenda de 100 floreni, cu amenințarea că dacă se va repeta un asemenea caz, atunci are să piardă dreptul de a-și mai redacta ziarul.

Pentru veritatea acestor declarații garantează

Năsăud, la 1 Ianuarie 1882

al D-Tale supus Athanasius Chittul

*

Depre plecarea lui Bariț din Cernăuți, unde petrecuse aproape patru luni, »Bucovina« scrie în Nr. 31 din 5 Octomvrie 1849 următoarele:

După petrecerea aci de mai multe luni, ne-a părăsit azi dl Gheorghe Bariț, redactorul »Gazetei de Transilvania« — a cărei apariție a fost întreruptă prin războiul maghiar — pentru a se întoarce în patria sa nenorocită. Bărbat al cuvântului și al faptelor nobile, tot atât de înțelegător cât și patriot și naționalist, însuflețit de iubire către marea sa patrie și națiune, calm și ponderat în principiile sale politice, strein de teorii necoapte și ademenitoare, totdeauna cu ochii ațintiți la mijloace practice, apoi politicos, amabil, curat ca cristalul în viața sa particulară, exemplar ca soț, tată și ca prieten, — lasă la toți cu cari a stat în raport mai apropiat viu regret pentru plecarea sa, și sincere considerații. Deși se zice că: »nemo în patria propheta«, totuși sperăm că în patria sa, care acum respiră mai liber, se va impune și celălalt dicton: »coroană pentru cei meritoși«, cu atât mai mult, cu cât pentru vindecarea multor rane ale țării, pentru domolirea națiunilor agitate și clădirea unui viitor durabil și frumos, bărbați ca Bariț pot să-i împrumute cu mare succes colaborarea atât guvernului cât și țerii.

„Reuniunea de cetire și cântări“ din Zagra

Sever Hurdea

Inființarea

Pentru a se vedea străduința înaintașilor în munca de ridicare a satelor, de unde noi putem învăța și lua pildă, m'am hotărât să fac un istoric al Reuniunii de cetire și cântări din com. Zagra județul Năsăud.

Din cele de mai jos se va vedea că înaintașii noștri au avut de luptat cu multe greutăți până când au înființat o societate de cultură, iar după înființare s'au nizuț să ducă la îndeplinire scopul urmărit.

Lucrările de înființare s'au făcut în anul 1895. La 26 Septembrie 1895 s'a ținut prima ședință de constituire, de când ni-se păstrează acte. În această ședință se aprobă statutele Reuniunii.

Procesul verbal de constituire și statutele se traduc în trei exemplare, ungurește, și se trimit pretorului cercual în Năsăud spre a le trimite Ministerului spre aprobare.

În 17 Ianuarie 1896, Vicecomitele Comitatului Bistrița-Năsăud cere întregirea statulelor.

În 7 Ianuarie 1897, se ține a doua ședință de constituire, la care se desbat și aprobă din nou statutele de către adunarea generală.

La această ședință iau parte 52 de membri înscriși la Reuniune. Adunarea însărcinează o comisie de trei care să aleagă comitetul de conducere. Comisia de trei e compusă din: *Ion Corbul, Victor Onișor și Iacob Zinveliu.*

Comisia de candidare propune, iar adunarea generală acclamă ca aleși pe următorii: 1. Președinte: Macedon Maniu; 2. Vicepreședinte: Ioan Zinveliu; 3. Secretar: Simeon Pugna; 4. Cassar: Iacob Zinveliu; 5. Bibliotecar: Clement Drăganu; Membrii în comitet: 6. Teodor Drăganu, 7. Gavrilă Rus și 8. Todor Bobol.

Adunarea a fost prezidată de Macedon Maniu, iar secretar de ședință a fost Victor Onișor.

La data de 10 Februarie 1897, se trimit din nou statutele spre aprobare. Sunt aprobate cu data de 15 Februarie 1897.

În ședința comitetului din 21 Martie 1897, se comunică că au sosit statutele aprobate.

Comitetul se schimbă din trei în trei ani. Președinte rămâne tot Macedon Maniu. Vicepreședinte e ales de două ori Clement Drăganu, iar a treia oră nu e ales nimeni. Secretari: Simeon Pugna, Ioan Zinveliu și Ioan Micu. Cassari: Iacob Zinveliu, Alexandru Poptene, Vasile Poptene a Luchi. Bibliotecari: Iacob Zinveliu, Ioan Năsăudean de două ori. Schimbări în comitet s'au făcut în 25 Ianuarie 1903, 21 Ianuarie 1906 și 20 Ianuarie 1909.

Comitetul dela înființare ține următoarele ședințe: 1897=13, 1898=4, 1899=2, 1900=6, 1901=3, 1902=2, 1903=5, 1904=4, 1905=3, 1906=3, 1907=3, 1908=3, 1909=2, 1910=1, la data de 14 Ianuarie 1910.

Aici se face o întrerupere de 10 ani și nu mai avem nici un proces verbal până la data de 29 Februarie 1920, când s'a ales următorul comitet: 1. Președinte: Clement Drăganu; 2. Vicepreședinte: Ioan Micu; 3. Secretar: Ioan Zinveliu; 4. Bibliotecar și cassar: Ion Năsăudean.

În 19 August 1928, printre actele Reuniunii se află un proces verbal prin care se înființează la noi societatea »*Astra*«, care este tot o continuare a »Reuniunii de cetire și cântări«, iar la data de 28 Iulie 1935 se ține o adunare generală și se hotărăște înființarea *Căminului Cultural* »*Vicar Foraneu Episcopal Ioan Marian*«. În ziua de 4 August 1935 se ține a doua adunare generală când se aprobă statutele Căminului și se alege Sfatul, desbătându-se toate chestiunile de înființare.

Fundația în ziua de 12 August 1935 ne dă aprobarea și de atunci căminul activează neîntrerupt.

»Reuniunea de cetire și cântări« a lucrat în acelaș scop și în acelaș fel pentru ridicarea nivelului cultural al sătenilor, ca și azi Căminul Cultural.

Scopul »Reuniunii« e: *a)* înființarea unei casine și a unei biblioteci corespunzătoare trebuințelor poporului; *b)* înființarea unui cor vocal. Membrii sunt: fondatori, ordinari și ajutători. În colo statutele sunt asemănătoare cu cele date de Fundația Culturală Regală »Principele Carol«.

Statutele »Reuniunii« au fost tipărite în anul 1897, la Sibiu, »Tipografia« societate pe acțiuni.

După ce au aflat și în alte părți despre statutele noastre, le-au cerut să se trimită pentru a se înființa asemenea Reuniuni.

Este interesant că statutele erau complectate printr'un regulament. Ni se păstrează și azi un »Extras explicator din regulamentul treburilor din lăuntru al Reuniunii de cetire și cântări«, care se afișa în localul Reuniunii. În acela se prevede cum se face înscrierea, când se plătește taxa, de membru, rata I, a II-a și cum această taxă poate fi mărită pentru intelectuali și la cei ce citesc mai mult etc.

»Reuniunea« era adăpostită în localul școalei confesionale, unde astăzi este adăpostit Căminul Cultural.

Legături cu fii satului și cu instituții de cultură

Reuniunea purta corespondență în toată regula. Prima înregistrare este la 26 Septembrie 1895. Ultima este la 11 Ianuarie 1903.

Comitetul după aprobarea statutelor se pune în legătură cu domnii de origine din Zagra. La 25 Martie 1897 se aduce la cunoștință înființarea »Reuniunii« rugându-i de sprijin pe domnii: *Basil Bașota*—Abrud, *Dr. M. Ileani*—Rodna, *F. Burcucl*—București, *G. Onișor*—Bârlad, *Ștefan Gaviilaș*—Buzeu.

La această adresă răspunde mai întâiu dl F. Burcucl, secretar al școalei de agricultură din București, care salută în călduroase cuvinte înființarea »Reuniunii« și se înscrie ca membru fondator trimițând suma de 20 Lei și 50 bani, cari fac 10 florini și 25 cruceri; este declarat membru fondator în ședința del

11 April 1897. Odată cu trimiterea banilor cere și o listă de subscripție pentruca să colecteze bani în favoarea »Reuniunii«, trimițând totodată și mai multe cărți. Comitetul în 13 April 1897, îi mulțumește și îi trimite lista de subscripție. În 7 Mai, dl F. Burcucel, mulțumește pentru adresă și trimite lista de subscripție cu Lei 42, cerând lista membrilor »Reuniunii«. În 7 Iunie, Comitetul îi mulțumește, trimițând lista cerută.

În 4 Iulie 1897, dl Victor Onișor student în drept donează cărți în valoare de 27 fl. 70 cr., în total 55 exemplare. Este proclamat membru fondator.

La aceeaș dată dl Ioan Corbul absol. de drept, donează 44 exemplare în valoare de 23 fl. 16 cr.

Dl Basil Bașota, jude regesc în pensiune, donează 38 expl. în valoare de 25 fl. 35 cr.

Dl Dr. Mateiu Ileni trimite 10 fl.

Dl Dr. Elie Dăianu, primredactor la »Tribuna« în Sibiu trimite cărți.

În 25 Iulie 1897, Comitetul mulțumește dlui Ștefan Gavrilaş, farmacist de batalion în Tecuci, pentru taxa de membru fondator de 10 fl. Îl anunță de cele ce se petrec și printre altele că sunt 7 membri fondatori, 80 ordinari și că au 8 ziare și reviste și biblioteca are 250 de opuri (volume).

În 15 Septembrie 1897, dl Teodor Drăganu donează 25 expl. în valoare de 10 fl. 87 cr.

În 2 Iunie 1897 dl Dr. Victor Corbul prin dl Ioan Corbul trimite 2 fl. și 2 cărți, iar prin dl Victor Onișor Societatea »Petru Maior«, trimite »Istoria pentru începutul românilor în Dacia«.

Cărți au mai donat dnii: Simeon Pugna, Valentin Drăganu, Aurel Maniu, Elie Cleja, Ion Micu, Iosif Dan, Iosif Zinveliu, Nicolae Drăganu, Pop Maria, Anastasia Maniu, Nicolae Codeu, Ion Clepșa, Simeon Moldovan, Leontin Drăganu, Ambroce Lucaci, Dumitru Moldovan, Dr. Basiliu Bașota iunior și Ion Zinveliu I. P.

În 2 Mai 1897, Comitetul Reuniunii roagă Comitetul »Astrei« din Sibiu, să doneze pe seama bibliotecii publicațiile Astrei. Astra răspunde trimițând cărți. Comitetul în 4 Iulie, declară Astra ca membră fondatoare, aducându-i această la cunoștință și mulțumind pentru cărțile trimise.

Comitetul »Astrei« răspunde că a luat cu mulțumită la cunoștință înscrierea printre membri fondatori a »Reuniunii«.

În 27 Iulie 1900, Administrația Domeniului Coroanei României, trimite gratuit 12 broșuri economice.

În 13 Iulie 1904, Traian Catul, este ales membru fondator, aducându-se mulțumită protocolară.

Biblioteca și organizarea cetitului

Biblioteca s'a format prin donații și se întregea cu cărți cumpărate prevăzându-se în fiecare an sume în acest scop în bugetul reuniunii.

Biblioteca era bine organizată. Era împărțită pe secții și erau introduse cărțile într'un registru care cuprindea: 1. Nrul curent. 2. Titlul cărții. 3. Autorul. 4. Locul unde s'a tipărit și anul și 5 Numele donatorului. Registrul era tot lucrat de mână.

Cetitul încă era foarte bine organizat. Se purta o evidență de împrumut, confecționată din coli de hârtie legate, care cuprindea: 1. Nrul curent. 2. Titlul și autorul cărții. 3. Data împrumutării. 4. Semnătura primitorului (cetitorului). 5. Data înapoierii și semnătura bibliotecarului prin care se adeverea primirea cărții.

Dela anul 1897 și până în anul 1914 se păstrează aceste evidențe, cu lipsuri din anul 1899 și cu lipsa totală a evidențelor din anul 1912.

Numărul cetitorilor pe ani, e greu de aflat, pentru că un cetitor într'un an figurează de mai multe ori.

Cetiri avem: 1897=414, 1898=809, 1900=300, 1901=213, 1902=271, 1903=—, 1904=130, 1906=446, 1907=325, 1908=137, 1909=148, 1910=104, 1911=23, 1913=142, 1914=11.

Este interesant regulamentul privitor la funcționarea bibliotecii: § 31 Cine împrumută cărți dela bibliotecă recunoaște aceasta prin subscriere într'un protocol anumit, iar când o aduce, bibliotecarul încă adeverește primirea prin subscriere în altă rubrică. § 32 Deodată se poate împrumuta numai un singur volum. § 33 Cărțile se împrumută pe 2 (două) săptămâni. La cerere bibliotecarul poate da o prelungire încă pe 2 (două) săptămâni, dar de

adus se poate aduce și mai de vreme. § 34. Numeri anumiți din gazetele nouă se pot duce și acasă numai după sosirea celor mai de aproape numeri și numai pe cel mult două zile. Numerii mai vechi de 15 zile (dela data tipării) se împrumută pe mai multă vreme ca și cărțile. Cine nu se ține de termen este sancționat. Bibliotecarul îi trage luare aminte prin o țidulă pe perete în localul reuniunii, dacă peste 8 zile tot n'o duce, se pedepsește cu câte 1 ban (1/2 cr.) la zi, iar la gazetele noave, după trecerea termenului, cu câte 2 bani (1 cr.) la zi. § 37. Membrul pedepsit până la plățirea pedepsei nu se poate folosi de bibliotecă; de aceea plățind, se ceară chitanță dela cassar ca să-și poată arăta dreptul la bibliotecă (bibliotecarului). Dacă cartea s'a stricat sau pierdut, vinovatul trebuie să o plătească.

Cetitul era organizat și la Reuniune unde se puteau celi gazetele abonate. La Reuniune erau abonate în diferiți ani: 1. Tribuna, 2. Foaia poporului, 3. Gazeta Transilvaniei, 4. Tribuna poporului, 5. Revista ilustrată, 6. Albina, 7. Bunul Econom, 8. Gura Satului, 9. Gazeta de Duminecă, 10. Poporul Român, 11. Libertatea, 12. Revista Bistriței, 13. Lupta, 14. Lucafărul.

În fiecare an erau abonate peste patru publicații. Comitetul într'o ședință hotăra ce să se aboneze în fiecare an. Abonamentul se plătea în două rate anuale.

În cabinetul de cetire era oprit fumatul, jocul de cărți, scuipatul pe podele; era oprit a intra întinat. Cu deosebire e oprit a intra în stare de beție. Se sfătuiesc membri în deosebi să încunjure crășmele »nefiind potrivit cu cinstea de membru a reuniunii de cetire și cântări«.

Membri cari n'au o purtare demnă sunt sfătuiți să își ceară ieșirea, iar dacă nu o fac, sunt scoși printr'o hotărîre a comitetului. Pot fi reprimiți, dacă se îndreaptă.

Este interesant art. 65: »Pe masă în localul reuniunii se află o cărtică, în care membri pot scrie ori ce plânsori în contra bunei rândueli ori alte scăderi, sau să facă propuneri spre binele reuniunii și să le subscrie. Peste acestea hotărăște comitetul la cea mai apropiată ședință«.

Fondurile Reuniunii

»Taxele în bani ale membrilor, dăruirile și venitele, ce vor intra cu prilejul petrecerilor și producțiilor, ce le va da reuniunea«.

Reuniunea avea două feluri de fonduri: un Fond disponibil din care se putea cheltui, și altul permanent sau inalienabil, de care nu se puteau atinge.

Fond disponibil

Anul cu membri	Venite	Cheltueli	Rest de casă
1897 = 141	106 fl. 0·9 cr.	94 fl. 26 cr.	11 fl. 83 cr.
1898 = 96	74 » 24 »	64 » 57 »	10 » 42 »
1899 = 36	51 » 40 »	34 » 73 »	16 » 67 »
1900 = 40	110 cor. — fil.	81 cor. — fil.	29 cor. — fil.
1901 = 31	82 » 52 »	53 » 70 »	28 » 82 »
1902 = 24	72 » 32 »	50 » 20 »	22 » 12 »
1905 = 38	55 » 39 »	52 » 50 »	2 » 89 »
1906 = 54	84 » 69 »	63 » 20 »	21 » 49 »
1907 = 39	80 » — »	61 » 92 »	18 » 08 »
1909 = 32	57 » 50 »	61 » 58 »	— » — »
1910 = 16	— » — »	— » — »	15 » 34 »
1911 = 6	33 » — »	24 » 10 »	8 » 90 »

Fond permanent: 1899=43 fl. 19 cr., 1902=112 cor. 72 fil., 1905=169 cor. 60 fil., 1906=186 cor. 44 fil., 1907=202 cor. 31 fil. și 1908=220 cor. 55 fil.

Pe anii unde nu s'au trecut sume, nu s'au găsit actele.

Petreceri

Prima petrecere este aranjată în cadrele Reuniunii la 12 Iulie 1897. Programul serbării cuprinde 6 cântări și 3 declamări (recitări). Au luat parte la serbare 197 persoane și s'a realizat un venit de 33 fl. 55 cr. Cheltueli 20 fl. 29 cr. Venit curat 13 fl. 26 cr.

Petreceri s'au mai aranjat în 17 Iulie 1898, 12 Iulie 1899 și la 13 Iulie 1900, a doua zi de Sfântu Petru.

Obiectul principal la serbări erau cântece, recitări și jocuri naționale. Aranjatori principali la petrecere erau: *Ioan Corbul* și

Victor Onișor. Comitetul în ședințe le aducea acestor mulțumiri pentru reușita serbărilor.

La serbări și petreceri erau invitate persoane și din satele vecine. Se trimitea câte un delegat în fiecare sat ca să invite la petrecere pe intelectualii și fruntașii satului.

Se poate vedea hotărîrea comitetului din 4 Iulie 1897 când sunt trimiși ca delegați: Emil Bașota în Mocod, Alexandru Pop-tene în Runc, Ion Năsăudean în Salva și Ion Zanea în Mititeiu.

Serbările cu petreceri se aranjau în sala mare a școlii confesionale.

Corul

În comuna noastră cor a fost înființat de pe la anul 1890, de învățătorul *Clement Drăganu*. Corul până la înființarea »Reuniunii« cânta numai cântări bisericești.

După înființarea Reuniunii, în 1897, s'a organizat cor în cadrul »Reuniunii«. Organizatori au fost: *Ioan Corbul* și *Victor Onișor*. După plecarea dlor din comună corul a fost condus de învățătorul *Clement Drăganu*.

Corul era mixt¹ și se învățau cântări bisericești și lumești pe patru voci. S'au învățat o mulțime de cântece cari și astăzi se știu.

Cântecele le învățau de pe note. Dăm mai jos titlul pieselor ce se aflau la »Reuniune: 1. Sfânta Liturghie. 2. Bobocel și inele. 3. Ce te legini codrule. 4. Frunzuliță de bujor (Ce vii bade târzior). 5. Uite mamă (Cântecul voinicului). 6. Troparul Paștilor. 7. Irmosul Invierii. 8. Priceasna Invierii. 9. Vino lele (În pădure). 10. Sună buciul d'alarmă (În pădure). 11. Cântec de primăvară (Sânt vânător). 12. Venetoriul (Vânătorul). 13. S'o vezi mamă. 14. La o rîndunică. 15. Lumea-i mândră. 16. Păsărica. 17. Hai leliță'n deal la vie. 18. Despărțirea Basarabiei de România. 19. Mândruliță de de mult (Lelișoara). 20. Sermană frunză (Tot ți-am zis mândro). 21. Marseilea (Frunzuliță).

Corul era bine instruit și cânta la Biserică și la serbări. Lua parte la serbări mari și pe alte sate. Așa a luat parte la sfințirea Bisericii din Hordou, din Coșbuc, și la sfințirea bisericii din Găureni.

Coriștii erau aleși dintre membri Reuniunii. »Membrul care are glas și poate cânta e îndreptățit și dator să fie membru al corului dacă se obligă că va cerceta regulat orele de cor și va arăta sârguință la învățat«.

Primul act de când s'a ales conducător al corului de Comitetul Reuniunii este din 16 Decembrie 1897, când e ales conducător *Clement Drăganu*. Mai târziu Comitetul tot pe dsa îl alege.

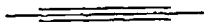
Corul lua parte și la înmormântări cu aprobarea președintelui, și dacă se plătea taxa de cel puțin 1 fl.

Corul ca să nu se compromită, printr'un articol din regulament se prevedea: »Când cântă coriști numai, fără conducător sau înlocuitorul acestuia, nu poartă numele de cor«.

Iată pe scurt istoricul »Reuniunii de cetire și cântări« din Zagra, care ne poate servi nouă ca pildă de muncă pentru ridicarea satelor.

Se poate vedea cât au avut înaintașii de luptat până s'a înființat această »Reuniune«, și cum după înființare s'au pus în legătură cu fiii satului și instituțiuni de cultură pentru a putea spori venitele »Reuniunii« și a îmbogăți biblioteca. Câtă trudă au depus pentru procurarea fondurilor prin cotizații dela membri, petreceri, cor, etc. Toate le făceau pentru a da vieață Reuniunii și prin ea să ridice nivelul cultural al sătenilor.

Aceasta ne poate servi și nouă astăzi drept pildă și îndemn spre muncă pentru binele și propășirea satelor.

Din scrisorile celor dispăruți

Virgil Șotropa

Pentru cunoașterea diverselor stări sociale din trecut, precum și a unor episoade de interes, continuăm cu publicarea următoarelor trei scrisori:

1. Prima este adresată de vrednicul protopop *Bartolomei Baiulescu* din Brașov avocatului năsăudean Ioachim Mureșianu, în chestia bisericii Sf. Treimi din Cetate, pentru care Românii brașoveni s'au hărțuit timp îndelung cu coreligionarii lor greci

2. A doua este scrisoarea avocatului bănățan George Popa către Ioachim Mureșianu, în care se relatează decursul alegerii de deputat din Lipova, în 1861, când advoc. *At. Marienescu* a căzut față de Ioan Misici, vicespanul Timișului. Sunt evidențiate metodele electorale din timpul dominației maghiare.

3. În scrisoarea a treia, tânărul intelectual Teodor Popa raportează amănunțit și în mod plastic prietenului său *Partenie Cosma* — reputatul director al băncii »Albina« Sibiu, și politician de mai apoi — despre trecerea sa în vechiul regat și viața de acolo. Scrisoarea este adresată astfel: D-lui Domn P. Cosma, *cantor la St. biserică greco-românească* în Pesta, Ungaria, în casele Sântei biserici greco-românești, soba 94, ulița poștei vechi. În absența Domnului P. Cosma, mult onoratul Domn I. Miculescu, parohul românesc în Pesta, ori onor. D. D. Demetrie Merce, învățător românesc tot acolo, sunt rugați a primi această epistoală și adresatului a o preda. Mai înainte de predarea ei, dacă adresatul nu se află în Pesta, sunt rugați a o deschide și ceti, dacă nu le-a fi spre greutate.

Bart. Baiulescu — Ioach. Mureșianu

Brașov, 26 Mai (7 Iunie) 1873

Amice, fiindcă ai căpătat un preț deosebit înaintea noastră, de bărbat conducător între cei dintâi din Distr. Năsăudului, având tactica și politica aceea, care nu se ține nici de pasivitate nici de activitate, ci de politica »progresului«, cea mai nimerită pentru poporul nostru cel sărac și lipsit de cultură, fiindcă eu mai țin la amiciția noastră veche, îmi iau voie ați scrie și ați cere un consult serios la următoarele:

Cauza noastră procesuală pentru biserica Sf. Treime din Cetatea Brașovului o cunoști, cel puțin dacă nu în toate firile ei, cel puțin după nume. Ea ne frământă prea mult și ne stoarce multe parale prin procesul ei; am dori ca să se ciunte odată, și nu știm e de timp să se poată dobândi aceasta fără scăderea noastră sau nu?

Față cu dorința noastră aceasta era necesar a ne adresa fie sau altui bărbat de frunte din Năsăudeni, cari au câștigat în împrejurările de față, și dela bărbații statului de astăzi lucruri și câștiguri »*uriae*«, pe lângă care pretenția noastră e o nimica.

Spre a ne înțelege voi face în câteva cuvinte: *a)* istoricul cauzei noastre procesuale, *b)* cererea noastră și *c)* consultul ce voim să ne dai.

Ad *a)* Biserica Sf. Treime s'a fundat de Românii și Grecii din cetatea Brașov la anul 1786. S'a folosit aceasta de Români și Greci pe baza *parității* dela a. 1786 până la 1832 (când s'au bătut în biserică). Preoți români au fost: Dumitriu, Haines, Panovicu; cântăreți: Boghina și fiul lui; coratori români au fost: Boghiciu, Dima, Nicolau, Orghidan etc. Biserica a fost și este confesională. Pe atunci comerțanții greci erau împărțiți în două tabere: *în compagniști și civi*. Cei dintâi se priveau ca privilegiați, ca ne-meși cu nasul mai sus, cei din urmă ca cetățeni proprietari, că ceia n'aveau case.

Compagniștii vrând a folosi banii bisericii la comerțul lor au alergat și au stors cu »Macherei«: prin sasul Cronenthal — referent la a. 1796 — o hotărîre scrisă de Impăratul, ca numai Compagnia, ca corp recunoscut, poate administra averea cu atât

mai mult, că în Compagnie sunt Greci. Din acest incident (venin) ante canonic curge *procesul pentru administrare, de atunci și până astăzi*. Intre Compagniști și civi cei mai mulți erau români, însă copleșiți de numirea religioasă »*greci orthodoxi*« Compagnia dela 1848 a murit și fizice, și în existența ei nu mai e, nici a mai voit cineva a fi, și nici n'are cine fi.

Procese și hotăriri peste hotăriri au urmat, dar niciuna după canoane. Judecătoria bisericească din Ardeal (consistor archid.) în a. 1868 sub Nr. 88 a luat hârtiile procesului acestuia la pertractare și a decis după Canoane că biserica din chestiune după documente e *confesională*. Fii ei, Grecii și Românii din cetatea Brașovului o folosesc și au a o folosi pe viitor pe baza parității, fiind în o săptămână limba grecească și în altă limbă românească în acea biserică. Administrarea va fi după stat organizată.

Grecii de aici față de această hotărire au apelat la Minister susținând că biserica aceasta a Sf. Treime e *națională grecească*.

D. Mins. Bar. Eötvös a primit apelația și a trimis comisiune mixtă spre cercetare în fața locului. Ea a cercetat documentele fundamentale și folosirea, și pe baza actelor procesuale și pe a operatul Comisiunei (lângă el avea o părere separată a lui Beldi care recomanda dreptul Grecilor) în 30 Iulie 1869 sub Nr. 9596 a decis: »ca biserica Sf. Treime să se folosească cum s'a folosit dela înființare de Români și Greci pe baza parității (aci ministrul a recunoscut și principiul canon: »biserica confesională« și în esență hotărîrea consistorului), adecă în o săptămână să fie limba grecească, în alta cea românească. Preotul român și cântăreții să se plătească din cutia bisericii Sf. Treime ca și cei grecești, sau cum s'au plătit mai'nainte, dela 1857 încoace. Iară chestiunea administrării averii bisericești: se lasă a o administra Grecii, până vor dovedi Românii pe cale judecătorească dreptul lor la aceasta. (Auzi minune! de membrii ai bisericii suntem recunoscuți, iară la averea ei, observarea: *nu*, fiindcă bar. Sina și Ipsilante interveniseră pentru Greci.)

Destul că aceea hotărîre totuși recunoscând principiul și îndatorind a se plăti parohul și cântărețul român din cutia bisericii, n'a fost de tot rea. Grecii ca administratori ai averii n'au voit a o recunoaște în toate părțile ei. Serviciul în biserică pe baza

parității l-au recunoscut, însă salariul parohului român, nu l-au mai plătit dela Iulie 1869 până azi, zicând că biserica n'are atâta venit. Dar cât are? Nu vor a spune, nici a arăta cuiva.

Grecii fiind amerințați cu execuție de ministru, au alergat la Dietă în 1871. Ministrul Eötvös moare. Dieta desbătând cauza mult, decide: ca ministrul cultelor să decidă cauza aceasta definitiv.

S'au schimbat de atunci miniștrii și referenții. Au fost referenți: Milutinovici, rău pentru noi, apoi Ranicher, dela care Tarnarky a luat referadă, și în 15 zile a referat — cum ni s'a șoptit — nefavoritor nouă. Aflând noi aceasta, și că actele sunt pe masa ministrului spre subscriere, a alergat la Pesta o deputațiune dintre noi și a cerut împreună cu deputații noștri dietali, ca dl ministru să studieze însuși cauza, apoi s'o decidă. Dânsul a *primit cererea*, și aici ne aflăm.

Ad b) Cererea noastră este:

1. Că fiind laolaltă în biserica Sf. Treime României și Grecii din Cetate dela 1786 până la a. 1832 (când s'au bătut din cauza unui preot grec) și de atunci până astăzi, adevă dela a. 1857 cu preoții românești și dela a. 1869 pe baza hotărârii ministeriale prin care ne recunoaște de membri ai bis. Sf. Treime; *să fim recunoscuți și la supravegherea administrării bis. după legea recunoscută de împărat.*: »Statutul organic«.

2. Avere nu cerem, ci numai să se administreze după sunetul donațiunilor.

3. Să se plătească parohul și cântăreții români după hotărârea Ministr. Eötvös, sau ca mai'nainte. Dacă nu ajung venitele, să se arate, că de unde nu e, nici Dzeu nu cere. Dar vorba să fie, ei au plătit trei parohi mai'nainte și acum nu vor.

Ad c) Consultul care-ți cer este:

1. Această cerere onestă, dreaptă și mică, putea-se-va câștiga astăzi sub împrejurările politice, și dela bărbații de stat de astăzi? Sau să tăcem, așteptând alte timpuri?

Aceasta o zic, fiindcă între noi sunt unii de părere, că după moartea lui »Șaguna« va fi mai greu; alții, ca să așteptăm alte vremi, ce trebuie să fie mai bune.

2. Când ai fi de părere, ca să urgăm deciderea, ce pașuri

și ce persoane ne-ai recomanda? Noi am jertfi pentru operațiunea câștigului una sau două mii, ca să ni-se decidă odată cererea.

3. Hotărîrea B. Eötvös se poate nimici de ministru succesor (Trefort) lui? Și dacă nu se poate, ce să facem ca să se execute în privința salariului servitorilor bis. române? Fă bine amice cugetă, consultă-te cu dl Cseri condeputatul Năsăudului și dă-ne consulte serioase. Dacă ai lipsă de orientare în cauza aceasta, adv. nostru D. Șimon Ferez socrul Dlui Mihaly având memorande tipărite, cere-i unul și-ți va da.

Cont să ții și de acea împrejurare, că Grecii fiind la banii bisericii administratori, îi risipesc, și prin urmare au și oameni în Pesta. Mai au pe Bar. Sina și Ipsilante, cari direct și indirect intervin pentru ei. Ei însă sunt 16 familii cu 86 suflete. Pentru atâtea »hâre« să ne terfească Ministrul atunci, când avem drept, când l-a recunoscut Bar. Eötvös și toate diregătoriile politice de mai înainte.

In fine fii bun interesează-te și ne dă un consult.

Lângă această rugare rămân al tău sincer amic *Bartolomei Baiulescu*, paroh.

Mai e anexată și în nemțește o scurtă schiță a chestiei bisericii din Brașov.

*

George Popa – Ioachim Mureșianu

Lipova, 27 Martie 1861

Amate frate Ioanichiu, Intr'o epistolă de Sâmbătă a fratelui Tanasie ți-am scris cum și ce este pe la noi, așa dar grăbesc a te înștiința de toate precum au urmat: 22/3 Vineri telegrafiază David Dlui Dr. Marinescu ¹⁾, ca să vină la Lipova. I-a răspuns cum că Sâmbătă va veni. Sâmbătă dimineața veniră la mine 3 bărbați ai conferinței române, mă înștiințară de venirea Dr. Marinescu și mă provocară a inhăma caii mei la trăsura acoperită a fratelui Grigore, ca să mă duc împreună cu Iulian Grozescu la tren ca să aducem pe Dr. Marinescu. Așa am și făcut și cum s'a scoborît din vagon s'a suit la mine în trăsură, de unde ajungem la 9 seara la Lipova. Aici îl

¹⁾ *Atanasie Marian M. Marienescu*, fost în urmă jude la curtea de apel din Oradea, cunoscutul scriitor și membru al Academiei române.

întâmpinară cu urări »să trăiască«, și tot așa dela casa părintelui său îl duseră în kafană »la Tulipan«. Duminecă toată ziua e zgomot și cercetări din partea Românilor, iar Luni dimineața începe a se aduna poporul din toate părțile. După masă la ora 3 am fost în »Casa« orașului la o conferință, chemați 25 de persoane sub președinția prezeșului alegerilor Papházy Nika. S'a arătat cumcă partidul lui Misits nu va ținea serenadă, așa nici Marian să nu țină; și totodată îi face atenți pe protopopi, care erau și ei de față, cumcă cheile bisericii să fie la el, ca nu cumva poporul să tragă de alarmă și să facă răscoală, căci el, Prezeșu a auzit la Timișoara că Românii nu vor să fie ales decât numai Marinescu.

După conferință se scoaseră flamurile din ambele părți. A lui Misits a fost la »tanya« (sediul) maghiarilor la hotel, la Moise Antonovici și purta inscripțiunea: Egy halálunk; Egy életünk; Misits János Követünk¹⁾. Partidul maghiarilor de 3 zile tot petrecea în hotel. Pe al nostru (steag) se zice: »Să vieze Dr. Marienescu«. Seara nefiind serenadă cu făclii, poporul român s'a adunat în fața casei lui Dr. Marinescu cu 5 flamuri, cântând »Deșteaptă-te Române«. După aceea a ținut Iulian Grozescu o cuvântare potrivită scopului și dorințelor române. Apoi să fi fost frate Ioanichiu acolo la o parte și să fi văzut pe Dr. Marinescu ce cuvântare a ținut, încât a îndulcit inimile Românilor, ba chiar și a dușmanilor lui, cari erau pe de laturi, atât Nemți cât și Maghiari. Aceștia i-au făcut lui Misits serenadă, și între ei au fost și doi români anume Popa Schelersia și George Sârbu.

Marți dimineața la orele 8 poporul român s'a adunat în piața română și Nemții și Maghiarii într'a lor. Mulțimea a mers la casa lui Dr. Marinescu pe care l-au adus în piața, unde au ținut iarăși cuvântări. După aceea l-au dus acasă pe sus cu urări și apoi am plecat la casa orașului ca să cetim orânduiala. Noi am numit la luarea de seamă a voturilor noastre pe Dl Fogorași și Czeranu, iar ei au numit pe alți doi: Svertetzky »verwalter« și pe Cap-debo, și astfel se începu votarea. Se puse întrebarea, după Nr. casei și: numele, »pe cine votezi«? Românii toți împreună au strigat pe Dr. Marinescu, afară numai de vreo câțiva Aleușeni (la care le-a dat Misits var) în frunte cu Popa Dimitrie Mihail din

¹⁾ »Morți ori vii, deputatul nostru e Misits János«.

Aleuș, iar Nemți și Maghiarii pe Misits, nedând nici un vot lui Marienescu.

Ce blăstămății au făcut preoții catolici cari au predicat în biserică că acum e timpul a se scrie cu toți la alegerea ablegatului și a alege pe Misits, căci Românii vreau a alege pe unul care dorește a înființa o »*Dacie română*« și pe ei (Maghiari și Nemți) a-i scoate afară. Apoi au și venit la înscriere și s'au înscris, însă Românii nu au venit cu toții, precum din alăturatul extras, ce l-am scris dela Comisiune anumit pentru tine, numai ca să vezi cât este de jelit Comitetul nostru.

A rânduit această comisiune pentru scrierea votanților nu ca lăudatul comitet al Carasovei (Cărașului) din comună în comună a veni de a scrie, ci din loc din Lipova. Și aici furăm nenorociți cu comisarii Pottyondi, Kövér Natzi și cu Desco, cei mai mari inimici ai Românilor. Când veniau Români mai mulți de pe sate, le ziceau: »Ce ați venit? Vreți să vă înscrieți gardiști?« — »Ba D-le, noi nu vrem«. — »Apoi duceți-vă acasă«. Astfel de oameni au fost Domnialor. Pe Nemți însă, fost-au sau n'au fost, în acele patrusprezece zile tot i-au scris.

Frate, în tot chipul au întrebuințat toate mișeliile, și gândește-te tu că mic lucru-i acela a amenința și a pune astfel de întrebări bietului Român? Eu nu știu ce batere de D-zeu pe națiunea noastră, când toate celelalte sunt asupra ei. Vai! Române, vai! Am vrut a arăta nedreptățile comisarilor la locurile mai înalte, însă unde? La varmeghie toți sunt ai lor, și mai departe unde? *La vai?* Azi nu avem legi, nu avem nimic, ba după spusa bravului Român »țară stricată« și așa e precum ei și-o fac.

Să mergem mai departe: Incepându-se la 9 dimineața, a ținut până la 6 seara, neîncetat, când au fost gata cu voturile. Se știa numai atâta că Misits are mai multe voturi. Poporul român nemai așteptând încheierea protocolului, luară flamurile și mergând la Dr. Marinescu îl ridicară pe sus în strigăte că lor nu le trebuie Misits și strigau »Marianescu, Marianescu!« În acest timp Nemții toți beau în ocol la Misits, căci acesta a băgat la el pe toate comunitățile nemțești și le-a dat mâncare și beaură, rachiu și vin cu vasele, pe când bieții români steteau pe lângă pereții caselor pe jos și neîndurându-se nimeni a le da vreo bucată de pâine, decum beaură.

Ieșind nemții beți din ocolul lui Misits cu pari dela vie, »motorugi« de brad, lemne de brad, au mers către Români a le rupe steagurile. Atunci Românii trântiră pe nemți și luară parii dela ei și începură a-i bate, și a-i bate.

Se lăsară (comisia) de a încheia protocolul, și Fogarassi — Czaranu — și fratele Gergely ies pentru a face pace. Însă Nemții cât ce au ieșit afară, au vrut să-l prindă pe Fogarassi și să-l omoare, însă scăpă numai cu fuga. Fratele Gergely văzând că este primit astfel, caută și el să-și scape viața: Dă să se bage la Zamfirovits în ocol; însă ușa dela ocol e închisă. Atunci i se deschise fereastra și sări iute înăuntru, scăpând cu viață de urmărirea Nemților. Czeranu a căpătat vreo câțiva pumni după cap, aducându-l nemții iar în casa orașului, căci eu eram în casă și l-am văzut. Pe »csendbistoșu« (comisar) și pe pandurii lui i-au bătut, s'au auzit 2 pușcături, cari au lovit pe un neamț în nas, și nu se știa cine a tras. Apoi să fi văzut, frate Ioanichie, ce nu s'a mai auzit la noi, mai rău decât la 1848 când a fost bătaia. Se băteau Nemții cu Românii și dădeau Nemții 'n români ca 'ntr'un câine. Așa dădeau nemții în cap la Români, oh! oh! oh! Doamne! încât au fost 3 morți, '15 inși zdrobiți, unii la capete, picioare, spate, alții la mâini. Toți erau trântiți pe jos și s'au dus la spital, precum ai duce stârvurile, atâția erau, și câți alții s'au dus cu capetele sparte acasă. Dintre Nemți nu a murit nici unul; însă zdrobiți erau destui și așa cu răsmeliță s'au lăsat toți de a se încheia și publica voturile, ci căutau fiecare a scăpa la ai săi acasă. Doamne, mă îngrozesc a-ți scrie și mai multe ce s'au întâmplat; totuși poporul român zise lui Prezeșu Papházi: »Nemții l-au ales pe Misits, însă nouă Românilor ne trebuie Dr. Marinescu«. Țițăia curu lui Papházi, că el de frică nu știa ce să zică, decât că Dl Marinescu e ablegaț, altfel nu știu cum ar fi scăpat de bătaie; dar să-l fi prins afară, era și el mort demult.

Miercuri dimineața ne adunăm iarăși laolaltă Marineștii, adică Românii toți, să discutăm ce e de făcut, cum să îngropăm morții noștri, cari au pierit pentru națiune și au fost nevinovați. S'a hotărât ca să fie îngropați cu toată pompa, și pentru aceea îndată să anunțe cu harengul (clopotul) cel mare și să câștige cele de lipsă.

La orele 10 s'au cetit voturile, adecă: Misits a avut 1051 și Dl Marinescu 806. Tristă denumire fu, mai ales că Misits n'a venit la Casa orașului, ci îndată a și plecat cu Papházi la Timișoara.

Joi, adică azi la 10, ne adunarăm cu toții la spital și veniră și 5 preoți, între cari nu Skelersia, ci Csizmaș. E vorba în popor că pe el nu-l mai primesc ca preot, ci să se ducă la Misits să-i fie popă. Noi eram cantorii: Dl Marinescu, Dl Fogarassi, Gergely, David, Nistor, apoi muieri, cu un cuvânt cum e o înmormântare mai pompoasă pe la noi. Așa s'au înmormântat toți.

La orele 2 pe altul, pe tata lui Tanasie Iozescu, finu lui Iacob, l-a omorît un Neamț; cum i-a dat în cap a și murit. Era om bătrân de 64 de ani. L-am înmormântat cu preoți și cu toată paradia.

La orele 4½ ne-am întors după al 3-lea (mort) dela Sistaroveți, om de 42 de ani și tată a 2 prunci și l-am înmormântat iarăși cu paradă și cu mulțime mare, mare de popor.

Dl Marinescu plângea după morți ca după părinții săi și tot așa și alți bărbați și muierile lor. Așa ceva nu s'a mai întâmplat la noi niciodată și să ne ferească D-zeu de așa alegere; alegem ablegat, iar mâine și toată ziua să îngropăm. Plătească-i D-zeu lui Misits și partidului său, căci el a pricinuit atâtea pomene și tot mai sunt 2 de îngropat, cari au murit în timp ce veniam dela groapă, iar de ceilalți spune doctorul că n'are speranță să se însănătoșească și să mai fie oameni în viața lor. Pentru Misits se aud multe rele din popor.

Stănilă judele înfricoșându-se a renunțat la postul de jude și a mulțumit și s'a pus Ștefan Lazarovitz, fără a mai întreba poporul.

Tot în aceiași zi, adică Marți, a fost alegerea ablegatului în Radna, unde tot așa erau 2 partide; una — Românii — pentru Csernovits, iară cealaltă pentru Rozsa Ferdi. Csernovits a avut cele mai multe voturi și fu ales de ablegat și fu purtat pe spatetele românilor până la popa Maxim Micloși, capelanul, ginerile lui Iosa Iancului. Aici era un junc de 2 ani câștigat, podul plin cu bucate și beutură cât a trebuit, 5 vase de 10 ocale. Au petrecut cum se cuvine până la 8 ore noaptea când s'au dus acasă. Culcându-se popa, celalalt partid a dat foc casei și a ars tot binele

popii, casa, șurile cu bucate și tot, tot ce a fost. Din 3 părți deodată a început a arde, așa încât Micloși a rămas ca și în câmp. Au fost și dela Lipova »spițurile« (frunțași) și oameni mulți. Inșă nenorocire, că suflând vântul tare, mai tare s'a aprins focul și a ars până la 6 dimineața.

Frate Ioanichie, Dumnezeu să ne ferească de așa alegeri la noi, se băteau ca câinii, se omorau și se injungheau; apoi la Radna cu aprinderea casei sârmanului preot.

Dar să întoarcem la ale noastre: Epistola ta din 14/27 a. l. aseară am primit-o, dar orișicum, caută să scrie Gojdu lui Faur, vicespanului, care s'a lăsat a se alege, dar mai apoi a agitat, ca în locul lui să se aleagă Aurel Maniu din Făget. Acum mijlocește să se înștiințeze lui Faur că nici cum să fie poftit Aurel, după zisa lui Stoicescu: el e ca un prunc pe lângă Atanasie. Sfatul lui Petrovici e așa: Să vină fratele Atanasie la Lipova; cam pe atuncia apoi bătrânul va face toate, ca să-l vadă și să-l cunoască poporul și mijlocind acum tu ca agitația lui Faur să nu se îplinească (spune D-lui Gojdu numai așa).

Vlad ori și de unde se alege, el e »Főjegyző« (primnotar) cu Aurel în comitat,¹ iar de merg amândoi, cine poartă treburile? Deci mijlocește ca să nu se aleagă Aurel, și ca să se facă intrigi. Iar când vei simți că a scris Dl Gojdu despre Aurel, înștiințeză-mă, că zău nu-i de pierdut timpul și să căutăm așa, apoi dobândim pe fratele Atanasie.

Absolon aseară mi-a adus veste dela Sima și Stoica; să cauți oricum a scrie lui Rezey și lui Antonescu să rămână Aurel pe pace, că de nu cauți a scrie nu ieșim la capăt.

B. Iovița s'a mutat cu totul la Lugoj.

Din cercul Aradului nou e ales Pesti, redactorul Novelelor. Din cercul Jebelului, Pap Vintze. Din cercul Cocotei, Manasie cel tânăr. Pe Dică l-au lipsit din slujba polițaiului și au pus iar pe Simatsek, Frate, tot blăstămății nespuse de ale Maghiarilor.

Intre alte toți ai noștri ne aflăm sănătoși și dorind ca bunul Dumnezeu să ne dea în Făget altă alegere care-o și sperez; vă salută al vostru frate: George.

Teodor Popa — Partenie Cosma

București, 8 Decembrie 1860

Prea amate și mult dorite amice frate Partenie, lată trei luni și jumătate trecură de când ne despărțirăm unul de altul și încă până astăzi nu-mi putui împlini datorința ca să-ți scriu despre a mea stare de aici, măcar că la momentul despărțirii mele de tine ți-am promis, m'am obligat, că simțiam, și și acum de datorința chiar frățească mi-o țin, a te înștiința despre stare-mi: Iartă-mi te rog că împiedecările nu mi-au permis până în acest moment astă dorință a mi-o putea împlini, precum și într'o scrisoare-mi deschisă prin amicul nostru *Secușeanu* — care cum bine știi în anul școlar de curând trecut studia în Pesta la universitatea de medicină și și el fu mai multe zile aici cu mine într'un cvartir și acum studiază medicina la universitate în Viena — trimisă ție, te-am fost încunoștințat că mă aflu tot aici în București, capitala României, *preadulce și amată Țară românească însă plină de străini, neamici Românilor adevărați și zeloși.*

După mare solemnitate festivă maghiară, în onoarea fostului rege unguresc Sf. Ștefan, a doua zi despărțindu-mă de tine și de toți amicii români tineri studenți în Pesta, plecai de acolo cu vaporul pe Dunăre încoace, din inimă-mi lacrimând pentru toți cunoscuții mei români și patria-mi nașterii mele Ungaria (adică locurile până la Tisa și mai departe mai ales pentru acele *care sunt pline de Români de ai noștri*) și pentru un frate și o soră-mi dulce ca văduvă lăsată în stare săracă, că presimțeam că nu o să mă mai reîntorc în viața-mi să pot vedea tot ce părăsii în patria nașterii-mi.

Venind pe Dunăre în jos, în locurile prin care ca student în clasa VI-a gimnazială în anul 1845—46 umblai, îmi petrecui, văzându-le încă odată și precum zisei ne mai putând spera a le putea zări vreodată, o durere îmi umplu inima, care nu am des-tule cuvinte a o putea descrie; și de ce veneam mai în jos pe Dunăre tot cu popor necunoscut străin veniam în societate.

Dela Zemlin, Belgrad încoace iată și cu Servieni, Turci, Bulgari, Bosneci și alte soiuri de popoare, aveam de a conversa, printre care erau și Germani din Germania, care veniră coloniști

la vreo câțiva proprietari mari de aici, *neamici românilor*, că altmintrelea nu și-ar da proprietatea lor germanilor, care mare și prea tare masă de popor fac aici, tot ținându-se subconsulatele respective de drepturile lor germane și *românilor stricătoare*. Dela Pesta până la Orșova într'o zi și jumătate venii pe naie, cu vapor; dela Orșova până la Giurgiu, unde eșii pe uscat, cinci zile, venind tot cu naia de vapor.

Acum cu tot elementul străin de pe naie și cu un român ce fu dela Turnu Severin — oraș frumos românesc pe pământul României în țărmul Dunării — seara când acolo ajunserăm, mă coborii afară depe naie și și de acela mă despărții; însă iată un tânăr maghiar, care după zisa lui de un an s'a ținut în Belgrad la un serviciu, jurist dela universitatea pestană cu numele Marjasy, mă întâmpină și întrebă în limba maghiară, văzându-mă că eram prea străin în naie, că unde merg și cine sunt. I-am răspuns cu-viincios, mi-a întins mâna și eu lui a mea, mi-a expus de toată soarta sa și unde merge prin București, fără pic de pas (pașaport) însă. El e acum în Italia undeva.

Pe marginea Dunării în orașele turcești eșiam afară din naie, cumpăram dela străini turci și alte popoare poame prea bune și tutun bun turcesc cu un zwanz (20 cr.) fontu, care aici este cu 8—10 zwanți. Pela orașele turcești publicu era mare și de femei turce; când ajungea naia acolo, se mirau de noi, însă din față-le inimă bună și amicie ne dovedeau, nici ne vindeau scump ce cumpăram, că aici în București tot cu zece, douăzeci prețuri se poate cumpăra mai scump decât dela aceia.

Acum eu în așa mare străinătate — că cu Români nu puteam nimic a face, că ei numai pe țărmul Dunării în România erau și și aceia grăniceri, la locuri îndepărtate, cari însă salutau militărește când trecea naia pe aproape de cortul (casa) de pază a lor, — zic în așa străinătate îmi părea că pentru mine este universul un mormânt, în care vai de viața unui viețuitor; îmi ardea inima să mă văd odată pe uscat în pământul României.

Iată însă că într'o zi pela amiazi ajungând la orașul românesc — frumos mai ca Aradul — *Giurgiu* sau și Giurgievo, cum zic străinii, aici oficianții români la cordon nici că-mi vizitară tașca, numai deasupra mi puseră viza pe pas (pașaport) zicându-mi

»Mai mulți tineri au venit de prin Ungaria în patria noastră, însă nu s'au reîntors, și dumneata sperăm că vei rămânea la noi«. În Giurgiu era târg de țară mare, în care toată noaptea-mi petrecui văzând petrecerea solidă, elegantă, pompoasă cu bandă de muzică românească a boierilor, în mijlocul târgului într'un loc îngrădit tot cu arboți verzi și de ramuri, verzi. Acolo într'o sală mare ridicată erau o mare parte de boieri și dame, toți preapompos îmbrăcați după model francez, între care și eu am intrat și mai multe ore am privit cât de bine se petrec, vorbind foarte bine și numai tot românește cu ofițeri militari cu tot. Aceștia pare că sunt francezi, însă pe vorbă trebuie să-i preanonoz și iubesc, că ei încă numai tot românește vorbeau. Jocuri nu erau, banda execută cântece naționale și tot românești. Erau și alte locuri așa cu muzică românească, precum la clasa din mijloc așa și la popor. În toate am intrat și am petrecut, trăsurile pompoase cu cai prea buni și frumoși abea mai încăpeau una de alta. Numai pela 3 ore după miezul nopții m'am putut despărți de acest public național românesc. Înainte de aceea până seara, așa și într'altă zi până la amiază umblai părțile de căpetenie ale orașului, care arată o bogăție în curțile de pe ulițele mari și în jurul locului rotund, gol, de piață în mijlocul orașului. Ziua căldura era tirană, noaptea însă luminată prea bine de luna strălucitoare și cu un aer preabun, ca pela noi vara de dimineață până la 7 ore.

Pentru 10 zwanți mi-au adus o birjă (Eilwag) în care eram trei inși. Dela amiază și până la miezul nopții din Giurgiu la București venind prin satul Călugăreni, între niște din 4 loturi laolaltă, una'ntralta convenite albii de fluvii, cândva late și largi, cu țărături de dealuri circumdate, iar țărături cu pădurice îmbrăcați, pe foarte romantic loc stătătoriu, și acum există *monumentul cu trei cruci mari de piatră al lui Mihai Bravul* pentru învingerea turcilor acolo făcută cu oștirea românească a acestei țări. Acest sat însă — precum toate în România — stă numai din colibe, ca pela noi sălașele cele mai misere; poporul însă preasănătos, frumos și bine îmbrăcat, are vite de tot soiul și bucate destule și este voios cea mai mare parte, dar în mare necurățenie, precum, chiar și aicea în capitală — chiar și la curțile celor mai bogați boieri și ale prinților, și chiar lângă curtea Domnitorului prinț, se poate vedea

totdeauna ; pentrucă pe aici în tot oraşul numai şi numai cu birje — fiacher — umblă din clasa mai înaltă unul dela altul, boierii bogaţi şi servii încă.

Drumul dela Giurgiu până la Bucureşti este destul de bun şi romantic, pe câmpii şi păduri frumoase, locuri grase, abia în mare depărtare se văd case, una două turle (turnuri) pela biserici în sate, mai mult însă mănăstiri între păduri, locuri romantice lângă fluviu, care şi care, într'o singurătată ce atrage pe omul bun la inimă să nu mai vază lumea rea şi înşelătoare. Durere însă în acele mănăstiri toţi sunt călugări străini greci, şi Românii nici nu doresc acolo a fi.

Precum mai sus zisei, pela miezul nopţii ajungând în Bucureşti, la barieră luându-ne pasurile ne dădură bilete despre ele, cu care în 24 ore trebui să mă înfăţoşez la poliţia oraşului unde mi se dădu bilet pe 15 zile de a putea petrece în oraş ; eu însă şi astăzi sunt tot aici, dar alţii, Domnul ştie câţi mai pot fi, şi şi sunt din toată lumea, de tot felul de oameni.

După ce în 2—3 zile cercetai pe unii şi pe alţii cu care avui de a face treaba-mi, şi tot în bună speranţă rămăseşi aici, iată-mă întâlnesc pe stradă cu sus numitul Secuşeanu ; îmi zice că n'are cvartir, să-l conduc la A. G. Goleşcu, îl chem şi-i dau cvartir cu mine, îl conduc apoi pela toţi. Şezu aici vreo trei săptămâni căpătă peste 30 galbini să poată studia pe trimestrul curent la vreo universitate, şi așa va primi şi pe al doilea trimestru unde se află. Amândoi tot umblarăm cât era ziua de mare cruciş şi iar cruciş prin Bucureşti şi pe din afară văzând toate şi toate rele şi bune depe aici, el se duse, şi în zilele trecute primii dela el din Viena o epistolă, dar nu-mi spune că şi-a dat sau nu biletul, scrisoriţa deschisă ce şi-am fost trimis prin el. Imi scrie însă multe, care eu de mult le ştiu din gazetele noastre de aici, cari sunt vreo 30 în toată ţara, şi din cele germane, cari toate se află pela cafenelele mai mari de aici, precum şi din alte toate gazetele din Europa în toate limbile, numai să le pricepi şi să ai timp să le citeşti, ba cele ungureşti încă sunt toate la clubul maghiar de aici.

Eu acum sunt auzitor (ascultător) regulat la facultatea de drepturi aici în edificiul nou de universitate ; ascult dreptul roman dela *Dr. Bosianu*, deputat la camera legislativă a ţării, care tocmai e

deschisă, ce trebuie să ști și tu din gazetele voastre sau a noastre — că aici dreptul român se propune doi ani — apoi ascult dreptul civil de aici și cu condica napoleonida, dela *Dr. Costaforu*, ministru de interne; dreptul administrativ dela *Dr. Vioreanu*, președinte la curtea de apel, așa și procedura civilă; încă (apoi) ascult dreptul comercial dela *Dr. Boerescu*, ministru de justiție. Din trimestrul al doilea va fi și dreptul și procedura penală. Studiile despre care am testimonii că le-am ascultat (la Pesta) nu mă obligă profesorii să le ascult, dar fiindcă se propun toate românește eu ascult și acele ce le-am mai ascultat precum dreptul roman, comercial, administrativ și criminal, cari toate în cele mai multe și de căpetenie principii sunt întocmai ca cele de aici din țara românească. Încă trei profesori mai vin la facultatea de drepturi tot prin concurs care de mult este publicat; ei trebuie să aibă gradul de doctor sau de licențiat în drept.

Auzitori regulați suntem vreo 12, cu neregulați cu tot suntem peste 40, toți însă amployați câte cu 300—600 lei pe lună. Eu lucru în cancelaria Eforiei Instrucțiunii Publice, care în 1 Ianuarie viitor va fi încorporată în ministerul cultelor; am pe lună 300 lei adică 9 galbini și vreo 7—9 zwanzi. Sunt îndestulat frate că pot trăi; dacă mă retrag, îmi rămâne pe lună cam la un galbin, însă e anevoe a nu trăi și a mă retrage de tot. Cvartirul, spălatul, viptul (mâncarea), lemnele și toate altele aici sunt scumpe; dar omul trăește din hotel, precum mai mult trăesc și eu. Pentru existență se dau pe aici și condițiuni cu 3—4—5 galbeni pe lună, dar sunt nestatornice; și în internatele de băeți, studenții pe la gimnazii se dau institutori cu hrană, cvartir, spălat și 5 galbeni pe lună. Eu însă tot rămân la Eforie până mi-or da drumul de acolo cu încetarea ei, fiindcă dacă după recomandația Dlui A. G. Golescu, *Maiorescu* directorul Eforiei și suprem în toată România peste toată instrucțiunea publică, m'o permit acolo zicându-mi ca să lucru, să nu lucru; pot și să rămân acolo, dacă nu vreau să primesc slujba de rând la stat, am zis că oftez încă în anul acesta a asculta drepturile de aici, pentru aceea îmi trebuie să fiu aici în capitală, dar nici oftez oficiu la stat, că sunt mâncat de el din Austria. D. ministru de justiție mi-a zis ca să încep advocatura — profesiune liberă aici încă trei ani — deci mi-oi agonisi niște mo-

bile și numaidecât în primăvară voesc a deschide cancelaria de advocatură publică...

Aici în interesul statului toate merg bine măcară *gazetele tot critică și bârfesc multe nefripte și nefierte. La toate ministerele lucrurile se finesc repede.* Guvernatorii, mai mult naționaliști mari și oameni învățați, și tinerii dela ministerii și celelalte branciuri (branșe) poartă pălării maghiare, așa și juriștii, măcar că aceștia pușini sunt acum tineri, că-s mulți căsătoriți și cu familii, advocați și amploiați, că aici sunt amploiați, unul și câte cu șapte dregătorii, și cu mai multe dregătorii, exemplu dela profesori și miniștri.

Aici e pace și liniște cu petrecere, acum cu teatru național și italianesc, iar lumpii (cheffii) își petrec tot după model bătrân, toate nopțile, și ziua dorm. Intâmplările și toate denumirile de pela voi le știm cu 3—5 zile mai târziu decât voi, iar din gazetele noastre de aici din acele cari în toată ziua ies, numai decât ca și voi știm tot ce se face mai îndepărtat în Europa. Cu Ungurii trăiți bine și vă apropieți unul de altul, că învoielile noastre cu ei pe toți ne pot ferici; *să aibă și ei pricepere odată că numai cu alții în confederațiune vor putea exista,* precum ei vreau cu legile și constituțiunea din 1848. *Pe aici sunt mulți dintre ei,* și sunt prea mult stimați de oamenii națiunii și de boerii de aici. Ba chiar bagyei (badei) nostru Monu încă îi prea plac și bine le vroește și face.

Olteanu e profesor de clasele primare cu 600 lei pe lună; Molnaru ostaș brav, nu l-ai cunoaște; în toate duminicile vine la mine; apoi noi vreo câțiva de dincolo și câțiva de aici ne tractăm la ospătăria »Locanda națională« Vă salută pe toți, dela Papa așteaptă scrisoare, și tot așteaptă de vreo două luni. Eu șed în mijlocul orașului în ulița Franceză Nr. 7, în catul al 2-lea singur într'o odae; trei juriști în două odăi îmi sunt vecini, apoi *Mihai Trăian*, amploiat la municipalitatea orașului; toți suntem români, unul domn ca și altul, *că aici și către servitor tot »domnule« se zice.* Frumusețea Bucureștilor și mărimea nu ți-o pot descrie de importantă și mare. *Luxul e o pradă mare pe aici,* apoi damele, damele, și fetele, fetele, de un milion de ori tot ele...

Când și-au făcut librării din Pesta catalogul pe anul 1861 despre cărțile ce au de vânzare, te rog să-mi trimiți un catalog

dela Rath sau Pfeifer, sau altă librărie mare, cu cărți, autori din dreptul roman mai ales, și și alte drepturi în limba ungară și germană, voesc să-mi aduc dela ei. Până atunci însă opul edat de Recsi ungurește după Schenerl instituțiunile, sau pe Kampfner, așa și germane pe Marezol, Arnt, dacă poți te rog procură-mi-le și mi le trimite încredințându-te, că-ți voi trimite căpătându-le numai decât prețul lor; mai de grabă am lipsă de un op maghiar pentru examenul ce am să dau în 15 Ianuarie sau Aprilie. Acum ți-aș trimite vreo doi galbeni prețul lor, însă fiind îndatorat, din plata de pe două luni am plătit și datorie; apoi *Brândușu* m'a avizat aici într'un loc să ieu 90 floreni austr., însă n'am căpătat. Lui i-am scris să-mi trimită banii ce-i am la el, mai 200 floreni austr. Dacă-mi trimiți cărțile cerute, poți să-i scrii și tu să-ți trimită prețul lor fie la Pesta, că sunteți foarte aproape unul de altul. Pe aici numai în limba franceză se află opuri de drepturi, eu însă acea nu o știu, iar manuscriptelor nu mă încred.

Te rog spune salutațiuni părintelui sfințit Dnului *Miculescu* și onoratei sale familii, Dnului învățător *Merce*, — mă doare că nu pot trimite vreo câteva țigări de tutun de aici dela Serail, adus și Anei; scrie-mi apoi că plătitu-i-a Roman ori nu — (salutări) Dnului *Alexandru Bode* și onoratei sale familii. De societate asiguratrice nimic poate aici fi, cece Ungurii fără efect au și probat. Salutări fratelui *Bejan*, Dnului *Baldî*, *Nemeș*, *Tincu*, *Hațegu*, *Moroșan*, *Roman*, *Ardelean*, *Grigorovița*, *Dr. Nedelcu*, *Vasu*, — *Mărinescu* știu că-i în Viena, — lui *Ioan Pop*, apoi juristului *Pop*, — pe care-l rog să-mi trimită istoria, — și tuturor celorlalți cu câți te mai aflu și m'au cunoscut, și scriindu-mi să-mi scrii care mai sunteți în Pesta și *vă țineți ca români*.

Altele mai multe de altădată-ți voi scrie, dacă și tu îmi vei răspunde la asta de acum a mea scrisoare. Eu salutându-te mii de ori, sunt fie amic și pururea recunoscător, că mare bine mi-ai făcut, că 1/2 an mi-ai dat cvartir, pentru ce și sunt totdeauna mulțumitor, *Teodor Popa*.

N. B. Epistola mi-o poți adresa numai în cancelaria instrucțiunii publice, ca copist, sau la facultatea de drept, ca jurist.

După două zile, în 10 Dec. 1860 iarăși îi scrie Popa lui Cosma o scrisoare mai lungă din care extragem următoarele:

A voit să-i trimită și câteva numere din gazete românești, apoi și broșurile »Nichipercea«, »Pepelea și Păcală«, dar făcea un pachet prea mare și posta către Brașov nu-l primește numai învelit în pânză și vămuit. Se va trimite de altă dată; apoi adaugă acestea: așteaptă opul cerut, de Recsi, al cărui preț să-l plătească Brândușan, iar dacă Cosma are nevoie de cărți românești atunci îi poate trimite. Lui Popa să-i adreseze scrisorile sau la Eforia instrucțiunii publice sau la Dnul profesor *Popescu* dela gimnaziul »*Basarabu*«, ori la qvartirul lui Popa din ulița »Franceză« Nr. 7 în curtea cu Apoteca, »la care aici i se zice ori farmacie ori spițerie«. La 1 Ianuarie Eforia se mută la ministerul cultelor și instrucțiunii publice, în a cărei cancelărie lucrează el, Popa. Roagă să spună salutări lui *Ioan Pop* (papa) dela care a primit epistola de înmănat lui Molnar, care acesta o aștepta cu mult dor. Apoi zice: »Molnar îmi face onoare pe aici, dar așa și trebe, că și eu am fost pentru el pe la ministrul de resbel să-l primească, și pela Dl Tell care a făcut numai decăt, și în trei zile il și primiră; altcum nici atunci nu s'ar fi primit din partea ofițerilor, fiind austriac, cu toate că renunțase la drepturile austriace, despre cece avea certificat«.

Cere mai departe un oleu împotriva reumatismului, și că amicul Todor Popa să-i trimită cilindrul (pălăria înaltă).

Deschizându-se camera, cele mai bune gazete »*Independența*« și »*Nichipercea*« au fost oprite, dar se spera că în curând vor fi liberate. După închierea epistolei, după semnarea: T. P. auzitorul drepturilor la facultatea de drept din București, mai adaugă acestea: Dl *N. Nicorescu* trăește, vara trecută în fiecare zi era în camera legislativă și pe Dealul Metropoliei, unde tot cetea gazete; iar vorbind cu el, plângând întreba pe Popa despre locul nașterii sale, despre toți cunoscuții și prietenii săi români. Șede la mănăstirea Mihai Vodă, unde din când în când îl vizitează Popa, și unde, fiind foarte sărac, trăește din mila altor boeri mari și călugări.

Câteva documente grănițerești

Onisim Filipoiu

Cu documentele de față continuu publicarea unui bogat material documentar, descoperit în depozitele Arhivelor Statului din Năsăud, unde se păstrează mii de acte referitoare la trecutul nostru românesc, și care așteaptă din zi în zi în lumina binefăcătoare a tiparului pentru a putea lămuri încă multe din problemele puțin cunoscute ale vremurilor de altădată.

În cele ce urmează dau câteva documente referitoare exclusiv la regiunea noastră a grăniței năsăudene. Țin să trag atențiunea în mod deosebit specialiștilor că la transcriere s'a avut în vedere valoarea narativă a textului, redându-se sub o formă mai accesibilă multe particularități paleografice și fonetice, cari ar îngreuna culegerea materialului. Un studiu consacrat limbii și particularităților sale specifice se va publica într'un număr viitor, când se va scoate în evidență valoarea lingvistică a specificului năsăudean în lumina documentelor publicate.

1. Anul 1758 Decemvrie 10. Judele Nechita Cotul din Rebrîșoara în procesul lui Lazar Băltagu și Ion Sălăoanu din aceeaș comună.

Ani 1758, Dekemri 10 zile. Într'această vreme și și mai înainte și mai dedemultă vreme s'au pârît Vasile Sălăoanu cu Lazor Băltagu pintru un locu mai înainte vreme și nu s'au putut așeza. Amu într'această vreme neșfîind ce face, au poftit oameni iubiți dintr'alte sate. Și au venit din Mocod, din Mititei, din Salua, din Năsăud și din Rebrîșoara și s'au adunat în casa Judelui la Nechita Cotului din Rebrîșoara. Și fiindu-le lege, Lazor Băltagu au fost plătit la nește oameni să joare pentru locul, cum că i se cuvine lui mai înainte la altă lege, iară acești oameni streini au

socotit după pâră și după feleluit să joare Vasile Sălăoanul cu o mărarăturie lângă sâne, om de credință. Și au aflat mărarăturie pă Ursul lui Niculae. Șau jurat într'această formă cum că el au auzit pă socrul lui Băltagu zicând în casa hrășcarului, încă pârându-se întru acel loc, că el n'a jurat nici n'a face moșie nimărui cu sufletul său, că el știe că locul i-au dat cu »herăe păsiki«, și i-au luat cușăma și au eșit pă ușă. Aceste au mărturisit Oursul lui Niculae și au jurat cum că auzit cu urechile sale pă Bulzu socrul lui Băltagu zicându aceste cuvinte.

Noi am socotit cu sufletele noastre cum că Lazar au jurat hamiş cu mărarăturie pālătită megișă (megis) Ion Sălăoanul să întoarcă 8 florinți și o mărieș lui Lazar Băltagu, că de pot atăta au fost zălog locul la Lazar și au pus Sălăoanul banii în masă și am aflat așe după jurământul strâmb să fie globit Lazar 12 florinți. Noi l-am ertat pă 4 florinți. Dispe parte Domnilor n'am feleluit nemică. Ce este a Domnilor gloabă să o dee pintru hămîșagul și jurământu strâmb. Noi cu suflete noastre așe am aflat. In lege au fost Irimie Boghin Mocod, Casianu Iorzat din Mititei, Salua: Ignat Puica, Genie Oursul, Toader Grance, din Rebrîșoara Nechita Cotul judele, Ion Lica, Vasilie Buzil, în Bistrița fiind birău mărie sa Klain Ihanes i pentru mărie sa Gones Paracalabu, Pici Danilă Măriilor sale fericită viață întru mulți ai. Scris-am eu Pop Dănilă.

*

2. Diacul din Ilva cere apărarea primarului din Bistrița în acuzația ce i se aduce.

Sinătate dela Hristos și mare cinste să aibi dela înălțata crăiasă și de țară de toată să fii cinstit și mărit mulți ani se poți face dereptate la creștini și de aci înainte.

Eu diacul dela Iluva fiin cu multe năpăsti cum s'au înecat un om, pentru carele mă fostu înainte mării tale și ț-a făcut milă și me-i făcut carte se nu mă pue la priinsoare și s'au sculat pisma și cu alte năpăstii și m'au băgat în priinsoare să nu poci înbla de dreptate. Și au scos pismași mei volotaș și au fost ei părăși și jurători și nu poate nime să mă poată da cu sufletul lui că s'au înecat o babă și de aceea ei încă au zis că o am înecat eu. Și baba au înbalat a cere pe tote satele și încă i-am dat și

sumanu meu de s'au înbrăcatu că n'au avut cu ce să se îmbrace necum se aibă piince omori. Adevărat măria ta ș'a vede mult când am fost mai tânăr poate să fi lăcomit de o țară de fân sau de vo doi tri cucuruzi sau și altă ceva lucru mititel și le-am plătit și m'au năpăstuit ș'am dat gloabă. Si acu ei le pun și acele ca se mă poată călca să mă facă vinovat. Dară mă rog cu toată inima me și cad la talpele mării tale se nu mă lași la năpaste că de când te-u ridicat Dumnezeu și înalta crăiasca mai mare, de atunci avem creștinii dereptate. Se-ți faci milă măria ta, milă se nu mă lași la năpaste, ce se pui dereptate și măraturie se nu mă ție la priinsoare și la nevoe. Că de nu ți face molă măria ta m'or pune la nevoe și la kinzuială. Dară-ț fă milă cum ți-ai făcut și cu alți creștini se nu mă lași.

*

3. Vel vornic Neculae ot Câmpulung scrie Primarului din Bistrița ca să despăgubească pe oamenii săi de furtul ce au făcut nește țărani din Ilva-mare.

Cinstit al nostru bun prietin Dum-voastre birău di Bistrița fericită sănătate poftesc Domni tale dela Dumnezeu ca să-ț dăruiască.

Iată acesti oameni a noștri din Dorna le-au fost furat o vacă un Dorotei ficior a lui Ion a Bocăi di Ilova mari și luând vaca au despoet-o ș au mâncat-o, pentru care pricină am și ami scris cu la Dumniului hărămitașul ca să caute Dumniului să se facă plineală oamenilor noștri, să nu rămână păgubaș. Ș am înțales că acii tâlhari sânt în sama Petrii vameș ș au trimis răspuns de-acolo ca să margă oamenii noștri să judeci. Ci oamenii noștri a veni pi acolo nu le dă mâna de ună vreme că să opresc la straj căti tri săptămâni ș a să judeca cu tâlharii încă n'au nici o judecată de ună vreme că ii sânt dovediț că oamenii noștri i-au adus pi urmă pâra în Iolova ș sânt dovediț. Pentru care poftesc pe domniata să dai poruncă să s pliniască vaca oamenilor de acei tâlhari, că de nu-ți plini dumniavoastră ne-a căuta noa în a ne plini sângur dila cini om găs.

Aceasta ș mila lui Dumnezeu să te păzască pi domni ta întru mulți ai cu sănătati. Noe(m)bi 4.

A dumitale bun prietin Neculai vel vornic ot Câmpulung.

Adresa: Cinstit și al meu bun prietin Domniasali birău dela cetate Bistriți cu fericită sănătate să să dea.

*

4. Vasile a Onului scrie carte de dreptate pentru un laz ce-l dă lui Stefan fiind de față popa din Ardan.

Adecă eu Vasilie a Onului scriu carte de dreptate precum am dat un laz în capul câmpului lui Stefan cumnatului cătând nepotului 1 Vasilie i-am dat că m'au ajunsu nevoe într'o foame ca aiasta care nime pe lume n'au apucat ca acmu de au murit oameni de foame. Iar eu neavând altă ce vinde nemică și pe ce cumpăra bucate e-m dat lui Stefanu acest laz dincoace de părau unde este și soarte casei. Deci i l-am dat drept o merțe de grâu și 2 de ovăs și 2 cupe de mălai. Grâu au fost câte 5 măriș, ovăsul 4 șiștăci merța. Deci să n aibă nime a-l supărare despre acesta lucru, nici frate, nici soră, nici nepot. Iar Stefan de va vre să vândă lazul el să nu fie volnic a-l dare la streini până n'a face știre omenilor noștri, apoi să-l dea cui l-a da. Si pentru ma mare credințe ne-am dat și herăe înaiete satului și în casa grabului lui Mihil și au fost Mihil grabu și vrătolomei Grigorie ai Doke Grozia și Pavăl Epure, Grigorie a lui Gergieșu și a mai dat pe urmă Văsilikii pe laz 4 florinți și 8 de bani. Acolo au fostu și popa din Ardan mărturie când s'au scries acest heloșag.

*

5. Jeluim milii lui D(u)mnedz(e)u și Dumniloru Voastre Cinstiț vidikani de gios și la toț cărora să cuvin a ște pentru a noastră jalobă a Rodnenilor.

Știind noi sătenii Rodni un loc carele este la satul nostru pre nume Popasurile și tiind ladu că este a lui, satu a voit să fie pe sama bisericii rumânești. De când s au oprit locurile toate cu porunca Vidicului, nime nu s au silit preste poruncă până acum (când) s au aflat un om anume Pomohaci Vasile și au lucrat locul acela și plata pentru loc n au dat la beserică ce au dat la Domni fără știre satului. Iar noi preuții și satul tot pohtim milă dela Dumniavoastră să trimitet răvaș cu poruncă diala voi să vie plata pe sama besericii.

Mesița Sep(temvrie) 17 zile.

6. Fraților iubi(ți)lor în Hristos pravoslavnicilor crăștinilor den vidicul rumănescu slobod, Domnul să vă ajute.

N'am putut suferi să nu vă fac știre, ba de aș pricepe să vă și învăț în ce chip Sasi împotriva-vă ziua noapte să sfătuesc.

Iaca aice la Vermeș au adus Singiorzeni, Lechințeni un contract ș carele l-au făgăduit Sasi jurați Singiorzeni și Lechințeni înainte Domnului Director adecă cătră Rumăni au zis că au pământ destul și le vor da ce nu le-au spus unde iară în contract s'au (s)pus că în vidicul rumănesc le vor da că-i a lor pământul și acum aproape le stă gându ca să iasă. Iară eu vă sfătuesc așa ca să vă duceți vro doi până la Directorul și acolo așa să spuneți că auziți, ba togma (tocmai) ați văzut contractu acestor numiți mai sus. Locurile noastre vândute cu minăune și legate în contract altora, adecă Rumănilor den vidicul săsăsc, iară noi, Domnule tudumănim cum pe locul nostru Sasi nu vie nicăiri cătu-i vidicul rumănesc că cât pământ birue vidicul rumănesc bine să înțeleagă Domnul că așa-i tot moșie și de moșie și nemișesc cât necum Sasi nime dela noi nu-l poate lua precum și curte cu Maica noastră Crăiasa ști foarte bine și nice atâta loc în tot vidicul rumănesc căt pașu piciorului noi împărțitori nice să nu aibă Domnu; pentru aceasta tudumănim și rugăm pe Domnul să să milostivască a-i poronci acelor Sasi ca nu cu vorbe cu minciuni să înble înceluinđu-ne și pe noi și țara și Domnul Director ce să de Rumănilor de acolo, pe cum s'au legat, pământ de a lor acolo unde ș'au dat porție de unde n'au i-au puis de s'au plătit de cătane și pe ei acolo să le de să-i așeze cum poroncește în. Crăiasa la gubernium de or eși dipe locul lor pe al nostru de l-or zminti și pe acel pe cum au fost pus ei încă fac împotriva poroncilor crăești mai ca tătaru vrând a robi. Dară noi încă om face cum om ști batăr nu să cănte când ar vre a foglălui așa să faceți dragii miei, că de-ț face așa pe acești săraci den contractușu cu care i-au înșelat și voi nu-ț greși.

Aceste pohtindu-vă bine ca fiilor țin dela inimă Dumnezeu vă ajute. Protopop al Monorului Ștefan.

Adresa: Ci(nștiilor) vidicani den vidicul Bistriți cel rumănescu Ștefan Nimigianu și cu toți ceilalți cu dragoste la toți unde s'or afla au s'or aduna.

Biografii și Monografii

Iuliu Moisil: **I. Inginerul Emanoil Flore Sidor**
(1847—1921)

Iată un grănițer de o dârzenie, hărnicie și corectitudine exemplară.

Născut în a. 1847 în comuna Măgura-Ilvei, din agricultori grănițeri, Flore și Ana Sidor, mamă-sa fiind de origine din Sângeorz-Băi, a cercetat școala primară în satul natal. Murindu-i părinții în 1854, l-a crescut bunicul său Costan Sidor, om bogat, care l-a dus la liceul săsesc din Bistrița. Politehnica din Viena a făcut-o cu un stipendiu din fondurile grănițerești. A terminat studiile ingineresti cu succese eminente. Ca student în Viena a fost membru al societății academice »România jună«, fiind și membru în comitet pe vremea când era și Dr. Victor Babeș student acolo, luând parte la toate ședințele și manifestațiunile culturale ale studenților români.

După terminarea studiilor la politehnică i s'au oferit diverse servicii în Viena. A preferat însă, atras de vechiul Regat, servicii românești. Mai întâi a intrat în serviciul statului, ca controlor al guvernului, pe lângă Compania Strousberg de căi ferate ce avea în concesiune drumul de fer, construcția și exploatarea căilor ferate București—Vârciorova și București—Iași. Concesiunea aceasta a dat naștere la mari procese și conflicte și a fost răscumpărată mai târziu de statul român. Strousberg Bethel Henry 1823—1884, mare antreprenor, de origine israeliț, avu intense întreprinderi de căi ferate în Berlin, apoi în Ungaria și la 1870 veni în România. La 1875 trecu în Rusia unde dete faliment.

După mai mulți ani Sidor trecu la serviciile de mișcare a C. F. R. ca șef de secție la Brăila. Mai târziu intră în serviciul tehnic județean ca inginer șef, funcționând în județele Olt, Argeș și Buzeu, în care s'a relevat ca un element foarte harnic și cinstit. Mai târziu a trecut din nou la C. F. R., la serviciile de întreținere, ca inginer ordinar cl. I, o treaptă prea mică în ierarhia inginerească, dar el n'a cerut pentru sine niciodată nimic. S'a mulțumit cu puțin. Dar din cauza intransigenței lui în diferite nereguli ce le observa, și a cinstei sale desăvârșită, ce nu-l putea de fel îndupleca la alte cărări, a avut multe neplăceri, nu se putea împăca de fel cu lumea ce căuta să parvină, să ajungă la anumite situații prin lingușiri și căi piezișe și care se preta la orice, se lăsa la voia ori cui. Inginerul Sidor a fost, cum zice Românul, om dintr'o bucată și așa a și murit. Nime nu l-a putut schimba, nici familia lui, care uneori căuta să-l convingă să se modeleze mediului, fără însă a-l putea convinge.

Această cinste desăvârșită dovedea un om de caracter, o personalitate superioară, o mare forță sufletească.

Inginerul Sidor s'a căsătorit la 1881, cu o româncă sdravănă: Ecaterina născută Alecu Ioan, din Buzău și a avut 6 copii — 4 băieți și 2 fete — din cari mai trăesc 2 băieți și o fată. Fiul cel mai mare, *Constantin*, licențiat în drept a murit la 27 ani. Al doilea *Alexandru*, medic în București a urmat facultatea de medicină și stagiile de spital la spitalul Brâncovenesc, ca extern și intern. A luat parte la război cu gradul de locotenent, conducând diferite instituții sanitare la regimente și spitale. Din 1920 se stabilește verile la Tekirghiol, ca medic balneolog, având o clientelă a sa proprie. În București practică specialitatea genito-urinare și ginecologică. Al treilea fiu *Ioan*, avocat al baroului București, a luat parte la războiul Unirii ca ofițer de infanterie. Fiica *Maria* e măritată Bob șef de gară la Alba-Iulia.

Inginerul E. Sidor s'a stins din Viață în București la anul 1921.

II. Căpitanul Vasile Popițian, 1833—1892*)

Din marele număr de tineri, trecuți prin școalele năsăudene, s'au ridicat o serie de vrednici bărbați, cari prin capacitatea, hărnicia și cinstea lor au ajuns la situații frumoase în viața publică.

Din școala militară (institutul militar), care s'a înființat în anul 1784 și a dăinuit până la desființarea ei în 1851, au eșit foarte mulți ofițeri, cari s'au distins prin meritele lor și au făcut cinste neamului nostru.

Dorim să scoatem din uitare pe unii din acești distinși bărbați, care pot fi pilde foarte frumoase pentru tineret.

Un astfel de distins ofițer a fost căpitanul *Vasile Popițianu*, care s'a născut în anul 1833, în comuna Nepos, din părinții Ioan Popițianu și Tavifta, agricultori grănițeri.

Școala comună națională a făcut-o în satul său, apoi a urmat școala militară din Năsăud, până în prima jumătate a anului 1848, când începând mișcările revoluționare ale Maghiarilor în Ardeal, toți elevii mai mari au fost eliberați din școală pentru a fi înrolați ca voluntari în armată. Popițianu, fiind atunci de 15 ani, bine dezvoltat, a fost înrolat în Regimentul al II-lea român de graniță din Năsăud, iar după o lună și jumătate, în 1849, a fost înaintat caporal.

Astfel începe tânărul Vasile Popițianu cariera sa militară, din frageda etate a copilăriei și mânat de dorința de a lupta în regimentul său, în contra dușmanilor seculari ai neamului românesc, cari voiau acuma, în contra voinții Românilor, să unească cu forța Ardealul românesc cu Ungaria, cu gândul de a-i desființa pe Români ca națiune și a-i maghiariza.

Indată, după marea adunare a Românilor ardeleni, de pe »Câmpul libertății«, dela Blaj, din 3/15 Mai 1848, — în care au cerut toate drepturile naționale, cutropite până atunci de minoritarii ardeleni, cerând încetarea iobăgiei și protestând contra uniunii terii lor cu cea ungurească, — s'au întrunit și Românii grănițeri

*) Această biografie s'a făcut după o »schiță biografică«, de Căpitanul Ioan Mărgineanu din Ragla, publicată în ziarul »Tribuna« din Sibiu Nr. 248 din 1893 și după actele personale ale Căpitanului Popițian, ce se găsesc la »Muzeul năsăudean«, dăruite de soția sa în anul 1938.

năsăudeni, la 10 Iulie a. a. — într'o mare adunare la Năsăud, hotărând a trimite Impăratului o petiție, care cuprindea multe cereri drepte și foarte însemnate între cari amintim: dreptul de a-și putea conserva naționalitatea, religia și limba fără nici o piedecă; a se introduce româna și în regiment; ofițeri și funcționari străini să poată servi în regiment numai cunoscând limba românească; grănițerii să-și poată trimite doi deputați, români de a-i lor în dieta țerii ș. m. a. În o a doua adunare mare, dela 13—14 Septemvrie s'a hotărît de grănițeri a rupe orice contact cu ministerul unguresc, ce se formase, și care voia să introducă limba maghiară în bisericile și școalele celorlalte popoare din țară, prigonind și arestând pe Români; iar presa ungurească era plină de clevetiri și de minciuni despre Români. Astfel grănițerii noștri protestând cu cea mai mare energie contra uniunii Transilvaniei cu Ungaria, declarară că vor lupta cu forța armată contra Ungurilor trădători, ceea ce au și făcut.

De aici înainte tânărul militar Popițianu își urmează Regimentul cu toate peripețiile, suferințele și succesele până la terminarea revoluției.

*
I I I I I

În 1851 desființându-se Regimentul de graniță dela Năsăud și transformându-se în regimentul de linie Nr. 50 »Marele duce de Baden« cu sediul la Alba-Iulia, fu trimis și Popițianu acolo. În 1852 fu înaintat sergent și în 1854 la rangul de sublocotenent clasa I-a, iar mai târziu, la 1 Aprilie 1863 locotenent.

În calitate de locotenent a făcut, în 1866, campania din Italia și a luat parte și în vestita bătălie dela *Custoza*, din 24 Iunie a. a. În această memorabilă bătălie, după ce comandantul companiei sale, căpitanul *F. Vlad*, originar din Prundul Bârgăului, fu rănit, Popițianu luă comanda companiei, a șaptea a regimentului de Moși dela Alba-Iulia, și luptă cu un minunat eroism, contribuind astfel foarte mult la renumele acestui regiment românesc, așa că *Arhiducele Albrecht*, marele comandant de armată s'a exprimat zicând: »Acest regiment s'a luptat cu foarte mare bravură, ceea ce mă bucură din tot sufletul. Acest regiment merită medalia de aur«.

Îmi aduc foarte bine aminte, din copilăria mea, când ne povestea Căpitanul Popițianu, cum au decurs aceste lupte ale regi-

mentului la Custozza, zicând: »Dându-mi-se ordin să ocupăm o cotă oarecare, la o anumită înălțime și plecând în capul companiei, îndemnam cu energie feciorii mei. Deși poziția era foarte greu de luat, voinicii mei soldați m'au urmat cu un curaj vrednic de admirat și de lăudat. Ajunși la punctul vizat l-am ocupat; am mulțumit mai întâi lui Dumnezeu, apoi feciorilor mei și apoi am căzut la pământ plângând, înduioșat și satisfăcut, căci în adevăr dela început nu credeam, că feciorii mă vor putea urma, poziția fiind foarte greu de luat«.

Pe baza informațiilor și a rapoartelor primite la ministerul de război despre eroismele repurtate în acea bătălie de regiment, Popițianu a fost cinstit cu decorația de război a crucei pentru merite militare pe care însuși împăratul i-o pus-o pe piept, în ziua de 25 Iulie 1866, în prezența corpului al cincilea de armată, scos anume pentru paradă, în marea piață numită »Auf der Schmelz« din Viena.

*

În anul 1870 Popițianu fu înaintat la rangul de căpitan clasa II-a, când primi și medalia de războiu și tot atunci fu decorat cu crucea de ofițer clasa I-a pentru serviciul militar.

În 1875 fu avansat căpitan de clasa I-a, fiind transferat dela Regimentul Nr. 50, în care servise timp așa de îndelungat, la Regimentul Nr. 64 dela Orăștie. În acest regiment, tot românesc, a servit până în anul 1877, când a părăsit cariera militară, trecând la pensie și atunci s'a retras iarăși în vechea capitală a graniței năsăudene, unde își începuse cariera militară.

Aici a lucrat pentru ridicarea satului său natal, Nepos, devenind în adevăr conducătorul acestei comune, dând sfaturi și instrucțiuni prețioase preotului, învățătorului și primarului comunei, cum se lucreze pentru binele ei, ca un bărbat, care avea o mare experiență și cunoștințe frumoase.

În Năsăud cunosc pe Domnișoara Anastasia Manu, fiica preotului Ștefan Manu, din comuna Zagra, absolventă a preparandiei (școlii normale de învățătoare) din Cluj, pe care, în 1878 o luă în căsătorie. Au avut cinci copii, din care nu mai trăiește nici unul. Văduva, în etate de 82 ani trăiește azi în orașul Turda,

Ca pensionar Căpitanul Popițianu a fost însărcinat cu diferite lucrări grele, pe cari le-a împlinit cu cinste, dar ale căror fructe au fost menite să le guste alții.

În 1881 primi dela fondul central școlar grănițeresc administrația morii de făină din Treadam (azi Jidovița), pe care a condus-o cu cea mai mare conștiințioasă, producând fondului venite curate de câte 2300—2500 florini anual.

Tot în acel timp fiind însărcinat cu conducerea și regularea fondurilor școlare profesionale, care se administrau atunci în comun, le-a pus în deplină ordine. Și aceste însărcinări le-a făcut pe lângă remunerații modeste, lucrând zi și noapte, în calitatea sa de casier. O comisie de trei, exmisă de administrația comitetului grănițeresc de atunci, pentru a face revizuirea fondurilor școlare profesionale, a rămas uimită de marea lucrare pe care a săvârșit-o căpitanul Popițianu, aflând comisia cea mai mare corectitudine, neputând constata nici o neexactitate în toată această grandioasă lucrare, pentru care Popițianu a fost special remunerat.

*

În anul 1887 înființându-se în orașul Bistrița primul institut românesc de credit și economii numit »*Bistrițiana*«, Popițianu a fost rugat, de repețite ori, cu mari stăruințe să primească funcția de casier al acestei instituțiuni. Cedând marilor stăruințe, în anul 1888, s'a mutat în fine la Bistriță, servind la acest institut bancar cu un foarte mic onorar, de abia 350 florini anual. Abia în 1892 i s'a mai mărit acest modest salariu, de care însă nu s'a putut bucura decât abia o jumătate de an, căci nemiloasa moarte l-a răpit din sânul iubitei sale familii și societății românești, la care se bucura de cel mai mare respect, — în ziua de 28 Octomvrie 1892.

Căpitanul Vasile Popițianu era un bărbat frumos, înalt de statură, puternic, vioi, plăcut, hotărît, statornic, inteligent, foarte harnic, om de deplină încredere.

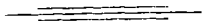
Prietenos către egali, către subalterni serios, sever, dar drept și grijuliu. Un escelent ofițer, care și-a condus compania spre satisfacția completă a superiorilor, iar influența lui asupra trupei era escelentă.

Bărbat de o cinste și corectitudine exemplară¹⁾ — cum erau de altfel toți vechii ofițeri grănițeri, eșiți din școala militară din Năsăud. A fost de două ori comandantul școlii de subofițeri spre satisfacția mai marilor săi.

În anul 1849 a luat parte în luptele pe cari Regimentul grănițesc le-a avut cu revoluționarii maghiari la Tihuța, la 4 Ianuarie și la Vatra Dornii la 5 Ianuarie a. a. Apoi la atacul insurgenților maghiari dela Moroșenii Bârgăului la 6 Februarie precum și la luptele dela Crainimet (Baiersdorf) la 18 Februarie și dela Prundul-Bârgăului la 23 Februarie a. a. În anul 1859, în Italia, la apărarea țărmurilor mării, fără lupte; în anul 1866, în Italia, la 24 Iunie în marea bătălie dela Custozza; — apoi a făcut ultima parte a campaniei Austriacilor în contra Prusienilor.

De ce mare stimă se bucura Căpitanul Popițan o dovedește și faptul că cu ocazia manevrelor imperiale din anul 1891 din împrejurimile Bistriței, trecând și Regimentul Nr. 64 prin oraș, colonelul comandant al acestui regiment, Aron Bihoiu (Român și dânsul, mai târziu înaintat general) dăte ordin să defileze întreg regimentul înaintea Căpitanului Popițan, deși dintre soldați pușini vor mai fi fost, care să-l fi cunoscut personal. 1

Unele acte, decorații și alte obiecte militare, între cari și sabia cu care a luptat la Custozza, apoi dferite cărți de ale căpitanului, au fost dăruite de soția sa »Muzeului năsăudean«, unde se păstrează cu toată grija.

¹⁾ Această caracterizare este luată din »Lista personală de conduită militară« dela Regimentul Nr. 50 dela Alba-Iulia (din »Muzeul năsăudean«).

Comunicări

Iosif E. Naghiu: **1. La mormântul Mitropolitului Bănulescu**

Unul dintre marii ierarhi ardeleni cari au trecut Carpații și au dezvoltat activitate rodnică în alte provincii, e și Mitropolitul Gavril Bănulescu-Bodoni, originar din ținutul Năsăudului. Acest mare ierarh a creat o adevărată epocă de renaștere culturală și religioasă în Basarabia. A păstorit chiar în epoca răpirii Basarabiei. Asupra activității sale există mai multe studii rusești. *Arsenie Stadnițchi*, român basarabean, fost Mitropolit al Novgorodului, autorul unei istorii masive a Bisericii din Moldova (în limba rusă) a scris o monografie vastă a lui Gavriil Bănulescu. Au mai scris studii remarcabile: Iosif Parhomovici, Imachin, etc. La Chișinău s'au susținut două teze de licență despre Mitropolitul Bănulescu. Autorii tezelor, au prelucrat tot materialul rusec. În Anuarul Seminarului Teologic din Chișinău și prin diverse reviste (Arhivele Basarabiei, Arhiva societății arheologico-bisericești, etc.) s'au publicat studii mai mărunte. Istoria bisericii basarabene de N. Popovschi apreciază în termeni elogioși opera marelui ierarh.

Mitropolitul Bănulescu își doarme somnul de veci, la Mănăstirea Căpriana (nu departe de Chișinău). Piatra funerară are o inscripție rusească pe care mi-au tradus-o doi călugări dela Căpriana.

Textul ne interesează de aproape, fiindcă e cea mai sigură dovadă despre originea năsăudeană a ierarhului și combate dela sine orice altă ipoteză:

»Aci odihnește trupul prea sfințitului exarh Gavriil, Mitropolitul Chișinăului și al Hotinului. Cu gradul Sf. Andreiu cel întâi chemat și Sf. Vladimir, categoria întâi, Sf. Ana cavaler clasa I-a păstor prim. S'a născut în Transilvania, în orașul Bistrița. După multe chinuri și după mulți ani de stăruință în folosul Bisericii, a zidit în ultimii zece ani ai vieții sale casa eparhială și Seminarul și a înfrumusețat acest lăcaș al Căprianei. A odihnit din osteneala sa la 1821 Martie 30. Numele lui trăească în neam și în neam. Înțelepciunea lui o vor lăuda toate noroadele«.

Textul e compus de călugării cari l-au cunoscut de aproape și cari știau de unde a venit în Basarabia, așa că nu mai încapă nici o îndoială asupra originii născudene a Mitropolitului Bănulescu.

Mormântul marelui ierah e loc de pelerinaj. În fiecare an, la 6 Mai, studenții dela Facultatea de Teologie din Chișinău (a Universității din Iași), conduși de dl Const. Tomescu, profesor de istoria bisericii românești, vizitează Mănăstirea Căpriana, se face parastas și se țin două conferințe: despre un fiu distins al Țării Născudului. Ođăjdiile se păstrează la Muzeul Bisericesc din Chișinău. Tot acolo se găsesc și câteva portrete reușite și scrisori autentice, expuse printre obiectele cele mai valoroase. Ca încheiere reproduc și inscripția dela intrarea principală a Catedralei Mitropolitane (Biserica Soborului) din Chișinău, gravată deasupra ușii din dreapta:

»Prin voința lui Dumnezeu în Treime: Tatăl, Fiul și Sfântul Duh, ziditu-s'a această Sfântă Biserică cu hramul Nașterii Domnului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos în vremea Arhiepiscopului Dimitrie Sulima la anul 1836. Ca să servească de Catedrală a Eparhiei Chișinăului și Hotinului, întemeiată sub *Mitropolitul Gavriil Bănulescu*, la anul 1813, iar bine credinciosului Rege Carol II al României întregite și în vremea Arhipăstoriei Preafericitului Patriarh Miron I al tuturor Românilor dreptslăvitori, s'a reparat această Catedrală prin stăruința Consiliului Eparhial cu mijloacele Eparhiei și daniile binecredincioșilor, atât pe dinafară, cât și pe dinlăuntru la pictură, Arhiepiscopia Chișinăului fiind ocârmuită în acest timp de P. S. Sa Arhiereul Efrem Tighineanu, locoteneu de Arhiepiscop. 25 Septemvrie 1938. Pictor: Profesor Ștefan Lemeni-Machedon«.

Figura Mitropolitului Bănulescu va fi evocată într'o monografie vastă, alcătuită de dl prof. univ. Ștefan Berechet.

* * *

2. Note despre o carte

Cu câteva zile înainte de a trece la cele eterne, Canonicele Dr. Victor Bojor mi-a dat un exemplar din lucrarea sa: »Canonicii Diecezei gr. cat. de Gherla, acum: Cluj-Gherla 1857—1937. Biografii, cu un scurt istoric al înființării Episcopiei și Capitlului catedral din Gherla și 26 reproduceri fotografice« (Cluj, 1937 în 8-o, 276 p.), recomandându-mi să-i fac o recenzie în »*Arhiva Someșană*«, unde se menționează lucrările relative la graniță. Am căutat să îndeplinesc întocmai dorința răposatului canonic, menționând măcar câteva șire despre cartea sa.

E ultima sa carte tipărită. În manuscris avea o altă lucrare, tot așa de vastă, despre Episcopii greco-catolici de Gherla (și Cluj-Gherla). I-am amintit la Biblioteca Universității că am ceva important pentru cartea lui: textul unei poezii latinești dedicată lui Ioan Alexi, cel dintâi episcop al Gherlei. Originalul se păstrează la »Muzeul Năsăudean«. I-am dat poezia cu o zi înainte de moarte. A doua zi, spre surprinderea mea, dl I. Crăciun, profesor universitar mă întreabă dacă i-am dus lui Bojor oda închinată Episcopului Ioan Alexi. I spun că i-am dat-o, dar nu prea înțelegeam de ce mă întreabă. »Să ști că nu-i trebuie. A murit azi dimineață«.

Moartea năpraznică l-a răpit pe neașteptate, înainte de a-și termina și volumul despre Episcopi. Volumul despre canonici începe cu istoria Episcopiei unite din Gherla (azi Cluj-Gherla). În partea a doua studiază biografiile celor 24 de canonici. Din seria lor voiu menționa pe aceia cari au avut mai multe legături cu Țara Năsăudului, ținutul pe care îl studiază din toate punctele de vedere »*Arhiva Someșană*«: 1. Prepozitul *Macedon Pop* din Sângeorz, cunoscutul istoric al vicarilor Rodnei 2. *Ioan Papiu*, fost profesor la liceul din Năsăud, autor de poezii ocazionale menționate de mine în alte numere ale »*Arhivei*«. 3. *Dr. Octavian Domide*, unul dintre cei mai buni oratori ai bisericii unite din Cluj. 4. *Dr. Victor Bojor*, autor de lucrări pentru popor.

În seria canonicilor mai întâlnim două figuri cu mare răsunset în istoria Ardealului: memorandistul *Demetriu Coroianu* de Cornești și Vima Mică și scriitorul *Ion Agârbiceanu*, membru corespondent al Academiei Române.

Inchei aceste note, mulțumit că am satisfăcut dorința Părintelui Bojor, de a pomeni în »*Arhiva Someșană*« ceva despre studiul său asupra canonicilor.

* * *

3. O odă închinată lui Andrei Mureșianu

În »*Foaia pentru minte, inimă și literatură*« din 1863, Nr. 27 (26 Octomvrie) găsim o poezie: *La mormântul poetului român laureat Andrei Mureșian*, improvizată și decântată de Iacob Mureșianu în 14/26 Oct. 1863. Iat-o:

Me libertino natum patre et tenui re,
Maiores pennas aido extendisse, loqueris.
Horatius L. I. Epp. XX.

Nascutu din tata liberu si fora de avere,
Din cuibu¹ amu prinsu, vei dice, la¹ penne si potere.

Profetu maretiu sub sóre de vit'ă Romei vechie,
Erede alu virtutii poporului faimosu!
Tu fermecu de vétia, ca aici n'avú pareche
Resonulu lirei tale, Poete gloriosu!

Cu lauri stralucite, in pompa divinala
Te'nalti, te duci in ceruri, ca tatalu te a chematu,
Se 'ti premia viéati'a, a Romanimei fala,
Si lir'ati, ce natiunei viétiă a totu cantatu!

Se tí pona a ta fientia remasa dupa mórte,
Se siedo fericita cu dieii bendu nectaru,
C'ai desudatu di, nópte, se farmeci alta sórte,
Pe toti cu crucea'n mana chiamandui la altaru!

O natie in doliu iti canta re'nvierea,
Candu corpului teu se pléca tierinei in mormentu.
Tiran'a mórte aicia isi aratà poterea,
Geniuti inse o'nvinse, de'ti naltia monumentu.

Neci mórtea, nece timpul din animi nu te a sterge,
 Ca spirtuti, elu vieva, va cresce in poporu ;
 Ca faim'a lirei tale din gura'n guri va merge:
 Si numele'ti remane in veci nemuritoru !

C'ai disparutu pré iute, invinsu de a' sortii rele,
 Ah! valile de gele si stanc'a din Carpati
 Se misca si suspina cu lacrimile mele,
 Ca sciu, de candu si toga de Eremitu portati!

Si amicii fi di iti canta cu gele a ta passare
 Din sinulu natiunei, ce atata te amatu!
 C'ai fostu o pétra scumpa, diamantu de cele rare
 In splendid'a i cununa, cá Grachii, devotatu!

Te plange a ta consórta si fiii unu bravu parinte
 Si toti, cati se destépta, citandu oraclulu teu!
 Deci, frate! si in ceruri de toti se'ti fia aminte,
 La cari e Rom'a mama si tata Marte Dieu!

Reapucati a ta lira si misca diei'n ceata,
 Se nu mai dè uitarii pe cei de genulu loro ;
 La masa cu Nasone, Mihaiu, si Safo fata
 Cantati: se fia mare, ferice alu nostru poporu!

Din tóte pe Minerv'a invóca se'si asiedia
 Curundu imperati'a si sceptrulu intre noi!
 Sciinti'a e tari'a, ea pote se realtedia
 Pe biciuiti de sórte, ea scoate din nevoi!!!

Si a Romei fiii atingeor' c'o mana orientulu,
 Candu simtiulu libertate in lume or propaga,
 Cu alt'a Indulu, Murulu, tienevor occidentulu,
 Concordiei Minerv'a candu sborulu ei va da!

Te du dar' cercetáza concordi'a dieina,
 Si spunei se 'si demande o templa intre noi!
 Dar' canta s'amutiésca discordi'a alina.
 Ace nefericire nutrita de ciocoi!

Cá se se faca fapta, ce canta lir'a nóstra:
 Unitive in cugetu, unitive'n simtiri!
 Lasati cu toti in tartaru intrig'a, spad'a vóstra,
 Cei sclavi la patimi rele, si fauri de-uneltiri!

Si toti intr'o unire, cerésca armonia,
 Se propasimu la culme cu siertfe si prinosu;
 Ca cine nu progresa, tristu cade'n agonia,
 S'intrad'a'n fericire i o'nchide si Christosu!!!

Or candu natiunea ti cere, la buna, rea ivire,
 Sariti cu ajutoria! la scóle unu denariu!!
 C'atata ni merindea la ceru si nemurire:
 Catu dam tribut natiunei din spiritu séu granariu

Cautati comór'a vóstra in fapte generóse,
 Ca's singur'a avere dincolo de mormentu;
 Si de amu posede lumea, palate auróse,
 Nemicu avemu alu nostru din ce e pe pamentu.

Comór'a ta, Ποε.έ! e scump'a acea cununa
 De fapte generóse, ce lumii ai lasatu,
 Ca abia murisi si o lira de acele si resuna
 Siti canta nemurirea, ce'n viétia ai castigatu!

Se odihnésca'n pacea'tale oseminte,
 Poetu alu Romanimej, poetu laureatu!
 Si astépta dupa fapteti, se'ti crésca monuminte
 Ca nati'a in sinu'si si adi tea leganatu!

* * *

Ioan S. Pavelea: **Legiuiri din trecut:** **Mejda de hotar**

Șirile prezente poate că nu vor fi înțelese de unii din Vechiul Regat, întrucât acolo satele nu au în jurul lor un teritor delimitat, hotarul comunei meșdiș cu hotarul altor comune ca corp imobil dependent exclusiv de o comună; acolo fiind numai moșia cutărui latifundiar. Ba mai mult, în unele părți proprietatea de pământ a

sătenilor câte odată nici nu se află situată în imediata apropiere a satului, ci la al doilea sau la al treilea sat.

Bunăstarea unui sat atârnă de multe ori și dela mărimea, situația și calitatea pământului din hotar. De aceea satele parte s'au silit să cuprindă hotar (teritor) mai mare în detrimentul altor sate, parte — mai ales în ultimii secolii — s'au nizuț a cumpăra pământ în hotarul satelor streine ori învecinate. Cea mai clasică nizuț de acaparare au făcut-o în Banat Șvabii, iar în Ardeal Sașii și nobilii (grofii).

În timpul milităriei de graniță a Năsăudului înainte de a veni ofițerii străini, fetele încă primiau și pământ ca zestre. De aceea infiltrații streine în hotarele comunelor grănicerești sunt făcute și prin căsătorie. Chiar și astăzi sunt vrednici de laudă sătenii, cari acaparează pământ în hotarele comunelor învecinate, comune nevoiașe.

Satele și orașele săsești au avut mai de mult statut, în urma căruia streinii (fie chiar de aceeași limbă și religie) nu puteau poseda imobile în hotarul lor. Comunitatea le răscumpăra. Tipic este cazul episcopului I. I. Micu (Klein) cu magistratul din Sibiu, magistrat (sfat orășenesc), care nu a îngăduit episcopului a folosi de casă parohială, imobilul cumpărat.

Multă ceartă între comune pentru mejda (meta, slogul, hat) de hotar s'a făcut pentru locuri sălbatece, pășune și pădure nefolosită ori folosită când de un sat, când de alt sat, ori și pentru teritorii odată părăsite, ocupate apoi de alții, și când vechii proprietari sau descendenți voiau să le reocupe.

Cetind istoria dreptului roman, aflăm, că în cazuri de aceste teritorul de litigiu sau se ocupa cu forța, cu puterea, cu luptă, sau se lăsa de bunăvoie satului vecin. Dar și în cazul când se lăsa de bunăvoie, prin învoială, încă pro forma câte doi indivizi din cele 2 sate cu pricina trebuiau să se lupte, să se dea în trântă dreaptă.¹⁾

Cum s'a purces voiu spune cazul dela câteva comune. Voiu lua mai întâiu locul natal, Runcul Salvei, unde comuna Salva vine cu hotarul până aproape de marginea de jos a satului, nici loc de o pușcătură nu este din sat până în mejdă. Ca să fiu explicit

¹⁾ Cf. Regele din Lesbos Filomileidis provoacă la duel pe Grecii ce-i calcă țara (Odiseia IV 343).

voiu aminti în trecut ceva din un roman unguresc (ca limbă) a lui Vass Gereben. Se știe că mai demult erau Români și în Panonia, dincolo de Dunăre. Chiar familia după mamă din care se trage poetul maghiar Vörösmarti și fostul ministru de școale Wlassich Gyula încă a avut nume românești. În acest roman se spune că la lupta după care Napoleon Bonaparte a cuprins Viena, groful Széchenyi pe răspunderea proprie a pus de sentinelă doi dușmani, doi soldați din două sate, voinicii vestiți ai satelor, cari își disputau tăria și eroismul. Voinici, cari »își poruncesc« unul altuia, că vreau să-și dispute întâietatea, virtutea corporală. Aceste două sentinele din rivalitate nu-și vor părăsi locul nici nu vor tremura în fața morții sau a dușmanului. Dar să nu lungesc vorba. Din Runc și din Salva pentru mejda de hotar s'au bătut doi voinici și cel din Runc a fost învins, Salva a câștigat teren dela Runcani.

De comun »între hotare« (unde credința populară crede, că se adună draci, strigoi, pricolici etc. ori unde oarecândva se pedsiau ori se exilau răufăcătorii²⁾ ca mejdă se pune o peatră mare, un petroi, o cute lungă, astăzi sunt movile (haturi) ori răstignire.

Se spune, că ceartă de hotar a avut Salvă și cu comuna Năsăud, pe șes la Dumbravă. Aici încă a câștigat tot comuna Salva. Lângă drumul dintre aceste două comune era ca mejdă »*piatră de hotar*« o cute mare de piatră. Dacă se află un voinic din cele două sate, se ducă această piatră pe hotarul satului vecin fără de a o lăsa din spate (de pe umăr) și fără de a poposi, locul pe cât va merge se va ținea de hotarul comunei sale. S'a aflat în Salva un mut puternic, care a pornit cu piatra către Năsăud și nu da semne de slăbie sau de oboseală. Năsăudenii erau desperați. Amenințări hule etc. la mut nu conta. Atunci o femeie isteată din Năsăud și-a ridicat poalele, arătându-și goliciunea. Pe mut l-a umflat răsul și a aruncat piatra jos. Acolo a fost apoi mejda hotarului.

Tot asemenea s'a întâmplat între comuna Iad și Pintic. Iedenii vin cu mejda hotarului până în intravilanul satului Pintic (zis Pinticul săsesc). Adecă pe când omul din Iad intra cu piatra de

²⁾ »Nu e bun numai ars cu spini între hotară«.

hotar în satul Pîntic, un sătean ne mai putând de ciudă l-a împuşcat pe fereastră, din casă în drum. Şi nefiind alt voinic să ducă piatra, acolo s'a făcut mejda.

Când comuna Runc a avut proces pentru o parte de munte cu comuna Romuli, martorii din Săcel (Maramureş) au dovedit meta, »miezuina«; între altele şi cu aceea, că la movilă ar fi îngropate şi sticle de bere. Şi așa a fost. La miezuină satele îngropau ceva deosebit, iar copilandrii fără veste şi fără vină erau traşi de cap, pălmuiţi, fuţuraţi şi ciocăniţi în frunte, ca să nu uite, că acolo e mejda hotarului.

La maghiari, după cum frumos scrie în o poesie Arany János, era datina, că martorul jura »că pământul de sub picioarele sale« (pe locul unde sta) e a comunei cu pricina. Maghiarii își puneau de acasă din satul lor pământ sub talpă, în încălțăminte și jurau strâmb. De aceea zisul poet spune, că la acel loc noaptea se vede sperjurul viclean, jurând cu o mână ridicată către cer.

* * *

Florian Mureşianu: Amintiri

În careva vacanță din timpul când eram elev la liceul grăniceresc din Năsăud, fiind în casa lui Simion Pr. Domide, unul dintre fruntaşii Rodnei, unde mergeam de multeori — căci Dsa era unchiul mamei mele — am auzit printre alte multe întâmplări din trecut şi unele amintiri despre careva strămoş de al nostru, care a luat parte ca soldat grănicer la războiul dintre Austrieci şi Francezi în timpul lui Napoleon cel mare.

Dupăcum povestea acest strămoş, la un pod s'au luptat cu Francezii trei zile, şi Napoleon voinde să treacă podul în fruntea soldaţilor săi, grănicerii l-au luat la ţel, dar oricât au puşcat asupra lui, nu l-au putut nimeri, pentrucă pe Napoleon nu-l prindea plumbul.

Tot în timpul acestei campanii, o pătrulă de grăniceri, din care făcea parte şi acest strămoş al nostru, a rătăcit printr'o pădure, căutând înzadar să dea pe urmele trupei proprii. După câteva zile de rătăcire, în care timp nu mai aveau ce mânca, au început a puşca la cioare, din cari se găsiu destule, şi pe cari

frigându-le le sărau și astfel își potoliau foamea. Fiecare soldat în urma ordinului dat, trebuia să aibă la sine câțiva loți de sare, ceea ce le-a prins foarte bine între acele împrejurări.

La urmă au fost prinși de Francezi, și fiind înfățișați înaintea lui Napoleon *Bunăparte*, acesta a vorbit cu ei *românește*.

Mai târziu cetind descrierea acestui eveniment sub titlul »Românii ținând drumul lui Napoleon cel mare«, în Cartea vrednicilor românești de marele poet G. Coșbuc, al cărui glorios nume îl poartă azi liceul din Năsăud, am înțeles însemnătatea acestor amintiri, pe cari le-am redat așa cum le-am auzit, drept recunoștință față de vitejii grăniceri, al căror mare merit este înființarea și susținerea instituțiilor de cultură din Năsăud.

Cronica Năsăudului

1. La 7 *Martie* a decedat Patriarhul Miron Crîstea, fost elev al liceului din Năsăud în anii școlari 1883/84—1886/87.

La 14 *Martie* s'a făcut pentru reposatul patriarh un parastas în catedrala unită din Năsăud și apoi s'a comemorat în aula liceului. Dl Director A. Șorobetea a ținut vorbirea de comemorare.

2. La 15 *Martie* încep cursurile unei școli țărănești, cari însă nu durează de cât câteva zile, din cauza concentrării oamenilor la armată.

3. La 10 *Aprilie* se împart 25 de pluguri dăruite de M. S. Regele Carol al II-lea la țărani din: Năsăud, Rebrîșoara și Nepos.

4. La 7 *Mai* decedează preoteasa văduva Angelina Pop din Feldru, sora poetului George Coșbuc.

5. La 27 *Mai* dl *Victor Jinga*, ministru al Cooperației ține la Năsăud o conferință cu subiectul: »Condițiile dezvoltării cooperației românești — contribuția acesteia la solidaritatea națională«.

Dl *Jinga* este salutat din partea Despărțământului Năsăud al »Astrei« de președintele *Iuliu Moisil*, care între altele spune următoarele: »Vă găsiți într'un falnic ținut românesc, cu un frumos trecut, în care, cu toate asupririle dușmanilor seculari, marii noștri înaintași au creat aici diferite școli și institute culturale, grație străvechilor drepturi și averi, recunoscute de împăratul, în 1851, în întregime ca ale noastre, când s'a desființat regimentul al II-lea românesc de graniță, — averi, pe cari marii noștri înaintași le-au destinat pentru luminarea minții tineretului prin școli și pentru stîpendii pentru formarea unei puternice pleiade de intelectuali, necesară pentru asigurarea și ridicarea neamului nostru. Când o

frumoasă viață românească a început să se manifeste tot mai puternic aici în Districtul autonom al Grănițerilor năsăudeni, generația din aceea vreme, profesori învățați, entuziaști naționaliști, au început a se gândi și la chestiuni economice și, astfel de prin anul 1870, se gândeau la cooperatie. Imediat s'au înființat două instituții românești: 1. »*Reuniunea de credit, anticipațiuni și păstrare*« și 2. *Societatea de împrumut și păstrare »Aurora*«. Banca »Aurora« inițiată de profesorii: *Dr. Paul Tanco, Dr. Ion Mălai, Dr. Const. Moisil, și Dr. A. P. Alexi* în 1872 și 1873, a devenit o mare instituție de ajutor pentru populație, alegându-se ca președinte al ei Căpitanul suprem (prefectul) districtului: *Alex. Bohățiel*. »Aurora« s'a înființat deci deodată cu »*Albina*« din Sibiu și are azi 62 ani de frumoasă existență curat românească, cu administrație cinstită, care a distribuit milioane de lei țaranilor, cari au cumpărat sute de mii de jugăre de pământ, măbind astfel patrimoniul național. Tot de aici s'a făcut o rodnică educație morală-culturală și socială solicitorilor de împrumuturi. Pilda »Aurorei« a trecut însă granițele Ardealului. Năsăudului grănițeresc și în special »Aurorei« îi revine cinstea de a fi mama băncilor populare din vechiul Regat.

Ca fiu al grăniței năsăudene și cunoscător al mișcării cooperatiste de aici, am înființat în anul 1897, acum 42 de ani, la Târgul Jiului — unde eram directorul gimnaziului »*Tudor Vladimirescu*« — cu dascălimea și preoțimea din județul Gorj, din propria inițiativă, prima bancă populară »*Cerbul*« și apoi în anii următori încă vreo 30 de bănci prin satele din acest județ, după modelul statutelor »Aurorei«. Sub ministeriatul *Drului Const. Istrate* și apoi, mai ales, sub al lui *Spiru Haret* numărul băncilor populare și al cooperativelor în Vechiul Regat s'a înmulțit uimitor.

Vedeți, Domnule Ministru, ce poate să facă pilda bună, dragostea de neam; vedeți ce a prestat acest falnic ținut grănițeresc, în trecutul mai îndepărtat sau mai apropiat. Și astăzi, în noua eră, în acest ținut a început o nouă mișcare economică, încrederea începe să crească și noi sperăm, că organizând marea mișcare economică, prin cooperatia națională, sub energica D-Voastre conducere, se va ridica și întări buna stare a poporului și prin aceasta parte a țării.

· Dl ministru *V. Jinga*, mulțumind dlui președinte I. Moisiu pentru călduroasele cuvinte a subliniat faptul că, în turneul pe care l-a făcut prin țară, trecând pe la Târgul-Jiului, toți intelectualii de acolo i-au dat informații elogioase asupra rodniciei activității naționale, culturale și cooperatiste pe care dl Moisiu a depus-o pe acelea meleaguri, care-i poartă vie recunoștință.

Apoi trece la dezvoltarea subiectului conferinței D-Sale pe care o reproducem în rezumat

»Cooperația românească a existat sub diferite forme de viață ale neamului nostru: șezătoare, clacă, întovărășiri, turmele pentru pășune, etc. Din această fază premergătoare s'a trecut ușor la faza dinamismului și realizărilor prin lumina ultimelor concepții și păreri date asupra organizării cooperației. Ardelenii sunt mai vechi pe acest teren decât Românii din Vechiul Regat.

În aceasta din urmă regiune, băncile populare s'au înființat ca un protest contra capitalismului și a clasei conducătoare, care, urmărind interesele materiale, s'a pretat chiar la persecuții și crime contra inițiatorilor acestor instituții cooperatiste înființate pentru ridicarea și înflorirea stării țăranului și mai ales pentru cumpărare de pământ.

În ce privește prima realizare cooperatistă, se afirmă că aceasta ar fi fost în Munții Pindului, la Românii macedoneni, versiune, care dacă se va verifica pe baze științifice, va contribui și va constitui o mândrie pentru neamul nostru.

Mișcarea cooperatistă a trecut prin faze întunecoase de declin și luminoase de înflorire, până în clipa în care s'a stabilit o armonie deplină între factorii cari conlucrează la realizarea ei: *ideia, entuziasmul și munca organizată*. Orice acțiune are o idee premergătoare, liberă, clară, cu conținut de generositate și interes obștesc, etc.

La Români ideea de cooperație a trebuit clarificată, și am avut foarte mulți Români, cu minți excepționale de ascuțite, în acest domeniu. Ideea lansată trebuie să fie primită cu entuziasm, încredere și căldură din partea mulțimii și după aceasta se procedează la organizarea *muncii cinștite*.

Acolo unde există mișcare cooperatistă, este și civilizație. Avem cazul Germaniei, Angliei, Olandei, etc.

În prezent țara noastră are vreo 8000 de cooperative cu circa cinci miliarde Lei capital și 1,500.000 cooperatori, deci aproape $\frac{1}{3}$ parte din populația matură.

Problema arzătoare a zilelor noastre este aceea a *românizării vieții economice*. Pentru aceasta însă se cere muncă intensă și solidaritate națională. Naționalizarea vieții economice nu se poate face decât prin cooperatie. Cooperative trebuesc și la orașe, nu numai la sate. Numărul comercianților români la orașe descrește uimitor, și locul lor este ocupat de străini. Aceasta s'a întâmplat atunci, când regimul capitalist era în plină ascenziune. Astăzi capitalismul e în declin sau chiar transfigurat complet.

Pentru promovarea industriei și comerțului românesc, trebuie să formăm la orașe o clasă mijlocie românească de comercianți, industriași, meseriași, deoarece până acum neamul nostru n'are decât două clase: țărani și intelectualii.

Pentru înflorirea neamului și consolidarea noastră, mișcarea cooperatiei chiamă pe toți intelectualii orașelor să se încadreze în mișcarea cooperatistă, alătura de mișcarea recentă a Serviciului social. Succesul este asigurat și laurii mulțumirilor vor fi bogați.»

După conferința dl ministru Jinga a vizitat »Muzeul năsăudean« și cooperativa »Regna«.

6. La 3 Iunie a avut loc Maiatul Școalelor din Năsăud.

7. La 11 Iunie A. S. R. Voevodul Mihai de Alba-Iulia vizitează Năsăudul și împrejurimile, dimpreună cu profesorii Săi și câțiva colegi de clasă. A vizitat liceul »G. Coșbuc«, biserica-catedrală unită, precum și »Muzeul grănițeresc năsăudean«, unde dl profesor Iuliu Moisil a ținut o scurtă lecție despre trecutul falnicului ținut al graniței năsăudene.

8. La 12 Iunie s'a sărbătorit dl *Dr. Nicolae Drăgan*,*) profesor universitar din Cluj, nou ales membru activ al Academiei Române, de către intelectualii din Năsăud printr'o agapă în sala de gimnastică a liceului din Năsăud.

Directorul liceului, dl *Aurel Șorobetea*, deschizând seria cu vântărilor elogioase, subliniază mândria graniței năsăudene și în special a școlarilor năsăudeni, provocată de alegerea ca membru activ al Academiei Române a ilustrului profesor savant, fiu al

*) Răposat în 18 Decemvrie 1939, în timp ce se tipărea acest număr al »Arhivei Someșene«.

comunei Zagra, dl Dr. Nicolae Drăgan, fost elev și apoi timp de 13 ani profesor al acestui liceu. Subliniază bogata sa activitate științifică, clădită pe un temelie solid, care a asigurat plina ascensiune a profesorului Nicolae Drăgan, insistând în special asupra laturii filologice.

Dl *Dr. Teofil Tanco sen.* vorbește despre personalitatea sărbătoritului, care este membru în consiliul de administrație a vechii bănci *Aurora* din Năsăud.

Păr. protoierul *P. Spânu* reamintește legăturile prietenești între dsa și sărbătoritul, în timpul când urmau liceul aci.

Dl *Teofil Tanco jun.*, avocat, vorbește în numele tineretului, caracterizând calitățile cele mai proeminente ale sărbătoritului: modestia, rara probitate, autoritatea morală excepțională și exemplara putere de muncă.

Dl *Dumitru Nacu*, avocat, elogiază pe ilustrul său profesor, evidențiind mândria Năsăudului, că a dat Academiei Române un strălucit membru activ. Cununa laurilor, ca un act de dreptate împlinită și demnitate meritată, i-a fost recent așezată ca un soare strălucitor pe capul, care a produs opere științifice și literare bogate și unice în viața neamului.

Dl *Alexandru Ionel*, profesor, ca fost student la facultatea de litere și filosofie din Cluj, remarcă autoritatea sa în conducerea Universității din Cluj și binevoitoarea atitudine față de studenți, cari îl numesc »părintele lor«.

Dl profesor *Emil Mărcuș*, fost coleg la liceu, povestește diferite scene din viața de profesori de altădată.

Dl *Nicolae Drăgan*, primit cu frenetice aplauze, răspunde tuturor, exprimându-și marea mulțumire că se află în renumitul Năsăud, capitala falnicului grănițerism, în care s'a format și și-a croit toate drumurile strălucite de viitor. Evocă momente mai însemnate din viața celor 22 ani petrecuți în localitate și greutățile pe cari le-a întâmpinat pentru suportarea cheltuielilor de întreținere în liceu și apoi la Universitate. Serbarea s'a terminat la ora 1 noaptea.

Năsăudul a avut cinstea să dea până astăzi membrii ai Academiei Române pe următorii: *Florian Porcius*, *George Coșbuc*, *Nicolae Drăgan* și *Liviu Rebrean*, membrii activi; maior *I. Marțian*, membru de onoare și *Constantin Moisiu*, membru corespond.

9. La 1 Iulie 1939 s'a inaugurat stațiunea balneară și climatică dela Valea Vinului — Domnița Elena — care s'a dat de stat în folosința »Serviciului social«.

Protopopul *Simion Pop* din Rodna și pr. *Ioan Costan* din Năsăud au făcut o sfeștanie și au stropit cu apă sfințită clădirile.

Au fost prezenți: prefectul dl *Colonel Dr. Florian Medrea*, *Iulian Dumitru*, directorul Serviciului social județean al Năsăudului, *I. Moisil*, președintele căminului județean, *Dr. Bilț*, medicul județean, *E. Dumitru*, pretorul din Rodna, *Dr. Turcu*, avocat din Rodna, *Dr. Petran*, medic, judecătorul dl *D. Steriopol* și mai multe doamne din Rodna. S'au ținut mai multe vorbiri.

Notăm că această stațiune a fost înainte vreme proprietatea fondurilor școlare grănițerești, mai târziu au fost trecute, contra voinții grănițerilor, la statul unguresc.

10. La 18 Iulie dl *Henry Seton Watson* din Londra a vizitat Năsăudul, împrejurimile și »Muzeul Năsăudean«.

11. În ziua de 6 August s'a inaugurat în Năsăud Școala de inițiere a învățăturilor necesare la Serviciul social, prezenți fiind 91 tineri absolvenți de universitate, școli speciale, seminarii teologice, școli normale și alte școli superioare. Director al școlii a fost numit dl *Iulian Dumitru*, profesor din Sibiu, vicedirector dl *Aurel Șorobetea* și opt tineri comandanți în frunte cu dl *Jivoiu Forga*, șeful echipei. S'au făcut cursuri de specializare timp de o lună, lucrări de folos obștesc, multe șezători pentru popor în Năsăud și satele din împrejurime. Biroul și locuința a avut-o în localul liceului.

Au ținut conferințe la această școală dnii: *Aurel Șorobetea*, *Iulian Dumitru*, *Mihail Lipan*, *Iuliu Moisil*, *Vasile Scurtu*, profesor dela Satu-Mare, *Colonel I. Dumitrache*, Bistrița, *Cristea Niculescu*, prof. univ. București și inginer *D. Holdiș*.

12. În ziua de 13 August a avut loc o manifestație a gărzilor Frontului Renașterii Naționale, la care au participat intelectuali din oraș și din comunele plășii Năsăud, în frunte cu preoții, învățătorii și mult popor. Adunarea a fost prezidată de dl *Căpitan Gh. Grigoriu*, comandantul gărzilor din județul Năsăud. După terminarea liturgiei, mulțimea s'a adunat în fața catedralei din Piața Unirii. S'a oficiat un Te-Deum de un sobor de 18 preoți, în frunte

cu Rev. domn vicar episcopesc *Ștefan Buzila*. Vicarul a salutat apoi adunarea în numele bisericii și a Vicariatului, făcând un scurt istoric al situației țării după unire și relevând noua haină care a îmbrăcat-o țara prin »Frontul Renașterii Naționale«.

Dl *Căpitan Grigoriu* și-a mărturisit emoția ce simte aici, în Piața Unirii, din capitala falnicei granițe năsăudene. Năsăudul, istoric și cultural, loc în care, în 1919, soldații armatei române din Vechiul Regat s'au îmbrățișat cu frații grăniceri de aici, urmașii vitejelor »Cătane negre«, pentru a consfinți unirea pe vecie, într'un suflet și sub acelaș steag.

După războiu, în timpuri bune, pe întreg cuprinsul țării s'a întins veninul politicianismului deșanțat, așa că în cei 20 de ani dela Unire, în loc de progres, pe multe terenuri, am avut un regres uimitor. Acum, începând cu anul 1938, din porunca Rege-lui, se reface ceea ce s'a pierdut din neglijența noastră.

Noua clădire a statului, are ca fundament solid Constituția votată la 27 Februarie 1938. Partidele politice sunt și rămân desființate. Ura și vrajba dintre frați dispere. Locuitorii sunt împărțiți în trei categorii: agricultori, muncitori și comercianți și intelectuali, toți organizați pe bresle, în Sfatul Țării. În noua atmosferă, nația este chemată să lucreze pentru propria ei propășire, în cadrele »*Frontului Renașterii Naționale*«, care vrea ca fiecare cetățean să-și facă datoria în funcția încredințată, în cea mai perfectă liniște.

Adresându-se apoi primarilor și notarilor încadrați în Gărzile comunale, îi roagă să vegheze și să conducă lucrările mișcării pentru a forma oameni vrednici, cinstiți, buni români și devotați cauzelor naționale. Să avem încredere în puterea noastră de viață. Dacă azi ne-am topit sufletul la un loc, sângele nostru are aceeași obârșie, care nu va fi distrusă niciodată, dar nici compromisă.

Incheie prin a numi comandant al plășii pe dl pretor *Al. Șirlincan*. Comandant al gărzii din orașul Năsăud este numit dl *Sidor Nistor*, agricultor, fost ajutor de primar, un foarte vrednic gospodar.

La fine dl profesor *I. Moisil*, făcând apologia mișcării în care este încadrat tot neamul, »F. R. N.« cere grănicerilor, ca în ritmul vieții de azi, urmașii vitejelor »Cătane negre«, să formeze un »bloc grăniceresc« — în cadrele gărzilor Frontului — pentru

apărarea drepturilor, averilor, instituțiilor grănițerești și să fie înlăturați toți cari s'au ridicat și se ridică mereu pentru acapararea acestor bunuri.

Adunarea s'a terminat ovaționând îndelung pe M. S. Regele Carol al II-lea, intonându-se »Imnul Regal«.

13. În ziua de *15 August*, Sf. Maria mare, pe la orele 1 p. m., un mare incendiu s'a produs în comuna Sângeorz-Băi, care a mistuit 21 gospodării, între cari localul nou și cel vechiu al primăriei cu toate birourile primăriei, receptorului, postului de jandarmi, magazii, inventarul pompierilor, vechea arhivă a primăriei, ș. a. Un vânt puternic a făcut să se răspândească focul cu o iuțeață fulgerătoare. Au dat ajutor eficace pompierii din Năsăud și Bistrița. Intervenția cea mai puternică la localizarea focului a dat-o echipa tinerilor școalei de inițiere a Serviciului social din Năsăud care se aflau tocmai la izbucnirea incendiului în excursiune în Sângeorz-Băi. Pagubele se evaluiază la cel puțin șase milioane lei.

14. Căminul cultural »Vicar Ion Marian« dimpreună cu intelectualii și poporul din comuna Zagra au sărbătorit pe dl profesor universitar *Nicolae Drăgan*, fiu al satului și președinte de onoare al căminului, ales membru activ al Academiei Române, în ziua de *27 August*.

Comuna Zagra, una din frumoasele comune grănițerești, cu locuitori harnici și deștepți, cu o foarte frumoasă biserică, care are un altar-icoanostas vechiu de mare valoare artistică bisericească, este satul natal al dlui N. Drăgan.

S'a oficiat sf. liturgie de cătră un sobor de preoți sub conducerea păr. *A. Drăgan*, preotul local, după care a urmat sărbătorirea academicianului în curtea sf. biserici.

Dl *Iuliu Morariu*, actualmente profesor secundar în București, a inaugurat serbarea printr'o frumoasă cuvântare, în care arată activitatea literară și științifică a profesorului N. Drăgan, cu care satul și neamul se poate mândri.

Dl General-medic *Aurel Maniu*, fiu al satului, evocă frumoase amintiri de viața de copil a sărbătoritului, care prin muncă intensă și activitate rodnică a fost încununat și ales membru activ al Academiei Române.

Dl *A. Șirlincan*, pretorul plasei Năsăud, ca reprezentant al dlui *Colonel Dr. Florian Medrea*, prefectul județului, aduce cuvintele omagiale ale conducătorului județului și se atașează cu toată inima la marea sărbătorire a dlui profesor N. Drăgan.

Dl prof. *I. Moșil* salută pe sărbătoritul domn profesor N. Drăgan în numele profesorilor și al intelectualilor din Năsăud și al Despărțământului Năsăud al Astei, în cercul cărora dl Nicolae Drăgan a activat mulți ani cu cea mai mare hărnicie, și arată totodată marele număr de intelectuali, cari s'au ridicat din această frumoasă comună.

Face o amplă caracterizare a profesorului Drăgan.

»Dacă dintr'o familie un membru al ei se ridică, ajungând în situații înalte, face cinste familiei și familia se simte mai mândră. Mai multe familii fac un sat, un oraș. Dacă un om dintr'un sat sau dintr'un oraș se ridică prin meritele sale, face cinste nu numai familiei sale, ci și satului sau orașului, în fine ținutului sau țării sale. Oamenii ce se ridică prin purtarea, priceperea și învățătura lor, devin frunțașii, conducătorii poporului și ai țării.

Cu cât conducătorii sunt mai învățați și mai cinstiți, țara va merge mai bine, căci »învățații-înțelepți sunt boierii cei adevărați și domnii cei adevărați la fieștece neam și la fieștece loc«.

Comuna Zagra a avut norocul, că dintr'însa s'au ridicat mulți oameni de seamă. De sigur prin mintea ageră, prin hărnicia și purtarea lor fără prihană. De aceea Zagra poate fi mândră de marii săi fii. Incepând cu *vicariul Ion Marian* cel mai vechiu, mare ca preot, ca pedagog, ca organizator, ca Român — până la *profesorul Nicolae Drăgan*, mare filolog și om de știință, mare organizator și mare naționalist.

Intre acești doi adevărați luceferi zăgreni și români, se înșiră o mulțime de cărturari, de intelectuali distinși din cari amintim pe câțiva din cei reșasați, cum sunt: *Basil Bașotă*, f. jude regesc; *Gavrilă Man*, jurisprudent-advocat; *Gavrilă Onișor*, f. profesor la Școala normală din Bârlad; *Ion Gavrițaș*, foarte distins teolog de Roma, reposat foarte tânăr; *Ștefan Gavrițaș*, colonel-farmacisit; *Andrei Morariu*, f. învățător la norma din Năsăud; *Dr. Victor Onișor*, f. profesor universitar în Cluj.

Dintre cei cari trăiesc amintim pe: *Dr. Aurel Maniu*, medic-

general; *Dr. Victor Corbul*, medic-colonel; *Ioan Corbul*, asesor de sedrie orfanală, pensionar; *Dr. Basil Bașotă*, medic, inspector sanitar; *Dr. Iuliu Chitul*, f. medic județean; *Dr. Inocențiu Micu*, medic, Sibiu; *Pompei Rus*, maior, Reg. 84, Bistrița; *Iuliu Morariu*, profesor, București; *Teodor Onișor*, profesor, Cluj; *Nicolae Drăgan*.

Dl *Teodor Onișor*, dela Muzeul etnografic din Cluj, dă câteva date și aprecieri elogioase prin cari subliniază prodigioasa activitate a marelui sărbătorit. Apoi citește mai multe telegrame și scrisori trimise de deosebiți intelectuali, cari n'au putut participa, pentru sărbătorit.

Tuturor le-a răspuns dl *Nicolae Drăgan*, făcând mărturisiri asupra mulțumirilor ce le gustă ori de câte ori vine în satul său natal, unde a văzut lumina zilei, amintiri din viața de elev, profesor.

În fine a urmat un banchet.

15. În ziua de *29 August* Școala pregătitoare a echipelor Serviciului social, urmând să-și închidă cursurile de o lună, a aranjat o serbare, oferind orașului o troiță de lemn, ca semn de amintire. La această serbare au asistat autoritățile, în frunte cu dl *Dr. Victor Hodor*, secretarul general al rezidenței regale a Ținutului Someș și a dlui *Dr. Florian Medrea*, prefectul județului Năsăud, a dlui *Colonel Minea Octavian*, subinspector premilitar județean, cu ofițerii comandanți de subcentre premilitare, concentrați pentru instrucție; dl *Nicolae Ianul*, comandantul legiunii de străjeri; dl *Maior Stănescu*, comandantul legiunii de jandarmi; profesor universitar *Cristea Niculescu*; profesor *I. Moisil*; dl *Maior Pompei Rusu*, ajutor subinsp. prem. județene; dl *Căpitan Șerban*, dela Cercul de Recrutare Năsăud; dl *Ion Șerban*, prefect pens.; dnii: *Aurel Șorobetea*, directorul liceului Năsăud; *P. Zăgreanu*, directorul regiunii silvice; *Ion Seplecan*, directorul școlii normale; Inginer *Barbu Niculescu*; *Dr. Traian Chitul*, primarul Năsăudului; *Victor Fătu*, directorul gimnaziului industrial; *P. Tanasie*, dir. gimn. industrial; *C. Tipa*, inspector silvic; *Ștefan Teodorescu*, inspector silvic; avocat *A. Eremișu*; avocat *Nic. Onoae*; *Iuliu Oprea*, dir. școlii primare; *Gh. Ludoșan*, învățător; inginer *Stieber*; *I. Tomuța*, ajutor de primar; *Dr. Ilie Anton*, *Tr. Găzdac*, *prof. D. Diaconu*, *N. Mute*, *Ion Trelea*, *Stratulat*, *L. V. Ceuca*, *Eugen Man* ș. m. a. intelectuali, țărani, școala cu cei 91 tineri, împreună cu

directorul lor dl *Iulian Dumitru*, dl *Jivoiu Forga*, comandantul taberei Serviciului social Năsăud.

Vicariul episcopesc Rev. domn *Ștefan Buzilă* și dnii preoți *Gavrilă Bichigean* și *Iacob Chitul* au celebrat un Te-Deum și au sfințit troița, ridicată în grădina fostei cazarme a vechiului Regiment al II-lea de graniță, după care Rev. d. vicar a rostit o cuvântare despre puterea credinței.

Dl director *Aurel Șorobetea*, preluând troița, a adus elogiile tinerilor cari au făcut-o, a asigurat că administrația Fondurilor grănițerești, pe al căror teren s'a ridicat, o vor îngriji și înscrie în patrimoniul lor ca un obiect de mare valoare.

Dl *Iuliu Moisil*, președintele Despărțământului Năsăud al »Astrei« și al Serviciului Social județean a rostit următoarea cuvântare :

»Din dragostea cea mare și din aprecierea falnicului trecut al graniței năsăudene, prin dl profesor *D. Gusti*, președintele Serviciului Social autonom — serviciu creat pentru ridicarea satelor și orașelor Țării Românești — am avut noi grănițerii, cinstea de a găzdui o lună de zile școala pregătitoare a echipelor Serv. Social formată din absolvenții dela toate facultățile, școlile și institutele superioare, școlile speciale, școlile normale, seminariile teologice, cari au deprins timp de o lună metodele de cunoaștere a satelor — cunoștințe și metode pe cari le vor aplica în alte două luni de serviciu social la sate.

În afară de cursurile ce a urmat, tineretul acesta a ținut la noi și în alte sate, șezători frumoase, seara la foc introducând iarăși vechi obiceiuri plăcute și atrăgătoare — ba au făcut și lucrări de folos obștesc, rămânând astfel în acelaș timp, și o prea frumoasă amintire, a acestei școli la noi.

Astăzi, înainte ca această frumoasă școală să ne părăsească, ne-a pregătit o mare bucurie, chemându-ne să fim de față la sfințirea acestei impunătoare troițe, o minunată cruce, făcută la inițiativa ei, așezată aici în fața vechei casarme a regimentului de graniță, — cruce lucrată de mâinile dlui *Caius Oancea* din Timișoara, licențiat în litere și filosofie dela Universitatea din București.

Este minunată și înălțătoare idea, ca tinerimea să păstreze vechile obiceiuri, să îndemne pe toată lumea să le reintroducă,

să păstreze vechile tradiții, și orice pomeniște cât de puțin de trecutul nostru.

*

Creștin, din timpurile străvechi, de când s'a format, s'a zămăslit poporul nostru și limba noastră, de 2000 de ani, Românul a avut în totdeauna în cinste și la îndemână *Crucea*.

În viața lui zilnică, Românul își începe orice lucru făcând semnul crucii. Crucea o pune în casa și pe casa lui, pe biserici, la morminte, lângă drumuri, la fântâni, pe lângă poduri. Crucile le face din lemn, din piatră, din fier sau din metale prețioase. Românul leagă cruciulițele la gâtul copiilor, fetelor, femeilor.

Obiceiul acesta străvechiu de a ridica *cruci, troițe* este încă foarte răspândit la neamul nostru. Avem și noi răstigniri, dar cele mai multe, maiestrit lucrate, se găsesc în județul Unedoarei și în Munții apuseni, apoi în Oltenia în județele Vâlcea, Mehedinți, Gorj, Romanați; în Muntenia în județele Prahova, Argeș, Muscel, Dâmbovița, Buzău. Multe în București mai ales de piatră. În Moldova dispar, pentru a apărea multe în Basarabia.

Troițele, de felul acestei mărețe, pe care o avem înaintea noastră, se numesc astfel fiindcă pe cele mai multe este zugrăvită Sf. Treime (după cum se zice în vechea limbă slavonă. troiță).

Troițele au nenumărate forme, împodobite măestrit, artistic; multe cu picturi în colori, cu conturări scobite, în lemn sau în piatră. Pe multe este Isus restignit sau chiar mai mulți sfinți sau sfinte zugrăviți pe dânsule, foarte multe au cel puțin inscripții, de obicei fiind scris: »Cu mila și ajutorul lui Dumnezeu, s'a ridicat această sf. Cruce«, apoi urmează pomelnicul cu numele membrilor familiei: »și cu întreg neamul lor«, anul, și ziua ridicării.

Ce frumos se exprimă deci simțul religios prin astfel de cuvinte și cum se cinstește amintirea, »Cultul strămoșilor«, prin aceste cruci atât de frumoase și de meșteșugit construite? Unele sunt mai simple, alte troițe sunt compuse din mai multe cruci, pentru pomenirea mai multor membri ai familiei — având chiar până la 16 astfel de cruci. Unele sunt de câte 3—4 metri înălțime. Altele sunt făcute dintr'un singur trunchiu uriaș.

Multe troițe sunt făcute în amintirea unei persoane, sau rudeni, dragi, respectabile sau pentru o întâmplare nenorocită. Se

pun uneori și acolo unde s'a făcut cuiva o arătare neplăcută, și ca să nu se mai întâmple o astfel de arătare pun o cruce, o troiță, ca să nu mai îndrăznească necuratul a se arăta.

De multe ori se pun pe la răscruci, pe la încrucișarea drumurilor, sau în amintirea oamenilor vrednici, a eroilor din războaie.

Înainte vreme oamenii cu dare de mână, domnii țării, boierii își făceau cruci prea frumoase de piatră, de mărimi respectabile, minunat cioplite și cu înflorituri, cu ornamentație și inscripții, săpate, ca să rămână de pomenire vecinică.

Românul le-a împodobit și pe celea de piatră, ca și pe cele de lemn, și prin aceasta și-a arătat nu numai simțul său religios, dar totodată și simțul artistic, înăscut Românului.

»Troițele — spune dl prof. Iorga — sunt ctitorii ieftine ale unor credincioși, cari nu aveau mijloace de a-și arăta credința prin ridicarea unei biserici (ca boierii și Domnii bunăoară). La obârșie însă cred că a fost altceva. Pe timpurile mai vechi decât domniile noastre, până și bisericile de lemn erau foarte rare. Atunci în jurul unei astfel de cruci se făcea toată slujba; ea înlocuia biserica, o rezuma în ceea ce avea mai caracteristic. Faptul, că, în vremuri de război și pribegie prin păduri, Voevozii noștri ridicau astfel de cruci pentru închinăciunea lor, a boierilor și a Curții, amintește împrejurările acele primitive«*).

*

În apropierea Vienei, la stânga frumoasei alee de lângă minunatul palat imperial Schönbrunn, stă și astăzi așa numita »Cruce moldovenească« — o simplă capelă de piatră care a fost ridicată spre închinarea și pentru facerea slujbei domnești de Șerban Vodă Cantacuzino, în anul 1638, pe timpul când Turcii impresuraseră Viena, cu armata lor, în care se afla și el cu oștirea lui românească.

*

Tinerii din această școală, ne lasă o amintire din cele mai frumoase, mai creștinești și mai românești: *Troița*, crucea această minunată, impunătoare ridicată în amintirea legiunei a II-a grănițerești și a bravilor ei urmași.

*) N. Iorga în Precuvântarea la: »Monumente de artă țărănească din România«. București.

Această danie a vrednicilor tineri echipieri, va rămânea ca o amintire neștearsă în mintea fiecărui Român din acest ținut.

Noi, în numele »Astrei« și a Serviciului Social local și a urmașilor vitejilor grănițeri, le exprimăm sentimentele noastre cele mai adânci de mulțumire și de recunoștință pentru această danie«.

Di *Jivoiu Forga*, comandantul taberei Serviciului Social din Năsăud, vorbește apoi despre frumoasa misiune ce li s'a încredințat tinerilor cursiști ai acestei școli.

După binecuvântarea Troiței, întregă asistență a trecut în curtea liceului »George Coșbuc« unde a avut loc solemnitatea închiderii cursurilor școlii.

Echiperii s'au adunat în careu în fața pavilionului național. S'a intonat rugăciunea. După aceasta di comandant *Jivoiu Forga* a citit ordinul de zi, prin care sunt investiți ca șefi de echipe următorii cursiști: 1. *Anton Georgescu* la comuna Nepos; 2. *C. Hârjău* la comuna Coșbuc; 3. *P. Gliga* la comuna Mocod; și 4. *I. Șerban* la comuna Măgura-Ilvei.

Di *Dr. Victor Hodor*, secretar general al Ținutului Someș, venit pentru a constata realizările școlii Serviciului Social din Năsăud, subliniază, că această măreață mișcare de regenerare națională prin ridicarea satului, este numai în epoca de formațiune. Pentru aceasta, toate eforturile noastre trebuiesc depuse pentru realizarea misiunii instituției dată de M. S. Regele, ca factor de regenerare și propășire națională. Programul de lucru este mare și cere mult. Mișcarea e încă în faza de experimentare teoretică și practică, deci are nevoie de un întreg sprijin moral și material.

Mulțumește profesorilor și cursiștilor pentru spiritul de jertfă, atmosfera cordială și însuflețită și râvna patriotică manifestate în cursul școlii, unde s'au pregătit pentru a merge în mijlocul satelor să refacă »celula națională«, sub toate aspectele ei sociale.

Aici, în țara falnică și istorică a Năsăudului, cursiștii s'au adăpat din izvorul virtuților înaintașilor și pleacă pe șantier cu mari puteri spirituale creatoare. Din partea Excelenței Sale Domnului Rezident Regal, promite tot sprijinul. Incheie cu urări omagiale pentru Rege, Dinastie și Țară.

Di Colonel *Dr. Florian Medrea*, prefectul județului Năsăud, a ținut o foarte interesantă lecție asupra sufletului satului românesc.

Recomandă echipierilor ca în sate, mai presus de toate să aibă o atitudine morală, demnă. Toți să-și închipue, că intrând în sat, intră într'o biserică. Numai așa munca lor va da rezultate dorite.

Au mai vorbit dnii: *A. Șorobetea* în numele școalelor năsăudene; *Dr. Traian Chitul*, primarul orașului, în numele acestuia și *Iulian Dumitru*, directorul școlii, mulțumind tuturor și în deosebi dlui director al liceului pentru bună găzduire.

Muzeul Năsăudean

Donațiuni

1. Dela părintele protopop *Pamfil Grapini* din comuna Șant două cărți de aritmetică din anii 1852 și 1865. Viena, Editura Statului, și un manuscris din 1826: *Metaphisica-Psihologia*, care se preda pe atunci în seminarul teologic din Blaj.

2. Dela dl *Aurel Cleja*, învățător din comuna Monor, o diplomă de numirea ca preot a lui Petru Tanco în satul Monor, Districtul Rodnei, emisă de Vlădica Făgărașului în anul 1843.

3. Dl profesor *I. E. Torouțiu* din București, »Studii și documente literare« vol. VI. »Junimea«, București 1939.

Direcția »Muzeului Năsăudean« exprimă dlor donatori cele mai călduroase mulțumiri pentru aceste valoroase donațiuni.

ȘTEFAN BUZILA

PROTOPOPII ȘI VICARII
NĂSĂUDULUI

300. Cluj / Central University Library Cluj

NĂSĂUD 1940

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Organe ajutătoare în guvernarea episcopală

Chiar dela început episcopii ajutați numai singuri de forțele lor proprii nu puteau cuprinde nici rezolva toate cauzele obveniente în conducerea și chivernisirea bisericei. De aceea chiar dela început ei au avut nevoie de anumite persoane ori instituții ajutătoare. Astfel aflăm pe lângă episcopi:

Secretarul episcopului

Acesta se numea și *logofăt*. Cari au fost acești secretari înainte de sf. Unire, din lipsă de documente azi e greu de precizat. După Unire se constată, că episcopii au folosit ca secretari și persoane laice. Episcopul Ioan Giurgiu a ales secretar pe Francisc Boer, episcopul Klein are pe Petre Pop, din Biia, episcopul Aron are pe Petru Raț¹⁾. De sigur o funcțiune atât de înaltă și investită cu atâta răspundere trebuia să aibă măcar un secretar. ||

Secretarul clerului sau notarul saborului

Acesta nu este a se confunda cu secretarul general al episcopului, cu logofătul. Secretarul sau notarul clerului era întotdeauna un preot eminent și avea obligațiunea, ca în numele clerului să dea episcopului, respectiv să-i presteze cele mai mari servicii. Atât saborul mare cât și saborașul protopopesesc aveau câte un notar sau secretar, care se mai numea și notarul sau secretarul clerului. Aceștia erau aleși de respectivul sabor și aveau obligațiunea să poarte piana, adică să scrie tot ceea ce se desbătea în saboarele respective precum și să dea extrase din hotăririle luate. La noi în Năsăud am aflat urme, că a funcționat în aceasta calitate de notar parohul *Teodor Bob*, din Maieru, prin 1812. Atât secretarul personal al episcopului cât și secretarul clerului erau plătiți de cler cu câte un taler

¹⁾ Dr. A. Bunea, Episcopii Petru Paver Aron și Dioniziu Novacovici p. 377.

anual, numit »Talerul prea cinstitului notarius și al logofătului«¹⁾. După pct 5 din hotărârile saborului din 1732 notarul clerului era plătit numai de protopopi cu câte un imperial anual²⁾.

Teologul iezuit de pe lângă episcop

Diploma a doua leopoldiană, cu intențiune foarte bună a obligat pe episcopii noștri să țină lângă sine câte un teolog iezuit numit de forurile superiori: de primatele catolic al Ungariei, căruia era supusă episcopia noastră, sau de însuși împăratul. Acest lucru, după cum apare din articolul V a numitei diplome, s'a făcut din prevederea bazată pe experiența din trecut, ca nu cumva episcopii, nefiind destul de perfect versați în dogme și credințe, să rătăcească. Aceasta prevedere însă a fost inutilă, deoarece după episcopul Atanasiu au urmat în scaunul episcopal cei mai eminenti și mai distinși teologi, care ajunși pe tronul episcopal nu aveau nevoie de controlul nimănui. Iezuiții însă, ajunși odată la această demnitate, nu au voit a o părăsi. Teologul iezuit a fost o mare plagă pentru biserica noastră unită și instituirea lui a fost foarte greșită. Instituirea acestui teolog a împiedecat foarte mult propășirea clerului, a fost cauza multor dispoziții greșite din partea superiozității civile și a contribuit foarte mult la exilarea episcopului Klein. De aci lupta titanică, pentru ca episcopii să scape de el³⁾. A rămas însă până în 1773, când desființându-se ordul iezuit, a scăpat și biserica unită de teologul iezuit, după ce luptase contra lui atât de intensiv și atât de motivat. Stând Români noștri atâta vreme sub administrația latină (romano-catolică), când s'au desfăcut de aceasta, au adus cu sine în noua administrație și anumite reminiscențe ale vechei vieți. Așa a fost saborul mare (sinodul diecezan), saborul mic (sinodul protopopesc), jurații, titorii, protopopii (arhidiaconii), mai apoi vicarii foranei și forurile lor etc., cari nu erau prevăzute în vechile canoane orientale, adică în Pravilă, dar uzul îndelungat le-a imprimat caracterul de folositoare și s'au arătat și necesare, cel puțin pentru timpurile acelea, până când s'a revenit la normal, când cele mai multe prerogative a acestora au fost desființate.

¹⁾ Ibid. p. 378. A se vedea și *Calendarium novum in usum M. Princip. Transilvaniae*, 1812.

²⁾ I. M. Moldovan, *Acte sinodali T. II* p. 97. Imperial este o monedă de aur rusească egală la 10 Ruble.

³⁾ Dr. A. Bunea, *Episcopul Inocențiu Klein* p. 146, 218.

Saborul mare

Acesta la Calvini se numea *synodus generalis* și nu a fost altceva decât *Sinodul diecezan* al latinilor, ale cărui atribuții oamenii și timpurile le-au schimbat după trebuințe făcând din saborul mare *forul suprem bisericesc*, în atribuțiunile căruia era chiar depunerea episcopului, avea jurisdicțiune nemărginită asupra preoților și protopopilor și asupra credincioșilor aparținători. Atribuțiile acestea în cea mai mare parte au fost date de Calvini în secolul al XV și al XVI și mult puțin au rămas în biserica noastră până la anul 1872, când Conciliul provincial prim, al provinciei metropolitane de Alba-Iulia și Făgăraș le-a șters urma, după ce încă de mai înainte acest sabor a început a se numi, sinodul diecezan ori arhidiecezan ¹⁾.

Saborul mare era compus din toți protopopii diecezei sau eparhiei ²⁾ și din reprezentanții clerului din fiecare tract, aleși de saborul mic, precum și din jurații Scaunului episcopal. Câte odată nu erau toți prezenți în sabor, ci numai protopopii, altă dată nici aceștia toți; după cum permiteau posibilitățile și împrejurările.

Saborul mare se întrunea, cel puțin odată pe an la reședința episcopului cu sau, fără prezența acestuia, cum erau saboarele electorale, când nu era episcop ³⁾.

În biserica noastră, cea mai veche urmă, despre saborul mare este din 1627, saborul ținut de episcopul Dosoftei pentru stabilirea unor canoane și a sărbătorilor anuale, când s'a stabilit, că cine nu le va ține va plăti gloabă 6 florini, iar preotul care nu le-ar publica obștii în biserică, va plăti și el gloabă 12 florini.

Saborul mare avea următoarele atribuțiuni:

I. Alegerea episcopului prevăzută în *Aprobatae Constitutiones* Tom. 8, art. 1,⁴⁾ destituirea episcopului, cum a fost cazul episcopului Ilie Iorest (1640—1643) în 10 Octomvrie 1643,⁵⁾ cazul episcopului Sava Brancovici în 28 Decembrie 1680.⁶⁾

¹⁾ I. M. Moldovan, *Acte sinodali* T. II p. 31.

²⁾ În timpurile trecute numele de »eparhie« se da și tractelor protopopești și vicariali.

³⁾ Dr. A. Grama, *Instituțiile Calvinești* p. 13, 5.

⁴⁾ *Zaonic în Acte și Fragmente*, T. Cipariu p. 259.

⁵⁾ I. M. Moldovan l. c. II p. 170.

⁶⁾ I. M. Moldovan *Ibid.* p. 171.

2. Aducerea de canoane și legi disciplinare cu obligativitate pentru toți supușii.¹⁾

3. Alegea pe ctitorii și jurații scaunului episcopal.²⁾ După sf. Unire alegea pe cei 12 asesori ai consistorului episcopal.

4. Funcționa ca for de judecată al episcopului și protopopilor, precum și în toate cauzele proceselor mai mari.³⁾ Aceasta numai până la introducerea consistorului episcopal.

5. Dreptul de a verifica și întări alegerea protopopilor.

6. Dispunea cele necesare despre administrarea averii bisericești.

7. Saborul mare era prezent câteodată, când episcopii săvârșeau acte de importanță mai mare, de exemplu consacrarea unui alt episcop, ori instalarea episcopului propriu. Așa a fost prezent la intronizarea lui Atanasie, a lui Pataki, a lui Klein și Lemeni.

8. Alegea 2 protopopi, cari trebuiau să asiste la consacrarea episcopului.

9. Saborul mare aplica cele mai mari pedepse numite »*Pedeapsa (gloaba) saborului mare*. Cea mai mare pedeapsă în bani era 66 floreni. Aplica și alte pedepse, chiar închisoare. Au dat pe mâna autorității civile chiar pe episcopii Iorest și Sava Brancovici.

Îndată după sf. Unire, în 1732, avem dovezi, că însuși saborul mare și-a recunoscut ilegalitatea canonică când în ședința ținută sub prezidiul episcopului Klein și-a ales din sânul său 12 protopopi, cari să formeze consistoriul episcopal. Bine înțeles acest lucru nu este a se atribui întru atât membrilor sinodului, cât mai mult spiritului eroic creștin și educației teologice a episcopului Klein, precum și sf. Uniri, care a trezit în clerul românesc conștiința demnității și chemării bisericești unite.

În 1747 deschizându-se mănăstirea de călugări în Blaj, episcopul avea pe călugării mănăstirei, ca un consistor lângă el și pe cei 12 protopopi îi consulta numai rar. Numai ca o amintire a acestor 12 protopopi, aleși de saborul mare, ca asesori ai consistorului episcopal, episcopii și azi numesc asesori consistoriali dintre protopopi, aceștia însă iau parte numai la consistorul plenar.

În 1807 episcopul Bob înființează capitlul episcopal al *cano-nicilor* și așa se ajunge la consistorul compus din canonici și în-
ceată și dreptul călugărilor din Mănăstirea Blajului de a fi consistoriali. Iată cum încep a se șterge urmele saborului mare. Epi-

¹⁾ T. Cipariu Acte și fragm. p. 145 și urm.

²⁾ Ibidem p. 258.

³⁾ I. M. Moldovan T. I, p. 151—157 saborul mare din 1742 are mai multe deliberate (sentințe) aduse în cauze procesuale.

scopul Bob ținu 2 sinoade diecezane în 1792 și 1821. Episcopul Lemeni ține unul în 1833, Vancea câte unul în 1869, 1882 și 1889, dar nici decât saboare mari¹⁾. În Gherla se ținu sinod diecezan de episcopul Dr. Ioan Sabo în 1882, iar de către Dr. Iuliu Hossu 3 sinoade diecezane în 4 Septembrie 1919, în 12 Mai 1921 și 12 Aprilie 1923²⁾.

La toate aceste 3 sinoade, printre notarii aleși de sinod, am fost și eu. Alt organ administrativ și de judecată a fost:

Sabor mic sau saboraș, sabor protopopesc

Acest for la Calvinii se numea Synodus partialis, Latini îi ziceau Synodus Arhidiaconalis sau Synodus particularis. Acesta era compus din clerul unui singur tract protopopesc, care se aduna sub prezidiul protopopului tractului respectiv. Care preot nu participa, era pedepsit de protopop și jurați, cu câte 6 floreni. Acest sabor se numea *deplin*, când erau de față toți preoții din tract, și *nedeplin*, când nu participau toți preoții tractuali ci numai asesorii și jurații scaunului protopopesc. Sabor mic aflăm, că au ținut chiar și piscopii, când erau în vizitații canonice prin dieceză³⁾.

Aceasta încă este o instituțiune de originea și vechimea saborului mare și luată dela Latini și modificată atât de mult de Calvinii. Se ținea de atâtea ori de câte ori erau cauze și de regulă la sediul protopopului, dar se ținea și în alte parohii. Atribuțiile saborului mic au fost:

1. Alegerea delegaților pentru saborul mare, care alegea sau destituia pe episcopi⁴⁾.

2. Alegerea juraților și asesorilor scaunului forului protopopesc.

3. Alegerea pe protopopul tractului și alegerea se trimetea pentru aprobare episcopului. Indrăsneala Sașilor din Bistriță a mers atât de departe, dacă nu le convenea alegerea, se străduiau să înlătore pe cel ales reglementar și să pună pe altul în locul lui. Așa s'a întâmplat în cazul protopopului Matei din Zagra înlocuit cu popa Grigoraș din Mîlîței⁵⁾.

1) I. M. Moldovan l. c. T. I. p. 68 și următoarele.

2) Curier Creștin, foaia oficială a episcopiei de Cluj-Gherla, 1919 Nr. 1; 1921 Nr. 7 și 1923 Nr. 6.

3) Cultura creștină, Blaj, 1936, pp. 22, 92, 153.

4) Cipariu Acte și fragm. p. 65.

5) Arhiva Someșană, Tom. I. Nr. 1, p. 25.

4. Saborul mic avea dreptul de a pedepsi pe preoții din tractul respectiv după greutatea infracțiunii, cu oprire dela exercitarea oficiului preoțesc, cu pedepse în bani, cu arest și închisoare, sau cu altfel de pedepse, fără a fi dator să înainteze sentințe episcopului, decât numai atunci dacă partida cerea sau apela. Saborul mic dicta pedepse și asupra credincioșilor în aceleași condițiuni ¹⁾. Pedepsa, care o putea dicta saborul mic, se numea *pedeapsa saborului mic*, care în bani era maximum 24 floreni. Pedepsă mai mare putea dicta numai saborul mare.

5. Saborului mic îi aparținea și rezolvarea cauzelor administrative bisericesti din tract, publicarea canoanelor aduse de saborul mare, conscrierea preoților, constatarea calificației și a hirotonirii lor. Avea dreptul să examineze pe preoți prin protopopi și pe cei necorespunzători să-i instrueze ²⁾.

Saborul mic era pentru tractul protopopesec respectiv aceea ce saborul mare era pentru dieceză.

Ca o urmare a saborului mic se pot considera azi și conferințele sau sinoadele tractuale preoțești, numite sinoade protopopești sau vicariali, fără ca acestea să aibă prerogativele saborului mic, ci se ocupă mai mult cu propășirea clerului în științele sacre și pietate și viața religioasă-morală a credincioșilor. În dieceza foastă a Gherlei acestea sinoade tractuale sunt instituite de regretatul episcop, de pie memorie, Dr. Ioan Sabo, în sinodul diecezan ținut în 12—14 Noemvrie 1882 ³⁾; și existența lor este reînnoită prin statute diecezane aduse de episcopii următori, cari prevăd ținerea anuală a lor 2 sinoade, la cari preoții sunt obligați a participa sub sancțiuni ⁴⁾. Cel mai nou statut este din 1932 ⁵⁾.

Adevărata continuare a saborului mic și respectiv a forurilor protopopești este reînființarea *forurilor protopopești*, prin Conciliul provincial prim din Blaj, ținut în 1872, care la pagina 179 la acest obiect are următoarele:

»Cauzele bisericesti civili, criminali și matrimoniali, după datina immemorială bazată pe Codicile bisericești noastre, se pot judeca și în forurile protopopești ca foruri delegate de I-a instanță, luându-se afară cauzele protopopilor, cari în I-a instanță se judecă de consistorile respective.«

¹⁾ Petru Maior, protopapadichia paragraf 20.

²⁾ I. M. Moldovan l. c. Tom. II p. 108.

³⁾ Constituțiunile sinodului diecezan de Gherla p. 7 Const. VI.

⁴⁾ Curier Creștin, anul III, Nr. 24, p. 125. Ord. din 10 XI—1921. Nr. 4297.

⁵⁾ Ibid. 15 Iulie, Nr. 14, p. 101.

În dieceza de Cluj-Gherla acestea foruri sunt reînființate de episcopul Dr. Vasile Hossu prin ordinul, din 19 Martie 1913, Nr. 3232, care sună:

»Sfântul Scaun apostolic al Romei în decretul de dto 19 Martie 1881, cu care a aprobat hotărârile primului sinod provincial de Alba-Iulia și Făgăraș, celebrat în anul 1872, a poruncit, ca acele hotărâri »să se observe în mod inviolabil de către toți aceia, de cari se țin«. Tot asemenea au fost întărite și aprobate decretul sinodului provincial al II-lea, celebrat la anul 1882 cu data 30 Septembrie 1884.

»Decretele acestor sinoade provinciale asigură bisericii noastre unite românești unele drepturi și privilegiu, întemeiate de altfel pe constituția răsăriteană a bisericii noastre, cari drepturi și privilegiu nu se află în măsură așa mare și în formă așa respicată în celelalte provincii ale bisericii catolice.

»Un asemenea drept și privilegiu este dreptul, ce se dă episcopului, de a institui foruri inferioare de judecată, așa numite foruri protopopești de I-a instanță, în cari preoșilor așezați întru păstoria sufletelor se dă dreptul de a aduce, în calitate bine înțeles de foruri numai delegate, judecări în cauze matrimoniale, disciplinare, civile și criminale ale tuturor persoanelor bisericesti și laice, supuse jurisdicțiunii sufletești a ordinariatului diecezan.

»În vederea diferințelor mari, ce sunt între protopopiate, referitor la estensiune și numărul parohiilor, am aflat de bine a fixa deocamdată numărul forurilor protopopești la cincisprezece.

»De competența acestor foruri se va ținea a judeca în I-a instanță și cauzele disciplinare ale docenților noștri*), pe baza »Regulamentului disciplinar« publicat de noi sub nr. 9221—1912 și luat la cunoștință prin înaltul minister r. u. de culte și instrucțiune, publicat în scripta de dto 11 Ianuarie 1913, nr. 161392—1912.

»Forurile protopopești vor fi următoarele și vor fi alcătuite din următorii membri:

*Forul vicarial al districtului Rodna și protopopesec
al districtului Budac*

Președinte: Alexandru Halița, administrator vicarial al districtului Rodna.

Asesori ordinari: Ioan Pop, protopop al districtului Budac; Pamfiliiu Grapini, preot în Rodna-nouă; Anton Precup, preot în Rebrisoara; Ieronim Slavoca, preot în Ilva-mare.

Asesori suplenți: Simeon Tanco, preot în Monor; Ciril Negruțiu, preot în Ragla.

*) E vorbă de docenții școalelor confesionale române unite.

Fisc: George Moldovan, preot în Nepos.

Defensor: Ștefan Buzila, preot în Poiana-Ilvei.

Notar: Danilă Malaiu, preot în Rodna-veche.

»Președintele — după primirea acestei circulare — după consultarea premergătoare în scris, va conchema pe o zi potrivită pe toți membrii forului la ședință constitutivă, în care se vor ceti pentru orientarea membrilor, dispozițiunile sinoadelor provinciale mai sus citate și apoi amăsurat Ș-lor 7 și 8 vor depune cu toții următorul jurământ: Eu, N. N., numit prezident (asesor, notar, defensor, fisc) al forului protopopesc (vicarial) de jur pe unul Dumnezeu în Treime, Tatăl, Fiul și Spiritul sfânt, pe Preacurata Fecioară Maria și pe toți Sfinții lui Dumnezeu, că în toate cauzele încredințate forului protopopesc, din care fac parte, voi luca și purcede întru toate conform cu s. canoane, cu statutele diecezane și cu ordinațiunile Veneratului Ordinariat diecezan, și nu mă voi lăsa călăuzit nici de simpatii, nici de antipatii, ci exclusiv numai de adevărul cunoscut de mine după a mea cea mai bună știință și conștiință; asemenea, că voi păstra cu sumpătate secretul oficios. Așa să-mi ajute unul Dumnezeu adevărat, Tatăl, Fiul și Spiritul sfânt, Fecioara Preafericită, s. Cruce și s. Evanghelie. Amin

»Membrii forurilor protopopești își împlinesc diredgătorile lor ex nobili oficio și la diurne și spese de călătorie vor putea reflecta numai în cazuri de acele, când asemenea diurne și spese li s'ar licvida prin consistorul diecezan, firește după scara vigentă în dieceză. Este anume ecvital, ca frații preoți în cauzele lor și a docenților să fie cât se poate cu cruțare și caritate.

»Pe toți frații preoți numiți asesori ori funcționari ai acum constituitelor foruri protopopești cu deadinsul îi îndemnăm, să studieze cu deamănuntul procedura în cauzele procesuale civile și criminale, cuprinse în Decretul Conciliului Provincial II, cum și în »Regulamentul disciplinar docențial«, ca așa în deplină cunoaștere de cauză să poată răspunde încrederei, ce am așezat-o într'inșii.

»Dorim, ca dispoziția aceasta a Noastră, izvorită din stima, dragostea și încrederea, ce o nutrim față de Veneratul cler diecezan, să fie aducătoare de roade bogate întru susținerea disciplinei și a bunei rândueli din vasta noastră eparhie. Spre aceasta cerșim darul Atotputernicului Dumnezeu și întrepunerea folositoare a Maicii sfinte, de vreme ce cu toată căldura inimei împărtășim Veneratului cler și iubitelui popor diecezan binecuvântarea Noastră arhierască.

Gherla, din ședința consistorială ținută în 1 Aprilie 1913.«*)

*) Vezi Șematismul diecezei Gherla pro 1914, pag. 324 și urm.

Acestea foruri protopopești după moartea episcopului Vasile Hossu au fost menținute în valoare și de actualul episcop Dr. Iuliu Hossu, care prin ordinul din 28 Iunie 1921 Nr. 2472 a dispus, ca președinții forurilor protopopești să însinue ordinariatului toate vacanțele forurilor și în urma rapoartelor intrate a complinit și complinește toate golurile ivite în decursul timpului prin moarte ori abzicere la fiecare for. La noi în Năsăud după retragerea vicarului Alexandru Haliță, a fost numit președinte al forului, administratorul interimar al Vicariatului Ioan Nășcuț. După moartea acestuia președinția a purtat-o Vicarul Dr. Titus Malai, iar după retragerea acestuia o poartă actualul Vicar Ștefan Buzila, fiecare numit în regulă cu ordin dat de episcop în scris.

Decedând parohul din Rodna Dănilă Malai, notar al forului, în locul lui a fost numit, după alegerea făcută de sinodul vicarial, *notar* al forului parohul din Rodna protopop on. Simion Pop, iar după retragerea acestuia, a fost ales și numit Iuliu Pop, paroh și protopop on. în Maieru, care funcționează și azi în această funcțiune, având și atribuțiunile de *notar tractual*.

Conform ordinului Nr. 977 din 1926, asesori ordinari erau arhidiaconii Anton Precup și Pamfilii Grapini, protopopul din Mărișel Ioan Pop și preotul din Nepos George Moldovan. Ca asesori supleanți erau Zaharie Bulbuc, protopop on. în Măgura-Ilvei și Iuliu Ciorceriu, preot în Ilva-Mare sat. Fisc era Ioan Bal, preot în Tiha-Bârgăului, defensor Ștefan Buzila, protopop on. în Poiana-Ilvei și notar al forului Simion Pop, preot în Rodna.

Cu ordinul Nr. 736 din 10 Februarie 1928, pentru ca distanțele dela reședința vicarială să nu împedecă intrunirea forului, au fost numiți ca asesori noi Octavian Mărcuș, profesor de religie în Năsăud, Gavrilă Bichigean, preot II în Năsăud și Iuliu Morar, preot în Salva.

În urma noii arondări a protopopiatelor din episcopia de Gherla, făcută cu ordinul din 21 Iulie 1931 Nr. 4088, forul *matrimonial* delegat de I-a instanță a Năsăudului, s'a despărțit de tractul Budac și a rămas ca for numai pentru vicariatul Năsăudului și prin ordinul Nr. 1538 din 15 Martie 1932 a fost compus precum urmează:

Președinte: Rev. Dr. Tit Malai, vicar foraneu episcopal.

Asesori ordinari: 1. Rvs. Pamfilu Grapini, arhidiacon onorar, paroh, Șanț; 2. Rvs. Anton Precup, arhidiacon onorar, paroh în Rebrîșoara; 3. M. on. George Moldovan, protopop on. în Nepos și 4. M. on. Gavrilă Bichigean, protopop on., preot II în Năsăud.

Asesori substituți: M. on. Zaharie Bulbuc, protopop on. și paroh în Măgura-Ilvei și M. on. Iuliu Ciorceriu, protopop on. și paroh în Ilva-Mare Sat.

Defensor: M. on. Ștefan Buzila, protopop on. și paroh în Poiana-Ilvei.

Notar: M. on. Simion Pop, protopop on. și paroh în Rodna.

Din împrejurarea, că ordinul citat Nr. 1538 din 1932 numește acest for numai *for matrimonial delegat de I-a instanță; apoi din împrejurarea, că dintre membrii componenți lipsește fiscul*, care e necesar numai în cauzele bisericești civile și criminale și care mai înainte era întotdeauna printre membrii acestui for, apare limpede, că episcopul a limitat delegația forului, ce o avea și în cauzele bisericești civile și criminale, *lăsând forului jurisdicție numai în cauzele matrimoniale.*

După moartea asesorului Anton Precup, cu ordinul din 22 Decembrie 1932, au fost numiți de asesori ordinari Grigore Ciunterei, protopop on. și paroh în Prislop, iar ca supleanți Iuliu Morar, preot în Salva și Victor Zinveliu, preot în Mocod.

Defensorul de până aici Ștefan Buzila, numit fiind în 19 Aprilie 1934 de vicar, cu ordinul Nr. 5878 din 11 Octombrie 1934, a fost numit și președinte al forului, iar defensor protopopul on. Gavrilă Bichigean, preot II în Năsăud. Ca notar, după abdicarea lui Simion Pop, a fost ales și numit M. on. Iuliu Pop, paroh și protopop on. în Maieru. Cu ordinul din 16 Ianuarie 1935 în locul asesorului Bichigean a fost numit asesor ordinar parohul din Mocod Victor Zinveliu. Abdicând Iuliu Morar din demnitatea de asesor, cu ordinul Nr. 980 din 18 Februarie 1937, a fost numit asesor ordinar parohul și protopop on. din Rebra Teofil Rotar. Ca nu cumva cauzele să sufere amânare pentru cazul, că defensorul matrimonial ordinar ar fi împedecat a se prezenta la investigații, cu ordinul din 16 Iulie 1937 s'a numit și un defensor supleant în persoana preotului din Rebrîșoara Ioan Mihalca și un nou asesor supleant Iacob Chitul, deoarece George Moldovan din

Nepos era bolnav, nu se putea prezenta la ședință. Acesta din urmă demisionând, a fost absolvat cu ordinul consistorial Nr. 4872 din 22 Iulie 1938.

Jurații scaunului episcopal și ai celui protopopesc

Încă din cele mai vechi timpuri pentru rezolvarea problemelor grele, episcopii și protopopii consultau și foloseau sfatul și concursul anumitor preoți mai distinși. Aceștia mai târziu au luat numele de *jurați*, numiți așa pentru jurământul ce-l puneau înainte de exercițiul funcțiunii. În biserica română cea mai veche urmă despre acești jurați este saborul mare ținut sub episcopul Sava Brancovici în 1675¹⁾. Jurații protopopului luau parte împreună cu protopopii la saborul mare. Instituția juraților a fost o instituție calvinească, introdusă în biserica română de episcopul Sava Brancovici, după cum ne spune Zaconicul sau *Cartea Legilor* de pe timpul lui²⁾. Jurații episcopului erau asesori ai consistorului episcopal, aleși de saborul mare, dintre cei mai distinși protopopi și, dacă se putea, și dintre cei mai apropiați, ca să poată fi la îndemâna episcopului. Jurații de pe lângă protopopi erau aleși de saborul mic și erau membri ai saborului mic.

În timpul protopopului Atanasiu Anton și Anton Naszodi în 12 Februarie 1755 aflăm jurat pe diaconul, mai târziu capelanul din Rebrișoara Ignat a popii lui Vasile Pop, care mai mult de 16 ani a purtat oficiul de jurat al scaunului protopopesc și protopopul l-a prețuit foarte mult³⁾. Asemenea aflăm jurat pe Iosif (Isip) Buta recte Lupșai din Ilva-Mică⁴⁾. Jurații de pe lângă episcopi erau nu numai asesorii consistorului episcopal, ci erau și asesorii saborului mare și în această calitate aveau dreptul a face investigație chiar contra episcopului, după cum s'a întâmplat chiar cu episcopul Sava Brancovici. Toți, sau și numai unii dintre acești asesori, însoțeau pe episcop în vizitațiile canonice și desbăteau împreună cu episcopul și aduceau hotărâri în cauzele mai grele,

¹⁾ Petru Maior, *Istoria Românilor*. T. Cipariu, Acte și Fragmente, p. 145.

²⁾ Cipariu Ibid, p. 257.

³⁾ Arhiva Someșană, vol. VI, pag. 32 și 51.

⁴⁾ Buzila, *Monografia Poiana-Ilvei*, pag. 59 și 233. Arhiva Someșană IV, pag. 38.

ce obveneau în provincie. După sf. Unire numele de jurați este identic cu numele de asesori. Numărul juraților a variat, până la trei în protopopiate, la episcopie însă până la doisprezece membri. Episcopul sau protopopul se folosea de ei la luarea deciziunilor în cauzele mai grele, când nu se putea convoca saborul mare sau saborul mic. Jurații erau și investigatorii sau anchetatorii cauzelor procesuale (matrimoniale). (Vezi titlul »Protopopiatul de După Târg«.) În 1747 ridicându-se în Blaj mănăstirea Sf. Vasile, în ajutorul episcopului s'au pus și călugării acestei mănăstiri, așa ca să se șteargă instituția asesorilor jurați. În 1807 înființându-se de către episcopul Bob capitulul catedral al canonicilor preșția au format consistorul episcopal și instituția asesorilor jurați au încetat. Precum apare din cele de mai sus, jurați avea nu numai saborul mare, ci și saborul mic, cel protopopesc, și așa distingem jurați ai scaunului episcopal și jurați ai scaunului protopopesc.

Ctitorii sau curatorii

Ctitor dela cuvântul grecesc *ctitor* înseamnă edificător sau îngrijitor. Ctitorii erau atât la episcopie cât și la protopopiat, precum și în fiecare parohie. Erau organe ajutătoare în administrarea averilor sau un fel de revizori sau exactori¹⁾ a întregii averi bisericești. Ctitorii, intrucât nu erau membri în saborul mare, nu participau la ședințele lui. Ctitorii puteau fi aleși dintre preoți, dintre protopopi sau dintre laici²⁾. Ctitorii dela episcopie se alegeau de către saborul mare, cei dela protopopiat de saborul protopopesc și se întareau de episcopi. Ei se mai numeau *curatores ecclesiae*³⁾. Curatorii sau ctitorii au fost instituți din timpul împăratului Leopold I.⁴⁾

Astăzi »ctitorii« se numesc binefăcătorii mai mari ai bisericilor; instituția de »curatorii« mai există numai la parohii și mai nou este reglementată în dieceza de Cluj-Gherla prin regulamentul despre Administrarea averilor bisericii române unite din parohiile

¹⁾ Dr. N. Nilles, *Symbolae* Tom. I, p. 259, pct. 6.

²⁾ Dr. Grama, *Instituțiunile calvinești* p. 140. Cipariu, *Acte și Fragmente*, p. 157.

³⁾ Cipariu, *Ibid.* p. 269. Grama, *Ibid.* p. 124. Nilles, *Ibid.* p. 259.

⁴⁾ Nilles, *Ibidem*, p. 404. Grama, *Ibidem*, p. 125.

aparținătoare eparhiei române unite de Cluj-Gherla din 15 Iulie 1932 Nr. 3555.¹⁾ Astăzi, după mărimea parohiei, se aleg câte 6 curatori și mai mulți chiar, până la 24. Regulamentul citat le prescrie drepturile și obligațiunile.

Protopopii, datorințele și prerogativele lor

Înainte de a vorbi despre protopopi sau despre vicari voi arăta, creierea instituției.

Protopopii și vicarii sunt o instituție foarte veche în biserică. Ei nu sunt altceva decât *urmașii corepiscopilor*. Originea corepiscopilor datează în biserică, încă din suta a treia după Hristos. Dintru început episcopii, ca urmași ai apostolilor, în baza uzului introdus în biserică, aveau reședințele lor numai în orașe. La aceasta mai târziu au fost obligați chiar prin canoane, ca să nu li se micșoreze cinstea și prestigiul. Așa canonul al 57-lea al conciliului din Laodiceia ținut în 363 dispune »*nu se cade a se pune episcopi în țară*«, iar canonul al 6-lea al conciliului din Sardica zice: »*să nu fie permis nicidecât a pune episcop în orice sat sau oraș mic*«. În secolele prime ale creștinismului, chiar până târziu, prin secolul al IX și al X, în fiecare cetate mai de valoare se afla câte un episcop. În urma pastorației, ce episcopii o făceau la orașe, în acestea se lățea tot mai mult credința creștină, iar păgânismul dispărea și rămânea încuibat la sate, unde se refugiau păgânii din orașe. De aici și-a luat și satul numele: pagus=sat, paganus=păgân, satean, din sat. Episcopii reținuți de multele lor agende la orașe și fiind orașele (cetățile) foarte rari și situate la distanțe mari, episcopii nu se puteau ocupa cu pastorația la sate. Pentru ca însă nici satele să nu sufere, episcopii numeau *dintre preoții cei mai eminenți* câte un *corepiscop* sau *episcop rural* peste mai multe sate, în Orient mai întâiu, decât în Apus. În o dieceză erau mai mulți corepiscopi. Aceștia guvernau pe preoții și credincioșii din regiunea concrezută lor în numele și în locul episcopului respectiv și după înviațiunile și dispozițiunile aceluia atât în Apus cât și în Orient. Greutățile mari provocate de lipsa mijloacelor comode de deplasare, de a putea comunica cu epis-

¹⁾ Curier Creștin 1932, Nr. 15, p. 110—115.

copia, precum și alte pricini, au forțat pe episcopi, ca să cedeze corepiscopilor aproape toate drepturile episcopali afară de consacrările de preoți, de biserici și obiecte, la cari se recerea ungera cu Sf. mir, care este exclusiv de atribuțiunea episcopului. De aici drepturile cele multe și mari în timpuri ale corepiscopilor.

Conciliul provincial prim al provinciei bisericești române-unite de Alba-Iulia și Făgăraș ținut în 1872 la Titlul II cap. VII pag. 41, zice despre episcopi: »Episcopii pătruși de mărimea răspunderii, ce este împreună cu înalta chemare a pastorației, de altă parte nizuind a corespunde acestei solii apostolice, nu putură a nu se folosi de toate ajutorințele, ce li se îmbiau spre înaintarea și prosperarea binelui spiritual și a credincioșilor acelora, cari locuiau în ținuturi mai depărtate dela scaunele lor.

Drept aceea se îndatinară a trimite în acele ținuturi preoți învățați, prudenți și pii, investiți cu jurisdicțiune mai mult sau mai puțin restrânsă, dela care se poate a apela la episcopul delegante.

Atari ajutori episcopești așezați prin dieceze au existat și în vechime sub numirea de *corepiscopi*, și se află și în biserica noastră în persoanele Vicarilor foranei, precum și ale proto-popilor«.

Instituția corepiscopatelor, în urma abuzurilor de putere, ce aceștia și-au permis a exercita ici coalea, a încetat la sfârșitul veacului al IX și încă în Răsărit mai curând decât în Apus. Și fiindcă greutățile de comunicație și apropiere de centru erau tot acelea, atât în biserica orientală cât și în cea latină, la care aparțineam și noi Românii pe atunci, se introduce o nouă instituție, instituția »*protopopilor* drept prea frumoasă, dar prea grea de purtat delegatorie«¹⁾. În biserica orientală protopopii au fost numiți cu cuvântul grec *protopapades*²⁾, iar în biserica occidentală-latină *arhidiaconi*, deși între protopopi și arhidiaconi cu respect la prerogativele lor este o mare deosebire. Arhidiaconii aveau cu mult mai puține prerogative și mai neînsemnate decât protopopii. Oficiul de protopopi în Răsărit s'a introdus mai curând decât în Apus.

¹⁾ Sionul românesc, 1865 p. 115, Dr. Gregoriu Silași, Protopapadihia lui Petru Maior.

²⁾ Dr. A. Grama, Inst. Calv. Blaj 1905 p. 203.

Despre existența protopopilor avem urme chiar din secolul al XII¹⁾. La noi Români aflăm protopopi chiar în timpul, când Românii steteau sub jurisdicția episcopilor latini²⁾.

În 1360 aflăm pe protopopul Petru din Ostrov (lângă Hunedoara), la 1411 pe protopopul Dobrota din Râul Barbat³⁾. La conciliul din Florența în 1439 cu episcopul Demian participă și protopopul Constantin⁴⁾.

La 1526 aflăm protopop în Socet (*Zoczath*) pe Petru pus de George de Brandenburg, soțul văduvei lui Matei Corvinul Beatricea⁵⁾. În 1567 Vidicul Bistriții avea protopop, deși numele nu este cunoscut. Anume episcopul calvin George de Sângeorz cere magistratului Bistriții să trimită la el și pe »protopopul Vidicului« cu gândul de al converti la calvinism.

În 1636 în 17 Martie episcopul Ghenadie sfințește de preot pe Miron din Sângeor-Băi și pune protopop în Salva pe *Ionaș* »din vidicul D-Voastră«⁶⁾.

La început protopopii aveau drepturi foarte mari, egale cu ale corepiscopilor. Stăpâneau regiunile numite *protopopiate*, care cuprindeau câte 100—150 parohii⁷⁾. Drepturile protopopilor însă s'au redus proporțional cu facilitarea contactului cu episcopiile prin deschiderea căilor și mijloacelor de comunicație, precum și alte cauze. Saborul mare ținut sub Episcopul Sava în 1675 a regulat drepturile și prerogativele protopopilor.

După Petru Maior (locul citat din Sionul românesc) drepturile protopopilor au fost următoarele:

1. Controlarea bisericilor din toate punctele pe vedere, controlarea sf. cuminicăturii, sf. Antimise, a curățeniei în general, a cărților liturgice și corali, modul cum se servește sf. misă, cum se predică, modul servirii sf. Taine și sf. Sacramentale, îngrijirea cimitirelor, o energetică supraveghere a modului de comportare a preoților cu poporeni, controlul vieții creștinilor, știu ori nu rugă-

1) Sionul românesc Ibidem.

2) Dr. A. Bunea, Discursuri, Autonomie, Blaj p. 292.

3) Dr. I. Lupaș, Ist. bis. rom. Ard. p. 23.

4) Enciclica papală »Romani Pontifices«, Unirea 1937 Nr. 21 p. 3.

5) Dr. A. Bunea, Vechile episcopii p. 14.

6) Ștefan Meteș: Ist. bis. rom., Sibiiu 1935, p. 193.

7) Macedon Pop, Activ. Vic. for. Buda-Pesta 1875 p. 10. Vezi și descripția din 1733 a episcopului Klein la Bunea Ep. I. Inocențiu Klein în apendice,

ciunile și articlii de credință? În ce privință sunt vicii? Care este vieța religioasă-morală, cercetarea bisericii de către credincioși, raportul între preot și popor.

2. Tot Maior ne spune în paragraful 20, că protopopii aveau dreptul în baza canoanelor a dicta și pedepse nu numai asupra credincioșilor, asupra cantorilor și feșilor, ci chiar și asupra preoților. Puteau nu numai să suspende pe preoți dela oficierea celor sfinte, ci îi puteau lipsi total dela oficiu și beneficiu, sau ai pedepsi cu *pedepse bănești, ba chiar cu arest și închisoare*. Puterea de a pedepsi pe preoți a durat până târziu. »Arhiva Someșană« Nr. 23 pag. 314 și urm. ne arată, că la 1760 protopopul Năsăudului la un sobor ținut în Rebrîșoara a dispus, ca Teodor Zdrobău din Feldru să fie legat lângă casă de un stâlپ sub un șopron cu picioarele în lanț timp de una jumătate oră. La amenințat protopopul, că îi va măsura 50 bote, și la iertat numai la rugămintea celor prezenți.

Vicarul Năsăudului *Ioan Nemeș* ținea pe preoți în arest cu săptămânile. Se povestește și azi cazul preotului Pantilimon din Zagra, care după ce a șezut, pedepsit de vicarul, câteva săptămâni închis într'un șopron, odată, când eșia vicarul din casă, a voit al lovi în cap cu un lemn. Vicarul refugiat în casă, a scăpat teafăr; preotul fiind denunțat la episcopie, a fost pedepsit cu arest »la profos«, de unde îl escortau în toate zilele la biserică. Ce să zicem de cei mai mici subordonați ai Vicarului? ¹⁾ Pedepsele aceste au dăinuit în toată asprimea lor cât a durat granița. Deja către finea stăpânirii vicarului Marian au început a fi mai blânde, iar sub Macedon Pop și mai blânde aproape fiecare pedeapsă se circula în întreg vicariatul în scris. Inșăși aceasta împrejurare era destul de mare pedeapsă.

Contra pedepselor mari a protopopilor se putea face apel la episcopie, timpurile și împrejurările însă erau așa de neprielnice pentru aceasta.

3. Era legiferat din vechime, încă din timpul lui Constantin cel Mare, că toate cazurile de proces ale credincioșilor cu preoții și ale preoților cu credincioșii, *să se judece numai de forul ecle-siastic*: preotul cu curatorii, țineau sabor, în care rezolvau cauzele de divergințe mai mici ale credincioșilor. Până azi mai sunt cazuri, în unele locuri, când credincioșii supun neînțelegerile dintre ei acestui for și așa sunt scutiți de multe cheltueli și pierderi de timp pela judecătorile civile. Urma apoi, protopopul cu soborul său, unde se judecau cauze mai grave și în special divergințele dintre preoți. Acest uz s'a observat în unele parohii în țara Năsăudului până târziu chiar și după desființarea graniței.

¹⁾ Macedon Pop l. c. p. 35—36. Soborul din 1732 pct 8,

4. Protopopii aveau dreptul de a judeca cauzele matrimoniale și a aduce sentință nu numai pentru despărțire de pat și masă, ci chiar și a declara căsătoria de nulă. (Ibid. paragraf 21.)

De aceasta putere în decursul timpurilor unii protopopi, parte din neștiință parte sub fel și fel de influințe și motive, au abuzat foarte mult. Despărția pe căsătoriți și fără motive legale și fiindcă această procedură în loc să se sisteze, se lăția tot mai mult, dieta țării ținută la Alba-Iulia în Martie 1651 a oprit sub pedeapsă de moarte pe protopopi de a mai pronunța despărțirea căsătoriților. Dreptul de a judeca cauzele matrimoniale s'a rezervat mai târziu numai episcopilor, pentru ca apoi prin conciliul provincial prim ținut în Blaj la 1872 să se reglementeze definitiv conform canoanelor bisericei. În baza canoanelor acestui Conciliu episcopul de pie memorie Vasile Hossu a instituit în dieceza noastră *forurile protopopești ca foruri delegate de I-a instanță* dar numai în cauzele matrimoniale. La noi în Vicariat acest for constă din Vicar ca președinte, apoi 4 asesori ordinari, un defensor matrimonial și un notar al forului. Toți aceștia numiți în scris de episcop. Acest for judecă cu putere deplină. Sentințele lui se apelează din oficiu la forul al II-lea Tribunalul matrimonial episcopal. De aici se apelează, dacă este cazul, și numai de către partidă la forul al III-lea, Tribunalul matrimonial metropolitan, și de aici la forul al IV-lea, care este Scaunul Apostolic din Roma. Conciliul provincial al doilea tractează cauzele matrimoniale în Titl. IV foarte amănunțit.

În acele timpuri se încheiau foarte multe căsătorii ilicite, adică fără observarea prescripțiilor bisericii și aceasta tot numai din nepriceperea preoților¹⁾. De aceea saborul din 1700 a adus deciziunea, că »care logodnă se va face fără popă să nu se cunune până nu vor da în știre protopopului sau episcopului«. Prin aceasta s'a sancționat uzul, că nici o cununie nu se putea încheia fără *autorizație (facultare)* dela protopopi. Aceasta dispoziție a fost mai târziu întărită chiar de împăratul Iosif al II-lea, și pentru Vicariatul nostru a rămas în uz până azi. În 1933 în 15 Februarie cu Nr. 811 Ordinariatul de Cluj-Gherla a introdus chiar un imprimat de *contract de bunăînvoire* care este a se înainta de către preoți Vicariatului pentru autorizare. Această autorizare chiar dela început a trebuit plătită cu o taxă bănească de 1 floren v. a.

¹⁾ Aceasta apare și din Constituțiunile aprobate ale Ardealului Partea I, titlul 8, art. 4, care sună: »Care preot românesc va despărți pe cineva fără nici o cauză, sau va cununa pe cei de altă confesiune, sau pe oamenii cu două muieri, sau persoane răpite... astfel de preoți, dacă protopopii nu iar pedepsi după merit, oficialii se admoniează pe protopopi, și dacă totuși nu iar pedepsi în timp de 15 zile, protopopii să se lipsească de oficiul lor.

de fiecare autorizație. Sub Vicarul Malai taxa s'a redus la 40 lei, iar sub Vicarul Buzila la 30 lei valoare nouă.

5. Protopopii aveau dreptul a opri căsătoriile, când mirii nu știau rugăciunile. Încă în saborul ținut de Episcopul Sava în 1675 s'a introdus canonul »*care creștin nu va învăța Tatăl nostru, Credeul, Zece porunci, unii ca aceia vor fi fără legea lui Dumnezeu*«. Aceasta necunoaștere a rugăciunilor și a articolelor de credință astăzi formează piedecă împiedecătoare de căsătorie¹⁾ și este una dintre celea mai eficace arme în mâna preoților, ca în parohii să nu existe nici un credincios, care să nu cunoască pe lângă rugăciuni măcar elementele esențiale ale credinței.

6. Protopopii aveau dreptul a dispensa pe miri dela vestiri (ibid. § 27), puteau dispensa chiar dela piedecile împiedecătoare de căsătorie (ibid. § 28), precum și a mijloci și solicita dispensele dela forurile superioare, pentru piedecile, cari nu puteau fi dispensate decât de aceste foruri.

7. Protopopii aveau dreptul și erau datori a griji de administrarea bună și corectă a averilor bisericilor din protopopiat (§ 29). Pentru împlinirea acurată a acestui obligământ ordinariatul eppal de Cluj-Gherla a edat în 1 August 1932 sub Nr. 3554 *Regulamentul de administrare a averilor bisericilor române unite din parohiile aparținătoare eparhiei române unite din Cluj-Gherla*, după care a urmat tot în 1932 sub Nr. 4185 *Instrucțiuni pentru pregătirea socotelilor și redactarea actelor* și în fine sub Nr. 6007—1932 un *Formular de rațiuni și buget*. Vezi foaia oficială *Curierul creștin* 1932 pag. 110 și 126, apoi 1933 pag. 14. Prin aceasta s'a scos din uz Regulamentul și instrucțiunile date în 1867, cari nu mai corespundeau (vezi Tit Bud, *Indreptar practic* pag. 388 și urm).

Acum fiecare protopop este obligat a cenzura și îndrepta socotelile parohiilor, ale publica la fața locului în adunarea generală și apoi a le înainta Exactoratului diecezan pentru aprobare, care are revizorul (exactorul) său și care este dator a cenzura din nou totul. Protopopii au dreptul a tăia din rațiunii pozițiile nereali sau contrari ordinelor.

8. Protopopii erau apărătorii cauzelor preoților, credincioșilor și bisericilor (§ 30).

9. Dreptul protopopilor era să numească în parohii *ceteți* (dieci, cântăreți) și *ipodiaconi*, adică feți sau crâsnici (§ 31).

10. După ce protopopii nu puteau nemijlocit să chivernisească averile parohiilor, ei aveau dreptul de a pune *curatori* prin înțelegere obștească cu credincioșii (§ 33). Aceștia sub con-

¹⁾ Conciliul provincial al II al provinciei bis. gr.-cat. Alba-Iulia și Făgăraș din 1882, Titlul IV paragraf 35.

trolul preoților și a protopopului sub jurământ sunt obligați a se îngriji de buna administrare a averii bisericești.

11. Protopopii aveau dreptul a recomanda episcopului pe cel ce avea intenția să se preoțească, adică a certifica episcopului pe conștiința lor vrednicia sau nevrednicia petenților la hirotonire. Nici că se putea altcum, deoarece cei ce voiau a se preoții învățau pe la mănăstiri sau pe lângă vreun preot mai bătrân, ori pe unde nu mai puteau, cele de lipsă pentru preoțire. Episcopul și consilierii lui nu le cunoștea vrednicia sau nevrednicia și atunci pe dreptul protopopul era acela, care putea informa. În arhiva din Blaj la anul 1772 se află un dosar, cum protopopul *Danil* recomandă să fie sfințit de preot *George Neamț* din Măgura Ilvei. Saborul din 1700 ținut de Atanasiu decide în acest obiect despre cel ce cerea hirotonirea sub 2. »*Diecii, cari vor vrea să se hirotonească, înainte să meargă la protopop să-și ceară carte și cu carte dela adevăratul duhovnic (preotul locului) și până nu va fi la episcopie 40 zile până atunci episcopul să nu-l preoțească*«.

12. Protopopii aveau dreptul a da beneficiu preoților nou hirotoniți, adică a le conferi parohii. În canonul al II al saborului din 1700 se zice despre cel hirotonit »și popor să-i caute protopopul și să aibă a da protopopului o piele de vulpe«. Protopopii aveau dreptul a strămuta pe un preot, din motive plauzibile, dela un beneficiu la alt beneficiu. În înțelesul canonului al II al numitului sabor preoții,¹ cei ce veneau din alte țări, nu era permis ai primi până nu produc carte dela episcopul de acolo, iar cei din alte tracte, carte dela protopopul preavut, cumcă respectivul e om bun și și-a plătit dajdea cea episcopală. Preoții, ce treceau în alte regiuni, ori țări, puteau face aceasta numai cu carte dela protopopul propriu.

13. Protopopii aveau dreptul a da și litere dimisoriale celor ce voiau a trece în alte tracte sau chiar în alte țări. Protopopii trebuiau să se execute întocmai, altminterea plăteau o amendă de 24 florinți. Acest lucru era stabilit încă de sub episcopul Sava în saborul din 1675, canoanele 9 și 10.

14. Intrucât episcopii nu întotdeauna se puteau deplasa pentru consacrarea bisericilor, împiedecați fiind de caz de boală sau de alte cauze sontice, protopopii aveau dreptul a binecuvânta biserici (§ 37).

15. Protopopii aveau dreptul și datoria de a lua parte la saborul mare fiecare protopop cu doi preoți tractuali bătrâni. Pentru cheltuială primea dela fiecare preot câte două dutce¹⁾. Dacă pro-

¹⁾ 2 dutce erau egale la 12 cruceri. Gr. Silași Sionul rom. 1866 pag. 177 coloana II. Ulterior la taxa aceasta contribuiau și diecii și feții, ca să se majoreze.

topopul nu se prezenta, putea fi lipsit de protopopie și pedepsit cu gloaba saborului mare, de 66 florinți, iar preoții cari nu plăteau taxa protopopului erau pedepsiți de acesta și de cei doi preoți bătrâni. Incepând dela episcopul Varlaam înainte, acești doi preoți bătrâni erau numiți (după uzul calvin) *jurați*.

16. Protopopii aveau dreptul a participa cu vot deliberativ la alegerea episcopilor. Acest drept de alegere a fost recunoscut și din partea stăpânirii civile (calvine) mai întâiu în dieta din 21 Aprilie 1577 și apoi în cea din Turda din 21 Octomvrie 1579. Protopopii erau membri ordinari și de drept ai saboarelor mari. Aceste saboare nu se întruneau numai pentru alegerea episcopilor. Ele se întruneau și pentru desbaterea cauzelor mai importante ale bisericii din întreagă dieceza, ba chiar și pentru detronarea episcopilor. Așa în 1643 fu lipsit de episcopie prin votul unanim al saborului mare episcopul (calvinist) *Elie Orest* și dat pe mâna puterii lumești. Nouae luni fu ținut în temniță, de unde se scotea la marginea orașului și era bătut pe trupul gol cu vergi. Motivele condamnării ar fi fost viața imorală, ce a trăit-o Orest. (Vezi diploma lui Rakoczy din 10 Oct. 1643 la Cipariu Arhiv p. 628, iar în protopapadihie § 44.)

Tot asemenea fu judecat de saborul mare »al protopopilor și preoților români« și episcopul Sava în 1680 și dat pe mâna puterii civile (vezi diploma lui Apaffy din 28 Decemvrie 1680, la Cipariu în Arhiv p. 632).

17. Alt drept al protopopilor era *proedria*. Protopopii erau la început cei dintâiu după episcop, precum au fost și corepiscopii. Pravila canoanelor celor dela saborul ecumenic din Niceia în canonul al 57 zice: *protopopul să se onoreze, când nu va fi față episcopul, ca episcopul, pentrucă este în locul lui*«.

18. Protopopii aveau dreptul a face mise solemne cu mai mare fast. Aveau dreptul la un titlu mai de onoare, ei sunt intitulați: »*Preaonorați*« sau »*Mult Onorați*«.

19. Protopopii au dreptul să fie pomeniți la fiecare sf. misă, ce o servesc preoții din respectivul tract. Călugării pomenesc pe egumenul lor, preoții tractuali pe protopopul lor, bineînțeles numai după pomenirea Pontificalui, a Mitropolitului și a Episcopului urmează la proscomedie pomenirea protopopului.

20. Protopopii au avut întotdeauna dreptul de a încasa din protopopiat anumite competențe pentru întreținerea onestă a lor. Cine cui slujește, dela acela are dreptul a primi întotdeauna. Episcopul Ioan Pataki în 1725 scrie protopopului Miklăuș din Voila: »Venitul Frății Tale, precum a fost obiceiul și în zilele altor episcopi repausați, îl poți cere Frăția Ta«. Canonul 10 al saborului mare din 1734 în acest obiect are hotărîrea: »Li s'a rânduit pe

an protopopilor dela un preot 2 horgoși¹⁾, adecă după horgoșul, ce li s'a dat până acum, să li se mai dea unul». »După aceea s'a mai înmărit această taxă și s'a estins și asupra cantonilor și feșilor.

Despre competențele protopopești vorbește și sinodul ținut în parohia Iași, poșta Făgăraș, în anul 1769²⁾.

21. Datorința protopopilor era a publica toate hotărârile, ce le aduceau saboarele mari și pe cari protopopii le primeau scrise de notarul saborului și subscrise de episcopul. Tot asemenea publicau protopopii decisiunile saboarelor protopopești, poruncile împărătești și tot ceea ce era de interes obștesc.

22. Protopopii erau datori a încasa toate »*Dăjdțiile, pominoacele, birșagurile, catedralicul și alte obicinuite venituri*«³⁾ episcopali dela sate și preoți. Despre toate încasările erau obligați a ține evidență, tot asemenea despre restanții. Cu ocazia întrunirii în saborul mare erau datori a prezenta episcopului atât sumele încasate, cât și restanțele. Aceasta sub gloaba saborului mare de 66 florinți. Dacă erau restanți, episcopul trimitea câte un *comisar* dela reședința sa, ori vreun alt protopop, ca să investigheză cauza, eventual să și încaseze și să raporteze. Așa aflăm, că încă episcopul Ghenadie la 1628 a trimis în vidicul Bistriței pe vicarul său »chipul vlădichii« Ioan ca să lipsască de oficiu și beneficiu pe protopopul vidicului, cecece vicarul făcând a pus în locul celui lipsit de oficiu ca protopop pe preotul din Salva cu numele Ionașc. Episcopul Aron a purces tot asemenea cu protopopii din Lăpuș și Odrihei⁴⁾.

Puterea protopopilor și-a ajuns culmea sub stăpânirea Calvinilor în secolul al XVII, când puterea episcopilor români, a scăzut foarte mult și încă în favorul protopopilor, cari stăpâneau câte 20—50—100 de preoți supuși judecății saborului mic, adecă *protopopilor* pentru călcarea sau neobservarea legilor bisericești. Calvinii căutau să dea cât mai multe drepturi protopopilor, ca celor ce stăpâneau poporul, în detrimentul jurisdicțiunei episco-

1) Un horgoș era egal la o »strimba« sau un »mariaș«.

2) Vezi »Cultura Creștină« 1939 pag. 154 pct. 13.

3) *Dăjdii* era un soi de contribuție în bani. Fiecare sat mai mic da episcopului câte o găleată (cubulus) de bucate și câte un floren unguresc anual. Satele mai mari dădeau mai mult. *Pominoacele* erau o anumită cantitate de grâu și ovăs, ce se da anual episcopului de către parohii. Dr. A. Bunea în opul Episcopul Aron spune că, pominoacele constau din 3 mariani, 2 feldere de grâu și 4 de ovăs anual dela fiecare sat. *Birșagurile* erau pedepsele dictate în cauze procesuale. *Catedralicul* era o taxă anuală de un floren dela fiecare preot.

4) Dr. Bunea, Episcopii Aron și Novacovici pag. 376—7.

pali, iar drepturile episcopilor le ciungăreau mereu, cum a fost și decisul dietei din Mediaș dela 1588 articolul 13, că episcopii nu pot face nici o vizitație canonică fără învoirea domnilor de pământ, iar prin articolul 18 episcopii au fost puși sub supravegherea prefectilor (föispanilor).

Am scos aceste drepturi și prerogative ale protopopilor din Protopapadihia lui Petru Maior descrise acolo în cincizeci paragrafi cu multe amănunte, fără însă ca să mă declar asupra canonicității unora sau altora din ele.

Protopopii se alegeau în soborul mic de către preoții tractuali și se întăreau de către episcopul în saborul mare. Just era dară, că nici depunerea lor nu se putea face decât numai de aceleași foruri și cu aprobarea saborului mare. Deși acest lucru a fost întărit și de autoritatea civilă a țării prin George Rákoczy la 1643¹⁾, totuși autoritatea civilă mai târziu și-a arogat dreptul de a pune singură pe protopopi și a numi în locul lor alții. Chiar în vidicul nostru magistratul Bistriții a încercat în 1705 a depune pe protopopul Matei în Zagra și în locul lui a numi pe popa calvinizat Grigore₁ din Mititei²⁾. Câte cazuri de aceste nu vor mai fi fost?

Pe timpul unirei cu biserica Romei exista numai o clasă de protopopi. De pe timpul episcopului Petru Maior aflăm 6 clase și anume:

1. *Decani*, clasa cea mai înaltă. Decani se numeau mai târziu numai canonicii și vicarii foranei și aveau sub jurisdicțiunea lor mai multe protopopiate.

2. *Protopopii* (arhidiaconii) erau cei mai numeroși.

¹⁾ Nr. 12 al Hrisovului zice: »cumcă pe protopopi dinpreună voxul și judecata sinodului va alege și va face să se aleagă, nice pe vreunul dintrâșii pentru bani sau ori pentru ce onoare, il va lipsi din deregătorie, sau va lăsa să se lipsească. Ci dacă oarecarele din ei a făcut ceva greșală mare, sau ori în ce chip dela calea cea dreaptă a deregătorii sale a se fi abătut se vor afla, cu dreaptă a legii judecată pe unii ca aceia din deregătorie îi va lepăda... Și carele apoi se va vedea demn de a purta aceasta deregătorie a protopopiei, acela și cu voia preoților aceluiași ținut sau varmegie se va alege, și în locul celui din deregătorie lepădat, se va pune«.

²⁾ N. Iorga documente din arh. Bistriții II p. 99 Nr. CCCLXVI. »Arh. Someșană« T. I Nr. 1 pag. 26 și urm.

3. *Inspectorii* erau numai administratori protopopești, cu delegație impusă de împrejurări. Atari au fost în vidicul Bistrișii Naszódi Petru Pop în 1761 și Dănilă Pap, protopop în Monor în 1766 ¹⁾, iar Petru Maior a fost pelângă oficiul său principal de protopop al Gurghiului și *inspector* al tractului Abafaii (vezi protopopiatul de După Târg).

4. *Notarii tractuali* administrau tractul vacant în mod interimar până se numea cineva protopop actual.

5. *Jurații* erau numai asesori ai scaunului protopopesesc.

6. *Protopopii onorari*, preoții cari prin meritele lor sau ridicat mai presus de alți colegi și pentru aceea au fost distinși cu titlu mai mare. Aveau onoarea cuvenită protopopului, dar erau fără jurisdicțiune ²⁾.

În 1782 la alegerea episcopului Bob votizanți cu vot viril au fost 4 decani, 53 protopopi, dintre cari 2 onorari, 3 inspectori și 3 jurați ³⁾.

Încă sub episcopul Rednic se ivește clasa *viceprotopopilor*. Azi în biserica unită sunt *protopopi actuali*, *căroră în sinodul din 1833 ținut la instalarea episcopului Lemeni li s'a dat dreptul de a purta brăe roșii prin canonul de sub pct. 16*. Avem apoi *viceprotopopi*, cari au tractele lor administrative. Avem *administratori protopopești*, *administratori vicariali* adică preoți fără titlul de protopop ori vicar încredințați cu administrarea unui tract protopopesesc ori vicarial. Avem protopopi onorari, descriși mai sus.

Bineînțeles toate aceste numiri și ranguri atârnă numai și numai dela dispozițiunea, numirea și grația episcopului, deoarece singur episcopul are jurisdicțiune *ordinară* în dieceză, iar ceilalți gradați au numai jurisdicțiune *delegată*. În acest sens sunt a se explica și drepturile mari, ce protopapadihia lui Petru Maior le atribue protopopului. Nici corepiscopii, nici vicarii și nici protopopii n'au avut și nu au jurisdicțiune ordinară, ci numai delegată și atari au fost și drepturile lor și dacă totuși lumea ținea, că jurisdicțiunea lor este ordinară, era o eroare grozavă.

În nou înființata episcopie a Gherlei de mai târziu aflăm și protopopi *surogați*, adică persoane puse pe lângă protopopii inca-

1) »Arhiva Som.« Nr. 2 p. 46 și Nr. 3 p. 37. Cultura Creștină 1936 pag. 93.

2) Dr. A. Grama, Instituțiunile calvinești p. 237—8.

3) I. M. Moldovan, Acte sinodari I. 129.

pabili de serviciu, cum a fost Alexandru Silași lângă protopopul Maior din Bistrița prin 1866.

Cari sunt datorințele, drepturile și prerogativele protopopilor de azi, ni le arată Conciliul provincial prim al provinciei bisericești gr.-cat. de Alba-Iulia și Făgăraș, Blaj 1882, Titlul II, cap. VIII, p. 43, unde se definește :

»Episcopii spre ași ușura inspecțiunea și guvernarea dieceselor, le subînpartiră pe acestea în cercuri, cari de comun figurează în biserica noastră sub numele de *protopopi*, fiind și dânșii după părerea Canoniștilor bisericii greco-catolice următori în oficiul corepiscopilor celor de demult. Precum corepiscopii aveau jurisdicțiune în ținuturile încredințate lor prin episcopii diecesani, așa și protopopii au aceeași putere *delegată dependentă dela scaunul episcopesc*.

I. *Datorințele protopopilor se reduc la următoarele :*

1. Protopopii sunt îndatorați a vizita în tot anul odată toate parohiile lor încredințate ca unii ce sunt puși, să viziteze asupra întregității credinții, asupra purtării și moravurilor preoților, învățătorilor și creștinilor, dând la Ordinariat informațiuni conștientioase despre purtarea preoților atât fungeți cât și deficienți, precum și a preteselor văduve și a orfanilor de preoți, și a altor persoane bisericești, îndreptând scăderile, ștergând abuzurile, compunând certele, sau referindu-le la scaunul episcopesc. Mai încolo cu ocaziunea vizitațiunilor canonice sunt îndatorați a ține învățături dogmatice și morale către credincioși, îndemnând pe părinți a-și da pruncii la școală, obligând pe docenți și pe curatori a-și împlini cu conștientiositate chemarea, dojenind pe popor, ca să vețuiască în concordie și să umble în calea Domnului, combatând totdeodată cu înțelepciune și rigoare păcatele, ce ar fi descoperit, că să comit în popor cum sunt: bețiile, concubinatele, și altele.

2. Sunt îndatorați a inspecta starea clădirilor parohiale și bisericești, starea cimitirelor, școalelor și averea acestora, și a îngriji, ca acele fără știrea Ordinariatului să nu se înstrăineze; iar în lipsă de averi, a cerceta modalitatea creării acelor, a cerceta vasele sacre, ornamentele bisericești, cărțile de tipic, proto-coalele matriculări, și a ordinelor emise dela Scaunul episcopesc,

precum și jurnalele rațiunilor despre averile bisericesti și școlare, și la finea anului *rațiunile revăzute* de ei, a le înainta la Exactoratul Scaunului episcopesc respectiv la Ordinariatul episcopesc.

3. Mai încolo sunt îndatorați a veghea, ca serviciul dumnezeesc, administrarea S. Sacramente și a altor funcțiuni, precum și predicarea cuvântului divin și catechizarea tinerimei să se împlinească după prescriesele diecezane.

4. A purta grijă, ca ordinațiunile emise dela Scaunul episcopesc să se publice în biserică și să se respecte și urmeze.

5. A primi și înainta la Ordinariat cererile și plângerile preoților, învățătorilor și a credincioșilor, alăturând la acelea opiniunea lor.

6. A asista în persoană sau prin delegat la examenele semestrale dela școalele districtuale, a semna protocoalele de clasificățiune și a le înainta la Ordinariat, a fi cu atențiune la metoda de propunere a docenților, a îndrepta defectele observate, constrângându-i în caz de nevoie a se întruni în conferințe învățătoresți, spre a se deprinde în arta pedagogică prin împrumutarea ideilor și a cunoștințelor.

7. A pertracta în persoană lucrurile încredințate lor dela Ordinariat sau după natura obiectului și înviațiunea primită, în adunarea clerului districtual și a referi despre rezultat; și în urmă

8. A face raport Scaunului episcopesc despre orice mișcare confesională tulburătoare de pacea internă a bisericii și a stăruii din puteri pentru domolirea ei.

II. Drepturile protopopilor sunt următoarele :

1. A convoca clerul districtual la adunări protopopești, a prezida în acele, a conduce desbaterile și a pronunța deciziunile în cauze aparținând în sfera lor, a-și alege notar districtual, a de semna din preoții protopopiatului judecători la forul protopopesec și pe aceia a-i propune la Ordinariat spre întărire, a primi cauze bisericesti, a le desbate și judeca ca în forul delegat de l-a instanță după disciplina veche încă în vigoare în practica bisericii noastre greco-catolice.

2. A da cărțile de cununie; unde și până când va subversa lipsa, examinând pe căsătorinzi din cele mai însemnate închieturi

ale credinții și din preceptele lui Dumnezeu și ale bisericii, oprindu-le căsătoria în caz de neștiință până la învățarea acelora, precum și în cazul de ivirea vreunei piedeci de căsătorie, până la înlăturarea aceleia.

3. A introduce și a instala în parohii pe nou denumiții parohi, a introduce în stațiunile docentale pe docenții calificați și provăzuți dela Ordinariat cu decrete și a confirma pe curatorii aleși de popor.

4. A înmormânta pe parohul, ce ar deceda, asistând și ceilalți parohi districtuali, a face după moartea repausatului inventar legal despre lucrurile bisericesti și parohiali și despre toate a referi la Ordinariat, amăsurat formularelor prescrise.

5. A se îngriji în mod provizor despre administrarea parohiei vacante, precum și atunci, când cutare paroh ar fi împiedecat în oficiul său, cerând aprobare dela Episcop.

6. A lua parte la sinoadele diecezane și a consulta dimpreună cu Episcopul despre lucruri bisericesti.

7. A publica așezămintele și canoanele sinoadelor diecezane din comisiunea Episcopului, la clerul supus, în adunările protopopești.

8. A binecuvânta biserici, cimitire, vase, ornate bisericesti și cruci.

9. A incurge la alegerea Episcopului cu vot viril în sinoade alegătorie, unde exista atari. În urmă

10. Dreptul de a percipia toate venitele și emolumentele protopopești după statutele diecezane și amăsurat datinei aprobate.

III. Drepturile onorifice ale protopopilor sunt:

Dreptul proedriei în sinoade diecezane, titlul de »Prea onorat Domn«, dreptul de a avea sigil oficios, de a fi de regulă organul mijlocitor în corespondențele subalternilor cu Ordinariatul și dreptul de a reprezenta districtul său față cu deregătorile politice conernente.

Devenind în vacanță vreun oficiu protopopesc, Episcopul poate să-l complinească prin protopop sau prin administratori protopopești, cari în districtele lor au toate datorințele, drepturile

și prerogativele protopopilor și dovedind aceștia dexteritate și zel în purtarea oficiului de administratori, Ordinariatele după un răstimp al serviciilor lor pot să-i promoveze de protopopi actuali.

Forurile protopopești

Cea mai veche urmă despre forurile protopopești se află în colecțiunea de legi »Aprobatae« (P. I. T. VIII, art. 4). Acest for, ca și cel episcopal, era compus din protopopul și asesorii Scaunului protopopesc, cari erau aleși de saborul mic dintre cei mai distinși preoți, de regulă bătrâni. De aceea acești asesori se numeau și *Bătrânii Scaunului protopopesc*; aceștia de regulă erau doi și se numeau și *jurați*. Ședințele ținute de ei împreună cu protopopul, erau numite *sabor protopopesc*.¹⁾ Cel mai vechiu sabor protopopesc, despre care sunt urme, a fost ținut la 1628 pe timpul episcopului Ghenadie.²⁾ Asesorii acestui for, în cazuri bine motivate, puteau înlocui pe protopop în agendele lui. Forul protopopesc uneori se compunea din protopopul și asesori sau jurați, altădată și numai din protopopul singur. Așa, cu ocazia vizitațiilor canonice, protopopul, putea lua în sate orice dispoziții și dicta și pedepse. Forul protopopesc se mai compunea și din protopop cu saborul mic.³⁾ Sentințele aduse de acest for, înainte de Sf. Unire, erau executorii, după Unire însă cele mai importante trebuiesc să fie aprobate de episcop.

Acest for judeca conflictele ivite între preoți, între preot și vreun laic. Forul avea și jurisdicțiune penală. Cu ocazia debaterii procesului, *protopopul era dator să numească un acuzator sau fiscal cauzei*. Forul judeca și cauzele matrimoniale vinculare, putând aduce sentințe chiar pentru nulitatea căsătoriei. În judecarea cauzelor și în special a celor matrimoniale, nu odată, forurile protopopești au făcut greșeli enorme, declarând de nule unele căsătorii, în cazuri chiar nemotivate, se pronunțau pentru pedepse prea mari sau prea mici. Aceste greșeli au contribuit, în multe cazuri, la căsătorii clandestine și incestuoase. Această împrejurare a dat naștere represaliilor forurilor superioare. Așa dieta țării, ținută la

1) Dr. Grama, *Ibid.* p. 71.

2) Cipariu, *Ibid.* p. 253.

3) Dr. Grama, *Ibid.* p. 175.

Alba-Iulia în Martie 1651, a oprit sub *pedeapsă de moarte* pe protopopi de a mai declara căsătorii nule.

Protopopii nu au avut jurisdicțiune ordinară, ci numai delegată. Ajungând la tronul episcopal persoane bine pregătite și deci cunosătoare canoanelor încetul cu încetul, drepturile și prerogativele protopopești au fost reduse. Așa, li s'au luat dreptul de a pronunța desfacerea căsătoriilor, înainte de prealabila aprobare a episcopului; li s'a luat dreptul de a fi judecători în cauze civile și criminale și în genere dreptul de for judiciar, lăsându-li-se numai dreptul de a fi informatorii și anchetatorii cauzelor; sentința pronunțându-se de forul episcopal.

Aceste reduceri de prerogative și drepturi, cari în timpul Calvinilor se înmulțise mult, s'au putut face foarte greu. Protopopii nu voiau să renunțe la ele și la fiecare ocazie căutau să le exercite. Amestecul acesta a dat naștere hotărârii luate cu ocaziunea Unirei sub Atanasiu în 1698, că: *»In obiectul și deregătoriile protopopilor, cari sunt și vor fi, nici în un fel de lucru nimeni să nu se amestece, ci să se țină cum și până acum.«*

Existența forurilor protopopești, canoniceste vorbind, era pendintă de episcopul, care ajungea la tronul arhieresc. Episcopii moralmente erau siliți a le aproba.¹⁾

Episcopul Ioan Alexi cu data de 24 Ianuarie 1857, făcând cunoscut preoțimei, cumcă prin patentă împărătească din 8 Octombrie 1856, introducându-se o nouă lege matrimonială, forul episcopal este considerat ca for matrimonial de I-a instanță. »La noi, după vechiul obicei, forul de I-a instanță era Scaunul protopopesesc. Deci atât Excelența Sa Dl Metropolit, cât și noi ceialalți episcopi am recurs la Scaunul apostolic al Romei, precum și la înaltul Minister de Culte, ca să ne lase în disciplina veche a bisericeii noastre bazată pe autoritatea sfințelor saboare, a sfinților părinți și a pravilei, după care în biserica noastră forul de I-a instanță în cauzele matrimoniale era forul protopopesesc, iar cel episcopal era for de a II-a instanță. Acest uz s'a practizat chiar și înainte de schismă și prin urmare se poate socoti catolic. Se așteaptă răspunsul forurilor competente.«

Cât de mult țineau protopopii la prerogativele lor, se evi-

¹⁾ I. M. Moldovan, Acte sinodali. T. I, p. 35, pct. 9.

dențiază chiar din împrejurarea, că chiar și în sinodul electoral din anul 1868, ținut pentru alegerea mitropolitului, protopopii au adus următoarea hotărâre: »Jurisdicțiunea scaunelor protopopești este restaurată și orice dispozițiuni luate spre desființarea lor, fără știrea și fără voia clerului, introduse în biserica noastră pe cale anticanonică, rămân nule.«

Viața bisericească, adevărat canonică, a fost restabilită însă în biserica noastră unită română cu aprobarea Sanctității Sale Pontificelui Roman, abia, prin închierile conciliilor provinciale I și II ținute la Blaj, în anii 1872 și 1882.

Pedepsele aplicate de forurile protopopești sau vicariali, foruri de multe ori formate numai din protopop sau vicar, erau parte canonice, parte civile. Cele canonice erau: 1. dojană în public, care a fost în uz la noi în țara Năsăudului până la vicarul Dr. Ioan Pop. Printre circularele vicarilor se află dese urme, când unul dintre preoți, cantori, feți, erau pedepsiți cu dojană publică pentru beție, pentru neglijența catehizării sau pentru alt delict. Cantorii și feții, pe lângă dojană, erau obligați să facă per pedes (pe jos) pe curierul până la Blaj, ducând corespondența oficială; sau să stea la Vicariat, la dispoziția vicarului, anumit timp, obligați fiind la anumite servicii; 2. al doilea grad de pedeapsă era »birșagu« (pedeapsa) saborului protopopesc în bani, de 24 floreni, care se aplica foarte adeseori; 3. al treilea grad de pedeapsă era scoaterea din popor sau destituirea. Pedepsele civile erau: darea în judecată civilă sau pedepsirea cu arest la sediul protopopesc ori vicarial.¹⁾ Pedepsele se aduceau la cunoștință publică prin circulare.

Protopopii dela început a avut jurisdicțiune numai în tractele, regiunile, care le aparțineau. Chiar din primele timpuri ale creștinismului, din timpul împăratului Justinian²⁾, toate cauzele clerului fie chiar de natură civilă, precum și cauzele civililor cu preoții erau judecate de forul bisericesc²⁾. Acest drept la noi în Țara

¹⁾ A se vedea biografia vicarului Nemeș cu închiderea preotului din Zagra. Arhiva Someșană, pag. 404 și 409, Tom. IV.

²⁾ Despre soarta forurilor protopopești-vicariale vezi și titlul «Vicariatului Rodnei».

Cu tot acest privilegiu al forului judecătorii civili, la noi Sașii din Bisriță, tractau pe preoți câteodată ca pe niște animale, erau prinși, legați și târșiți publice pe străzi și aruncați în tennițe.

Năsăudului, a rămas în uz până spre finea secolului al optsprezecelea, când în graniță lucrul s'a schimbat, și anume după înființarea graniței »prelungă serviciul militar toate daraverile publice și particulare ale grănicerilor, afacerile lor bisericești și școlare, întreținerea drumurilor și podurilor și alte multe toate erau dirijate și controlate de comandantul regimentului și ofițerii săi ¹⁾. Granița a fost împărțită în 12 companii, cărora aparțineau următoarele comune :

- Compania I: *Monor*, Rușii-Munți, Gledin și Morăreni.
 « II: *Budacul Român*, Nușfalău, Șieuți, Ragla și Sântioana.
 « III: *Borgo-Tiha*, Borgo-Prund, Borgo-Mureșeni și Borgo-Bistrița.
 « IV: *Borgo-Joseni*, Borgo-Suseni, Borgo-Rus și Borgo-Mijloceni.
 « V: *Rodna Veche*, Maieru, Ilvamare și Rodna nouă.
 « VI: *Sângeorz*, Sâniosif, Măgura.
 « VII: *Feldru*, Ilvamică și Leșu.
 « VIII: *Rebrișoara*, Rebramare, Nepos și Parva.
 « IX: *Năsăud* și Salva.
 « X: *Telciu*, Hordou, Bichigiu și Romuli.
 « XI: *Zagra*, Poieni, Găureni și Suplai.
 « XII: *Mocod*, Runc și Mititei ²⁾.

La înființarea Graniței comandantul Regimentului stătea în Năsăud iar dintre cei doi ofițeri superiori unul stătea în Salva și altul în Rodna. În 1770 a devenit Telciu și Feldru stațiuni ale ofițerilor superiori. În 1771 Comanda Regimentului avea sediul în Telciu, locotenent colonelul în Feldru, maiorul în Rebrișoara. În 1778 *Năsăudul a fost decretat ca sediul permanent al comandantului*, iar după militarizarea Bârgaielor în 1784 locotenent-colonelul locuia în Borgo-Prund și maiorul în Rebrișoara, după 1816 s'a statorit următoarea împărțire, care a durat până la desființare în 1851: În Năsăud staționa colonelul și statul major împreună cu toate organele de administrație precum și unul dintre maiori și

¹⁾ Arh. Som. Vol. I Nr. 2 p. 11.

²⁾ Ibidem p. 10—11.

locotenent-colonelul. Al doilea maior staționa în Borgo-Prund. În sediul companiilor. În comuna primă din tabloul de sus staționa căpitanul, în comuna a II locotenentul, în a III-a sublocotenentul. Singur la compania a IX-a stătea în Năsăud căpitanul și sublocotenentul, iar locotenentul în Salva. În caz, că compania consta 4—5 comune atunci în comuna a IV sau a V staționa vreun subofițer.

Arondarea protopopiatelor

Despre modul, cum a fost arondate protopopiatele în decursul timpului, las să urmeze mai jos tablourile dela diferite date.

Cea mai veche arondare a diecezei în protopopiate o aflăm la Cipariu: Acte și fragmente, p. 86. La această dată dieceza avea 58 protopopiate cu 1640 preoți. Acestea erau: Protopopul Danil dela Iliia cu 20 preoți. Teodor dela Criș 20, Gavril dela Bistra 15, Toma dela Vințul de Jos 24, Ion dela Hunedoara 59, George dela dela Hațeg 35, Nicula dela Sebeș 35, Petru dela Daia 30, Vasile dela Armeni, 39, Sava dela Săliște 15, Petru dela Sibiu 33, Maxim dela Avrig 21, Stănilă de Viștea 46, Radul dela Berivoi 54, Vasile dela Brașov 25, Crâstea dela Trei-Scaune 13, Vasile dela Calbor 38, Aron dela Tichindeal 24, Idumir dela Birchiș 9, George dela Ohaba 40, Vasile dela Sub-Pădure 26, Ioan dela Lipindia 16, Costin dela Vidrasău 9, Petru dela Gurghiu 25, Adam dela Orăștie 25, Ion dela Călian 30, Radul dela Coluni 41, *Costan dela Șieuți* 28, *Macavei dela Nimigea* 25, Gligoraș dela Nitoia 35, Ion dela Chiuești 40, Matei dela Lăpuș 27, Teodor dela Lemniu 56, Teodor dela Riușor 75, Simon dela Sărvad 10, Andrei dela Șimleu 24, Simon dela Băsești 40, Dumitru dela Băcăia 37, Mihai dela Calata 30, Pașcu dela Turda 28, Iancu dela Giomal 45, Costea dela Hopârtea 24, Ion dela Szengyel 24, Onul dela Săcal 26, Simon dela Silivaș 26, David dela Uifalău 48, Ștefan dela Sânmihai 25, *Vasile dela Sfântul* 7, Iovian dela Lazuri 15, Petru dela Belgrad 21, Gabor dela Soar 40 și protopopul Adam dela Cugir cu 24 preoți; Protopopii din Maramureș: Simon dela Saldobaj cu 9 preoți, Luca din Suliș 9 și Văsiu din Comliș cu 41 preoți; Preoții din ținutul

Sighetului 22, din Poiana Cobă 9, din Ierașul de sus 44. Total 1640 preoți 1).

Conform conscripției episcopului Klein din 1733 la aceea dată, întreagă dieceza era împărțită în 44 tracte arhidiaconale sau protopopești și anume:

Tractul Kolos-Monostoriensis, Cluj Mănăștur cu 51 parohii, Nászodiensis, Năsăud 46, Oláh-Lápos, Lăpușul român 26, Monoriensis, Monor 34, Vimmensis, Vima 50, Dallyensis, Daia 25, Petensis, Petea 49, Czikindyál, Tichindeal 77, Rđmi Dni Vicarii generalis Sukiensis, Juc 132, Brosteniensis, Broșteni 35, Szovársiensis, Suareș 55, Nyilvániensis, Miloan 55, Mirastóiensis, Nirăstău 20, Erdő-Szengyeliensis, Sânger 34, Boncznyires, Bonț 34, Alsó-Kossajensis, Cășeiul de jos 37, Kopraiensis, Copru 25, *Tauriensis*, Tăure 39, Sz.-Márton, Sân-Martin 41, Rőcsiensis, Riciul 24, N.-Cserged, Cergidul mare 20, Koásiensis, Coaș 35, Thordensis, Turda 20, Szakáliensis, Săcal 22, Somlyoviensis seu Bojaniensis, Boian 46, Brádensis, Brad 38, Koloniensis, Colun 43, Rasinariensis, Reșinar 31, Ludisoriensis, Ludișor 25, Gradistiensis, Gradiștea 74, Bisztriensis, Bistra 14, Somfaluensis, Somfalău 74, Háromszékien-sis, Trei-Scaune 80, Szász-Sebesiensis, Sebeșul Săsesc 28, Porcestiensis, Porcești 5, Dobrensis, Dobra 89, Balomiriensis, Balomir 15, Vajda-Hunyadiensis, Vaida-Huniad 111, Rđmi Dni Vicarii Glis Bényensis, Biia 47, Alba-Carolinensis, Alba-Carolina 33, Diomáliensis, Diomal 52, Vincensis, Vinț 34, Udvarhelyiensis, Odorhei 101 și Venecziensis, Veneția cu 128 parohii.

Această împărțire a episcopiei de Alba-Iulia și Făgăraș în 44 protopopiate nu a rămas stabilă. Maria Terezia cu decretul din 18 Iunie 1747 a dispus, ca din protopopiatele mai mari să se facă câte 2 protopopiate cu intențiunea, că fiind mai multe protopopiate, protopopii să poată supraveghia și mai bine viața clerului și a poporului. Astfel s'a făcut o nouă arondare a protopopiatelor enumerate, din cari s'au desființat 18 și anume a Balo-

1) Dr. Nilles în T. I. p. 249 are numai 54 protopopi, îi lipsesc Aron dela Tichindeal cu 24 preoți precum și 3 protopopi din Maramureș, deoarece eu cred, că preoții din ținutul Sighetului, preoții din Cobla și preoții din Ierașul de sus au fost protopopiate vacante, Cipariu ia descris chiar din protocolul episcopului Atanasie.

mirului, Boianului din comitatul Dobocei și Clujului, Cerghidului mare (Nagy-Cserged), a juratului din Erdő-Szent-György, a Grădișței, Treiscaunelor (Háromszék), Cluj-Mănăsturului, Ludișorului Săn-Mărtinului de Câmpie, Miloanului (Nyilvánensis), Mirașteului (Nyárádtóensis), Porceștilor, Petei, Riciului, Săcalului de Câmpie, Vimei, (Vimmensis) și Vințului (de jos). În locul lor însă au fost înființate următoarele 21 protopopiate: al Făgărașului, Szepvizului, Părăului, Sadului, Armenilor, Hopârtei, Tărului, Valdeiului din scaunul Orăștiei, Băbălnei, Ilikei din Mureș, Sălciei, Ernotului (Rathnot), Chetiului (Ketyensis), *Tăurei* (Tohat), Nireșului (Szász-Nyireș), Cheței, Abăfaiei, Gurghiului, Iclandului (comit. Turda), Băsesclilor sau Sărvadului, Hațegului, Asuatului (Szovátensis 1).

Această schimbare s'a făcut la anul 1750 și în loc de 44 protopopiate, erau 47, cu această ocaziune s'a înființat, cum se vede și protopopiatul *Tăure*. Protopopiatele: Nimigea și Sfântul nu le mai întâlnim. Schimbări de acestea cu arondarea protopopiatelor s'au mai făcut continuu, de atâtea ori de câte ori erau motive reale.

În 1782 în actele de alegere a episcopului Bob²⁾ din catalogul votanților aflăm,¹⁾ că atunci dieceza era împărțită în 4 *decanate*, șefii acestora purtau titlul de Reverendisim. Acestea decanate au fost 1) Thordensis, 2) Cassaensis, 3) *Katonaensis* (Cătina) cu Rds. *Daniel Catonai*, care a fost la alegere cu *Popa Ioan din Țagul Mare*, *Popa Gligor din Buza*, *Popa Ursu din Orșova* și *Popa Ioan din Șerbeni* și 4) Szadensis. *Nășăudul* la această dată era protopiat, în frunte cu protopopul Ioannes Para, care participă la alegere cu popa Girasim din Maieru și popa Mihail din Rușimunți. Pe lângă decanate mai erau în dieceză 54 arhidiaconate, 3 inspectori, 3 notari și 5 jurați. Bistrița avea și ea protopopiat în frunte cu Alexandru Fiscuți, care participă la alegere cu popa Niculai din Bârgău și Mihail din Galaț. *Tăure* (Tohatiensis) are protopop pe Arthemius Tohati. Bârgăul la 1782 aparținea la tractul Bistriții²⁾.

După Șematismul episcopiei de Alba-Iulia și Făgăraș din

¹⁾ Dr. A. Bunea, Episcopii Petru Paul Aron și Dionisius Novacovici pag. 382.

²⁾ I. M. Moldvan, Acte sinodali T. I. pag. 129.

1835, întreagă dieceza de Alba-Iulia și Făgăraș avea pe atunci 1345 de parohii cu 592 filii și 551.989 suflete. Dintre acestea 1923 parohii erau prevăzute cu preoți, restul de 52 erau vacante. Întreagă dieceza era împărțită în 11 *decanate*, care fiecare cuprindea mai multe *arhidiaconate*. În fruntea decanatelor stăteau câte unul dintre cei 7 canonici și câte unul din cei 4 vicari. Erau în total 72 tracte protopopești, 65 completate și 7 vacante. După acest Sematism situația era următoarea:

I. *Decanatul catedral* în frunte cu prepozitul Teodor Pop. Cuprindea arhidiaconatele Blaj, Alba-Carolina, Bistra, Alecuș, Cut, Băgău (M. Bago), Mureș-Uioara și Teiuș.

II. *Decanatul Albei Inferioare* condus de canonicul Gavrilă Stoica. Cuprindea arhidiaconatele: Armeni, Sibiu și Mediaș.

III. *Decanatul Târnavei* în frunte cu canonicul Simion Crainic. Avea în subordine arhidiaconatele: Ibașfalău, Biia, Radna, Șomfalău, Vaidacuta și Mureș.

IV. *Decanatul Turda* condus de canonicul Baziliu Raț. Avea în subordine arhidiaconatele: Turda, Beiu, Gurghiu, Ludoș, Pogăceaua, Arănieș și Poceaga.

V. *Decanatul Cojocnei* sub prezidiul canonicului Ioan Nemeș cu arhidiaconatele: Cluj, Aghireș, Fărăgău, *Cătina*¹⁾ (Katonaensis). Morlaca, Sân-Martin, Mărgău și Palatca.

VI. *Decanatul Dobociei* sub șefia canonicului Alutan, cu arhidiaconatele: Buza, Dârjea, Ghiula, Lojard, Miluan (Milvaniensis), și Sic.

VII. *Decanatul Solnocului Interior* condus de canonicul Ștefan Boer, cu arhidiaconatele: Unguraș (Gherla), *Beclean*²⁾, Ciocman, Câțcău, *Chiuza*, Mireșul-Mare, Șomcuta, Lăpuș, Orman, Reteag și Surduc.

VIII. *Decanatul vicarial Făgăraș* condus de vicarul foraneu Teodor Sereni, cu arhidiaconatele: Veneția, Țichindeal, Gurghiu, Trei-Scaune, Oșorheiu, și Voila.

¹⁾ Cătina, care în 1782 era decanat, în 1835 nu mai este atare.

²⁾ Becleanul apare prima dată ca protopopiat și înceată a mai exista protopopiatul Tăure și Șintereag. Tractul Becleanului era condus de viceprotopopul Vasile Silași. Parohiile Tăure și Șintereag aparțineau la tractul Becleanului.

IX. *Decanatul vicarial Hațeg* condus de vicarul Jovianus Nobili cu arhidiaconatele: Hațeg, Bobâlna, Cugir și Hunedoara.

X. *Decanatul și vicariatul Rodnei* condus de administratorul Ioan Mărian cu arhidiaconatele:

a) **Rodna**, care avea următoarele parohii:

1. *Dorolea* (Aszu Besztercze), fără preot cu 261 suflete.
2. *Bichigiu*, paroh Pahonie Pop cu 476 suflete și cooperador Basiliu Dolha.
3. *Budac*, paroh Artene Mihăilaș, 550 suflete.
4. *Feldru*, paroh Ioan Pop, 1381 suflete, cooperador Pop Ieremias.
5. *Găureni*, paroh George Pop, 187 suflete.
6. *Gledin*, paroh Grigore Bruttó, 780 suflete.
7. *Horda* (Hordou), paroh Hilarion Cozbut, 511 suflete, cooperador Antonius Cosbut.
8. *Ilvamare*, paroh Grigore Gălan, 829 suflete.
9. *Ilvamică*, paroh Clemens Lupșai, 740 suflete.
10. *Kis Sajó* (Șieut), paroh Tomas Albani, 802 suflete.
11. *Lesch* (Leșu), paroh Daniel Malai, 598 suflete.
12. *Macod* (Mocod), paroh Ioanes Vertek, 829 suflete.
13. *Măgura*, paroh Basilius Pop, 563 suflete.
14. *Maieri* (Maieru), paroh Iacobus Sotropa, 1428 suflete, cooperador Ioannes Hangea.
15. *Mititei*, paroh Ioannes Pop, 534 suflete.
16. *Monor*, paroh Ioannes Pop, 1051 suflete.
17. *Monošfalu* (Murăreni), paroh Blasius Moldovan, 314 suflete.
18. *M. (aros) O. (rosz) falu* (Rușii Munți), paroh Cyrillus Dumbrava, 730 suflete¹⁾
19. *Moroșeni*, paroh Grigore Rus, 367 suflete.
20. *Nagy Falu*, (Nușfalău, Mărișel), paroh Mihaiel Pop, 622 suflete
21. *Noszód*, paroh Ioannes Mărian, 1302 suflete, cooperador Ioannes Lazar.
22. *Nepos*, paroh Iacobus Măierean, 841 suflete.

¹⁾ M. O. Falu azi se numește Rușii-Munți în Documente se prezintă și Rușii Mulți. Traducerea verbală a lui Maroš Orosz Falu ar fi „*Satul rusesc de pe Mureș*“.

23. *Parva*, paroh Florus Kălin, 344 suflete.
 24. *Pojeni*, paroh Diomedes Pop, 296 suflete.
 25. *Ragla*, paroh Florus Pop, 339 suflete.
 26. *Rebra*, paroh Nicolaus Georgița, 662 suflete.
 27. *Rebrișoara*, paroh Gregorius Pop, 1997 suflete, cooperador Ioannes Moroșan.
 28. *Rodna Nova* (Șanț), paroh Basilius Moysie, 361 suflete.
 29. *Rodna Vetus*, paroh Gherasimus Porcul, 288 suflete.
 30. *Romuli*, paroh Romanus Cornea, 288 suflete.
 31. *Runk*, paroh Ioannes Stephan, 682 suflete.
 32. *Salva*, paroh Martinianus Pavelea, 1190 suflete, cooperatori Athanasiu Pop și Petru Pavelea.
 33. *Szent György* (Sângeorz), paroh Iacobus Pop, 2032 suflete, cooperador Elias Lika.
 34. *Szent Joseph* (Poiana Ilvei), paroh Gabriel Candale, 483 suflete.
 35. *Sz. Ivan* (Sântioana), paroh Petrus Vărărean, 334 suflete.
 36. *Suplai*, paroh Ioannes Fette, 392 suflete.
 37. *Telcs*, paroh Teodorus Miron, 1528 suflete, cooperador Lukas Avacum.
 38. *Tiha*, paroh Arsenius Illyés, 1280 suflete.
 39. *Zagra*, paroh Alexius Zinvel, 955 suflete, cooperador Stephanus Mani.
- Totalul sufletelor 29.147¹⁾.

b) Tot la decanatul Rodnei aparține și *districtul arhidiaconal Bistrița* în comitatul Doboca. Arhidiacon era Ioannes Majer, parohul Bistriții și asesor la Sf. Scaun Episcopal. Acest arhidiaconat avea următoarele parohii și filii: Sebeșul de jos, Arcalia, Ardan, Bârla (trecută la Unire în 1829), Bileag, Bistrița cu cooperatorul

¹⁾ La decanatul Rodnei aparțineau numai două comune din Bârgău *Mureșeni* și *Tiha*. Despre celelalte comune ale Bârgăului nu se face amintire în întreg Șematismul din 1835. Se vede că acestea în ciuda conscripției lui Klein din 1733, când tot Bârgăul era unit, trecuseră la ortodoxism, probabil în 1761, când cu conscripția lui Bucov la insistența domnilor de pământ, conții posesori. Ca un curiosum a fost în Bârgău un preot »Gavril Ilea din Valea Bârgăului«, care la 19 Februar 1682 din partea principelui Apafi e ridicat la rangul de nobil. Oare pentru cari motive? Trecuse doară la calvinism. Ștefan Meteș I. c. pag. 470.

Ioannes Chita. La orașul Bistrița sunt atașate următoarele filii: Aldorf, Besenyő, Fejéregyház, Feneș, Király-Német, Kiș-Demeter, Monar, Nagy-Demeter, Petriș, Pinták, Szász-Lekencze, Ujfalu, Vindau, Zsejka și Zsolna. La acest arhidiaconat mai aparțineau comunele: Fellak, Felső-Sebes, Fris, Harina, Kerlés, Măgieruș, Necz, Sajókeresztur, Šárvár, Serling, Solymos, Soofalva, Szász-Czegő Sz. Jakab, Szeretfalva¹⁾.

Întreg decanatul Rodnei avea 36.461 suflete. În Șematismul din 1835 nu se amintește, că decanatul și respectiv vicariatul Rodnei, ar fi avut consistor subaltern.

XI. *Decanatul vicarial al Silvaniei*. Vicar Isidorus Alpini. Avea sub jurisdicție următoarele arhidiaconate: Șimleul, Oarța de jos, Bréd, Eriu, Băsești, Ipp, Crasna, Noțig, Samșond, Săraud și Vălcău.

După acest Șematism în întreg cuprinsul diecezei, nu era nici într'un vicariat sau decanat consistor subaltern, cel puțin nu se amintește.

Tractul arhidiaconal al Monorului, care figurează ca atare în conscripția din 1733, se vede, că acum era desființat. Monorul ca parohie în 1835 aparținea Vicariatului Rodnei, iar parohiile fostului tract al Monorului sunt împărțite la alte arhidiaconate. (Vezi mai jos titlul »Protopopiatul de după târg«.)

Parohiile mixte din vidicul Bistriții, cari au aparținut arhidiaconatului din Năsăud, la 1835 nu mai aparțineau lui, ci erau atașate ca filii la Bistrița sau aiurea. (Vezi mai jos »Protopopiatul Bistriții«.)

În 1850 la alegerea episcopului, au fost 69 tracte protopopești și vicariale²⁾.

După înființarea Mitropoliei de Blaj și a diecezelor sufragane, dieceza Gherlei, conform șematismului din 1867 avea 525 parohii cu 272 filii, în total 797 sate cu 418.349 suflete gr. cat. Dintre parohii 490 aveau preoți, iar 35 erau vacante. Dieceza era împărțită în 8 arhidiaconate sau protopopiate, între cari se cuprideau și cele 3 vicariate: Năsăud, Șimleul Silvaniei și Maramureș. Celea 5 arhidiaconate erau sub conducerea canonicilor din Gherla, cu

¹⁾ Bistrița după conscripția lui Klein din 1733 nu era arhidiaconat. S'a înființat arhidiaconatul Bistriții numai în 1780.

²⁾ I. M. Moldovan, Acte sinodale T. I. p. 89 și urm.

excepția prepozitului Macedon Pop. În fruntea Vicariatelor erau cei trei vicari foranei. Fiecare Vicariat își avea consistorul său subaltern. Celelalte, arhidiaconate, nu aveau consistor subaltern. În cele ce urmează, arăt un resumat al arondărei arhidiaconatelor, din dieceza Gherlei la 1867.

I. *Arhidiaconatul catedral*. Sub șefia canonicului Ioan Anderco, avea în subordine 10 vicearhidiaconate conduse fiecare, de câte un vicearhidiacon și anume: Gherla, Sânmărghita, Câțcău, Reteag, Ciceu-Cristur, Beclean, Lăpuș, Olpret, Vad, Surduc.

II. *Arhidiaconatul Dobocei*. Sub conducerea cononicului Ștefan Bilț. Avea 4 districte vicearhidiaconale: Buza, Giula, Lojard și Sec.

III. *Arhidiaconatul și Vicariatul Rodnei*. Conducător Vicarul Grigore Moisil. Avea în subordine 3 districte vicearhidiaconale: Districtul Năsăud, cu arhidiaconul Grigore Moisil, districtul Budacului cu vicearhidiaconul Ioan Ștefan și districtul Bistriții cu vicearhidiaconul Alexandru Silași. Vicariatul avea consistor subaltern, condus de vicar. Membrii acestui consistor erau: Ioan Ștefan, vicearhidiaconul Budacului, Alexandru Szilași, vice-arhidiaconul Bistriții, Clemente Lupșai, vice-arhidiacon onorar, Simion Tanco, parohul Sângeorzului; Leon Pavelea, profesor la liceul din Năsăud, Dumitru Mathe, parohul Chiraleșului, Zaharie Pop, parohul Măgherușului și Petre Tanco, parohul Monorului. Asesori substituți erau Moisă Pop, paroh în Tiha-Bârgăului, Ioan Secui, catehet și profesor de rit la preparandia din Năsăud. Defensor matrimonial: Maxim Pop, profesor la liceul din Năsăud. Fisc consistorial: Leon Pavelea, iar notar: Ioan Papiu, profesor la liceul din Năsăud. La districtul Năsăud aparțineau următoarele parohii din tabloul următor:

Parohia	Are biserică din		Are casă paroh. din		Are școală din		Școlari	Matricole sunt din	Numele preoților	Suflete gr.-catolice	Numele învățătorilor
	lemn	piatră	lemn	piatră	lemn	piatră					
Bichigiu	1	—	—	—	1	—	29	1808	Vasilii Dolha	670	Ioan Miron
Borgo-Bistrița (Bistricioara)	—	1	1	—	1	—	32	1802	Nicefor Cionca	354	nu are
Filii Borgo-Prund	—	—	—	—	—	—				18	
« Suseni										1	
« Mijloceni										7	
« Joseni										7	
« Rus										7	
Feldru	—	1	—	—	—	1	93	1769	Grigore Mureșan	1786	Isidor Titieni
Găureni	1	—	—	—	—	1	23	1826	Mihail Onișor	281	Andrei Bojor
Hordou (azi Coșbuc)	1	—	—	—	1	—	54	1816	Anton Coșbuc	642	Procopiu Rus
Ilvamare	1	—	1	—	—	1	141	1773	Ioan Gălan	1600	Isac Dănilă
Ilvamică	1	—	1	—	1	—	48	1803	Emanuil Călina	934	Gavrilă Nechit
Leșu	—	1	1	—	1	—	38	1805	Ioan Chita	810	Mihăilă Malai
Măgura-Ilvei (După Măgură)	1	—	—	—	1	—	41	1819	Iacob Sităriță	650	Petru Pop
Maieru	—	1	—	—	1	—	66	1771	Ioan Hangea, Coop. Vasile Groze	1964	Ștefan Utalea
Mititei	1	—	—	—	1	—	47	1802	Vasile Șoldea	654	Gavrilă Cirilă
Mocod	1	—	1	—	1	—	96	1805	Leon Vertic	999	Alexiu Bulbuc
Mureșeni (Mureșenii Bârg.)	1	—	—	—	1	—	55	1810	lipsește	633	Niculai Rus
Năsăud	—	1	—	1	—	1	108	1808	Grigore Moisil, Coop. Ioan Lazar	1473	Iacob Pop
Nepos	1	—	—	—	1	—	78	1811	Macedon Maieran	1050	Petre Tofan
Parva (Ordăceni, L.-Vinului)	1	—	—	—	1	—	37	1805	lipsește	462	Vasile Strugar

Parohia	Are biserică din		Are casă paroh. din		Are școală din		Școlari	Matricole sunt din	Numele preoților	Suflete gr.-catolice	Numele învățătorilor
	lemn	piatră	lemn	piatră	lemn	piatră					
Poiana-Ilvei (Sâniosif) . . .	1	—	—	—	1	—	65	1769	Iacob Candale	653	Dumitru Candale
Poieni	1	—	—	—	—	1	40	1824	lipsește	445	Spiridon Feți
Rebramare	1	—	1	—	1	—	46	1800	Ioan Sângeorzan	902	Zaharie Catarig
Rebrișoara	2	—	—	—	—	1	120	1879	Ștefan Pop	1705	Ioan Lazar
Rodna nouă	—	1	—	—	1	—	59	1783	Ilarion Filipoi	789	Cosma Cotul
Rodna veche	—	1	1	—	1	—	84	1803	Clement Lupșai	1658	Zaharie Pop
Filie Colb I	—	—	—	—	—	—	—	—	—	32	—
Romuli (Strâmba)	1	—	1	—	1	—	34	1804	Roman Cornea	550	Ioan Terențiu
Runc	1	—	—	1	1	—	56	1808	Ioan Pop	640	Stefan Pavelea
Salva	2	—	—	1	—	1	62	1803	Sevastian Coșbuc	1406	George Mutul
Sângeorgiu	1	1	—	1	—	1	257	1800	Simeon Tanco	2488	Iosif Georgiță, Mihai Domide, Alex. Steopoaie
Suplai	1	—	—	—	1	—	41	1828	George Feți	308	Samson Celsiu
Telciu	1	—	—	—	—	1	147	1810	Grigore Pop	2001	Teodor Rotar, Ioan Ionașc, George Ilieș
Tiha-Bârgăului	—	1	1	—	1	—	104	1812	Moisă Pop	1669	Teodor Frunzilă
Zagra	1	—	—	—	—	1	114	1784	Ștefan Maniu	1229	Roman Pop, Ioan Drăgan, Macedon Maniu

Școalele de Sângeorz-Băi, Telciu și Zagra au fost școalele triviale de pe timpuri.

În vicariatul Rodnei erau 36.373 suflete gr. cat., 30 parohii și 7 filii conduse de 25 parohi, 2 administratori și 2 cooperatori, iar 3 parohii erau vacante. Edificii școlare erau în toate parohiile și anume în 9 parohii erau școli din piatră, restul din lemn. Numărul școlărilor era de 2215 gr. cat. Biserici din piatră erau 9, din lemn 24. Câte 2 biserici erau, în Rebrîșoara și Salva. Case parohiale din piatră erau 3, iar din lemn 9. Nu aveau case parohiale Bichigiul, Feldrul, Găureni, Hordoul Măgura, Maierul, Mititeii, Mureșeni, Neposul, Parva, Poiana Ilvei, Poienile Zăgrii, Rebrîșoara, Șanțul, Suplaiul, Telciul și Zagra. În timpul dela 7 Septembrie 1856 până la finea lunii Iulie 1867, dintre preoții Vicariatului Năsăud, au decedat: Iacob Pop din Sângeorz la 14 Decembrie 1856 în vârstă de 75 de ani și 48 ani de preoție. Ioachim Pavelea din Rebra la 9 Mai 1857, de 44 de ani și 10 de preoție. Anton Mălai, paroh Leșu, la 16 Iulie 1857. *Anchidim Pop, vicar foraneu al Rodnei, paroh în Năsăud, la 1 Decembrie 1858, de 35 ani și 11 de preoție.* În 1859 a decedat: Eremie Pop, cooperator în Feldru, la 17 Ianuarie, de 58 ani și 23 ai preoției. În 1860 la 15 Octombrie a decedat Grigore Rus, paroh în Mureșeni, în etate de 75 ani și 49 ai preoției. În 1863 Petru Pavelea, paroh în Salva. În 1864 la 27 Februarie Ioan Pop, paroh în Feldru, în vârstă de 80 de ani și 60 ani de preoție. În anul 1867 a decedat Ioan Maior, parohul și arhidiaconul Bistriții la 9 Ianuarie, de 85 de ani, preot de 62 ani. La 2 Martie 1867 a decedat parohul din Poieni Domide Pop, de 63 ani, preot de 42¹⁾.

Cea mai recentă arondare a protopopiatelor s'a făcut în anul 1931, în urma înființării episcopiei din Maramureș și a noii arondări a diecezelor române unite. Dieceza de Cluj-Gherla cu aceasta ocaziune a fost împărțită în 19 protopopiate.

Las să urmeze aci Decretul despre noua arondare²⁾:

¹⁾ Vezi Șematismul diecesei de Gherla pro 1867.

²⁾ Curier Creștin 1931, 1 August, Nr. 15, pag. 126.

D E C R E T

pentru noua arondare a protopopiatelor din eparhia română
unită de Cluj-Gherla

I U L I U

din îndurarea lui Dumnezeu și grația Sfântului Scaun Apostolic
al Romei Episcop român unit de Cluj-Gherla, Dr. în Sfânta Teologie
și filozofie, șcl.

Vicarului nostru foraneu al Rodnei, tuturor Fraților Proto-
popi, Fraților noștri Preoți și iubitului popor credincios.

Dar și mântuire dela Dumnezeu, Tatăl și Domnul nostru
Isus Hristos.

Noua așezare apostolică a eparhiei de Cluj-Gherla, cerând
înfăptuirea împărțirii noi a protopopiatelor din sânul ei, recla-
mată de mai multă vreme și de unele greutăți de administrație și
chivernisire a parohiilor și filiilor.

Intemeiat pe experiența noastră personală, câștigată la fața
locului, în fiecare parohie și filie, din părțile vechi ale eparhiei,
cumpănind cu toată grija propunerile, ce ni s'au făcut din confe-
rințele protopopești, studiind de aproape, în repetate conferințe,
cu frații protopopi la reședința noastră, ascultând părerea Vene-
ratului nostru consistor episcopal, după o chibzuire temeinică, am
decretat și decretăm în Domnul, următoarea împărțire și așezare
nouă a protopopiatelor.

1) Beclean cu 20 parohii, 2) Bistrița 21, 3. Bucium 21, 4) Budac
23, 5) Câmpia 22, 6) Cluj 28, 7) Cluj-Mănăștur 25, 8) Dej 22,
9) Gârbău 20, 10) Gherla 23, 11) Huedin 20, 12) Iara 21, 13) Ileana
20, 14) Lăpuș 20, 15) Munții Apuseni 18, 16) Reteag 20, 17) Rodna
(Vicariat) 42, 18) Someș 21, 19) Surduc cu 22 parohii.

Această împărțire și așezare a protopopiatelor intră în vigoare
pe ziua de 1 Septemvrie 1931.

Cu această dată încetează jurisdicția protopopilor, asupra
parohiilor și filiilor din protopopiatele desființate sau trecute la
alte protopopiate și urmează a se face predarea, prin încheiere
de procese verbale, redactate în 3 exemplare, dimpreună cu toate
inventarele și toate actele referitoare la parohiile și filiile respective
și aflătoare în arhivele protopopești.

Procesele verbale ni se vor înainta, pentru aprobare, până la 1 Octomvrie a. c.

Frații protopopi ale căror protopopiate încetează, se vor bucura și pe mai departe de toate titlurile onorifice și de proedrie față de toți preoții din protopopiat, putând corespunda direct cu acest Ordinariat.

Impărțirea fondurilor, bibliotecilor șcl. protopopiatelor desființate, se va face proporțional cu numărul parohiilor trecute la diferitele protopopiate, tratându-se frățeste și făcându-ni-se propunere pentru aprobarea tranzacției făcute. Toate chestiunile, care ar fi sulate, vor fi propuse Ordinariatului spre deliberare. Fie în această nouă așezare mai multă viață întru Domnul. Darul Domnului cu voi. Dragostea mea cu voi cu toți întru Hristos Isus. Amin. Din ședința konzistorială ținută la 21 Iulie 1931. Nr. 4088. ss. Episcop Iuliu.

Conform acestei circulare, la Vicariatul Rodna aparțineau 42 beneficii preoțești și anume: Bichigiu, Coșbuc, Feldru, Găureni, Ilvamare sat, Ilvamare Luncă, Ilvamică, Leșu, Lușca, Măgura Ilvei Maieru I, Maieru II, Mititei, Mocod, Năsăud I, Năsăud II,¹ Năsăud III, Nepos, Parva, Suplai, Poiana Ilvei, Poienile Zăgrii, Prislop, Rebra-Mare, Rebrîșoara I, Rebrîșoara II, Rodna I, Rodna II, Șanț I, Șanț II, Romuli, Runcul Salvei, Salva, Sângeorz-Băi I, Sângeorz-Băi II, Telciu I, Telciu II, Zagra.

În aceasta arondare, s'au anexat Vicariatului parohiile *Lușca* și *Prislop*, cari până aici nu aparțineau Vicariatului, fiind comune negrănicere, Prislopul are ca filii Cepari cu 122 suflete, Dumitrea cu 176 suflete și Jidovița cu 66 suflete.

După publicare circularei, despre arondare, s'au mai adăugat Vicariatului și comunele de pe Bârgău, anume: Bistrița-Bârgăului, Tiha-Bârgăului sat, Tiha-Bârgăului Tureac și Mureșenii-Bârgăului, astfel Vicariatul se compune azi din 42 beneficii preoțești, cari formează 34 oficii parohiale.

Situația actuală a Vicariatului Rodnei este următoarea :

1. *Bichigiu*, administrator Ioan Pop, cu 1345 suflete ¹⁾).
2. *Bistrița-Bârgăului*, paroh și protopop on. Pantilimon Zagrai, 937 suflete. Are ca filii, Josenii-Bârgăului, 16 suflete, Mijlocenii-

¹⁾ Numărul sufletelor este luat din șematismul diecezei de Cluj-Gherla, 1932-

Bârgăului, 7 suflete, Prundul-Bârgăului, 133 suflete, Rusul-Bârgăului, 20 suflete, Susenii-Bârgăului, 34 suflete.

3. *Coșbuc*, administrator Emil Demian, 1329 suflete.
4. *Feldru*, paroh Vasile Mititean, 3050 suflete.
5. *Găureni*, Administrator Petru Contra, 500 suflete.
6. *Ilvamare-Luncă*, paroh protopop on. Alexiu Bidian, 1931 sufl.
7. *Ilvamare-Sat*, paroh, protopop on. Iuliu Ciorceriu, asesor subst. for. matr. deleg. I-a instanță, 2500 suflete.
8. *Ilvamică*, paroh Vasile Rus, 1950 suflete.
9. *Leșu*, paroh, protopop on.¹⁾ Vasile Coșbuc, 1650 suflete.
10. *Lușca*, paroh Ioan Valean, 478 suflete¹⁾.
11. *Măgura Ilvei*, paroh Ovidiu Bulbuc¹⁾, 1569 suflete. Preot pensionat Zaharie Bulbuc, preot on. ases. subst. for. matr. I-a inst.
12. *Maieru I*, paroh, protopop onor Iuliu Pop, notarul for. deleg. I-a instanță, notar tractual al Vicariatului, 3840 suflete.
13. *Maieru II*, preot Ioan Ilieș.
14. *Mititei*, paroh Victor Coșbuc¹⁾, 770 suflete.
15. *Mocod*, paroh, protopop on. Victor Zinveliu, asesor ord. for. deleg. I-a instanță, 1036 suflete.
16. *Mureșnii-Bârgăului*, paroh, protopop on. Victor Lazar, 1458 suflete.
17. *Năsăud I*, arhidiacon și paroh prim, Reverendisimul Ștefan Buzila, vicar foraneu episcopal al tractului Rodna, prezident al forului delegat matr. I, 2634 suflete.
18. *Năsăud II*, preot II, protopop on. Gavrilă Bichigean, defensor for. matr. deleg. I-a instanță.
19. *Năsăud III*, preot III Iacob Chitul.
20. *Nepos*²⁾, paroh, protopop on. George Moldovan, asesor consist.³⁾, 1572 suflete.
21. *Parva*, administrator, George Coșbuc, 1288 suflete.
22. *Poiana-Ilvei*, paroh Traian Buzila³⁾, 1095 suflete.
23. *Poienile-Zăgri*, administrator Octavian Irimieș, 718 suflete.

¹⁾ Numit paroh cu ocazia vizitației canonice episcopali făcută dela 25 lunie până la 10 Iulie 1938.

²⁾ Nepos mai înainte s'a numit Vărarea și era situat lângă Valea Botoaie, sus pe dealuri în dreapta Someșului. De aici a fost mutat pe malul stâng al Someșului în 1769 de venitorul Impărat Iosif al II-lea.

³⁾ Numit ca sub nota 1.

24. *Prislop*, paroh, protopop on. Grigore Ciunterei, asesor ordinar al forului Vicarial, 565 suflete. Are filii Cepari cu 122 suflete, Dumitrea-Mare cu 176 suflete, și Jidovița¹⁾ cu 66 suflete.

25. *Rebra*, paroh, protopop on. Teofil Rotar, asesor ordinar al for. Vic., 1926 suflete.

26. *Rebrișoara I*, preot I Ioan Mihalca, 4143 suflete.

27. *Rebrișoara II*, preot II Emil Irini.

28. *Rodna I*, paroh, protopop on. Simion Pop, asesor ordinar al Forului deleg. I instanță, 3218 suflete.

29. *Rodna II*, preot II Gavrilă Pop, licențiat în teologie. Rodna are ca filie Valea-Vinului (Principesa Ileana), cu 73 suflete.

30. *Romuli*, paroh Petre Tofan, 1220 suflete.

31. *Runcul-Salvei*, administrator Iulian Chita, 1330 suflete.

32. *Salva*, paroh, protopop on. Iuliu Morar²⁾, asesor ordinar al Forului deleg. I instanță, 2453 suflete.

33. *Sângeorz-Băi I*, paroh, protopop on. Aurel Chintean, 3500 suflete.

34. *Sângeorz-Băi II*, preot II Anton Buga.

35. *Șanț I*, paroh, protopop on. și arhidiacon on. Pamfiliu Grapini, 2322 suflete.

36. *Șanț II*, beneficiu vacant.

37. *Suplai*, vacant, 700 suflete.

38. *Telciu I*, paroh Valeriu Henciu, 3800 suflete.

39. *Telciu II*, paroh Grigore Pop.

40. *Tiha-Bârgăului-Sat*, paroh, protopop on. Ioan Bal, 1415 suflete.

41. *Tiha-Bârgăului-Tureac*, administrator Iacob Greabu, 1198 suflete.

42. *Zagra*, paroh Anchidim Drăgan, 1069 suflete.

Deci în Vicariatul Rodnei sunt 42 beneficii preoțești, dintre cari numai 2 vacante, Suplai și Șanț II. Sunt apoi: un vicar-arhidiacon, un arhidiacon onorar, 15 protopopi, 9 parohi, 10 administratori parohiali, 3 preoți II și un preot III. Vicariatul are în total 60.956 suflete.

¹⁾ În 1815 pe terenul domnesc numit Entră Adam (Tradam) nu erau edificii clădite. Mai târziu însă au fost ridicate de Domni mai multe case, o moară cu șase pietrii, o sinagogă, crășme de bere și vin ocupate de jidani. Arhiva Someșană V p. 235.

²⁾ Vezi nota 1 și 3 dela pagina anterioară.

Cu prima Aprilie 1939 părintele Pamfiliiu Grapini a fost scos la pensie și în locul său a fost numit la Șanț preotul fost II din Rodna Gavrilă Pop. În primăvara anului 1939 Dumitra a fost ridicată la rangul de parohie și i s'a atașat și filia Cepari. Deci Prislopul a rămas numai cu filia Jidovița. Administrator la Dumitra a fost numit preotul nouhirotionit Ioan Costan.

Protopopii din Vidic

Năsăudul mai înainte de a fi fost sediul vicarial, a fost sediul protopopesc, iar înainte de a fi sediul protopopesc, a aparținut protopopului numit »din Vidic«, ori unde și-a avut acesta sediul.

Protopopii se alegeau dintre preoții cei mai merituosi și dintru început rămâneau cu reședința în locul unde îi afla alegerea, respectiv numirea.

Așa, cel puțin la noi, în țara Năsăudului¹⁾ până după 1715, nu poate fi vorba de protopopiat cu sediu stabil, ci credincioșii din ținut erau chivernisiți de protopopul ales și întărit, ori unde ar fi locuit el.²⁾ Care au fost anume granițele protopopiatului nostru, înainte de 1700 și chiar după aceea dată, până la 1733, nu se poate stabili. Acest protopopiat cuprindea pe toți Români, cari locuiau în *Vidicul*³⁾ Bistriții, de aceea ei se și numeau »*protopopi ai Vidicului*« sau »*din Vidic*«. Români din orașul Bistrița și jurul ei nu aveau protopopul lor, ci aparțineau și ei protopopiatului din Vidic. Este de remarcat, că pe dată ce Sașii din Bistrița au început a stăpâni pe Români din Valea Rodnei, ei

¹⁾ Terra samusiensis, Districtus Rodnensis, Valis Rodnensis ori Districtus Bistriciensis.

²⁾ Șt. Buzila, Monografia comunei Poiana-Ilvei (Bistrița 1910), pag. 249.

³⁾ Sub numirea de »*vidic*« dela ungurescul vidék se înțelege ținutul din jurul Bistriții, care cuprindea toate comunele asupra cărora avea jurisdicție Bistrița. Acest vidic era divizat în două părți: vidicul săsesc, cuprinzând comunele cu majoritatea locuitorilor Sași, și vidicul românesc sau Valea Rodnei cu locuitori Români. Toți locuitorii din vidic se numeau *vidicani*. Peste întreg acest ținut sau regiune, din punct de vedere bisericesc, jurisdicțiunea era a »protopopului din vidic« chiar dela încorporarea văii Rodnei la Bistrița. În scrisori mai vine numit vidicul Bistriții și *Depertinența* sau departament. De aici depertinența românească și depertinența săsească a Bistriții. Se mai numea vidicul și *olat* (vezi plângerea protopopului Atanasiu Anton din 28 Dec. 1723).

și-au arogat dreptul de a dispune și în cele bisericești și au ajuns chiar până acolo să destituie și să instituie protopopi.¹⁾

O tradiție expusă în »*Activitatea vicarilor din Năsăud*«, scrisă de Macedon Pop, Budapesta 1875, pagina 10, spune, că țara Năsăudului a fost oare când supusă protopopului decan din *Cătina* și avea de protopop subordonat și pe protopopul din Șieuț.²⁾

Din aceste timpuri cunoaștem următorii protopopi:

1. În 1567 vidicul Bistriții avea deja protopop, deși numele nu i se cunoaște. Episcopul calvin George de Sângeorz, cere dela Magistratul Bistriții să trimită la el și pe »*protopopul vidicului*«.

2. În documentele scoase de profesorul Nicolae Iorga din Arhiva Bistriții, Tom. I, pag. 43, Nr. LVIII, aflăm la 1628 următoarele: »Smeritul Ioan, arhiepiscopul și chipul Vlădicăi lui Ghenație de Belgrad« *pentru o schimbare de protopop în ținutul Bistriții*. Cel ce era, »Foarte și-au dat o seamă proastă de rândul venitului vlădicesc, fără dăjtile nemică n'au arătat, nice venitul de osfeștanie, nice de împărțituri, nice de frății, nice de cuscrii, nice de cumentrii, nice de ceia ce fac alte fără de legi, ce sunt legăturile bisericeii, nice de unele.« Cine a fost protopopul lipsit de deregătorie, până azi nu se știe. Cel ridicat la rangul de protopop a fost preotul *Ionașc* din Jaloava (Salva).

3. Tot din locul citat pag. 93, Nr. CXVII, știm că la 1650 în 4 Aprilie era în *Mintiu* un protopop cu numele *Știru*, juratul vlădicăi, care intervine la episcopul pentru un individ.

4. Pe cazania lui Varlaam, edată în Iași în mănăstirea Sf. Treimi anul dela Hs. 1643, sub titlul »Carte românească de învățătură, Duminecele peste an și la praznice împărătești și la sfinții mari cu zisa și cu toată cheltuiala lui Vasile Voevod și Domnul țării Moldovei din multe scripturi tălmăcită și din limba slovească pe limba românească de Varlaam, metropolitul țării Moldovei, în tiparul domnesc«, aflată în biserica din Rebra prin au-

1) Arhiva Someșană Tom. I, Nr. 1, pag. 25.

2) În 1782 protopopul din Cătina, Dănilă Pop, în Sinodul electoral la alegerea Episcopului I. Bob, după abdicarea Episcopului Maior, în o frumoasă vorbire a arătat durerea clerului, pentrucă Maior îi părăsește. I. M. Moldovan: »Acte Sinodale« Tom. I, pag. 121. Numita tradiție este adevărată și desigur derivă din timpul când Cătina era *decanat*, având mai multe protopopiate subordonate.

torul acestei scrieri în 1939, cu ocazia vizitației canonice, am aflat următoarea însemnare în limba veche slavă: »Cu voia Tatălui și cu ajutorul Fiului și săvârșirea sf. Duh am cumpărat această carte Evanghelie cu mâna mea pentru cetit robul lui Dumnezeu Ștefan cu soția sa Mărica și cu tatăl lui Simion, Dochia, Ivonuț, Ileana, Titiana, Mărica, Anuța, Măriuța, Ioan, Ioneț, Nechita, Gavril, Filip, Mărin, Simina, Gheorghe, Andreuca, Ștefan, Nastasia, Măriuța, Precup. Am dat scrisoare nouăzeci și unul florinți și am dat-o pentru hramul Arhangelului Mihail în satul Rebra-Mare. Să o predați Sf. hram. Acela care o va îndepărta sau va pune-o zălog, să fie blestemat de cei treisute optsprezece. Să păstreze milostivului crai Apafi Mihai și episcopului Iosif pentru sf. părinte Ierarh Lupul. Luna Noemvrie ziua 12. Dumnezeu nostru sfânt în veac amin.

Am scris aici în acest zapis robul lui Dumnezeu Vasile Pop din satul Rebrîșoara și a fost de față judele Dumitru, Petre lui Savu, Petrica Macavei, birăul Bistriții: Tămaș Imre, Domn de vidic, Săbăul, Andriaș Părcălab; Daniil, *protopopul Vasile*. Anul 7162: Anul lui Dumnezeu 1654.«

Năsăud, 19 Iunie 1939.r Tradusă din limba veche slavă de profesor Vasile Doniga m. p. Liceu G. Coșbuc.

Va să zică la 1654 exista un protopop al vidicului în comuna Rebrîșoara cu numele *Vasile* (Pop), care a scris pe numita carte zapisul de sus.

5. În anul 1681, după acelaș isvor Tom. II, pag. 30, Nr. CCXIV, aflăm protopop pe *Constantin de Budac*, care se adresează către Bistrița, desaproband un divorț, iar la 1684, 6 Ianuarie, tot protopopul Constantin din Budac prezintă cererea unei fete, care iartă capul bărbatului ei, ce se însurase cu o alta, și-l cere dela sfat. Iorga II, pag. 42, Nr. CCXXXVII.

6. Din acelaș isvor, Tom. II, pag. 33, Nr. CCXX, aflăm la 1682 un protopop în *Mocod*. »Protopop *Vasile din Mocod* și cu toți preoții vidicului Mărilor Voastre« către birăul Bistriții Sopotnar Tămaș. Am făcut sabor în Năsăud și am cerșit aldealul Mării Sale lui Crai, taleri și deajdii; deci preoții vidicului s'au jeliuit, că nici o simbrie dela sate n'au, *cum au rânduit țara și Vlădica Sava*: de toată casa 10 bani, de casă și o mierză de grâu și clacă, și s'au alegădui vidicul pe aceea, cum ști și Domnia Sa Domnul

Andriaș și părcălabul, acum necum să dea merța și bani, ce nice ce au fost pân' acum mai de mult, nu dau. Deci ne smerim Măriilor Voastre să faceți bine să scoateți, ce simbrie s'au fost alegăduit atunci, să nu supărăm pe Sfinția Sa vlădica Joasaf, dacă-l va aduce milostivul Dumnezeu, că Măria Voastră ați voit așa, să dăm știre Măriilor Voastre ce nevoie va avea, să ne jăluim Măriilor Voastre, să nu supărăm pe Vlădica; deci noi ne jeluim Măriilor Voastre, că s'au făgăduit să dea clacă și la zile pielceale de miel, la Sin-Giordzu și la Ispas și la Rusalii, ci nu dau nemica. De aceasta ne rugăm Măriilor Voastre». 19 Mai 1682.

7. În 1689, aflăm un protopop în *Mititei* cu numele *Cifor*. (Cultura Creștină, Blaj, 1936 pag. 489.) Tot în 1689, în 31 Iulie Mitropolitul Varlaam, 1685—1691, care înclinase bine spre calvinism, în o scrisoare adresată magistratului din Bistrița recomandă pe popa Grigore din Mititeiu să fie *jurat* lângă protopopul. (Iorga L. c. T. II, pag. 68, N. 3. CCLXXXVIII.)

8. În 1691, aflăm protopop în *Șieuț* pe *Costin*, care în 15 Februarie face în comuna *Dumbravă* din Valea Mureșului, județul Turda, o investigațiune matrimonială probatorie, împreună cu juratul *Sârğa Mihai* din punct de vedere al impotenței¹⁾. Pe protopopul din *Șieuț* îl aflăm subscris și în manifestul Unirii din 7 Octomvrie 1698 sub Teofil, cu numele »protopop popa *Kostan* din *Șieuț*«²⁾. Tot el subscris și manifestul Unirii de sub Atanasie la 5 Septemvrie 1700 sub numele »*Constantin* din *Șieuț* cu 20 preoți«³⁾.

În 1733 se vede, că acest protopop era mort și numit fiind ca protopop preotul Todor din Monor, se schimbă și sediul protopopiatului dela *Șieuț* la Monor. Năsăudul în acel timp devenise sediul Stabil al protopopiatului din tractul Năsăud.

9. În 19 Octomvrie 1691 aflăm un protopop în *Telciu* cu numele *Miron*, care se adresează magistratului Bistriței în o afacere de divorț matrimonial⁴⁾. Către acest protopop se adresează Mitropolitul *Teofil* în 10 Iulie 1693, pentru niște săteni, care n'au

1) N. Iorga l. c. T. II. p. 79.

2) Dr. N. Nilles, *Symbolae*, T. I. p. 211.

3) *Ibid.* p. 249. Dr. A. Grama, *Istoria bis. rom.* p. 88. Cipariu acte și fragmente p. 86.

4) N. Iorga l. c. T. II. p. 83 Nr. 326.

voit să participe la un sinod, pentru care motiv episcopul îi afurisește. Acești săteni au fost din comuna *Tătrău*. Oare nu Tăure?¹). Acest protopop la anul 1650 era numai preot²).

10. În 1697, *aflăm pentru prima dată un protopop și în Năsăud cu numele Ștefan*³). Cu acest Ștefan însă, nu s'a început protopopiatul Năsăudului, deoarece mai aflăm și după aceea în alte parohii protopopi cu jurisdicțiune. Că la 1691, în Năsăud era numai preot și nu protopop, se vede și din documentul dela Iorga II Nr. CCCXVI, pag. 78, unde se spune, că și Năsăudenii: »*Popa, birăul și satul*« au depus jurământ de fidelitate Impăratului Leopold. Dacă în Năsăud ar fi fost protopop, s'ar fi spus »*Protopopul, birăul și satul*«.

11. Despre existența unui *protopop* în Zagra numit *Mateiu*, avem mai multe dovezi. Acesta fusese ales protopop în mod regulamentar prin saborul protopopesc și a fost întărit de episcopul *Atanasie*. Cum însă nu era de aceleași vederi cu Calvinii, aceștia și-au făcut planul să-l înlăture, l'au discreditat înaintea magistratului din Bistrița, și au ridicat contra lui și pe alți adepți ai lor.

În 16 Iunie 1705, părintele iezuit din Alba-Iulia, Ioan Persics, scrie Primarului din Bistrița, că părintele protopop din Zagra Mateiu, s'a plâns în Sabor contra primarului din Bistrița, pentru că acesta a numit în locul lui un alt protopop. Roagă pe primar să nu neliniștească pe preoți și în special pe protopopul, înlocuindu-l cu altul, deoarece preoții au drepturi confirmate și primarul nerespectându-le și-ar atrage nemulțumirea Generalului Comandant Rákoczy.

La 26 Iunie 1705 (Iorga II, 366 pag. 94), protopopul și notarul Saborului mare Vasile Dăianu scrie din Alba-Iulia către »*Popa Grigoraș din Mititeiu*« cerându-i a nu mai lucra contra protopopului Mateiu »pe la tisturile de afară« adică »pe la domni«, pentru a-i lua locul, ci să aștepte.

Tot părintele Persics în 7 Iulie 1705, răspunde magistratului din Bistrița, că, a primit răspunsul magistratului, în care acela ase-

¹) Ibid. p. 89 Nr. 342.

²) N. Iorga I. c. T. I. p. 95 Nr. 123.

³) Buzila, Monografia comunei Poiana-Ilvei p. 249. Iulian Marțian în foaia lui Dr. Dăian din Cluj »Răvașul«, Anul I p. 354.

rează, că ei (Sașii), după un anumit ciclu de ani, ar avea dreptul să aleagă pe protopopul românesc. Se miră de această aserțiune, când și legile »Approbatæ Constitutiones«, spun categoric, că »preoții români în toate depind numai de episcopii lor«. Prin urmare de unde ar putea avea Sașii atari drepturi? Notarul sinodului român și alți preoți afirmă, că până acum în Ardeal numai sinodul și episcopul au avut dreptul se numească protopopi și tot în sensul acesta dispun și legile țării (Approbatæ Constitutiones). Chiar dacă orașul ar fi avut amintitul privilegiu, cu Unirea, acest privilegiu a încetat având acum Românii privilegiu similare cu ale reformaților și catolicilor, conform cărora *nici o putere lumescă nu poate să le impună protopop.*

La 25 Noemvrie 1706, popa *Gavrilă din Suares*, intitulându-se pe sine »Predicator român și Prim-notar jurat«, scrie Primarului din Bistrița, că din toate părțile și mai ales din parohiile românești din ținutul Bistriței, au sosit la episcopul (calvinitul Circa) mulțime de plânsori și între altele spun, că se ridică acuze contra protopopului Matei din Zagra, că acela ar face nelegiuiri, cununând rude de aproape. Deci îi cere destituirea. Primarul l-a destituit și a numit în locul lui pe popa *Grigoraș* din Mititei, care era încă trecut la Calvini. În acest obiect protopopul Matei a fost chiar la episcopul personal și i-a împărtășit acestuia motivele persecuției, la care este expus, comunicându-i între altele și locul, unde se află ascunse obiectele jefuite de episcopul Circa din biserica din Alba-Iulia. De aceea, la 27 Aprilie 1708, episcopul Atanasie scrie din Sibiu vice-primarului din Bistrița Mathias Werner, ca să susțină pe Matei ca și pe protopopul cel legiuit și să-i înapoieze lucrurile înstrăinate de episcopul Circa, care patrocinat de Generalul rakotzian Pecri, a jefuit biserica metropolitană din Alba-Iulia, a destituit protopopi, înlocuindu-i cu preoți răi, pe cari episcopul nu-i recunoaște. Așa a făcut și cu protopopul Mateiu din Zagra.

Prin Septemvrie 1707, protopopul Matei a umblat prin Moldova. Acest protopop a fost un om abil și iscusit și s'a luptat pentru bunăstarea preoțimii și a credincioșilor; ceea ce apare din scrisoarea din 5 Iunie 1715, îndreptată de secretarul clerului unit Venzeslau Frantz — făcută în baza denunțului protopopului Ma-

tei din Zagra — către primarul bistrițan, în care îl roagă să intervină, ca preoții să nu fie neîndreptățiți din partea sătenilor cu impozite și alte sarcini, de care ei în baza privilegiilor câștigate sunt liberi. (Arhiva Someșană vol. I, pag. 24 și urm. Vol. IV, pag. 144.)

Din »Arhiva Someșană« l. c., pagina 29, apare că, la 1723 protopopul Matei era deja mort, deoarece la această dată credinciosul Vasile Rai din Zagra, *care a edificat la 1718 mănăstirea din Zagra*, cere în numele preoților apărarea acestora contra conscriptorilor împostori ai orașului Bistrița, cari cu abuz de putere reduceau numărul preoților și făceau și alte nelegiuiri. Dacă ar fi trăit protopopul vidicului, atunci el făcea cererea; nu permitea, ca un laic să se amestece în cauzele preoțești.

Cu protopopul Matei din Zagra se termină șirul protopopilor fără reședință stabilă, cari chivernisau din parohia, unde îi afla numirea și în care ei își aveau reședința.

Protopopiatul Năsăudului

Conform conșcripției episcopului Klein din 1733, protopopiatul Năsăudului cuprindea 46 comune și anume 23 românești, adică întregă Valea Someșului și 2 comune de »După Târg«, Sântioana și Mărișel și 23 comune mixte, în cari majoritatea locuitorilor erau Sași, adică comunele săsești din jurul Bistriții. Cuprindea deci, întreg »Vidicul« orașului Bistrița, valah și săsesc.

Comunele românești erau următoarele:

1. *Rodna*, Rochna-Banya, Rocna, Rogna,¹⁾ cu 152 familii.
2. *Maieru*, Maier, Maior, cu 213 familii.
3. *Sângeorz-Băi*, Szent-György, Oláh-Szt.-György, Sângeorzu-român, Zentghergh, Sentjerg, Senthgeorgh, Sent-Jerg, Sângeordz, Sângeorz, Singeordz, cu 186 familii.
4. *Leșu*, Less, cu 40 familii.
5. *Ilva-Mică*, Ilva, Ilwa, Ilova, Illva, Iloa, Illoa, Ilua, Ilova-Mike, Kis-Ilova, Kis-Ilva, Ilva minor, cu 45 familii.

¹⁾ Deși Rodna pe la 1000 d. H. era catolică, catolicismul dispare din ea și abia la anul 1778 se reînființează parohia romano-catolică în Rodna. Vezi Șematismul diecezei rom.-cat. din Transilvania pro 1838.

6. *Feldru*, Nyirmező, Nyezmezó, Birkenau, Feldreu, Földraf, Feldruh (de aici locuitorii se numesc Feldrihani), Fendreu, Felder, Földra, cu 114 familii.

7. *Nepos*, Vărarea, Vorálya, Varajó, Vorástye, cu 52 familii.

8. *Rebra*, Rebra major, Nagy Rebra, Riber-mare, Ribra-Mare, cu 69 familii.

9. *Rebrișoara*, Rebra-minor, Kis Rebra, Rebra-mică, cu 160 familii.

10. *Năsăud*, Nussdorf, Nas-Wod, Nas-Hout, Nas-Dorf, Naszod, Nassendorf, cu 150 familii.¹⁾

11. *Salva*, Salvele, Salua, Zalva, Zalowa, Salova, cu 172 familii.

12. *Coșbuc*, Ordou, Hordou, Hordo, cu 25 familii.

13. *Bichigiu*, Bichiss, Byrkes, Byckes, Bükkös, Bikis, Bitíji, cu 60 familii.

14. *Telciu*, Thelch, Celciul, Teelch, Teltsch, Teltcchy, Thelcz, Teolez, cu 123 familii. In popor și azi se mai aude numirea Celci.

15. *Suplaiu*, Plaiul, Plajó, Taj, Szuplás, Szupplay, cu 28 familii.

16. *Poienile-Zăgrii*, Poieni, Poyen, Poien, Pojen, Ponyi, Pojény, cu 52 familii.

17. *Zagra*, Zagor, Sagra, cu 220 familii.

18. *Găureni*, Gauren, Geureny, Gaurian, cu 23 familii.

19. *Mocod*, Maccodt, Malkendorf, Mâkndraf, Makoth, Makold, Makeodt, cu 101 familii.

20. *Mititei*, Mitité, Mittityei, Mittye, Mityitye. Sașii îl numesc Kli Derfki, kleines Dörfchen, cu 86 familii.

21. *Runcul-Salvei*, Runcul, Ronch, Runk-falva, cu 74 familii.²⁾

22. *Sântioana*, Szent-Iván, Johannesdorf, Szent-Ionás, St. Johannes, Grossendorf, cu 33 familii.

23. *Mărișel*, Nușfalău, Nagyfalú, Grüssndref, Grossendorf, cu 66 familii.

In aceste 23 comune, după conscripția dela Bunea, se aflau **2511 familii**, adică aproximativ 12.555 suflete.

¹⁾ In Năsăud s'a înființat parohie romano-catolică la 1770, când s'a clădit o biserică, ce stă și azi, pentru ofițerii romano-catolici ai Regimentului. Vezi Șematismul diecezei rom.-cat. din Transilvania pro 1938.

²⁾ La 1733 nu erau înființate comunele de pe Someș: Șanț, Ilvamare, Măgura-Ilvei, Poiana-Ilvei, Parva și Romuli. Total 6 comune și cu 21 de sus fac 27, câte sunt azi.

Comunele mixte, care aparțineau după conscripția Bunea din 1733 la protopopiatul Năsăudului, au fost următoarele:

24. *Bistrița*, Nösen, Bistritz, Besztercze, cu 70 familii (române).
25. *Dumitrița*, Kis-Demeter, Waltersdorf, Dumitra mică, Dumitritze, cu 41 familii.
26. *Dumitrea*, Dumitrea mare, Nagy-Demeter, Mettersdorf, Mätterschdraf, Demetrii villa, cu 24 familii.
27. *Slătinița*, Pintic, Péntek, Pintak, Pintach, Pintyik, cu 14 familii.
28. *Jelna*, Szalna, Senndorf, Zolna, Zsolna, Zselna, cu 6 familii.
29. *Albeștii-Bistriții*, Feriháza, Fehéregyház, Weisskirchen, Fehérház, cu 9 familii.
30. *Dipșa*, Dürrbach, cu 22 familii.
31. *Sângeorzul-Nou*, Sângeorzul-săsesc, Szent-Gergen, Sent-Görgen, Szent-György, Szinzorszu, cu 14 familii.
32. *Vermeș*, Wormesch, Wormasch, Vermös, cu 13 familii.
33. *Lechința*, Leebnitz, Lekintze, Letyintze, Lechnitz, cu 24 familii.
34. *Crainimăt*, Cranimăt, Király-Német, Bayersdorf, Krajné-metyi, cu 8 familii.
35. *Sigmir*, Schönberg, Szekmér, Szépnnyir, Zippendorf, Szipnik, Szikmnyir, cu 13 familii.
36. *Terpiu*, Terpi, Terpen, Terpis, Terptyy, Törpény, Treppen, cu 10 familii.
37. *Jeica*, Zeika, Selyka, Zselk, Schalken, Selka, Schelken, cu 3 familii.
38. *Tonci*, Tones, Tács, Tatsch, Tontsa, Tocs, Toncsa, cu 4 familii.
39. *Budac*, Szász-Budak, cu 6 familii.
40. *Monariu*, Molnár, Malomárka, Minárka, Monár, Minarken, cu 10 familii.
41. *Dorolea*, Dorollya, Asszu Besztercze, Klein-Bistritz, Kis-Besztercze, cu 6 familii.
42. *Ghinda*, Ginda, Winda, Ginga, Windau, cu 6 familii.
43. *Iad*, Ioad, Ioadt, Jaad, cu 16 familii.
44. *Aldorf*, Wallendorf, cu 6 familii. S'a mai numit și Villa valonum (latinorum) ¹⁾.

¹⁾ La Aldorf, Vallendorf de sus, a fost postată în lagăr armata lui Petru Rareș în 1529, când asediașe orașul Bistrița, deoarece aceasta nu voia a supune lui Petru Rareș nici orașul și nici „Castelul dela Someș“, adică Castelul-Cetate

45. *Satul-Nou*, Uifaláu, Neudorf, Ujfalú, cu 30 familii.

46. *Petriș*, Petreș, Petersdorf, Pietrisch, cu 19 familii.

Cele 23 comune din urmă aveau majoritatea locuitorilor Sași, iar Românii erau în număr de 374 familii, sau aproximativ 1870 suflete.

În 1733 Bârgăul și După Târgul nu aparțineau la protopopiatul Năsăudului. Pe Bârgău comunele nu erau separate precum sunt azi, afară de singur »Ruszi Borgouluj«, care avea 80 familii românești, celelalte comune de azi toate erau cuprinse sub un singur nume colectiv »*Borgo*« și Bârgăul întreg aparținea la tractul protopopesc Tăure (Tauriensis²). E de notat, că atât în Ruszi Borgouluj cât și în restul Bârgăului în 1733 nu aflăm în această conscripție nici un preot neunit, ci toți, în număr de 14, erau uniți. Numărul familiilor, în comunele nesistemizate încă, era de 554³). După Târgul avea protopopiatul său separat cu 34 comune, a căror locuitori erau parte Români, parte amestecați cu Sași; protopop avea pe cutare Todor cu reședința în Monor și tractul său se numea al Monorului.

dintre Maieru și Rodna, edificat pe țărmurul drept al Someșului pe piscul, care până azi se numește Cetate, situat din sus de Anieș și cu care, după tradiție, ar fi avut comunicație subterană Rodna prin catacombele, ce porneau din biserica demolată de Mongoli la 1241. Armata lui Rareș a încheiat cu Bistrița un armistițiu lângă biserica Sf. Fabian în Bistrița, deoarece întreagă Bistrița pe atunci era pur catolică. (N. Iorga, Documente din arhiva Bistriței, Tom. I, p. XX și XXV. Vezi și »Arhiva Someșană« Tom. I, Nr. 4, p. 45, Castelul Rodna de Iulian Marțian.)

²) Tractul Tăure se pare a fi urmașul tractului de mai înainte al Nimiței sau al Sfântului, ai căror protopopi Macavei și Vasile luaseră parte la Decretele Unirii, dar fiind Macavei și Vasile morți, s'a numit ca protopop preotul din Tăure, Popa Precup, și după reședința lui a purtat numele și tractul de Tăure »Tauriensis«, care exista și la 1789, iar azi este înlocuit cu tractul Beclean.

³) După disolvarea celor două escadroane de dragoni în 1770, a început a incolți ideea, că granița să se extindă și asupra Bârgaielor. Populația cu toate că era neunită, cerea acest lucru încontinuu, ca să scape de iobăgia conților Bethlen, posesorii pământului. După ce conții Bethlen au fost esconțențați prin o moșie, ce o primiseră dela stat în Banat și după ce toate pregătirile au fost sfârșite, în 16 Decembrie 1783 s'a săvârșit în mod festiv încorporarea Bârgăului întreg la teritorul Regimentului Grăniceresc Năsăudean, iar în 5 Ianuarie 1784 Bârgăul întreg a depus jurământul. Pe atunci în Bârgău

Prin ce schimbări a mai trecut tractul protopopesc al Năsăudului s'a arătat la titlul »Forurile protopopești«.

După sf. Unire în biserica noastră lucrurile au început a lua o formă mai regulată. S'au instituit protopopiate cu reședințe stabile, cât s'a putut. Așa a fost și protopopiatul Năsăudului. Iniințarea acestuia, cade între 15 Iulie 1715 și 3 Iulie 1722, deoarece la 1715 protopopul Matei din Zagra, cu care se termină șirul protopopilor, cari *nu* au avut reședință în Năsăud, nu mai trăia, iar în 1722 protopopul Atanasiu Anton, cu sediul în Năsăud, ține un sabor cu preoții.

Protopopul Atanasiu Anton

5 Iulie 1722—1757

După cât știm azi, protopopiatul Năsăudului s'a înființat numai cu alegerea și numirea protopopului (arhidiaconului) *Atanasiu Anton*, căzătoare în ciclul de timp indicat mai sus. Genealogia familiei acestui protopop, este publicată în »Arhiva Someșană« Vol. III Nr. 11 p. 45—58 de către autorul acestei lucrări. Obârșia acestei familii este Năsăudul. Connumele de *Anton* îl are, după obiceiul timpurilor, dela un înaintaș, care a purtat numele de botez *Anton*, prefăcut apoi în conume.

Atanasiu Anton s'a născut în 1689. Studiile le-a făcut în colegiul piariștilor din Bistrița, la începutul secolului al XVIII, în registrele căruia *Atanasiu* este trecut sub numele »*Atanasie Anton* erau numai 4 sate închegate: Rusul-, Josenii-, Susenii-Bârgăului și Prundul Secului. Acest din urmă numit astfel, deoarece locul comunei existente azi, atunci era curat numai *prund* (Prundișul) Isvorului sau Văii numită Secul; după aceea s'a dat și acestei comune numele de Bârgău și s'a numit *Prundul-Bârgăului*. Mai târziu s'au regulat și celelalte comune, cum se află azi, adecă Mijlocenii-, Bistrița-, Tiha, și după 1800, Mureșenii-Bârgăului («Arhiva Som.» V. I, Nr. 1, p. 7 și urm.). În Șematismul bisericii neunite, edat de arhiepiscopul din Karloviț la Buda în anul 1846/47, la pagina 188, despre Bârgău aflăm următoarele date: »Tractul Bârgău în districtul Bistrița, arhidiacon Terente Bogat, paroh în Mijloceni; 1. Rus-Borgo, paroh Teodor Buzdug; 2. Joseni-Borgo, paroh Baziliu Șutu; 3. Mijloceni, paroh arhidiacon; 4. Suseni, paroh Ioan Flământ; 5. Prund-Borgo, paroh Dănilă Bogat; 6. Bistrița, paroh Bazil Pavel. Capi de familie 601, preoți 6.

nobilis valahorum nassodiensis«. A fost hirotonit de preot de episcopul Dosoftei din Maramureș (cel care a repausat în 1735) ca neunit și în 12 Septembrie 1725 a fost acceptat de episcopul Giurgiu ca unit, când era deja protopop. A fost paroh și protopop în Năsăud precum și paroh a Românilor din orașul Bistrița. Avem documente, că, în calitate de protopop a muncit foarte mult pentru binele public, pentru interesele bisericesti și naționale ale Românilor din Vidic: Valea Rodnei și ținutul Bistriței. S'a scris de către unii greșit, că, protopopul Atanasie Anton ar fi fost un ascendent a familiei poetului Coșbuc. Această aserțiune nu corespunde adevărului, dupăcum apare din geologia publicată, în »Arhiva Someșană«. Dacă totuș eventual ar fi fost înrudit, aceea a putut fi numai după soțiile lor.

La o investigație ținută la 28 Februarie 1753, referitor la familia Coșbuc, însuși protopopul Atanasie mărturisește, că, tatăl său, înainte de aceea cu 20 ani, nu auzea bine și înainte cu 15 ani, murise. Deci tatăl lui Atanasie a decedat în 1738. Cu cine a fost căsătorit Atanasie nu se știe. A avut 8 copii: Onișor, Maria, Sofia, Cincuța, Dumitru¹ și alte 3 fete, ale căror nume nu sunt cunoscute. Date despre acești copii, a se vedea »Arhiva Someșană«, locul citat.

În actele sinodului mare dela 1739, protopopul Atanasie prezent fiind și el, se subscrie: Atanasius Arhidiaconus Nasseudiensis¹).

Protopopul Atanasie de sigur a luat parte la toate saboarele episcopale ținute după 1725, dar durere numele participanților la acele saboare nu ni s'au conservat.

Protopopul Atanasie apare mai întâiu în documentele cunoscute²) până azi, la 3 Iulie 1722 când a ținut sabor protopopesec în Năsăud, din care, a înaintat către primarul Bistriței următoarea plângere:

»Noi preuții românești, care ne aflăm locuitori aicea, la biruința Măriei Tale și sub aripile Mariei Tale, *ne smerim și ne cucerim cu tot sufletul nostru. Precum am trăit noi, nu știm din câtă vreme s'au așezat bătrânii noștri aicea la acest vestit oraș, și-au trăit tot bine și frumos în viața lor! Acum suntem puși la porție și batjocoriți de poporeni. Se roagă deci cu fața plecată până*

¹) I. M. Moldovan, Acte sinodali, II. p. 86.

²) N. Iogrga, Documente arh. Bistr. II. Nr. 378.

la verdea pajiște, a fi ajutați. Că noi nu avem simbrie ca alți preuți, care sunt în țară, ci slujim satelor fără simbrie. Nășăud 3 Iulie 1722 protopop Tanasie cu tot *saborașul* nostru«.

Protopopul Atanasie, la 28 Decembrie 1723, trimite Magistratului Bistriței Tabloul caselor preoțești din satele de pe Valea Rodnei. Cu aceasta ocaziune iarăși »Saborașul românesc dela orașul Bistriței« adevă preoții din satele olatului se plâng, că satele îi despart de feciorii, care sunt într'o pită cu ei. Și amintește și pilda preoților »din 7 orașe și varmegii« ai căror feciori nu sunt *chilini* la dare. Obiceiul s'a luat numai de vreo 2 ani¹⁾.

Din documentele cunoscute până azi, și din textele citate, se observă atât de bine, care era situația poporului românesc din Vidicul Bistriței în acel timp, sau la ce soarte amară au adus Sașii în decursul timpurilor pe acești nefericiți Români. Ori cât ne-am mândri și desfăta cu ideea, că noi nu am fost iobagi, deși constituția pământului crăesc (*fundus regius*) bazată pe decretul regelui Andrei din 1224, *prevede drepturi egale pentru toți conlocuitorii*, Sașii au adus pe străbunii noștri la mai, grea soarte decât iobăgia. Când un sabor al tuturor preoților din Vidic, în frunte cu renumitul protopop, este stăpân să scrie către un primar, fie acela chiar primarul orașului Bistrița, »Ne smerim și ne cucerim cu tot sufletul nostru și ne rugăm *cu fața plecată până la verdea pajiște*«, ori cine poate vedea raportul dintre Bistrița și poporul român. Da, Sașii prin politica lor seculară au adus acest popor la o stare mai grea decât iobăgia. Dacă pe preoți îi supuneau la impozite, absolut ilegale, și la alte sacrificii și mereu șicanați, cum a fost și acuza ridicată contra protopopului Atanasie Anton, care deși aproape în întregime era fictivă, i-a impus acestuia o sarcină bănească de 60 florini dictată de episcopul Pataki, dacă poporului român îi impunea nu numai impozite mai mari ca celui sășesc, ci i-au răpit în cursul timpurilor și averea imobilă, făcându-se stăpâni pe munții lor, nu este de mirare, că Românii au fost nevoiți să ia calea bejeniei, ori calea spre Viena, și când nici ordinele date de Viena nu au fost executate de către Sași, Românii în frunte cu Ștefan Cute din Feldu, cu Macaveiu a Popii din Mocod și alți soți, deși fără multă carte, dar cu mult suflet,

¹⁾ N. Iorga, l. c. p. 108 Nr. 379.

au pornit în 1755 revoluția contra Magistratului din Bistrița, conduși de protopopi și de preoți.

Forurile superioare, Curtea imperială și Guvernul credeau, ca privilegiile câștigate de Românii uniți și respective de preoții lor, se respectă și au să înceteze asupra lor, și funcționarii inferiori ai Magistratului, nu vor depăși limita drepturilor lor. Dar aceste ordine a forurilor superioare, Magistratul Bistriței, nu le executa, ci le ținea ascunse, ba în ascuns da alte ordine contrarii, cu scopul, ca ei să-și poată realiza visul de secole: lobăgia totală a Românilor din Vidic.

În urma denunțului făcut de Vasile Rai din Zagra, către conventul din Cluj, în 1723, și respective către părintele iezuit *Ladislau Taar*, acesta aduce la cunoștința Magistratului, în 11 Mai 1723, și Primarului din Bistrița, că el este însărcinat de episcopul Ioan Giurgiu Pataky cu ocrotirea clerului român din Nordul Mureșului, deci și cu al nostru și cere, ca Magistratul să apere pe preoți. Tot asemenea la 17 Decembrie 1728, Guvernorul Ardealului Conte Sigismund Corniș scrie Magistratului: că rectorul Adam Fitter, este numit de *director* al preoților uniți, ca să poarte grija împreună cu Magistratul de scutițele preoților români. Contele Haller Guvernorul Ardealului în 19 Ianuarie 1736, impune Bistrițenilor, ca preoții români în baza decretului din 28 Octombrie 1735, să fie scutiți de toate nedreptățile, excesele, volnicile, păgubirile și injuriile. Cu toate acestea, cele mai multe documente din acest timp sunt plângeri ale clerului contra asupririi, batjocurei și impozitelor nedrepte, din partea Sașilor. Și acum dacă vom avea în vedere, cât a trebuit să sufere însuși clerul unit, în contra drepturilor și privilegiilor câștigate, ne putem închipui, ce a trebuit să îndure poporul, pe care nimeni nu-l ocrotea! Pe drept cuvânt scria marele arhiereu Petru Pavel Aron, la 15 Septembrie 1756, Pontificelui Roman, despre Români »*Este un popor numeros, rămășițe ale lui Traian și Adrian, cum spune istoria, pentru care în limba lor se și numesc pe sine români sau romani până în ziua de astăzi. Graiul lor este latinesc și foarte aproape de cel italianesc. Din fire sunt blânzi și aplecați la orice măestrii, la științe, la vicii ca și la pietate. Până acum au fost cu totul părăsiți și disprețuiți de popoarele în stăpânire și de eretici*«¹⁾.

¹⁾ N. Iorga, Sate și preoți din Ardeal, Revista română 1902 Nr. 4 p. 117.

Greutățile contribuțiilor de tot felul, erau cu atât mai apă-sătoare, cu cât mai ieftine erau produsele țăranului. De ex.: O felderă de cucuruz, se vindea cu 9—17 cruceri, un miel 15—26 cruceri, o găină 1 $\frac{1}{2}$ —4 cruceri, un stup 30 cruceri, un car de fân 1 florin 30 cr.—2 florini ¹⁾).

Asupririle Românilor de către Sași au progresat treptat, dela mic la mare, până și-au ajuns culmea! Dacă nu se înființa granița, împotriva căreia Sașii s'au luptat cu toate armele posibile, Românii erau cu desăvârșire iobăgiți, nu numai cu numele ci și de fapt. Acestea sunt adevăruri, dovedite chiar cu documentele Sașilor, scoase din arhivele vechi ale lor, pe care, dacă Sașii ar fi știut, că vor ajunge cândva în mâinele Românilor, mai bine le ardeau, decât să le conserve cu atâta grijă.

La 14 Noembrie 1736, Episcopul din Blaj Ioan Inocențiu Klein arată Primarului din Bistrița Dănilă Klein, că episcopul în baza unui uz vechiu a încasat prin protopopi, dela toate satele românești, ca dar benevol pentru susținerea sa, anumite sume de bani. Protopopul Atanasiu din Năsăud îl avizează, că mai mulți primari din sate, i-au împărtășit, că *au ordin dela primarul Bistriței să nu plătească nimic!* Roagă pe primar să dea sprijin protopopului.

La 11 Mai 1742, protopopul Atanasiu Anton este invitat de primarul Bistriței să dispună, ca și preoții, să contribuie la întreținerea miliției. Protopopul răspunde, că după reîntoarcerea sa din Blaj, va aduna saborul la sfat.

Tot în timpul stăpânirii acestui protopop, în 1742, s'a năpustit peste vidic o ciumă îngrozitoare.

În 5 August 1734, primarul Bistriței Dănilă Klein, răspunde episcopului din Blaj la o acuză, ce se vede că a înaintat-o la episcopul din Blaj protopopul Atanasie Anton contra magistratului. Intrucât acest răspuns are și părți foarte interesante nepublicate până acum, îl las să urmeze aici ²⁾ în traducere românească:

¹⁾ Dr. A. Bunea, Episcopul Petru Pavel Aron și Dioniziu Novacovici, Blaj 1902 p. 413.

²⁾ Originalul acestui răspuns în limba latină fiind proprietatea autorului, se va depune la Muzeul Năsăudean îndată ce această scriere va fi imprimată.

Ilustrisime și Reverendisime Domnule Baron,

Din adresa, pe care Reverendisim Ilustritatea Voastră cu data de 27 Iulie cu bunăvoință mi-ați comunicat-o, am luat cunoștință îndeajuns și prea mult, despre informația sinistră și fără de nici un temei a Domnului Arhidiacon al Năsăudului. Mă miră îndrăzneala sa de a relata rău lucrurile, deoarece acel tânăr acuzat de viol și despre acel fapt dovedit și în ședința judecătorească, nu de aceea a fost scutit de bătăi, ca să ia în căsătorie persoana deflorată, ci pentru că el, referindu-se la unele circumstanțe ale lucrurilor cert prezente și statornice, a negat cu încăpăținare violul imputat. După aceea însă mărturisind în public, că delictul l-a comis cu promisiunea făcută anterior de a lua în căsătorie persoana deflorată, a adăugat, că fapta sa nu ar fi negat-o niciodată, dacă o rudă a sa nu l-ar fi determinat să o nege, noi nu am putut să-i aplicăm altă pedeapsă, decât amendă de șase florini (pe al șaptelea floren l-a cedat el păzitorului carcerului) în sensul dreptului municipal, întărit de către mulți regi și împărați. Dacă tânărul, după ce s'a dovedit promisiunea căsătoriei și după ce însuși a mărturisit aceasta, totuși nu ar fi voit să ia în căsătorie persoana respectivă, atunci în sensul aceluiași drept municipal, nu ar fi fost pedepsit numai cu șase floreni, ci ar fi fost decapitat, numai dacă nu i-ar fi plăcut victima și n'ar fi voit să ia în căsătorie pe fata deflorată și astfel să ajungă la înțelegere cu judecata. De unde rezultă, că nu magistratul, ci însuși dreptul și mărturisirea proprie l-ar fi constrâns să contracteze acest matrimoniu, conform principiului: că ceea ce s'a făcut întâi din liberă voință, după aceea devine necesar, și că ceea ce odată ți-a plăcut, mai mult nu-ți poate dispăcea. În consecință sau să supoarte pedeapsa dictată de drept, sau să ia în căsătorie persoana deflorată.

În ce privește pe părintele său, acesta nu a fost închis în locul fiului, ci pentru că a eliberat din închisoare pe fiul închis de către judele comunal pentru deflorarea persoanei și l-a chemat cu sine în comună pentru contractarea matrimoniuului.

A doua oară mă mir, că Domnul arhidiacon se amestecă în jurisdicția noastră, și anume pentru calul ascuns din negrija sa, fără cunoștința mea sau a magistratului, a voit să silească pe năsăudeni la prestarea jurământului sacramental, deși ar fi trebuit să cunoască acel canon îndeobște cunoscut: Actorul urmează forul incului. El însă pentru această daună suferită, nu a acuzat pe nimeni la mine sau la magistrat și nici nu a înșinuat pe nimeni la judecată. În consecință, unde nu este reclamant, nu poate fi nici judecător. Sătenii fără cunoștința mea prealabilă au fost chemați de arhidiacon de trei ori individual, la prestarea jurământului, pentru că răufăcătorul nu a putut fi descoperit nici în casa sa, nici altundeva, și Domnul arhidiacon a voit totuși să silească pe judecător cu diferite și inconveniente amenințări, oferindu-se pe sine de șapte ori la depunerea jurământului. Eu totuși din oficiu nu pot să permit nici una, nici alta, deoarece cauza aceasta nu a fost deferită forului competent, nici cumpănită și cu atât mai puțin judecată. De altfel eu las iscusinții Reverendisim Ilustrității Voastre judecarea faptului, că de câteori s'ar

lua numele lui Dumnezeu în deșert și de câteori s'ar da prilej sperjurului, dacă comunitatea sau judecătorul ar sili la depunerea jurământului, de atâtea șapte ori, de câteori individul particular ar suferi daună în bunurile sale mobile și imobile, fără a avea un arbitraj mai de greutate.

Mă mir, în fine a treia oară, că Domnul arhidiacon are o memorie atât de slabă, încât nu și reamintește pedeapsa de 60 floreni, pe care i-a aplicat-o defunctul Reverendisim și Ilustrisim *Domn episcop Patachi*. Și precum eu nicicând nu sunt obișnuit, ca să depășesc sfera jurisdicțiunii mele și nici a strica buna armonie, astfel din contra, din scrisoarea alăturată rezultă clar, că Domnul arhidiacon s'a amestecat în jurisdicțiunea mea.

Se mai plâng Năsăudenii, că Domnul arhidiacon vrea să-i constrângă pe dânsii, ca să contribuie cu ceva la repararea bisericii; ei însă pe lângă sărăcia lor mai adaug, că biserica are mai multe imobile bisericesti, și nu parohiale, arătoare și fânețe, pe cari le folosește același Domn arhidiacon, împreună cu ceilalți popi existenți acolo, cari de mai mulți ani au cules uzufructul acestora, fără ca să dea până în prezent ceva arândă și pe seama bisericii. Din cauza aceasta rog în modul cel mai oficial pe Reverendisim Ilustritatea Voastră, să binevoiască a dispune acelorași, ca arenda cuvenită până acum după acele imobile să o depună și să o achite bisericii, ca din acest venit să se poată repara biserica, deoarece dacă ar fi avut sătenii folosul imobilelor respective, ar fi achitat în fiecare an cuvenita arândă. Se mai plâng locuitorii districtului valah, că, contrar practicei și obiceiului observat până acuma, li se cere câte trei Mariași¹⁾ pentru căsătoria religioasă și deoarece eu¹ nu posed nici un comunicat în privința aceasta nici din partea Majestății Sale și nici din partea guvernului regesc, nu pot să permit, ca plebea săracă să fie îngreunată cu asemenea contribuții neobișnuite și de aceea, cu respectul ce Vi-l datorez, aș vrea, ca să determin pe Reverendisim Ilustritatea Voastră, ca să binevoiască a comunica Domnului arhidiacon, ca să se abțină dela asemenea vexațiuni și să nu introducă o practică până acuma neobservată.

Aș avea încă multe cazuri de scris și de reclamat, dar de încheiere pentru prietenia specială, nu cer decât această favoare, ca să binevoiască Reverendisim Ilustritatea Voastră, cu autoritatea sa episcopală, a convoca pe Pop Vasile din Salva și pe popa Galan din Năsăud, împreună cu un oarecare olar, mai înainte locuitor în Năsăud, iar acum domiciliat în Salva, și a-i examina asupra cazului real al soției acestui olar, și ei o să spună, că cine și ce fel de om este Domnul arhidiacon.

Am scris acestea din oficiu pentru mai bună informare a Reverendisim Ilustrității Voastre și recomandând scutului divin pe Reverendisim Ilustritatea Voastră și ulterior pe mine aceluiaș favor, rămân al Reverendisim Ilustr Voastre cel mai obligat servitor: Bistrița, la 5 August 1734.— Nr. 156.— ss. Daniil Klein²⁾.

¹⁾ Decisul saborului din 1732, pct. 16. Mariaș era un ban de argint bătut de Maria Terezia. Avea valoarea de 17 cruceri.

²⁾ Feciorul, care a îngregat fata, a fost Simion Caprău, care ca june fusese servitor la protopopul Atanasiu Anton; mai târziu acest Simion Caprău a ajuns primar în Năsăud, unealtă a magistratului bistrițan. » Arh. Som. « V, p. 365.

Protopopul Atanasiu Anton în 25 August 1747 este avizat de episcopul Inocențiu Klein, din Roma, despre dispozițiile cari el le-a luat referitor la chivernisirea diecezei de Făgăraș.

În 8 Mai 1750 sătenii din Năsăud, anume judele și cu pârgarii săi și alți săteni, se plâng la Bistrița de purtarea unui *Slobodnic* care a venit la casa judeului de două ori și »au suduit pe jude și pe pârgar de suflet și au zis că le va f... blagoslovenia care va face-o popa cruciș, când vor muri, și crucea sufletului«. Cer dreptate: »Oferă a se prezinta toți la termin. Năsăud, 8 Mai 1750. Stris de protopopul Tănasiu«.

Conform diplomei a doua leopoldine, clerul unit trebuia să se bucure de scutițele, prerogativele și beneficiile clerului catolic, dar unul era principiul și altul aplicarea sau executarea lui.

Dotarea clerului român unit a preocupat pe toți episcopii antecesorii episcopului Aron, nici unul însă dintre episcopi n'a muncit în această materie cât a muncit episcopul Klein. Această temă a dat foarte mult lucru atât curții imperiale din Viena, cât și dietei Ardealului. Abia târziu s'a putut obține dela împărăteasa Maria Terezia — în timpul stăpânirii în Năsăud a protopopului Atanasiu Anton — decretul din 9 Septembrie 1743, prin care s'a ordonat, ca preoților români uniți să li se asigneze în fiecare sat pământ suficient pentru traiul lor, adică *porțiuni canonice* ori *capeții*, adică un cvant de cereale dela credincioșii lor proprii, precum și loc pentru casă parohială. La noi în Transilvania stăpânea pe atunci obiceiul să nu se prea execute poruncile, cânde era vorbă de Români. Împărăteasa prin ordinul din 15 Aprilie 1746 ordonă din nou dotarea clerului cu pământ și capeții. Guvernul abia în 1747 făcu o dispoziție vagă, dar rămânând și aceasta neexecutată, împărăteasa prin decretul din 18 Iunie 1747 din nou ceru executarea. Abia acum guvernul dispune trimiterea unor comisari prin sate, ca să taie porțiuni canonice pentru preoți. În scaunele săsești, cum era și la noi, preoții n'au căpătat mai nimica. La rugarea protopopului din Năsăud Naszodi, împărăteasa prin decretul din 15 Iunie 1759 a dispus, că porțiunea canonică de până atunci de 9 gălete și 4 care de fân să se ridice la 20 gălete și 15 care de fân. Văzând împărăteasa că cu asignarea de ecleezii merge foarte anevoie, în 28 Septembrie 1748 a dispus, că unde preoții nu ca-

pătă porțiunii canonice, poporenii sunt obligați a le da *capeții*, adecă fiecare proprietar român cu avere să deie preotului două feldere de grâu, o felderă de ovăs, una de cucuruz, două mânuși de cânepă și, unde se află vii, o jumătate vadră de vin. Femeile văduve vor da numai jumătate, iar credincioșii săraci își vor putea răscumpăra contribuția cu câte 50 dinari. Feciorii căsătoriți, cari trăesc cu tatăl lor în o pâne și la o masă, nu plătesc separat. La noi, în Vidicul Bistriții, Sașii au împiedecat introducerea acestor contribuții și a rămas numai ecleja, câtă biata s'a dat. Așa preoții noștri au fost siliți a lucra alături cu țaranii, ca să-și poată câștiga pânea cea de toate zilele. În 15 Iunie 1759 împărăteasa a dispus, că unde nu sunt ecleji, moșiile părințești ale preoților să fie scutite de contribuții.¹⁾

Tot prin decretul împărătesei Mariei Terezia din 9 Septemvrie 1743 s'a stabilit și ștola, ce o pot încasa preoții pentru funcțiunile îndeplinite credincioșilor, și anume pentru botez 6 denari, pentru slobozirea casei 6 denari, pentru cununie 24 denari, pentru molitvă (deslegare sau cetire) 3 denari, la Bobotează dela fiecare familie câte 3 denari, pentru înmormântare cu cântări 1 fl. ung., pentru sărăcuste 2 fl. 40 denari, pentru sărindar 9 fl. 60 denari; stola pentru Paști, mărturisire, maslu și deslegarea la groapă, precum și claca se sistează.²⁾ Această ștolă a fost reînnoită de episcopul Maior prin Comanda generală.³⁾

Sub stăpânirea protopopului Atanasiu Anton s'a început și *revolta districtului năsăudean 1755—1762*.

Valea Rodnei până la 1475 a aparținut județului Solnocul interior. Sașii din Bistrița, în bună înțelegere cu toți Sașii din Ardeal, în secolul al XV-lea, convinși de marele favor și bine ce ar urma pentru ei dacă Valea Someșului ar ajunge sub stăpânirea lor, au început a lucra și a folosi toate mijloacele posibile pentru a ajunge la această stăpânire. Sașii pe atunci erau atât de puternici, că împotriva judecății Comitelui săsesc se putea apela numai

¹⁾ Dr. Aug. Bunea, Episcopii Petru, Pavel, Aron și D. Novacovici, p. 392 și următoarele.

²⁾ Dr. Aug. Bunea, Episcopul Ioan Inocențiu Klein, p. 51 și 89.

³⁾ Mai înainte de Unire „*Tara și episcopul*“ încă au fost hotărât ștolă sub stăpânirea episcopului Sava 1656—1680, că adecă preoților să li se dea de fiecare casă câte 10 bani și o merță de grâu și clacă.

la rege sau la dieta țării. Câte intervenții, câte daruri și mituiri nu au întreprins Sașii bistrițeni numai ca să scape de sub dominația familiei Huneadeștilor, sub care ajunsese în 1453 și de care au scăpat în 1465 și apoi abia după 10 ani au reușit să încorporeze la Bistrița, în 1475, și Valea Rodnei, constatătoare din 21 comune de pe Valea Someșului, precum și 2 comune de După Târg: Mărișel și Sântioana, în total 23.¹⁾ Regele Matei Corvinul, român de origine, dar constrâns de împrejurările politice de atunci, a onorat pe Sași cu acest mare favor. Fiind locuitorii Văii Someșului și până atunci *liberi*, încorporarea la Bistrița nu s'a putut face și nu s'a făcut, decât cu condiția, ca locuitorii din Valea Rodnei — cari suferise atât de mult prin invaziunea Mongolilor (1241) și a Tătarilor (1285) — să se bucure pururea de aceleași drepturi, libertăți, obiceiuri, favoruri și privilegii, de cari beneficiau din vechime și locuitorii bistrițeni și nici nu o putea face altcum, deoarece era la mijloc Constituția regelui Andrei, care oprea, după cum s'a amintit mai sus.

Sașii chiar dela începutul încorporării au avut un plan bine stabilit, ca, cu timpul să reducă pe locuitorii Someșeni la o adevărată iobăgie, iar ei să fie stăpâni și domni absoluți peste ei. Acest plan au început a-l executa chiar dela introducerea oficială în administrarea Văii Rodnei încetul cu încetul, dela puțin la mai mult, dela un serviciu mic la altul mai mare. Românii nebănuind nimica rău, au prestat toate, bucuroși. Lucrul în decursul timpului a ajuns acolo, că Sașii prin fel și fel de presiuni, apoi pedepse grozave, au silit pe Români, să presteze și *imposibilul*.

Munții au fost ab antiquo proprietate liberă și nediscutabilă a Românilor, locuitori în comunele de pe Valea Someșului. Această proprietate a fost recunoscută și întărită și de principele Racoți, în 21 Mai 1639. Sașii dela 1708 înainte — ca să se poată înfige pe încet în proprietatea munților — încep a împărți munții după bunul lor plac, mai întâi între comunele românești de pe Valea Someșului, iar după aceea magistratul începe a da ori numai câte o parte, ori chiar munți întregi și comunelor săsești din Vidicul Bistriții: Iad, Cranimăt, Terpiu, Pietriș, Jelna, Budacul săsesc, Aldrof, Ghinda, Dumitrița și Dumitra, ba chiar și la orașeni singu-

¹⁾ Arhiva Someșană Vol. II, Făș. 9, p. 7—11 și special nota dela p. 9

ratici din Bistrița. Incep a considera munții ca proprietate indiscutabilă a magistratului bistrițan.¹⁾

Sașii nu permiteau Românilor din satele săsești, ba chiar nici în Bistrița, să-și poată clădi biserici, nici chiar cu părăși de nuiele; dar nici să repare pe cele ruinate. În Bistrița Românii se rugau lui Dumnezeu în un șopru.²⁾

Magistratul cu decisul din 15 Mai și 4 Octomvrie 1713 dispune isgonirea sau alungarea Românilor din oraș³⁾ și satele săsești ale Vidicului; dacă nu vor pleca, casele lor vor fi prefăcute în cenușă, adică aprinse. Numai din Bistrița au fost alungate peste 50 familii, iar din satele săsești o mulțime mare.⁴⁾

În 1724 Bistrița stoarce din Valea Rodnei 163 gălete grâu, 223 gălete ovăs, 551 berbeci, 100 porci și 52 ferii de miere.⁵⁾

Au introdus dela toate bucatele și produsele dijme regulate, au pus taxe pe munți, s'au cerut prestații de salahorie și cărăușie. Veniturile din drepturile regale le vărsau în casa alodială din Bistrița. S'au dat pământuri aproape în fiecare comună judeților, slobodnicilor și crainicilor, pe care Românii erau obligați a le cultiva exclusiv în favorul acestora, *dar gratis*, deși aceștia erau scutiți de toate contribuțiile.⁶⁾

S'au introdus taxe pe vite, impozit fiscal, pus de conșcrip-tori, un floren de perechea de boi, sau după trei vaci, ori doi cai. Sașii după aceea mai pretindeau încă, de fiecare bou 57 cruceri și tot atâta de un cal, iar de o vacă 30 de cruceri. După aceea au adăugat la fiecare floren încă 9 cruceri, iar mai târziu alți 7 cruceri.⁷⁾

Au mai pus taxe după case, pe brânză, pe oi și pe miei, s'au majorat taxele munților. Primarul și membrii magistratului foloseau la lucru și prestații de toată natura pe Români gratuit.

1) »Arhiva Someșană« II, fasc. 9, p. 16 și 17.

2) »Arhiva Someșană« I, fasc. 3, p. 31, apoi IV, p. 275.

3) Bistrița în graiul poporului se numea Oraș. Unde mergi: în Oraș, de unde vii: din Oraș, adică din Bistrița. Se mai numea și »Târg«, de aici »După Târg«.

4) Ibidem, p. 16.

5) Ibidem, p. 13.

6) Ibidem, Tom. VI, p. 8.

7) Locul c. I, fasc. 6, p. 33.

La Paști trebuiau să deie ca dar miei, unt, paseri și ouă. Satele trebuiau să deie gratis loc de pășune pentru vitele membrilor din magistrat, apoi făceau mai mult de 3 săptămâni pe an robote la oraș. Magistratul încasa de pe Vidicul român sume mari sub titlul de discreții (bacșișuri), cari se plăteau, pentru ca cauzele Sașilor să se rezolve în favorul Sașilor.

Execuțiile în Vidic erau continue. Executorii trebuiau întreținuți și plătiți. Aceștia noaptea își băgau caii în casele de dormit ale Românilor.

Românii din Vidic erau obligați a vâna diferite animale pentru oraș și dacă vânatul nu succedea, trebuia plătit în bani. Românii din satele săsești erau obligați a observa și prăsnui sărbătorile săsești, la din contră încasau câte 6 bote etc. etc.

Toate aceste le pretindeau Sașii dela oameni liberi, cari au posedat acest ținut cu 300 de ani și mai bine înainte de a exista Bistrița¹⁾, cum susțineau Românii în plângerile lor.

*Dacă Românii nu puteau împlini tot ce li se cerea de către Sași, și respective de magistrat, erau pedepsiți foarte aspru. Li prindea, îi bătea fără milă, îi ardea cu ferul roșu, îi chinuia și așeza pe carul de tortură în toate satele, le legau pietrii de picioare, îi defaima, îi blăstăma, îi giontea, îi bătea cu mânilor și picioarele, îi lega de stâlpul de rușine, îi amenința că-i vor bate cu vergi, că-i vor spânzura pe unii într'un deal, pe alții în alt deal, că-i vor gătui și că-i vor trage în țepă.*²⁾ Lui Macavei a Popii din Mocod i-au luat 6 boi, pentru că nu voia să plătească cei 7 cruceri în plus la floren. Astfel stând lucrurile, încă chiar bine înainte de 1750, raportul social practicat între Sași și Români era acela de *stăpân și domn* (Sașii) față cu *iobagii* (Românii), fără însă ca să fi fost cândva legiferat.

Românii, neputând suporta greutățile ce Sașii puneau pe umerile lor, s'au adresat de nenumărate ori cu rugăminți când magistratului orașenesc al Bistriței, când direcțiunii fiscale, când guvernului ardelean, dar, în loc de îmbunătățire, starea lor devenea tot mai insuportabilă. Atunci, nu odată, au luat drumul spre Viena

¹⁾ Bistrița la 1295 era deja parohie compactă romano-catolică. Vezi Șematismul episcopiei catolice de Alba-Iulia pro 1838.

²⁾ »Arhiva Someșană«, V. I, Nr. 6, p. 32 și urm.

la împărat, ale cărui dispozițiuni binevoitoare rămâneau însă neexecutate, deoarece puternicii Sași aflau modalitatea de a perverti totul. Nenumărat de mult a avut de suferit protopopul *Atanasiu Anton* dela Sașii bistrițeni.

Sașii au fost cei mai mari vrășmași ai Unirii Românilor cu biserica Romei din motivul, că nu cumva Românii prin această Unire întărindu-se, să nu poată fi stăpâniți și respectiv iobăgiți așa, cum aveau Sașii în gând să facă cu poporul român din Vidic. Uniții din acest ținut erau supuși din partea Sașilor la tot felul de vexațiuni, care au dat motiv la atâtea plângeri înaintate de Români la îndemnul și cu conlucrarea protopopului forurilor superiori. Guvernorul contele Haller reimpătrădând ordonanțele circulare din 1744, prin cari se cerea aplicarea și executarea privilegiilor și favorurilor date de Curtea imperială Românilor uniți cu Roma,¹⁾ la 6 Aprilie 1745 acelaș reproșează magistratului bistrițan, că nu numai nu le-a executat, dar a permis, ca preoții uniți să fie atacați chiar în biserici, în cursul slujbei dumnezeești, și afară de biserici, să fie scoși din parohii, să fie lipsiți de beneficiarea pământurilor și pădurilor, să fie supuși dărilor și sarcinilor iobăgești. Dimpotrivă preoții neuniți au fost apărați și lucrurile luate dela preoții uniți li s'au dat lor. Pretinde contele restituirea bunurilor răpite și apărarea clerului unit, altcum îi va denunța curții împărătești.²⁾

Intervine la magistratul Bistriții și vicarul capitular Petru Aron din Blaj, în 12 Noemvrie 1745, pentru preotul Vasile Pop din Rebrîșoara și fiul său Ignat, capelan al tatălui său, ambii văduvi,³⁾ iar în 18 Octomvrie 1746 pentru preoții Ioan și Onișor din Salva și iarăși pentru capelanul din Kis-Reblesz — adecă Rebrîșoara — Ignat Pop⁴⁾; apoi în 20 Noemvrie 1746 intervine pentru preotul din Zagra Petrea, orb de ambii ochi și slăbit de bătrânețe⁵⁾ și Florea, apoi popa Vasile din Găureni etc.

În 20 Ianuarie 1754 guvernorul contele Haller, în baza ordinului împărătesei Maria Terezia dela 3 Octomvrie 1753, poruncește

1) »Arhiva Someșană«, Tom. I, Nr. 1, p. 39.

2) Ibidem, Tom. I, Nr. 2, p. 20 și 25.

3) Ibidem, Nr. 2, p. 23, 24.

4) Ibidem, Nr. 2, p. 28.

5) Ibidem, p. 28, 29.

magistratului bistrițan, ca în toate satele să se designeze porțiuni canonice.¹⁾ Sașii însă execută ordinul numai superficial și de mântuială. Nu e deci mirare, că Români, cu sutele, părăseau țara, apucând drumul bejeniei. Cei rămași acasă în 1755 s'au revoltat împotriva magistratului bistrițan.

Motiv la revoluția a dat împrejurarea, că pe lângă enormele sarcini și suferințe, ce bieții Români erau siliți a îndura dela Sașii, *Sașii făcând o nouă conscriere pentru impozite, au introdus în aceea pe Români cu titlul de iobagi*, ceea ce înțelegând Români, au început să refuze numai decât plata impozitelor și împlinirea poruncilor venite dela magistratul săsesc. Ajunsesse cuțitul la os, numai puteau suporta împilările. În fruntea mișcărilor s'au pus *Macavei a Florii sau a popii din Mocod și Ștefan Cute alias Ștefan Nimișeanu din Feldru*, oameni fără pregătiri superioare, dar cu suflet mare. Preoții depertinței, la îndemnul protopopului Atanasiu Anton din Năsăud, mai apoi al urmașului acestuia Anton Naszodi, nu au ezitat un moment de a-și da tot concursul prin sfaturi, îndemnuri, ba chiar și prin fapte pentru biruința cauzei. Protopopul Atanasiu Anton ține un sabor cu preoții și credincioșii în 1754 în Năsăud. Indată după acest sabor reprezentanții satelor atacară crâșma orașului (proprietatea Sașilor), ce se afla în Năsăud²⁾.

În 17 Noemvrie 1754 protopopul Atanasiu se plânge episcopului Petru Pavel Aron în obiectul contribuțiilor și a conscrierii. În 22 Noemvrie acelaș protopop adresează o plângere și magistratului bistrițan, descoperindu-i multe dureri și spune, că nici un preot n'are să răspundă la nici un interogator sub grea pedeapsă canonică. În 15 Decemvrie 1754 episcopul răspunde protopopului, că la conscriere să prezinte datele despre persoanele ecleziastice, precum și despre învățători și cantori; la caz însă, că aceștia vor fi trecuți printre contribuabili, ei n'au să deie nici un impozit după pământuri³⁾. Conscrierea era controlată de anumiți censori trimiși de comisiunea directivă regească, al cărei prezident era contele Gavril Betlen. Această comisiune primi o mulțime de întâmpinări atât din partea Sașilor cât și a Românilor.

¹⁾ Ibidem, p. 30.

²⁾ »Arhiva Someșană«, VI, p. 14.

³⁾ Ibidem, p. 15.

Românii solicitaseră chiar și dela Tabla regească din Oșorhei, ca să *nu* fie conșcriși ca iobagi. În 24 Februarie 1755 Tabla aduce decizia, că Românii în venitor n'au să fie considerați de iobagi. Protopopul Atanasiu împreună cu preoții săi, au declarat celor competenți, că ei nu vor declara nimic la conșcrieri, iar dacă credincioșii vor face aceasta, îi vor pedepsi cu lipsire dela cele sacre.

În 27 Ianuarie 1755 protopopul Atanasiu s'a prezentat la conșcriptori în Salva împreună cu popa Vasile din Salva, popa Mitru din Năsăud și alți preoți și locuitori din Năsăud, Mocod și Mititei și depunând trei mariași,¹⁾ au declarat, că ei Românii din Vidic pretind să fie conșcriși ca oameni liberi și nu iobagi, altcum vor pleca la Viena la curtea imperială. Protestul l-a înaintat în scris protopopul.

În Ianuarie 1755 protopopul Atanasiu a ținut în acest obiect două saboare. Unul în partea de sus (dela Năsăud) în Feldru, la care au participat toate comunele situate din sus de Năsăud, invitând protopopul afară de preoți și câte 7 delegați din fiecare comună. Saborul s'a ținut la popa Andrei și un preot, la mandatul protopopului, a jurat pe toți cei prezenți, să nu permită a fi conșcriși ca iobagi, la din contră să înceapă proces și dacă va fi necesar, să meargă o delegație chiar la tronul imperial pe chel-tuiala tuturor locuitorilor. Cu aceeaș ocazie a depus jurământul și *Ștefan Cute alias Nimigeanu* a lui Onul Nimigean, alias Ștefan Feldrihan. Al doilea sabor s'a ținut în Salva în casa lui Petru Zăgrean. Au fost prezenți protopopul Atanasiu și alți preoți și reprezentanți ai tuturor comunelor din jos de Năsăud. Magistratul bistrițan dispune numai decât anchetarea cazurilor, să se afle, cine a convocat adunarea. Au fost ascultați 14 martori, cari au fasionat la obiect. După aceste saboare imediat a fost trimisă o delegație la guvernatorul Ardealului din Sibiu.

Preoții, și în special protopopul Atanasiu, își făceau datoria de adevărați povățuitori ai credincioșilor, apărau cauza din toate puterile, ba în această luptă de multe ori treceau, și peste normal. Așa protopopul Atanasiu — fiindcă comuna Rebrîșoara era unica,

¹⁾ Era un uz foarte vechiu, că cine depunea înaintea unui for trei mariași, aceea atăta înseamnă, că insinuă apel.

care nu se solidariza cu celelalte comune revoltate,¹⁾ — pune satul Rebrîșoara sub interdict. Oprește pe preoți de a servi cele sfinte pentru poporeni, nu-i îngroapă, nu-i cunună și nu botează, nu le fac nici un fel de funcțiuni preoțești. Niculai Bota, din Rebrîșoara, a voit a-și însura pe fratele său. *Protopopul nu faculțează căsătoria* și când se prezintă Niculai Bota din nou cu cererea, protopopul îi strigă: »*Mergeți la Sași, ei vă sunt de acum înainte popii, lăsați să vă cunune ei*«²⁾. Era însă și circumspect protopopul, când sătenii prindeau în flagrant câte pe un slujbaș român al magistratului de pildă pe vreun slobodnic (câte pe un efialte), după ce îi aplicau o strașnică bătaie, îl duceau legat la protopopul Atanasie. Acesta însă îl elibera, după ce mai întâi îi asigura viața contra țăranilor răsvrățiți³⁾. De altcum însuși inspectorul dependenței valahe Johann Klein, senator, în fasiunile sale date înaintea comisiunii de anchetă zice despre protopopul Atanasie Anton la l. c. p. 11 »*Acelaș protopop din Năsăud, un om liniștit și de fire cumpătată s'a prezentat înaintea cenzorilor. A fost însă iritat de ginerele său, Popa Mitru din Năsăud, om vehement și iubitor de reforme*«⁴⁾.

În 25 Februarie 1755 se prezentară și delegații episcopului din Blaj. Își prezintă instrucțiunile lor date de episcopul și sunt și ei și protopopul Atanasie interogați la investigație⁵⁾.

În 27 Februarie 1755 protopopul ascultat de delegații episcopului înaintea delegaților magistratului facionează următoarele:

1. »Care a fost motivul acestei opoziții și a împiedecării conscrierii cesaro-crăești? Cine e autorul, cari sunt sfetnicii, promotorii și capii?

Ad 1. Indată ce poporul a auzit, că în registrele noiei impuneri este trecut ca *iobag*, numai decât a fost cuprins de mâhnire. Răspândindu-se aceasta veste, s'au adunat oamenii din satele vecine și l-au rugat *ca pe tatăl lor sufletesc*, să nu îngădue, ca o mulțime atât de mare să fie trimisă sub jugul de *iobag nesuferit de părinții lor*. Mișcat de rugămințile lor s'a dus în Salva. Aici

1) Ibidem VI p. 34—39.

2) Ibid. p. 33.

3) Ibid. p. 31.

4) Ibid. p. 40 pct 11.

5) Ibid. p. 52—54.

însoțit de unii preoți și de o mare mulțime de oameni a salutat pe domnii încredințați cu recensământul, ocupați cu noua impunere. Mai întâiu s'a adresat dlui Darvai și l-a întrebat cu blândețe: oare este cu cale, ca toate satele districtului valah să fie conscrise ca iobagi? I s'a răspuns, că atât din partea guvernului regesc, cât și din a comisiei regești îndrumătoare i s'a ordonat prin mandat în scris, pe care i l-a arătat, să conscrie pe Valahii din district în această calitate. Atunci punând pe masă trei groșițe, a înaintat protest în numele întregului district, ca să nu fie trecuți în registre ca iobagi. Despre aceasta a cerut dovadă scrisă dela Domnii conscriitori, dar nu a obținut-o. În urmare poporul s'a mișcat, îngrozit de numele de iobag, și temându-se, ca nucumva acesta să le fie cândva dăunător și lor și urmașilor lor.

2. Cum au îndrăsnit preoții să motiveze împiedecarea acestej conscrieri cu un ordin episcopal, pe care persoanele bisericești trebuiau să-l comunice prealabil Domnilor conscriitori?

Ad 2. Nu s'a căutat nici nu s'a întemeiat nici o piedecă a conscrierii pe acel ordin.

3. Dacă ordinul eppal era public, universal și pentru toată dieceza la fel, cum s'a întâmplat, că atunci, când Domnii conscriitori au întrebat clerul privitor la acel ordin, preoții au încercat să o tănuiască și nu au prezentat-o acelora la timp? Iar dacă s'a cerut prezentarea, când a fost comunicat acel ordin Domnilor conscriitori?

Ad 3. Nunumai că a comunicat Domnului Klein acel ordin, ci i-a prezentat și textul tradus în lătinește. Nici un cenzor n'a cerut acest lucru.

4. Care din cler a îndrăsnit să oprească sub anatema sau sub denegarea celor sacre pe toți locuitorii și și pe cler să comunice Domnilor recensenți starea materială pentru a fi trecută în registru?

Ad 4. Nu știe altceva decât, că în satul Rebrișoara el a oprit preoții să căsătorească pe logodnici, până când aceștia nu vor aduce impozitul plătit anul trecut de fratele juratului, cu care acesta a trăit în aceeaș casă.

5. Cine din cler a îndrăsnit să îndemne și să înduplice pe popor să refuze magistratului bistrițan supunerea arătată până acum, cu care datora și atunci?

Ad 5. Nimeni.

6. Care dintre preoți a amenințat, că va sfărma vasele, ce trebuiau să stea, sau și stăteau deja în crășme în scopul vânzării în favoarea orașului?

Ad 6. Nici unul!

7. Când, după cum scrie, în reședința districtului regesc nu nu s'a făcut până acum nici o mențiune despre supușenie, cine și pentru ce a provocat aceea zarvă și tulburare din cauza acestui nume? Fostau întrebați în această privință, așa cum se cuvinea, Domnii funcționari și diregători fiscali ai principatului?

Ad 7. Ca la pct 1.

După aceea sunt rugați Domnii delegați episcopali să răspundă la aceleași chestiuni și să nu se supere, dacă ar fi nevoie să se cerceteze și raportul făcut de dl protopop.

1. Cari sunt chestiunile, cari li s'au părut grave atât lor cât și poporului valah cu ocasiunea noii impuneri? De ce nu s'au plâns în privința aceasta pe cale legală și cuviincioasă? De ce au întrebuițat mijloace atât de violente? La sfatul și îndemnul cui s'au făcut toate acestea? Dacă cineva a voit să se plângă, cine l-a împiedecat în aceasta?

Ad 1. Ca la întrebarea 1 a articolelor de mai sus.

2. Pentru ce și din ce motive a prezentat Dl protopop Dlor censori și încasatori protestul în comuna Salva? În numele cui și de cine împuternicit?

Ad 2. A fost încredințat de popor și protestul l-a prezentat în numele întregului district cu intențiunea, ca numele păgubitor de iobag să fie înlăturat.

3. Din ce motive și cu a cui autorizație s'au ținut adunare sau sabor în Salva și Feldru, convocați fiind locuitorii din toate satele acestui district?

Ad 3. Aceasta adunare au convocat-o ei prin scrisori trimise în toate părțile, îndemnați de rugămințile poporului.

4. Ce s'a tratat în acea adunare? Ce jurământ au făcut contribuenții, cu ce scop și în folosul cui au hotărît să adune dela fiecare șapte cruceri?

Ad 4. Nu s'a hotărît nimic altceva, decât că cei de față s'au înțeles, că nu vor fi niciodată iobagi, că nu se vor pârî unii pe

alții, nici nu se vor abate dela hotărîrea adusă. Ca această decizie să fie observată și urmată cu cât mai multă îngrijire, au pus jurământ cetit de un paroh, că dacă va fi nevoie pentru apărarea drepturilor lor, vor merge cu petiții la toate autoritățile, chiar și la Majestatea Sa. Pentru acoperirea cheltuelilor necesitate de aceasta fiecare va plăti o groșiță (trei cruceri).

5. Pentru ce și care paroh a împiedecat pe locuitorii din Rebrîșoara să-și îngroape morții, să boteze pe noii născuți și să căsătorească pe logodnici?

Ad 5. Ca mai înainte.

6. Pentru ce și de cine a fost bătut servitorul public în Salva?

Ad 6. Nu pot spune decât cele ce le-au auzit, că poporul a adus legat pe servitor în curtea preotului, că acesta i-a dojenit pentru cele ce fac și i-a desfătuit dela planul lor, dar n'a voit să primească pe cel prins. Atunci poporul iarăș l-a dus cu sine.

Urmează să fie ascultat preotul din Salva, părintele *Vasile* și alții mulți.

Aceasta investigație este foarte interesantă din foarte multe puncte de vedere, dar nu e locul a o descrie aici. Cine voinște a o cunoaște în amănunte să binevoiască a ceti »Arhiva Someșană« Vol. VI p. 19—62. A fost solicitată chiar și intervenția episcopului Petru Pavel Aron.

În Iulie acelaș an episcopul din Blaj trimite în departament alți doi delegați pentru conscrierea preoților și a moșiilor bisericesti. Aceștia în 20 și 21 Iulie țin în Bistriță o ședință preliminară cu mai mulți preoți, la care au luat parte și doi delegați ai magistratului, s'a decis începerea lucrărilor¹⁾.

Adevărata revoluție a Românilor someșeni a început cu dârzenie și înverșunare, la 18 August 1756, când în baza înțelegerilor secrete, reprezentanții tuturor comunelor se prezentară în Bistriță, în fața magistratului și îi prezentară un memoriu, care cuprindea toate nedreptățile și asupririle suferite de Români din partea Sașilor. În acest memoriu, Românii someșeni declară, *că de aici înainte deneagă orice serviciu prestat până acuma orășenilor*²⁾.

¹⁾ Ibid. p. 62.

²⁾ Ibid. Vol. VI p. 71.

Protopopul Atanasiu Anton avea cauza Românilor someșeni mereu la sufletul său și în cadrele posibilității făcea tot posibilul pentru biruința acestei cauze. Când s'a simțit slăbit și aproape de moarte a căutat, ca Românii din *district să facă înaintea lui legământ*, că se vor sprijini împrumutat, până la ultima picătură de sânge, pentru biruința cauzei¹⁾.

Timpurile pe atunci erau foarte grele și împrejurările de viață aproape insuportabile. Poporul era incult și în parte stăpânit de viții. Din documentele cunoscute se vede, că mulți se obicinuiau cu furtul și nu se fereau nici de alte crime, deși pedepsele erau grozave. Așa, la 1652, de pildă, un anume Gavrilă Laslo din Maramureș, comuna Șieu, pentrucă a jefuit casa parohială din Năsăud, a fost *restignit pe furci*. Todor a lui Iacob din Bârgău în 1717 e tăiat cu sabia și *frânt cu roata*, pentrucă înainte cu 10 ani a omorît pe un ovreu pe Măgura Calului.

În 1719 luna Martie a bântuit cu furie *foametea cea mare*, în care, grâul, ovăsul și fânul abea se puteau cumpăra numai cu galbini, în urma secetei mari ce bantuisese, oamenii se nutreau cu măciniș de coceni, scoartă de tei și tuleni, cu boabe de măcieș, mâncau chiar și cioare, coțofane, pisici și carnea vitelor perite. În fiecare comună au murit de foame pe uliți, pe lângă garduri, zeci de oameni²⁾. Această foamete s'a repetat în aceeași măsură în 1817. Despre această foamete, scrie Vasile Crăciun din Nepos³⁾: »A fost așa o foamete încât aproape o trăime din locuitorii Ardealului au emigrat în Bucovina și Moldova, în care timp prețul unei merță de cucuruz s'a urcat la 15 fl. m. v. Grănicerii rămași acasă, au căpătat ajutoare în cereale, însă insuficiente, încât au fost nevoiți să taie, sdrobească și macine tulei (coceni) de cucuruz și tot felul de coji de pomi, spre a se nutri. De aceea au și murit mulți«... În 1817 numai în Rebra *au murit de foame* 21 inși.

În luna August 1717 a vizitat Regimentul și întreg Ardealul Majestatea Sa împăratul Francisc împreună cu soția sa.

Ce se mai zicem apoi despre războiul intern al Curuților

1) »Arhiva Someșană« Vol. II pag. 232 aliniat 2. Fasiunea Maierenilor în Iunie 1758.

2) »Arhiva Someșană« Vol. I, Fasc. I. pag. 62.

3) Ibid. T. V. p. 233.

și Lobonților din 1703—1711, în care comunele Rebrîșoara, Rebra, Nepos, Feldru, Ilvamică, Leșu, Sângeorz-Băi, Maieru și Rodna în o singură lună din 1707 au dat armatei regești 787 galete grâu, 2068 ovăș, 272 măji carne, 216 cară fân¹⁾, invaziunea Tătarilor în 1717? Foametea din 1741, ciumă în 1742, de care au murit numai în Năsăud vreo 200 inși²⁾, temperiile vremii pustiitoare de munca țăranilor și anii răi, când prea multă ploaie, când prea multă săcetă. Bieții oameni își căutau refugiul din o țară în alta apucând drumul bejeniei³⁾. Tot pentru acestea motive a trecut în Banat și un vlăstar al familiei Buzila din Rebrîșoara, din care se trag toate familiile de azi cu aceste conume, aflătoare în Bănat și Bihor, după cum a constatat autorul acestor rânduri, împreună cu arhidiaconul din Valea lui Mihai (Bihor) Romul Buzila, pe bază de documente, ambii originari din Rebrîșoara.

Numărul preoților în sate era foarte mare, preoția o îmbrățișa, cât numai se putea de mulți, din cauza greutăților, ce le susporta bietul popor. Preoții cu chiu cu vai mai aveau și anumite scutițe. Conform 'conscripției' din anul 1733 publicată de dl Șotropa sub titlul »Doaue tablouri istorico-statistice din anii 1714—1733 etc. București 1924« erau 10 preoți în Zagra; 7 în Salva; 6 în Rebrîșoara; câte 5 în Mititei, Telciu, Năsăud și Maieru; câte 4 în Mocod, Runc, Feldru și Sângeorz; 3 în Poienile Zăgrii; câte 2 în Hordou, Rebra Mare, Vărarea, Bichigiu, Rodna, Ilvamică, Leșu, Sântioana și Nușfală, câte 1 numai în Găureni și Suplai, total în 23 comune, 82 preoți. Pe cât era de mare numărul preoților, pe atât de redusă era pregătirea lor. Cei mai mulți nu știau scrie de loc, abia știau să citească misa și alte rugăciuni, altceva nu! La școală nu umblau, deoarece de o parte școale române nu aveau afară de școalele private, care existau pe lângă biserici și mănăstiri, în care preoții, călugării și cântăreții, singurii cărturari de pe vremuri, învățau a scrie și ceti pe cei ce doreau a se preoți (Șotropa-Drăgan: Istoria școalelor năsăudene p. 1—2).

De altă parte cauza nepregătirii era, că Românilor nu le era permisă frecventarea școalelor. Dacă vre-un Român avea cutezanța

1) »Arhiva Someșană« Tom. IV p. 145, alin. 5.

2) Ibid. V. I. fasc. 1 p. 65.

3) Ibid. V. IV. fasc. 16 p. 55—88. Buzila, Monografia parohiei Poiana Ilvei, Bistrița 1910, p. 236. »Arh. Som.« Tom. IV. Nr. 16.

să între în vreo școală străină, îndată ce-l cunoșteau, îl scoteau de acolo legat și-l puneau la robotă. Abia Maria Terezia cu diploma din 15 Aprilie 1746, a pus capăt acestei volnicii, în baza prerogativelor câștigate de poporul român prin Unirea cu Biserica Romei.

Necesitatea cărții se simțea din ce în ce mai mult, așa, că satele au început îndată după 1746 a-și ținea ca instructori pe așa numiții ludimagistrii, studioși sau dascăli. În 1750 aproape toate cele 23 sate ale Văii Rodnei aveau ludimagistrii lor. În *Feldru* era Samuilă călugărul; în *Sângeorz-Băi* Anastasie călugărul și Ioan al Popii; în *Ilvamică* Grigore al Popii Maței; în *Salva* fiul Popii Vasile; în *Mititei* Vasile al Popii; în *Mocod* Habic; în *Zagra* fiii Popilor Petre și Flore; în *Gaureni* Costan; în *Nuşfalău* Grigore al Popii; în *Sântioana* Onul Diac. În Maieru e necunoscut și tot așa în Vermeș, iar în *Dumitrița* Ioan Diac. În Năsăud la 1765 era ludimagistru Popa Matei. În 1771 aflăm ludimagistru în Năsăud pe Leopoldus Pabel, iar la 1781 pe Joannes Scheitel 1).

În 1759 e amintit Roman Ureche și Nechita Diacul ludimagistrii în Maieru. Preotul Hangea într'o însemnare făcută pe matricula din Maieru, în anul 1851, zice: »în anul 1786 a fost dascăl în Maieru la compania III Petre Ureche. Înainte de asta câte 2—3 familii își țineau dascăl, dacă le trebuia«²⁾. Dar dacă Românii nici azi nu-și dau copiii la școală din cauza mizeriei, ce vor fi făcut pe acele timpuri?

Altă cauză a neștiinței, a fost sărăcia, în care se sbăteau bieții Români, și care nu permitea frecventarea școalelor. Oameni cu carte și deștepți erau foarte rari — numai oamenii înstăriți — și din această pricină ni se pare, că nu a putut exista nici protopopiat cu reședință stabilă, ci unde se găsea vreun preot mai deștept și cu ceva pregătiri, îl alegeau și se numea de protopop cu reședința în locul, unde îl afla numirea. Lipsa de pregătire fundamentală a preoților la noi a durat până foarte târziu, chiar și după înființarea școalelor din Blaj, deoarece Blajul era departe și mijloacele de transport erau foarte grele, ba a durat în parte și după înființarea școlii normale din Năsăud la 1 Iunie 1771 cu insti-

1) »Arhiva Someșană« V. p. 20, 21.

2) Buzila, Monografie p. 125.

tutorul călugăr Ieronim Kalnoki, numit la acest oficiu din Aprilie sau Mai 1771). Aflăm preoți, cari nu știu scrie, numai citi știu, chiar și după anul 1800.

Generalul baron Cristian Rall și cu comisarul belic Gottfried G. Obpst, cari fură trimiși să inspecteze regimentele românești de graniță, în raportul lor din 20 Mai 1776 scriu, că atât preoțimea ortodoxă cât și cea unită este lipsită de pregătirea și știința, ce ar trebui să o aibă preoțimea. Trec drept oameni învățați aceia, cari știu citi și scrie, cauza acestei stări este *sărăcia*, deoarece *cei mai mulți dintre preoți sunt așa de rău plătiți, încât n'ar putea trăi și nu și-ar putea susține familiile, dacă nu ar face gospodărie cu brațele lor.*

De altfel preoții erau ținuți cu voia în întuneric. Dieta din 1791 ocupându-se cu această temă, a însărcinat comisiunea bisericească, să facă propuneri, *dar să aibă grijă să nu li se dea preoților o pregătire prea aleasă, ca să nu se desvețe de coarnele plugului²⁾*. Chiar pe la 1787 aflăm preoți, cari nu știau scrie³⁾ și așa trebuia, ca matricolele, care acum se introduseseră cu rigoare, și cari au fost impuse chiar și de episcopul Klein în un sabor ținut de el, fără însă să fi fost ascultat, să fie scrise de alte persoane⁴⁾.

Cei mai mulți preoți se făceau din cantori. În sinodul din 5 Septemvrie 1700 ținut în Alba-Iulia s'a decretat: »*Diecii*, cari vor vrea să se preoțească, înainte să meargă la protopopul, să-și ceară carte și cu carte dela adevărul duhovnic. Și să știe Psaltirea de înțeles și glasurile și toate tainele bisericii. Și dacă nu va fi la Mitropolie 40 de zile, până atunci Vlădica să nu-l preoțiască«⁵⁾. Așa aflăm, că la 1772 protopopul *Dănilă din Monor*, inspector al tractului protopopesc Năsăud, recomandă, ca să fie sfințit de preot cantorul George Neamț, din Măgura-Ilvei, care în 29 Iulie 1802 e preot în Măgură⁶⁾, dar care a avut un sfârșit tragic, a inebunit, după cum se vede în circularele vicariale. Indată după

¹⁾ Cultura Creștină 1936 anul XVI p. 400—401.

²⁾ Dr. I. Lupaș, Ist. bis. a Românilor ard. Sibiu 1918 p. 163.

³⁾ Cultura Creștină 1936 p. 24.

⁴⁾ Buzila, Monografia comunei Poiana-Ilvei.

⁵⁾ Dr. Nilles Symbolae I p. 250.

⁶⁾ »Arhiva Someșană« Vol. V. p. 24.

1766 se înființează la noi școlile populare, numite *triviale* după cele trei obiecte, cari se propuneau, cu limba de propunere română, în Năsăud, Maieru și Monor. În 1786 se înființează și în Zagra și în Borgo-Prund. În 1816 cea din Maieru, este mutată în Sângeorz. Deși *preoțimea din Regiment*, încă în 1817, ceruse înființarea de școli primare în fiecare comună, totuși înființarea s'a decretat numai în 1827. Deși la 1837 în școlile triviale s'a introdus limba germană, totuși acestea școli au ridicat mult nivelul intelectual al grănicerilor. Tot la 1837 școala trivială din Năsăud este mutată în Telciu¹⁾.

Aceste școli aveau 2 clase, la 1785 s'au completat la 3, iar la 1824 la 4 clase²⁾.

La 22 Noembrie 1784 se deschise în Năsăud *institutul militar*, în care s'au primit 50 elevi, înființat în baza adresei din 22 Februarie 1782 a împăratului Iosif II, care punea la dispoziție, din fondul de provente, suma de 6996 fl. 43³/₄ cruceri pentru edificarea institutului. Ruinele acestuia, ars în 1849, au rămas vizibile până în 1887, când s'a început edificarea noului liceu grăniceresc, la care s'a folosit și piatra din acele ruine. Iosif II încuviințase pentru întreținerea elevilor un ajutor anual de 1750 floreni.

Protopopul Atanasie Anton a decedat în Năsăud, la 9 Noembrie 1757, la vârsta de 68 ani. Crucea, ce i-a fost ridicată la mormânt, se află azi zidită în peretele estic al casei dlui Iulian Marțian, maior pensionat și mare proprietar în Năsăud, neobositul cercetător al trecutului acestui ținut, și se poate și azi citi foarte bine pe ea inscripția în limba slavonă: »*Aici s'a pristăvit robul lui Dumnezeu preot protopop Atanasiu Anton 1757*«. Această inscripție este fotografiată în broșura *Slujitorii altarului bisericii române-unite din Năsăud* de dl Protopop Gavrilă Bichigean, Bistrița 1936, p. 33. În această broșură se zice la pagina 27, că Atanasie ar fi decedat în 1756, dar chiar și în fotografia citată se poate citi, că anul morții nu este anul 1756, ci 1757.

Din timpurile vechi în satele săsești din Vidic locuiau și Români veniți ori de pe Someș ori iobagi fugiți de prin comitatele învecinate, ba erau unii veniți chiar din Moldova, care între-

¹⁾ Șotropa-Drăgan, Istoria școlilor năsăudene p. 73.

²⁾ Grapini, Monografia Șanț p. 46.

țineau relațiuni cu conaționali lor de pe Someș și pentru faptul, că ei din punct de vedere bisericesc aparțineau protopopului din Vidic, mai târziu celui din Năsăud. Soarta Românilor din aceste comune a produs foarte multe necazuri și greutăți protopopilor din Vidic și special protopopului Atanasiu Anton și urmașului său Anton Naszodi Lupul. Anume Sașii se temeau, că Românii înmulțindu-se foarte tare, la o anumită dată îi vor predomina cu numărul lor mare și comunele vor înceta a mai fi săsești, vor deveni comune românești. Aceasta apare din o plângere a Sașilor din Lechința dela 9 Iulie 1753, în care aduc ca pildă, că comunele Sct Johannes (Sântioana), Grossendorf (Nușfalău, Mărișel), Nassendorf (Năsăud), Makendorf (Mocod), Salva și altele oarecând au fost comune curat săsești, iar azi sunt comune curat românești și nici urmă de Sași nu este prin ele («Arhiva Someșană» Tom. IV p. 297).

Așa Sașii din menționatele comune sprijiniți până ad absurdum de Universitatea săsească, pe atunci atât de puternică, făceau cele mai grozave greutăți bieților Români cu gândul, doară ei vor părăsi comunele și se vor duce în comune românești și așa Sașii vor scăpa de ei. Le impuneau dări cu mult mai mari, aproape dublu, precum plăteau Sașii; le impuneau tot cu aceeași măsură prestații publice; îi alungau din pământurile folosite de zeci de ani; le demolau casele, ba chiar le aprindeau; nu le permiteau ași edifica biserici, nici chiar de nueue, pe cele existente demolate de timp nu permiteau a le repara. Așa a fost cazul în Vermeș, unde se așezaseră niște Români veniți din Moldova încă înainte de 1600, pentru vitregia timpurilor de atunci. La 1650 își clădiseră biserică *din o bisericuță donată de parohia Mititei*, dar acum ajunse în ruină, nu le permiteau a o repara. Sașii făceau și alte mizerii Românilor. Li sileau să prăsnuiască sărbătorile săsești, la din contră îi pedepseau cu vergi și bote.

Românii în frunte cu protopopul lor și preoții Români ridicau mereu plângeri când la magistratul bistrițan, când la directoratul cauzelor fiscale Petre Dobra, care a fost mare sprijinitor al Românilor, când la starețul mănăstirii Piariștilor din Bistrița, când la guvernul Ardealului sau la Curtea Imperială. La toate aceste plângeri protopopul Atanasiu Anton, precum și urmașul său Naszodi

au avut partea leului. Foarte mult s'a întrepus pentru Români și directorul cauzelor fiscale, precum și starețul Piarșiștilor, ba chiar și Blajul, dar în zădar, deoarece ordinele venite de sus Sașii aflau posibilitatea să nu le execute. Câte lupte nu au întreprins Românii din Bistrița, că barem un oratoriu (deși era numai un șopru), să poată avea, ori barem un clopoț, care să-i cheme la rugăciune, dar abia la finea secolului al XVIII au dobândit loc de biserică¹⁾.

Conform conșcripției amintite a dlui Șotropa, protopopul Atanasiu Anton a fost în stare materială foarte bună. Avea 10 boi, 3 vaci, 100 oi, 12 cai, 16 porci și 8 stupi.

Protopopul Antoniu Naszodi sau Antoniu Farkas sau Antoniu Lupul sau Lupul Naszodi

1758—1766

După moartea protopopului Atanasiu Anton, la 18 Aprilie 1758 arde o mare parte din orașul Bistrița. Au ars 143 case cu dependențele lor, anume a ars și biserica Piarșiștilor, locuințele starețului și călugărilor, precum și spitalul²⁾.

Înainte de Iulie 1758 *preoțimea din vidicul Bistriții* — fiindcă nu avea încă numit protopop — cere dela guvernul ardelean, ca preoții uniți să fie scutiți de contribuții, precum sunt scutiți slujitorii altor culte. În 21 Iulie 1758 guvernul răspunde, că să nu se facă cereri cumulative, ci să specifice caz de caz³⁾.

La începutul lui Octomvrie 1758 Ștefan Nimigeanul (alias Cute), care de acum începe a fi adevăratul șef și diriguitor al revoluției celor 23 sate contra Bistriții, apoi Macavei a Florii (sau Macavei a popii), care începe a fi considerat ca comandantul districtualilor, la sfatul și îndemnul lui *Mihăilă Balea, avocat și vice-comite în Maramureș, un mare binevoitor și sfătuitor vrednic al Românilor someșeni*, a dat poruncă, că de acum înainte să nu mai meargă oamenii cu nici o pâră la magistrat în Bistrița ori la altă

1) A se vedea interesantul studiu al dlui V. Șotropa »Arhiva Someșană« Tomul IV Nr. 18 p. 275—345: »Soarta Românilor din satele săsești«.

2) Arhiva Someșană I, fasc. 1, p. 69.

3) Ibidem I, fasc. 2, p. 35.

judecată delegată de Sași pentru Valahi, ci totul să se isprăvească de către bătrânii satului și dacă vreo partidă nu va fi mulțumită cu sentința, atunci din 2—3 sate să fie chemați câte 2 jurați, cari să cerceteze și mai bine cauza și să aducă sentință. In cazul când cineva n'ar fi mulțumit nici cu această sentință, atunci să se convoace întreg satul și sentința acestuia să rămână definitivă¹⁾.

Protopopul Atanasiu Anton moare în 1757. Nu mult după aceea, îl urmează ca protopop *Anton Naszodi*, numit și *Antoniu Farkas sau Anton Lupul sau Lupul Farkas*. Acesta la 11 Septembrie 1758 trimite din Zagra o adresă magistratului din Bistrița, ceea ce dovedește, că el a fost ales și numit protopop nu la mult timp după moartea lui Atanasie Anton.

Numirea protopopului Anton Lupu Naszodi s'a făcut după 15 Ianuarie 1758, când Macavei a Florii din Mocod, Pinteș Pașcu și Ștefan Căte au plecat la Viena, și anume pentru că la reîntoarcerea acestora în țară, episcopul de mai târziu, canonicul Grigore Maior, care se afla pe atunci în Viena, dându-le pașaport de reîntoarcere cu data de 1 Aprilie 1758, le predete și o epistolă adresată *nu protopopului din Năsăud, ci preoților din district*. Apare evident, că la plecarea lor din Năsăud nu era protopop și ei în Viena n'au știre de noua numire. Dacă ar fi știut, Maior adresa epistola către protopopul și nu către preoți (Arh. Som. VI, 145).

Cumcă protopopul a fost numit la începutul anului 1758 apare și din faptul, că protopopul din Năsăud împreună cu preoții și capelanii satelor din saborul ținut în Năsăud »*în primele zile ale anului 1758*«, se adresează magistratului din Bistrița cu plânssoarea, că deși privilegiile preoților români din 1699 au fost confirmate la 1745 de însăși împărăteasa Maria Terezia, iar în 1746 comisia mixtă a declarat, că preoții români uniți posed aceleași imunități, drepturi și libertăți ca și ceilalți preoți ai religiilor recepte și deși Maiestatea Sa a ordonat în 1754 să se deie preoților români pământuri pentru arătură și locuri de casă, apoi să fie scutiți de dijme și alte impozite, totuși preoții din district sunt expuși tuturor vexațiilor, li se iau vitele și li se vând, în continuu sunt interogați, atacați, alungați, ocăriți și împovărați cu tot felul de impozite. Deoarece toate acestea se întâmplă contrar intenției

¹⁾ Ibidem VI, p. 172.

Maiestății Sale, preoții cer să li se restituie tot ce li s'a luat pe nedreptul și să înceteze tratamentul nedemn (Arh. Som. VI, 147).

Obiceiul vechiu de a nu purta persoanele două nume, ci numai unul, cel de botez, a fost în uz până pe la 1800, ba chiar și după aceea; apoi alt obicei, că în generația următoare copiii să poarte ca nume de botez numele rudelor mai de aproape, al părinților sau moșilor, spre pildă, dacă o familie de azi are între membrii ei Ioan, Petru, Anton etc., atunci necondiționat aflăm și în a doua generație, chiar și azi, dacă nu pe toți, măcar unul sau doi cu acelaș nume de botez; aceste obiceiuri, zic, dau azi prilej la mari greutăți pentru stabilirea identității persoanelor din trecut și a relațiilor lor familiare. Așa este azi și cu protopopul Naszodi. Acesta, după cele comunicate de căpitanul Toader Anton¹⁾ și după Arhiva Someșană, volumul VI, pag. 370, a fost *nepot* al protopopului Atanasiu Anton și deoarece numele lui de botez a fost tot Anton, iar conumele proaspăt luat²⁾ *iarăși Anton*, nu putea fi numit Anton Anton, ci i-au zis Anton Naszodi, fiindcă era din Năsăud. Alții îl numeau Anton Farkas ori românește Anton Lupul, alții Lupul Farkas. Cazuri de acestea au mai fost. Capelanul prim castrens al regimentului nostru, încă a fost un Teodor Naszodi, deoarece familia lui nu avea un conume fixat. Pe acest Teodor Naszodi în 1782 îl aflăm protopop în Sasnireș. Tot așa este numit protopopul din Tăure (Tohát) Arthemius Tohádi. Asemenea este cazul și cu Ioan Farkas, protopopul din Szépviz³⁾. Protopopul Atanasiu Anton a avut o frumoasă avere moștenită dela părinți și la fel protopopul Anton Naszodi are avere mare. Așa cred eu, că se pot explica numirile acestui protopop de Naszodi, Farkas și Lupul, persoana e una și aceeași și nu sunt mai multe persoane distincte.

Protopopul Anton Naszodi în 1759 împreună cu sinodul ambelor districte bistrițene, valah și săsesc, înaintează în limba latină o plângere primarului și magistratului din Bistrița, în care se plâng, că deși Maria Terezia, prin decretul său anterior, a scutit pe preoții din district, cari locuiau în comunele în cari nu

¹⁾ Arhiva Someșană, Vol. III, Nr. 11, p. 57.

²⁾ Ibidem, Vol. III, p. 45.

³⁾ I. M. Moldovan, Acte sinodali, p. 131.

s'au putut da porțiuni canonice, de *dărilor cuvenite după moșiile părințești*, totuși slujbașii magistratului cu ocaziunea bălcicului trecut, au tras jos de pe cai pe preoți, le-au luat vitele și le-au vândut; pe unii preoți i-au globit și bătut, pe toți i-au batjocorit, pentrucă nu plăfiseră aceste impozite. Deci se roagă a li se ușura dările măcar pe cei trei ani trecuți¹⁾.

Tot în 1759 în Aprilie protopopul Anton Naszodi, care era și paroh al Bistriței, se plânge împărătesei Maria Terezia, că Sașii nu voiesc a da loc de biserică Românilor uniți din Bistrița, deși aceștia numără 150 de suflete, afară de servitori și servitoare. Românii plătesc 10 floreni arândă pentru un șopru, în care se roagă și unde au altarul. Roagă pe împărăteasa să le dăruiască ca loc de biserică rămășițele mănăstirii călugărițelor din ulița ungurească, care sunt proprietatea fiscoiului. Această mănăstire este acum numai un loc părăsit, profanat de oameni și animale, n'are nici acoperiș, nici porți.

Impărăteasa cu data de 8 Mai 1759 cere opiniunea guvernului ardelean. Guvernorul L. Keményi la 26 Mai 1759 cere Bistrițenilor informațiuni. Sașii nu răspund. Guvernorul urgencează răspunsul cu data de 11 Ianuarie 1760²⁾. Cu mare greu Sașii răspund în Februarie 1760 următoarele: *»La pretenția temerară a Valahilor mahalagii, de a poseda biserică între zidurile orașului, se invoacă legile țării »Approbatæ Constitutiones«, cari în partea I, T. 8, articolul I, exclud pe Valahi dela orice drept civic. Ei și afară de ziduri sunt numai vagabonzi tolerați, cari niciodată n'au dreptul la vreo proprietate, fie ea de orice natură. Dacă acestei prostimi neînfrânate nu i s'a încuviințat biserică în suburbii, cu atât mai mare greșală ar fi să i se predea biserică în oraș, căci, în detrimentul purității seculare a națiunii săsești, ar căpăta pofta să intre aici și în proprietatea altor case. Au Valahii destul cu oratoriul lor închiriat și tolerat în mahala, unde își pot celebra liturgia, cum vreau; dar de proprietate, fie chiar de o palmă, nu poate fi nici vorbă, după ce fieștecare dintre ei trăește pe lângă vr'un stăpân, care-l tolerează pe lângă sine numai până ce îi place.»*

Mai aduc și următoarele motive: *»In timp de iarnă Valahii*

¹⁾ Arhiva Someșană, Vol. I, Nr. 2, p. 39, 40.

²⁾ Arhiva Someșană I. c., p. 40—42.

obişnuesc să-şi țină liturghia dimineața la 4 ore, ceea ce înlăuntrul oraşului nu s'ar putea face, fiind porțile închise în acel timp. Pe urmă, dacă Valahii într'adevăr sunt uniți cu romano-catolicii, atuncia ar putea să cerceteze pe oricare din cele două biserici catolice aflătoare în oraş. În fine este cu totul falsă aserțiunea protopopului năsăudean, că biserica de odinioară a călugărițelor revine acum fiscului regesc, deoarece pe teritorul regesc, ocupat și locuit de Sași, nu există proprietate fiscală; în consecință, încă nici într'un oraş săsesc nu li s'a predat romano-catolicilor biserică din partea fiscului regesc, ci numai din partea locuitorilor Sași, cari moșteniseră biserica dela strămoșii lor. Servească de pildă Mănăstirea Minorităților din Bistrița».

Pentru un timp oarecare, în urma acestui răspuns, atât Curtea din Viena cât și guvernul transilvan au amuțit¹⁾. Mai mult! În 14 Februarie 1760 magistratul protestează contra cererii protopopului, atât erau de consternați de îndrăsneala Românilor.

În 28 Octombrie 1759 sosește dela guvern o scrisoare, adresată protopopului Anton Naszodi, în care încuviințează clădirea bisericilor valahe în satele săsești și ordonă, ca nu cumva Sașii să cuteze să le pună piedeci²⁾.

Erau vicleni Domnii Sași ca întotdeauna, nu permiteau, ca preoții români să capete porțiuni canonice în nici un sat, cum dispuse împărăteasa, pentru că aceste porțiuni erau libere de impozit și și de decime, cari trebuiau date preoților lor luterani și de cătră preoții români. După ce acest ordin nu s'a executat, cum se cuvenea și după ce, dacă ici-coalea vreun preot român căpătase ceva, nu a căpătat în măsura dispusă de Maiestate, protopopul Anton Farkas se roagă de Maiestatea Sa Maria Terezia să se îndure a dispune în cauză. Maria Terezia prin ordinul din 15 Iunie 1759 dispune, ca porțiunea canonică de până atunci de 9 gălete și 4 cară de fân să se ridice la 20 gălete și 15 cară de fân. Nici acest ordin, ca toate care era în folosul preoților români, nu s'a executat și dacă totuși ici-coalea s'a dat ceva, au dat ca eclejii locurile sterile, locurile pline de cărări și drumuri în lung și lat, expuse esundărilor și stricării apelor, pline de mărăcini și bolovani. În granița noastră capețiile nu s'au introdus de loc.

¹⁾ Arhiva Someșană, Vol. I, Nr. 3, p. 33, 34.

²⁾ Ibidem, p. 75.

Unde preoții nu aveau eclejii, sau nu în măsura suficientă, ordinul era ca proporțional să scutesc de impozit pămîntele proprii, părințești sau cumpărate ale preoților, apoi, ca preoții să fie ajutoși, era dispus că ei să-și poată ținea lângă sine pe vreun fiu sau rudenie laică, fără ca acesta să fie impus cu dare. Aceste dispoziții au produs în graniță foarte multe neplăceri, deoarece Sașii nu voiau a scuti de impozit pămîntele proprii ale preoților, nu voiau a scuti de impozit pe fiii de preot, cari trăiau împreună cu tatăl lor. Mintea Sașilor se părea prea slabă pentru a iscodi șicane contra preoților români. Tot astfel erau tractați cantorii și feții (crâșnicii).

Astfel stînd lucrurile, se poate explica foarte ușor și rugarea protopopului Atanasiu Anton către primarul Bistriții »*cu fruntea plecată pînă la verdea pajiste*« și vom înțelege cum de în revoluția lui Ștefan Cute contra Bistriții, 1755—1762, au fost amestecați și preoții în o măsură foarte mare, ba însuși protopopii Atanasiu Anton și Anton Farkas au directivat lucrurile așa, că guvernul s'a văzut nevoit a cere pentru liniștirea spiritelor chiar și intervenirea episcopului Aron.

În Iunie 1759 protopopul Naszodi ține sabor, în cauza lui Simion a Leliuții din Rebrîșoara contra acuzatului Lazar Băltag tot de acolo¹⁾.

Conform denunțului judeului Vasioc din Mocod, la Rusalii 1759 a fost o adunare mare în Năsăud. Au participat din fiecare sat 3—4 persoane și au delegat pentru a merge a doua oară la Viena la curtea imperială pe Ștefan Cute din Feldru, Irimie Bucșa din Mocod, Pașcu din Zagra și pe Ioan a Popii din Telciu. Plecați peste Maramureș, iau informații dela Mihai Balea și apoi pleacă la Viena. Ajunși în Viena și avînd nevoie de un avocat, care să-i îndrepte și sprijinească, se adresară lui *Matolai*, năimitul și spionul Sașilor din Bistrița, în al căror serviciu era. Lasă hârtiile la dînsul, dar a doua zi, după ce înțeleseră că *Matolai* este agentul Sașilor din Bistrița, își cer îndărăpt hârtiile și îi revocă procura. Această deputație în 9 August 1759 reîntoarsă acasă, a ținut o mare adunare în Năsăud, în care raportară despre celea isprăvite în Viena.

¹⁾ »Arhiva Someșană«, Vol. VI, p. 292.

La 26 Noemvrie acelaș an, Sașii văzând, că Românii știu imediat tot ce hotărăște magistratul, susțin oficial, că *protopopul Naszodi este dirigitorul mașinăriilor*¹⁾.

La 24 Noemvrie 1759 Ștefan Cute se prezintă la moara din Nușfalău, despre care Sașii susțineau, că este a lor și de fapt ei luau și vama; Ștefan Cute împreună cu Marcu a Bărăriții din Nușfalău iau vama morii, jumătate o fixează pentru acoperirea cheltuielilor de apărare a cauzei Românilor, iar cealaltă jumătate o depun în biserică. Magistratul din Bistrița trimite câțiva comisari, cu haiduci, să aresteze pe Cute. Acesta aflând unde dorm comisarii, trage clopotul într'o dungă, se ridică Românii, încunjură casa și prind pe toți comisarii, iar a doua zi îi duc și îi închid în temnița varmegiei Doboca, dela castelul contelui Teleki Pál de Szék din Posmuș. Din ancheta făcută reiasă, că protopopul Naszodi, împreună cu câțiva preoți, a luat parte la toate acestea acțiuni, fiind prezenți în Nușfalău în casa preotului, unde Cute mereu, mereu se prezenta și lua informațiuni și directive dela protopop²⁾.

Tot protopopul Naszodi a publicat Românilor someșeni, că curtea din Viena a dispus, că în cauzele de litigiu să fie întotdeauna ascultați și Românii. Tot protopopul a promis Nușfălenilor și Sântinionenilor, cari erau încarcerați în Posmuș, să nu aibă frică, că îi va elibera el³⁾.

La 11 Decemvrie 1759 protopopul Naszodi se afla în Sibiu cu Popa din Uifalău, cu Irimie Bucșa din Mocod, cu Sacola din Mititei, Ștefan Cute și alți Români, ca să informeze guvernul ardelean asupra adevărului, deoarece Sașii dispuseră o mare anchetă asupra celor petrecute în Nușfalău.

La 13 Februarie 1760 protopopul Anton Naszodi înaintează guvernului Ardealului o plângere contra ilegalităților, pe care magistratul bistrițan le-a comis și le comite împotriva Românilor⁴⁾.

Încă mai înainte, Anton Naszodi, protopopul bisericilor valahe unite din districtul Bistriții, Ladislau Gyekei, asesor în con-

¹⁾ Ibidem, p. 300.

²⁾ Ibidem, p. 31, 32.

³⁾ Ibidem, p. 303.

⁴⁾ Ibidem, p. 306.

gregația preoților din acel district, apoi libertății: Cute Ștefan din Feldru, Marcu a Berăriții din Nușfalău, Bucșa Eremie din Mocod și Ioan Flore din Năsăud, în numele lor și a tuturor Românilor din cele 23 sate, ceruseră dela împărăteasa Maria Terezia, ca să li se elibereze din arhiva Bistriții actele și documentele de proprietate, dar mai ales actele privilegiale, cari toate au fost depuse în arhiva orașului liber regesc Bistrița. Împărăteasa trimite pe doi notari ai Tribunalului regesc din Transilvania, ca să ridice din acea arhivă scrisorile indicate. Sașii, vicleni ca totdeauna, au știut să se descurce și de astă dată, fără să estradeze ceva, deși numiții notari, prezentându-se în Bistrița, au încercat toate posibilitățile¹⁾.

La 15 Februarie 1760 guvernul transilvănean aduce sentința, că *Românii sunt recunoscuți ca oameni liberi și nu iobagi*. La publicarea acestei sentințe, în Sibiu au fost de față dintre Români, între alții, Ștefan Cute, Ioan al Floroaiei din Năsăud, Ieremie al Bodii din Mocod, Marcu Berăriții din Nușfalău și *protopopul Farakas Naszodi* și Popa Lațco din Uifalău²⁾.

La 7 Martie 1760 întreg districtul românesc a fost adunat în sabor în Năsăud și au hotărât, să mai meargă încă odată o deputație la curtea împărătească la Viena.

Cu ocazia publicării în district a sentinței din 15 Februarie 1760 a guvernului, Sașii, perverși ca totdeauna, au cerut, să se constate de către cei încredințați cu publicarea, că ce s'a decis în saborul din Năsăud, ținut în 7 Martie, și că să se ceară dela protopopul din Năsăud garanție în scris, că preoții nu vor primi în asil și nu vor proteja pe nici un om designat de recrut. S'a constatat din mărturisirile deponenților, că conducătorul saborului, protopopul Naszodi, cu ocazia saborului ținut în Năsăud, a pretins dela sătenii districtuali să impună pe fiecare bărbat încă cu câte 3 monete de 17 cruceri, să se încaseze banii și să-i înmaneze protopopului, *că el voiește în persoană, să meargă încă odată*³⁾ *în afacerea lor la curtea împărătească*. După aceea protopopul Naszodi a dat instrucții scrise satelor, ce au de făcut, după sentința guvernului ardelean⁴⁾.

¹⁾ Ibidem, Vol. III, Nr. 13, p. 339—342, Vol. VI, p. 307.

²⁾ Ibidem, Vol. VI, p. 307—308.

³⁾ Va să zică a mai fost odată până acum.

⁴⁾ Ibidem, Vol. VI, p. 310, 311.

În 27 Februarie 1760 prefectul județului Solnoc, Teleki Pál, a dispus anchetă pentru acuzele ridicate contra Vidicului, de perceptorul sas Hennrich.

La 13 Aprilie 1760 se începe ancheta în Rebrîșoara și din fasiuni reiese, că în 1 Februarie acelaș an, protopopul Antoniu Farkas a ținut sabor preoțesc în Rebrîșoara. În ședință, cum, cum nu, s'a intrus și slobodnicul din Feldru Todor Zdrobău, nepoftit de nimeni. Slobodnicul acesta, salutând pe protopop, a fost imediat întreat: »Tu ești slobodnicul din Feldru?« El a răspuns: »Eu sunt«. Protopopul continuând: »Da tu, afurisitule, știi tu Tatăl nostru românește, ungurește ori săsește?«, acela răspunde: »Nu-l știu«. La aceasta, protopopul zise: »Dar știi tu înjura de suflet și de cruce?« Atunci preotul valah Senior din Sângeorz, scoțând o scrisoare în fața saborului, o pune pe masă, pe care cetind-o pătrupopul Naszodi, imediat se întoarce iarăși cătră slobodnicul Todor Zdrobău, întrebându-l: »*Tu ai amenințat pe Ștefan Nimigean (Cute) din Feldru cu bătaie și omor?*« Slobodnicul neagă aceasta. Atunci protopopul *ordonă să lege pe slobodnic*. Fătul (crâsnicul) l-a și legat lângă casă de un stâlp, sub un șopru, legându-i picioarele cu un lanț; așa a stat legat aproape o jumătate de oră. Atunci nu era frig. Tot la ordinul protopopului, fătul a deslegat pe slobodnic. Protopopul l-a chemat iarăși în casă și i-a zis: »Vezi măi, ticălosule, tu știi să te porți neomenește și necuviincios, să blastemi și să înjuri, dar nu știi Tatăl nostru. Deci voiu lăsa să-ți deie 50 bețe!« Dar la intervenția popilor și biraielor sătești, revenind protopopul, totuși n'a lăsat să-l bată¹⁾.

În 21 Mai 1760 starețul mănăstirei Piarșiștilor din Bistrița, roagă pe protopopul Naszodi să invite pe popii și sătenii români, ca să contribue cu materiale și brațe de muncă la zidirea locuințelor și bisericilor Piarșiștilor²⁾, arse în 18 Aprilie 1758.

La 13 Iulie 1760 sosește în Nușfalău ordinul protopopului Naszodi, scris în numele întregului district valah, că primăria satului să vândă cerealele aflătoare în lada morii și cu banii încasați să plătească datoria la »fișpan« și amenda dictată de comitat, deoarece districtualii ceialalți nu mai vreau să contribue cu nici

¹⁾ Ibidem, Vol. VI, p. 315, 316.

²⁾ »Arhiva Someșană« I, Nr. 3, p. 79.

un ban la datoriile contractate, plătind până acum prea destul pentru aceste.

În 1 August 1760 raportează Nechita Moldovan din Nușfalău magistratului, că a venit din Năsăud un valah cu numele Grigore, cu porunca protopopului Naszodi, să-i aducă 50 mierțe cereale, promise protopopului pentru serviciile sale prestate în cauzele de proces ale districtului. După ce 40 mierțe se vânduseră mai înainte, Grigore primi numai 10 mierțe, cu care plecă noaptea¹⁾.

În urma activității naționale atât de energice a protopopului Anton Naszodi, Sașii nu-l agreau și de aceea căutau momentul pentru a se răzbuna și a-l repune. În mai multe scrisori s'au plâns contra lui la guvernul ardelean. Insuși protopopul observă, că e luat la ochi și de aceea, temându-se de urmări, își face planul, ca să treacă și el în Moldova, iar de acolo în Rusia, unde credea, că va afla liniștea dorită. Participă și el împreună cu Toader Putilean din Năsăud și cu Pinte a lui Hurdea din Zagra la adunarea bejenarilor din pădurea Capanului (Cepari). Aici conform înțelegerii prealabile, se adunaseră o mulțime de iobagi din țară, cari intenționau să părăsească Ardealul. La 22 Iulie 1760 pleacă și protopopul Naszodi spre Moldova, dar nu deodată cu bejenarii. Ajuns în Ilvamică, Naszodi ține sabor cu preoții din jur și deoarece au desbătut lucruri intime, ușile erau încuiate și păzite de anumiți oameni ai protopopului. Din Ilvamică pleacă la Rodna, unde sub pretext, că are să țină sabor în Găureni, unde nu se capătă pâine, a luat cu sine două perechi de dăsagi cu prescuri. Se vede că protopopul era căsătorit, deoarece din Rodna a trimis cu un băiat, adus cu sine din Năsăud, o scrisoare soției sale la Năsăud. La 23 Iulie noaptea a trecut *șanțul sau straja (varda) dela Rodna-Nouă*, cam la 200 pași depărtare de cei 7 soldați, cari formau straja și de sigur a știut încunjura și pe plăieșii²⁾, cari erau mai sus pe Someș. Protopopul a dus cu sine și pe preotul din Rodna Constantin și pe diacul Arsenie a Cosoriții.

Maxim Gălan, fiul preotului Gălan din Năsăud, era spionul Sașilor. În această calitate Maxim scrie în 23 Iulie 1760 senato-

¹⁾ Ibidem, Vol. VI, p. 324.

²⁾ Plăieșii erau un fel de soldați, cari înainte de militarizarea finutului, făceau paza granițelor și păzeau ordinea. Existența plăieșilor a fost desființată cu ordinul guvernial din 6 Ianuarie 1764.

rului George Gunesch, că protopopul Naszodi a jurat pe popa Constantin din Rodna și l-a îndemnat să-l urmeze, precum l-a și urmat, lăsându-și și acesta soția singură acasă. Apoi mai denunță, că protopopul a luat cu sine cel puțin 100 floreni de ai contribuabililor.

Un plăieș bârgăuan întors din Moldova spunea, că a întâlnit pe protopop în Dorna și au vorbit împreună. Preotul din Năsăud Mitru Anton, ginere a protopopului Naszodi, a trimis protopopului în Moldova un călugăr dela mănăstirea din Rebra, invitându-l să vină acasă, precum de fapt s'a și întors; într'un protocol al magistratului din Bistrița, la data de 18 Decembrie 1760 se află notat, că protopopul Năsăudului de 7 săptămâni stă în carantina din munte și acum are să fie avertizat de delegații episcopului, cari îi vor impune, că în viitor să nu se mai amestece în alte afaceri, ci să-și vadă de treburile lui bisericești.

Intors acasă, protopopul era continuu supravegheat din partea magistratului săsesc, cu atât mai mult, deoarece era în prietenie cu Ștefan Cute, căruia îi scrisese încă din Dorna, următoarea scrisoare:

»Dumitale bade Ștefane mult bine! Ne-a spus nepotul tău din Nimigea, alaltă ieri în Câmpulung, că mi-ai adus o carte din Beci (Viena). Trimite-mi-o pe acesta, ce-ți va da aceasta. Iară de nu umblă lucrul vidicului spre bine și spre ușor, adă-o, vină decât la Dorna; ia cu Dumneata și ceva bănișori de cheltuială, că la mine nu-i prea mult. Vină, și vină în grabă, să ajungem până în iarnă »Acolo«. Știi că aici nu-i dreptate. Mai bine-i acolo cu toate câte cer Sașii, decât aici în Moldova, cu Țiganii. Iară de am putea ajunge acolo la creștini, acolo știu că ne-o fi bine, numai să ne placă locul și tocmeala. Fă, ce vei face în grabă. De-i bine, scrie-mi, că voi veni și eu, *că nu mă îndur a vă lăsa, maccarcă mie unuia și aici mi-ar fi destul de bine. Fii sănătos, bun viitor. Pătrupop Antonie.*«¹⁾

Mai târziu Sașii au prins și scrisoarea următoare:

»Dumisale cumătru Ștefan dela Hristos mângâiere și tot binele! Văzând, că umblă lupul să mănce boi și mai vârtos văzând, ce scrie laba cea de câne Maxim Gălan cătră frate-so Klein,

¹⁾ »Arhiva Someșană«, Tom. VI, p. 401.

cumcă te-a aflat vidicu hameș, pentrucă ții cu protopopul și cu popii uniți, și s'ar ruga vidicul Măriei Sale Hanes Klein să le deie învățătură, dului-te-vor de ce ai de toate, au ba; ți-am fost poruncit să te ferești de aceștia. Iară despre altele naibă grijă, că am nădejde mâne alaltă să-i duluiască pe dânșii. Vor uita ei amândoi a griji de alții, de va vrea Dumnezeu, vor griji de sine, vor cădea în groapa, care o au făcut-o. Fii bărbat! Nu te teme, că Dumnezeu este cu cei ce se unesc, precum s'au făgăduit zicând, unde vor fi doi sau trei uniți întru numele meu, acolo voi fi în mijlocul lor. Fii dară întru noi. Fiind al domniilor voastre cu credință și binevoitor și slugă protopopul Antonie Farkas. Iunie 19 zi 1761.«¹⁾

Protopopul Naszodi n'a rămas în Moldova, adică n'a trecut în Rusia, pentrucă nu se îndura, să se despartă de averea mare proprie, ce o lăsase acasă în Năsăud, atât mobilă cât și imobilă²⁾.

Atât era de mare numărul acelora, ce treceau din »Vidic« și »De pe țară« în Moldova, încât Sașii și domnii de pământ temându-se, că vor rămâne fără contribuabili și muncitori, aplicau pedepse foarte grele acelora, cari treceau granița; așa în 10 Aprilie 1760 fu pedepsit cu 25 lovituri de baston (25 bote) Ștefan a Luchi Muști din Ilvamare, pentrucă în Iulie 1759 trecuse din muntele Dieci în Moldova și se reîntoarse acasă numai în Decembrie³⁾. La 12 Aprilie 1760 se publică ordinul guvernului transilvănean, că în comunele Leșu, Ilva, Rodna, Telciu, apoi între Petriș și Uifalău și la Dumitrița să se pună stâlpi cu table negre, pe cari să fie scris în limba germană, maghiară și valahă, că cel ce vine din Moldova ori Muntenia pe căi oprite va fi spânzurat în imediata apropiere a tablelor.⁴⁾

Protopopul Naszodi, câtă vreme a lipsit, fiind prin Moldova, a avut în tract suplinitor sau substituit. Numele acestuia nu se cunoaște⁵⁾. Tot despre un substituit a lui Antoniu Naszodi se pare a fi vorba și la 4 Iunie 1761, când se prezintă la oratorul

¹⁾ Ibidem, p. 400.

²⁾ »Arhiva Someșană«, vol. IV, p. 79.

³⁾ Ibidem, vol. IV, p. 64. Tot în acest loc se pot vedea și alte pățanii.

⁴⁾ Ibidem, vol. I, Nr. 3, p. 76, 12 Aprilie 1760.

⁵⁾ »Arhiva Someșană«, Ibidem Vol. VI p. 337. Poate să fi fost popa Mitru din Năsăud.

(paracelis) Românilor din Bistrița *Măria Sa Petru Pop din Năsăud*, dar îl află închis cu 2 lăcăți, pe cari fătul le ia jos și el servește sf. misă¹⁾).

Căpitanul Toader Anton în notele sale despre înaintașii familiei Anton scrie²⁾): »Cam pe la anul 1759 sau 1760, primăvara, să fi fost în Năsăud un domn dela Curtea imperială din Viena însoțit de alt Domn mai bătrân, și anume la casa protopopului Anton Naszodi. Au fost ospătați cu vinars de prune, din producția proprie, cu prescură, slănină și brânză, mai înainte de a se pregăti prânzul. Prota nu a știut, de ce oaspeți are onoare și au conversat în limba germană. Fiind însă cald în casă, domnul dela Curtea Imperială și-a desfăcut mantaua și atunci Prota văzând însignele de pe piept, a observat, că stă cu un prinț la masă. Au conversat apoi în limba latină, în care Prota era mai expert și s'au înțeles la olaltă asupra scăpărei poporului din Valea Rodnei din jugul Sașilor, cari voiau să le ieie munții și toată averea, și să-i subjuge. Au hotărît să-i facă grăniceri și au luat pe moșul nostru pe Onișor cu dâșii pe munți. Sașii din Bistrița, nu bucu-roși au pierdut Valea Someșului, însă înțelegând planul regimului, au scris Impărătesei Maria Terezia, *că dâșii cinstesc Valea Someșului* (deși ei au fost primit deja prețul de desdaunare), *dar cu condiția, că dacă oamenii nu vor voi să se facă grăniceri, ci se vor opune la primirea armelor, atunci să li se redea lor toată Valea Someșului, dar ca iobagi, până la Mocod. Intriga Sașilor a fost aceea, că au tras pe Todoran pe roată și au batjocurit mulți locuitori*³⁾).

1) »Arhiva Someșană« Vol. I fasc. 2 p. 45—46.

2) Ibidem. Vol. III. Nr. 11 p. 57 și vol. I fasc. 4 p. 4—5.

3) »Arhiva Someșană« V. I. fasc. 4 p. 4—5. — V. III p. 57. Dacă această vizită s'a făcut în 1759 ori în 1760, nu se poate atribui nici decât împăratului Iosif al II-lea din ocazia primei sale vizite în Ardeal făcută în 1773, când era în Năsăud protopop săciul Kalnoki, ci se poate crede, că sau această vizită Iosif al II-lea a făcut-o incognito mai înainte sub protopopul Anton Naszodi despre ce istoria nu amintește; sau nu a fost împăratul Iosif, ci altă persoană înaltă. În acest caz cred, că data vizitei pusă de căpitanul Anton la 1759 ori 1760 este greșită, iar vizitatorii au putut să fie colonelul baron Schröder cu locotenentul de geniu Holbmann, cari în Februarie 1762 au ctreerat districtul valah, culegând toate informațiunile necesare înființării graniței, pe teren, și fără ca Sașii să știe, ce lucrează, ei țineau consultări cu preoții și alte persoane însemnate și mai cu seamă cu protopopul Naszodi, Popa Mitru din Năsăud și popa Lațcău din Uifalău. »Arhiva Someșană« Vol. VII p. 2.

La 4 August 1760 magistratul decide, ca să înainteze la guvern raportul lui Maxim Gălan din Năsăud, adresat inspectorului din departință, despre purtarea protopopului Anton Naszodi. Tot Maxim Gălan, spionul Sașilor, denunță magistratului, că protopopul Naszodi înainte de a pleca în Moldova, a încasat cu forță bani din satele districtului, după puterea satului, câte 10, 12, 15 și 16 florini. Iar față de satele, care nu i-au adus banii la termenul fixat, a procedat astfel, că pe sătenii, cari mergeau după sare la Dej din partea din sus de Năsăud, i-a oprit cu străjile în Năsăud și n'a permis să-și continue drumul, până ei nu i-au răfuit suma repartizată pe satele lor. Din banii adunați pe calea aceasta, a dat ceva cancelariștilor, iar restul l-a pus în păstrare în o ladă. La plecare, a luat toți banii cu sine în Moldova și a încuiat lada. Tatăl său, scurt timp după aceea, voind să scoată pentru anumite nevoi bani din ladă și negăsind cheile, a deschis lada cu forță, în ladă însă nu era nici un ban¹⁾.

La 18 Decembrie 1760 călugărul Teodor Timandi, aduce la magistrat o scrisoare dela Găvrilă Grigore Maior, prepozit în Blaj, cu vestea, că o comisie episcopală anchetează sub conducerea prepozitului, în districtul valah și a început cu Bărgăul. În scrisoare prepozitul se ruga de un salvconduct. Magistratul deneagă eliberarea acestuia²⁾.

La 20 Decembrie 1760 raportează slobodnicul din Rebrîșoara, Onul a lui Ignat, că plecând el spre Năsăud cu o scrisoare la protopopul *substitut* trimisă de Grigore Maior, s'a întâlnit cu Ștefan Cute, care l-a învitat să abzică de slobodnicie, deoarece Românii nu mai sufăr acuma slobodnici, alminterea îi va aprinde casa. Apoi a strigat Cute la ceialalți oameni, să-l prindă și să-l lege, că numai așa se va lăsa de slobodnicie. *Substitutul protopopului* (cine? Popa Mitru?) încă a fost de părerea lui Cute. Dealtcum toți slobodnicii, din solda orașului se plâng, că sunt urmăriți de Cute și cei 40 de pușcași, cari îl însoțesc³⁾. Se vede, că nici la această dată protopopul Naszodi nu era reîntors acasă

¹⁾ Din acest text apare că la data plecării protopopului în Moldova, tatăl său trăia încă. »Arh. Som.« Vol. VI. p. 325.

²⁾ Ibidem p. 336.

³⁾ Ibidem p. 337.

din bejenie. La reîntoarcerea lui, magistratul Bistriții scrie guvernului, că numitul protopop s'a reîntors acasă din Moldova, căci fiind om bogat nu i-a convenit să-și părăsească bunurile mobile și imobile; dar dospind acum aluatul eșit din sfaturile pernicioase ale protopopului și prinzând aceste rădăcini printre oamenii vidicului românesc renitent, la caz, dacă dintre aceștia ar pleca acuma în Moldova corifeii scelerați, atunci ei nu numai că n'ar mai întoarce, ci ar mai seduce la fugă pe mulți alții, în paguba țării și a serviciului înalt¹).

Apare din notele protocoalelor magistratului, că până în Ianuarie 1761 Cute a fost de 3 ori la Viena²).

La 21 Februarie 1761 magistratul denunță guvernului ardelean, că *Cute lucrează în coînțelegere cu popii*³).

În Iunie 1761 Sașii au arestat pe Popa Mitru din Năsăud, împreună cu alți țărani, cari nu au fost prietini cu magistratul. Ibid. p. 351.

Încă în Mai acelaș an, guvernul ardelean a dispus, că pentru aplanarea tulburărilor din Vidic, să iasă la fața locului o comisiune constătătoare din Seeberg, consilier guvernamental și președinte al Exactoratului, căpitanul suprem al Făgărașului și ca președinte comitele Nicolai Bethlen. La 25 Iunie comisia sosește în Bistrița și îndată după aceea sosește acolo și comandantul general Bucov. Acesta din urmă, ca să sondeze terenul pentru o eventuală înființare a graniței în acest ținut. Comisia a adus cu sine un norman de acte⁴).

La această investigație Sașii și-au prezentat acuzele lor, iar Românii vidicani, la 27 Iulie 1761, răspund acuzelor în mai multe puncte. Sub punctul 11, avem între acestea răspunsuri și răspunsul protopopului la acuzele cari li se ridicaseră în următoarele: »*Protopopul asigură pe cinstea sa preoțească, că el niciodată nu s'a asociat cu Vidicanii, pentru plată; n'a sfătuit comunitatea la rău și nici n'o sfătuieste, și, rezervându-și să isprăvească el în modul său cu detractorii onoarei sale, — spune, că atât el cât și popii*

1) »Arhiva Someșană« Vol. IV p. 79.

2) »Arhiva Someșană« Vol. VI p. 338.

3) Ibidem p. 342

4) »Arhiva Someșană« Nr. 17 p. 201—221 și Nr. 18 p. 346—368.

din vidicul valah, cari stau sub cârma sa, fiind oameni băştinaşi din vidic şi descendenţi ai acestora, iar preoţimea nefiind legată de brâul descendenţilor, el protopopul, are îndatorirea să le ocrotească libertatea personală şi bătrâneţele. Şi pe bunicul său¹⁾ încă l-au acuzat așa, de sub care acuză, conform documentului alăturat, chiar şi curtea împărătească l-a absolvat. Stând lucrurile astfel, reiesă, că magistratul putea să fie şi fără această acuză şi că n'a expus lucrurile așa cum ele aieva sunt şi au fost. Fiind apelat ordinul din 15 Februarie 1760 al guvernului regesc, nici din partea vidicului, nici din partea magistratului orăşenesc nu era nevoie de interpretare înainte de a urma decizia finală. Apoi că, protopopul ar fi impus contribuţii, nu corespunde adevărului, căci dimpotrivă şi el contribuie la cheltuieli. Dela poporeni nu a luat niciodată 3 taleri măriaşi, cu toate că pentru de a se mântui de multe ne-cazuri, s'au făcut şi trebuie să se facă zilnic multe cheltuieli; dar poporenii le stă în liberă voie să le facă, dacă le pot face, dintr'a lor propriu. Perceptorul regesc trimitând prin sate la execuţii pe slobodnici, fără de nici o instrucţie ori asignare, aceştia îndată ce sosesc în vidic, aci'atacă ca şi Tatarii fără osebire de bătrâni şi tineri, nu se uită cine a plătit impozitele şi cine nu, ci năvălesc în casa acelor pe cari sunt mânioşi, îi înjură, îi bat, îi leagă şi chinuiesc, îi dărâmă vatra, ba mai mult, necinstesc neveste şi fecioare. Multora le-au spart cu forţa lăzile, au scos pungile goale aflate acolo şi lăsându-şi în jos pantalonii, le-au tras peste părţile lor genitale, hărţuind astfel femeile. Ceea ce capătă oameni de aceştia, au să mulţumească purtării proprii, căci pe slobodnici, cari proced pe cale legală, niciodată nu i-au atacat²⁾.

În 24 Noemvrie 1761 primarul din Bistriţa Johann Klein a Straussenburg trimite la Feldru 2 comisari cu 7 executori din garnizoana oraşului, ca folosind anumite măsuri viclene, să lege pe Ştefan Cute şi să-l expedeze la oraş. L-au prins, l-au legat şi în 25 Noemvrie l-au expediat sub mare pază la Bistriţa, unde a fost predat călăului, care în carcera din beci, să-l lege în fieră. L-au confiscat cu această ocaziune toate hărţiile aflate în casa lui, dintre cari amintim următoarele: Un paşaport extradat de pătru-

1) Protopopul Atanasiu Anton, antecesorul lui Naszodi.

2) »Arhiva Someşană« Vol. VI p. 369, 370.

popa Antoniu Naszodi pentru Ștefan Cute și Ilie Spătar, pentru a se putea întoarce acasă din Oșorheiu; un ordin al generalului Bucov referitor la unire; alt ordin tot în acest obiect dela Șofronie; apoi o scrisoare a protopopului Naszodi adresată locuitorilor din districtul valah, că fiecare, fie chiar și copil, care are ceva plângere, fără teamă de pedeapsă, să vină înaintea sa neînfricat și să-și expună necazurile; cele două scrisori a aceluși protopop scrise lui Cute (vezi mai sus pagina 343 și 344); o scrisoare adresată de prepozitul din Blaj Grigore Maior, ca să perziste în unire; o scrisoare a pătrupopului Dănilă din Monor adresată lui Ștefan Cute și întregului district valah, că valahii din Lechința și Sângeorzul săsesc nu pot fi așezați în districtul năsăudean, deoarece aici toate pământurile sunt ereditare; etc.

În 9 Ianuarie 1762 e prins de forța militară și Marcu Bărăriții din Nușfalău și și ale lui hârtii au fost confiscate. Între acestea s'a aflat o scrisoare trimisă de protopopul Anton Naszodi, conform căreia cei 4 deputați valahi rămași în Viena, cer dela Nușfalău 3 galbeni pentru cheltuieli; o altă scrisoare tot dela acesta, scrisă în numele lui Ștefan Cute și a districtului, în diferite chestiuni către Nușfăleni etc.¹⁾

În 31 Ianuarie același an protopopul Naszodi a fost avizat, că, colecta pentru bisericile neunite să nu fie împedecată.

În timpul stăpânirii acestui protopop, în 10 August 1762, asupra Năsăudului s'a deslănțuit o mare furtună. Potopul a nimicit mai multe case și grădini și a înecat o mulțime de oameni²⁾.

În 19 Mai 1762 fiind convocat colegiul de 100 orășeni din Bistrița (centumviri), magistratul a fost silit să le publice știrea, că *înființarea graniței militare în Valea Rodnei și încă în câteva comune este fapt hotărît*. Nu mult după aceea au fost eliberați din temniță toți arestații. Prin 22 Mai 1762 protopopul Naszodi era în Sibiu în cauzele districtului.

Tot sub protopopul Anton Naszodi s'a întâmplat în ținutul nostru un caz de gravitate extraordinară și anume: *răscoala călugărului Sofrone*.

¹⁾ »Arh. Som.« Vol. VI p. 400 și 423.

²⁾ »Arh. Som.« Vol. I. Nr. 3. p. 79. Părintele viacar Ioan Născuț spunea, că până la aceasta dată Năsăudul a fost situat numai în sus pe Valea Caselor. După acest puhoi au început locuitorii a-și clădi case și pe șesul Someșului.

Pe la mijocul secolului al XVIII se ivesc și în acest ținut, chemați pe ascuns de Sașii din Bistrița, vestiții emisari ai ortodoxiei: Ioan din Acciliu, Ioan Molnar din Sad, numit și *Popa Tunsul și fanaticul călugăr Sofrone*. Aceștia sprijiniți de Sași, se înțelege pe ascuns, dispun, ca în fiecare comună bisericile să fie închise și preoții să fie opriți a face funcțiuni. Aceasta s'a întâmplat în anul 1760. De fapt mai în toate comunele bisericile au fost închise, iar preoții opriți de funcțiunile preoțești și dela folosirea ecleejiei, ce biata era pe ici colea, formată din mila credincioșilor. »Arhiva Someșană« Nr. 23 p. 373. Vol. VI, are următoarea informație: »Slobodnicul Lazar din Năsăud adevărat că a jurat, că mai mult nu va fi slobodnic, dar și-a pus în loc pe fiul său, care și acum e slobodnic. Pe acest Lazar nici nu-l are drag satul, că el a amăgit Vidicul să închidă bisericile și să alunge din ele pe popi, mințindu-le tuturor, că, după cum a auzit dela domnii bistrițeni, pentru aceasta n'au să pățească Vidicanii nimic«. Slobodnicii erau instrumentele Sașilor. Lucrul a luat astfel de proporții, încât a fost sesizată chiar și Curtea imperială din Viena. Impărăteasa Maria Terezia în Martie 1761 a numit o comisiune, care avea să reguleze cauzele religioase în Ardeal. Prezident al acestei comisiuni a fost numit însuși generalisimul trupelor ardelene Bucov, care cu data din 9 Aprilie 1761 a chemat înaintea comisiunii în Sibiu, pentru 26 Aprilie, pe toți reprezentanții uniților. Totodată dispune comisiunea, să se facă un recensământ a tuturor uniților și neuniților. Acest recensământ avea să fie făcut în mod paralel, dar independent, atât de organele administrative civile, cât și de organele bisericești, adică de protopopul Naszodi.

La noi în districtul bistrițan situația era foarte agravată prin faptul, că chiar în acel timp era în toi revolta Românilor contra magistratului orașenesc al Bistriții și prin urmare Sașii erau înfuriați pe Români, într'un grad cu mult mai mare ca până aici.

Deputații trimiși la Sibiu au declarat acolo în 26 Aprilie 1761, că Români din Vidicul Bistriții *sunt uniți și vor rămânea și mai departe uniți*¹⁾. Generalul Bucov, în urma celor constatate din ancheta din Sibiu, în 22 Mai 1761 trimite un ordin magistratului

¹⁾ Dr. A. Bunea, Episcopii Petru Pavel Aron și Dioniziu Novacovici' Blaj 1902, pag. 211.

din Bistrița, că prin comisari exmiși din sânul său, să facă o anchetă în această privință în fiecare comună la fața locului, având a da răspuns la 9 întrebări comunicate de General; la cele 8 întrebări prime se putea răspunde colectiv, dar la întrebarea a 9-a trebuie răspuns individual. Rezultatul acestor anchete trebuia să fie înaintat la Sibiu până la finea luni. La anchetă trebuia să fie de față și protopopul sau reprezentantul său.

Întrebările erau următoarele: 1. Cine a clădit biserica voastră? 2. A fost ea construită de către uniți ori neuniți? 3. Înainte cu câți ani a fost clădită? 4. De când se află în posesiunea uniților? 5. Când a fost reocupată de neuniți? 6. Există pământuri dăruite de Maiestatea Sa bisericii ori preoților? 7. A dăruit vr'un particular pământ ori bani bisericii și parohiei? 8 și 9. Fiecare individ, fără de a se lăsa speriat de amenințările neuniților și indus în eroare de promisiunile acestora, să mărturisască liber dacă este și rămâne unit; și asemenea să fie întrebat fiecare individ neunit, să declare dacă vrea să fie și să rămâie unit? În absența bărbaților, se poate pune întrebarea aceasta și femeilor.

Se numără comisarii, împărțindu-se ținutul în secțiuni și designându-se câte doi sau mai mulți inspectori la o secțiune. S'au început anchetele. Protopopul pentru a putea împlini a lui obligațiuni, și-a designat și un reprezentant, un supleant, pe *Artene Tohati*, protopop în Tăure, ca să-l înlocuiască, unde el nu ar putea participa, precum de fapt l-a și înlocuit în unele locuri. Amenințările Sașilor, fiind duse la culme și Românii noștri cunoscând atât de bine încă din trecut urmările neascultării de Sași și modul cum știau Sașii să-și răzbune asupra Românilor neascultători și considerând și situația războinică, ce dănuia acum între Someșeni și Sași, au devenit foarte maleabili. Ținuta lor de altfel era și explicabilă până la un punct: declarațiile trebuiau date personal și publice, prin urmare puteau fi ușor urmăriți. Erau sărăciți până la culme, erau sătui până în suflet de serviciile, ce le pretindeau Sașii dela ei cu nedrept, își uriseră chiar și viața de atâta greu, așa le-a fost frică multora a spune adevărul.

Acum, au aflat Sașii timpul și mijlocul potrivit pentru a-și răzbuna contra Românilor. Prin fel și fel de mijloace și intimidări absurde, au forțat pe Români să fasoneze, că ei nici nu știu ce

este *Unire*, că ei vreau să rămână în credința moșilor și strămoșilor. În majoritatea cazurilor, în mod cumulativ au răspuns, că ei nu știu ce-i Unirea, rămân în legea strămoșească și aceasta înaintea comisarilor magistratului, dar s'au găsit aproape în fiecare comună pe lângă preoți și foarte mulți oameni conștienți și de caracter integru, cari au declarat publice, că ei sunt uniți și vor rămâne uniți. *La ancheta făcută de protopop, Românii crezându-se scoși de sub amenințările Sașilor, au recunoscut și s'au afirmat cu toții, că sunt uniți.* Anchetele ținute în fiecare comună din Vidic, cuprind date foarte importante despre trecutul comunelor, edificarea bisericilor etc. și sunt cuprinse în »Arhiva Someșană« volumul V, pag. 455 și urm.

Ajunșând rezultatul cercetărilor la Sibiu înaintea comisiei imperiale, s'a observat numai decât, influența comisarilor magistratului în marea disonanță, ce exista între ancheta lor și a protopopului. Având comisia imperială informațiuni și din alte părți, a adus următoarea deciziune referitor la ținutul nostru (»Arhiva Someșană« V, p. 273 și urm.):

»Declarându-se toți locuitorii satelor mai jos înșirate *uniți*, li se ajudecă și biserica și anume: Rodna cu 420 familii și 6 preoți; Maieru 398+8; Sângeorz 352+6; Leșu 104+4; Ilva 112+1; Feldru 201+5; Vărarea 74+1; Rebra 168+2, unde și mănăstirea trece la uniți; Rebrisoara 307+6; Năsăud 246+6; Salva 231+9; Hordou 93+2; Telciu 236+4; Bichigiu 75+2; Suplai 27+1; Poieni 77+1; Găureni 45+2; Zagra 273+10; Mocod 13+3; Mititei 104+4; Runc 116+3; Nușfalău 123+3; Sântioana 83+2; 54+1; Uifalău 46+2; Vermeș 29+1.

N'au biserică și popă, dar se declară uniți Valahii din Petriș cu 18 familii aparținătoare la filia Uifalău; Lechința cu 22 familii și filia Vermeș; Doroalea cu 15 familii, la Uifalău. În Sigmir toate 27 familiile se declară unite, n'au preot, dar au un șopron, în care se roagă lui Dumnezeu.

În Sângeorz săsesec toate 19 familiile se declară unite și au popă, dar după ce se va convinge comisiunea, că ei perzistă în unire, va face la Curte demersul să li se încuviințeze rugarea.

După ce întreg districtul valah s'a declarat unit, privitor la celelalte familii valahe conlocuitoare prin satele săsești — cu excepția mahalagiilor Bistriții, cari încă s'au declarat toți uniți, — protopopului îi incumbă datoria să le instruiască și să caute a le readuce în sânul bisericii unite, atunci și ele vor putea asculta liturgia în bisericile situate mai aproape de satele lor.

În mahalalele Bistriții sunt 207 familii, cari toate s'au declarat unite, au un paraclis.

În Ghinda sunt 2 familii unite și 8 neunite; în Tonci 6 unite și 4 neunite. În următoarele sate săsești nu sunt familii valahe unite, ci numai ne-unite: Târbu 12 familii, Dumitrea 5, Pintic 10, Aldorf 9, Iad 31, Jelna 11, Budac 5, Beșeneu 12, Crainimăt 4, Dipșa 11, Ferihaza 7, Jeica 2, Monari 11.

Mai departe magistratul are să observe următoarele:

1. La predarea bisericilor și pământurilor eclesiastice să li-se accentueze atât uniților cât maicuseamă neuniților, că pentru această grație, de cari ei prin ținuta lor neînfrânată s'au făcut nevrednici, și pentru clemența împărăteșej au să fie mulțămitori și ascultători. Inconsecință să nu îndrăznească să pretindă și altceva decât ceea ce a hotărît comisiunea, cu atât mai puțin să-și însușească cu dela sine putere pământuri ori bun mobil bisericesc, căci o atare faptă va fi privită cu răsvrătire și pedepsită în modul cel mai sever, chiar și cu moarte.

2. Pentru înconjurarea consecințelor funeste, în fiecare sat să fie desemnați dintre locuitorii cei mai modești 6, 8 până în 10 indivizi, cari alături de primarul sătesc în calitate de inspectori ai eclesielor unite să supravegheze și să îndrume la ordine pe săteni.

3. Poporul să fie avertizat, că-i incumbă stricta îndatorire să presteze fără împotrivire domnitorului contribuțiile repartizate, iar proprietarilor de pământ claca prescrisă.

4. Poporațiunea are să urmeze strict ordinele emanate, comunicate guberniului și autorităților superioare, deoarece ele servesc binelui public și corespund intenției domnitoare (Maria Terezia). De aceea în chestii bisericesti uniții au să se adreseze la episcopul Aron, iar neuniții în nici un chip la Sofronie ori acoliții săi, ci la episcopul Dionisie din Buda, care până la altă înaltă dispoziție are să le fie cap bisericesc.

5. Cei ce nu vor fi ascultători și se vor opune superiorilor și inspectorilor, imediat să fie predați magistraților spre a-i pedepsi.

6. Dacă magistrații lor vor dovedi ținută indiferentă ori neglijență, atunci cei interesați să raporteze comisiunei.

7. Sătenilor le stă în liberă voie să se declare iarăș pentru unire, iar celor ce s'au declarat înainte de 30 Martie, nu le este permis sub nici o condiție să renunțe la ea. Primii se vor bucura de toată protecția, din potrivă apostajii vor fi aspru pedepsiți, că nu se poate tolera, ca astfel de rătăciți criminali fără de nici un motiv să-și schimbe credința în mod arbitrar în detrimentul liniștei publice.

8. Primarii și inspectorii satelor au să țină strict poruncile și au să raporteze magistraților, iar aceștia comisiunei orice incident, altfel vor cădea în disgrafia Domnitoare și vor avea să poarte urmările.

La caz dacă magistratul în executarea acestor ordine ar avea lipsă de ajutor mai puternic, atunci el imediat are să raporteze prezidiului comisiunei, care îi va pune la dispoziție asistența militară necesară.

Cu indignare a înțeles comisiunea, că slugii, trabanții și slobodnicii orășenești și districtuali, în majoritate valahi, nu numai s'au lepădat de unire, ci cu vorbe netrebnice au ațâțat și poporul contra ei. Pe astfel de indivizi magis-

tratul imediat să-i dețină și să-i pedepsească în mod exemplar¹⁾, altfel va avea însuși să dea seamă pentru neglijență.

Ordonanța de sus a fost publicată satelor prin comisarii magistratului în zilele de 13 Septembrie—6 Octombrie 1761 cu care prilej au fost desemnați ca inspectori mai mulți inși în fiecare sat. (Aici urmează numele lor după comune.)

Chestia anchetării și a recensământului a avut pentru magistratul bistrițan și pentru câțiva comisari urmări neplăcute. Intr'o scrisoare din 17 Iunie baronul Dietrich îi face reproș magistratului, că lucrarea, cu care a fost încredințat, n'a săvârșit-o conform ordinului primit; căci trebuia să se arate, la fiecare sat numărul precis al familiilor unite și neunite. În 28 Iunie magistratul trimite, cu multe scuze, tabloul cerut.

Mai supărător și compromițător însă a fost pentru magistrat faptul, că *comisia aulică atât din procesele verbale cât și din informații particulare s'a convins despre intenția răutăcioasă a magistratilor și a comisarilor*. Cum accentuasem și cu alt prilej, *bistrițenii luterani erau din suflet mari dușmani ai unirii și lucrau în mod clandestin contra intențiilor curții catolice vieneze*²⁾. Generalul Bucov, care altfel favoriza pe Sași, de astădată fu silit să porceadă strict contra lor și ordonă, ca 5 dintre comisari să fie imediat

¹⁾ Doar se vede din departe, că ei au făcut declarațiile dictate de Sași și la porunca acestora.

²⁾ Cu ocaziunea însinuării jalbelor din partea celor 23 de sate românești de pe Someș în 25 Iulie 1761 inșiși Someșenii sub punct 4 spun în scris că *întreg districtul românesc a primit sacra uniune și că religionea noastră unită este îmbrățișată de întreg districtul* («Arh. Som.» IV p. 204 și 349). Sașii bistrițeni au fost aceia cari cumpărând cu bani grei conștiința Românului din Bichigiu Tănase Todoran, prin intermediul acestuia au răsculat comuna Bichigiu și au esoperat ca episcopul Petru Pavel Aron, care venea în vizitație canonică, să nu fie primit în Bichigiu, să-i închidă biserica (Dr. A. Bunea, Episcopul Petru Pavel Aron și D. Novacovici p. 238). Tot Sașii bistrițeni au fost aceia, cari prin același Efialte, Tănase Todoran, au inscenat revoluția de pe Mocirla dela Salva în 1763, când Regimentul grăniceresc al II-lea a fost chemat să depună jurământul de credință către Tron. Todoran cu soții săi au plătit revolta cu viața (Dr. Bunea, Ibid. p. 239). Câte și mai câte acțiuni perverse de tot soiul făcute contra intereselor vitale ale poporului român sunt a se mulțumi numai Sașilor bistrițeni! Sașii bistrițeni până în momentul ultim credeau sus și tare, că vor putea zădărnici militarizarea, ca să nu piardă aportul bogat ce îl aduceau Români și spre acest scop au folosit cele mai nepermise mijloace prin Todoran.

încarcerati. La întrebarea ipocrită a magistratului, că oare care ar fi vina inculpaților, Bucov în calitate de prezident al comisiei aulice trimite la adresa Bistrițenilor, cu data Sibiu 3 August 1761, o scrisoare de admonestare cu următorul conținut: Privitor la cei 5 orășeni deținuți anume: Andreas Zigler, Michael Werner, Daniel Gietsch, Peter Theil și Johann Kleinmann, comisia aulică și-a formulat sentința pe care magistratul are să o execute. Amintiții comisari încredințați cu stabilirea caracterului confesional al Valahilor din districtul bistrițan, nu numai au lucrat împotriva instrucțiilor primite, ci mai mult chiar în detrimentul unirii; și în prima linie este mai limpede dovedită vina lui Andreas Zigler, în consecință, acestui individ i se dictează, ca pedeapsă bine meritată, arest de trei luni și excludere din orice funcțiune magistratuală și civilă. Ceilalți 4 inculpați, fiind ei mai puțin vinovați, de astă dată sunt grațiați și au să fie liberați din închisoare cu strictul avertisment, că la cea dintâi încercare de a lucra cu sfatul ori cu fapta contra unirii, au să fie pedepsiți în mod exemplar. În sfârșit, observând comisia chiar la magistrat o indiferență și o aversiune necuviincioasă față de cauza unirii, acesta este de ultimă dată și serios admonestat nu numai să se rețină în viitor dela un astfel de procedeu, ci dinpotrivă să ofere preoților și mirenilor uniți tot ajutorul și scutul său, dacă nu vrea să-și atragă cea mai simțitoare pedeapsă¹⁾.

Sub protopopul Anton Naszodi s'a întâmplat în protopopiatul Năsăudului, un caz de gravitate extraordinară și anume: *In acelaș timp se începuse organizarea graniței militare și în districtul bistrițan.*

Pentru ziua de 10 Mai 1763 se hotărise depunerea jurământului din partea nouilor grăniceri, pe platoul Mocirla, de lângă comuna Salva. Generalul Bucov înconjurat de o mare suită militară și civilă, în frunte cu episcopul unit *Petru Pavel Aron* se prezentară acolo. Când era să depună jurământul și să le distribuie steagurile cu obișnuita ceremonie solemnă, la mijlocul serbării, o anumită parte din cei chemați să jure, protestară în frunte cu Todoran din Bichigiu, agentul bine plătit al Sașilor din Bistrița, și dezertor din Regimentul »Principele Carol«, împotriva militarizării și a unirii cu Roma, tăiară în fața lui Bucov pe un delegat,

¹⁾ »Arhiva Someșană« T. V. p. 454—478.

care îi amăgise cu speranța libertății, pe alții îi maltratară, *pe proto-popul din Năsăud, care tănuise unele decizii al curții, îl înjurară și bătură*, iar cu Bucov, se certară furcă strigându-i, că au fost înșelați și amăgiți cu nădejdi false. Văzând că nu pot aplica forța, atât generalul Bucov cât și episcopul Aron aflară cu cale să-și caute, în văzul tuturor, mântuirea în fugă. Când alergau călare grăbiți, cel mai agreat servitor a lui Bucov se îneacă în râul Șieu, care atunci se revărsase foarte tare. Sosit dela acea rebeliune la Sibiu, Bucov după puține zile, fiind citat la curte în Viena, plecă împreună cu cancelarul Bruckenthal ¹⁾.

S'a instituit o anchetă care a durat 6 luni ²⁾. Din depozițiile celor executați, apoi ale bătrânilor din sate și mai ales ale proto-popului Anton Naszodi s'a constatat, că motivul principal al răsvrătirei a fost împrejurarea, că Românii someșeni au fost clasificați cu ocazia conscrierii de către Sași ca *iobagi*; apoi că revolta nu a fost contra împărătesei. La 12 Noemvrie 1763 s'a publicat din partea colonelului baron Schröder și în fața locuinței acestuia din Bistrița sentința, care sună astfel:

1. Todoran a lui Dănilă din Bichigiu, de 120 ani, să fie frânt cu roata de sus în jos, iar corpul lui să fie legat (*geflochten*) de o roată, *pentru că a reținut pe oameni dela unire și dela înrolarea (Amplectierung) în statul militar grăniceresc*, precum și pentru ca la cererea stăruitoare a fiului să muribund, n'a lăsat său i se ofere acestuia sfânta cuminecătură.

2. Vasile Dumitru a Popii Alias Văsoc, din Mocod, să fie trecut dela viață la moarte prin ștreang, pentru rebeliune.

3. Many Grigore din Zagra să fie spânzurat, tot pentru aceeași crimă.

4. Vasile Oichi dela Telciu să fie pedepsit la fel.

Trupurile acestor criminali să fie lăsate neînmormântate pe locul de pierzare, ca pildă de groază pentru alții.

5. Iuon Scuturici, 6. Dumitru Scuturici, 7. Miron Natul și

¹⁾ Vezi și »Arhiva Someșană« Tom. VII p. 62.

²⁾ Dl Traian Popa, profesor în Târgul-Mureș spune, că toate actele privitoare la această rebeliune se află în Budapesta și dânsul le-a purtat prin mână, dar neprivind obiectul, ce îl interesa, nu le-a studiat. Eu m'am îngrijit, ca Dsa să ni le câștige, dar a intervenit războiul actual și cauza stagnează.

8. Dumitru Homei din Telciu; 9. Apostol Moldovan și 10. Petru Bârzo din Rodna, 11. Dâmbul Alexa și 12. Iuon a Popii Petre din Zagra, 13. Petre a Popii Nicolae din Bichigiu, 14. Zinvel Vasile din Poieni, 15. Iuon Angelini din Runc, 16. Ieremie Bucșa din Mocod, 17. Finigar Samuilă din Găureni, 18. Iuon Hanț din Năsăud, 19. Andrei Niculai din Sângeorz — acestor 15 criminali încă li se citește sentința să fie spânzurați, dar după publicare sunt grațiați dela moarte, și li se dictează pedeapsă să treacă de 10 ori în sus și în jos printre loviturile de vergi a lor 300 soldați¹⁾).

Se pare că numărul celor pedepsiți a fost mai mare de 19. In Monografia comunei Rodna-nouă, Bistrița 1903, p. 37 alin. 3, părintele Grapini susține, că și protopopul Anton Naszodi aflându-se vinovat a fost pedepsit cu 100 bote. Advocatul Dr. Dioniziu Login din Nepos, azi în viață, născut în 27 Ianuarie 1862, susține, că între cei pedepsiți cu moarte prin împușcare, a fost și moșul său despre tată.

Incasarea pedepsei de 100 bote din partea protopopului Anton Naszodi se pare, că a provocat apropierea sfârșitului vieții sale, deoarece nu mai întâmpinăm urme despre existența lui. Se poate că și suferințele să-i fi fost mai lungi, ori vacanța scaunului să fi fost mai lungă, deoarece numai în 24 Decembrie 1766 avem dovadă că el era deja mort¹⁾).

¹⁾ »Arhiva Someșană« Vol. VII p. 79.

¹⁾ In 18 Februarie 1764 sub Nr. 248 Curtea imperială declară, că locuitorii din Rodna și Valea Rodnei au fost totdeauna oameni liberi și nu supuși orașului Bistrița ca iobagi și prin urmare Sașii din Bistrița nu au dreptul a spune, că donează ținutul Someșului în scopul militarizării, deoarece acela nu a fost al lor («Arh. Som.» T. I Nr. 3 pp. 23 și urm.). Liberi au trăit acești oameni dela 1472—1639. Ibid. p. 29. Până la încorporare cu Bistrița Valea Rodnei aparține județului Solnocul interior.

Protopopul Dănilă Pop

1766—1771

Prima dovadă cunoscută, cumcă Dănilă Pop, protopop în Monor, a fost administratorul actual al oficiului vicarial, sau cum se spunea pe atunci »*inspector*«¹⁾ al tractului vicarial al Rodnei, este din 24 Decembrie 1766, se pare numit direct de episcopie.

Este știut, că Românii din Vidic erau o parte așezați și prin comunele săsești și prin urmare și în Bistrița parte ca mahalagii (oștezeni) așezați în suburbii (oșteze), afară de mării cetății, parte ca măiereni (maierășteni) împrăștiați pe la gospodăriile orășenilor. Bineînțeles Românii erau numai *suferiți*, nu aveau biserică, nici casă prohială, nici preot; se rugau la Dumnezeu într'un șopru arândat cu 10 fl. anual dela Sași. Nu aveau nici barem clopote care să-i cheme la rugăciune. În August 1762 Românii au voit a-și ridica clopote la oratoriul lor și aceasta la îndemnul și porunca prepozitului Grigore Maior din Blaj, mai târziu episcop acolo, care vizită vidicul și trecuse și pe la Bistrița. ¹Contra tuturor opreliștilor venite din partea Sașilor, Românii și-au ridicat clopotele. Aceasta apare din o scrisoare datată la 24 Decembrie 1766, semnată între alții și de *Dănilă Pop, arhidiacon în Monor și inspector peste parohiile din Valea Rodnei*²⁾.

Cu un an mai târziu în 19 Decembrie 1867, vizitând episcopul Rednic Năsăudul, aici nu era protopop. Cu această ocaziune Rednic ține în Năsăud un sabor preoțesc³⁾, în casa cinstitului preot Tănăsie. Hotărârile acestui sabor au fost următoarele:

1. Invățătura creștinească, la Blaj în 1763 tipărită, toți preoții să și-o câștige, să o procitească și din trânsa învățătura creștinească de rând în Dumineci și sărbători poporenilor săi să o spuie și să o tâlcuiască.

2. Din păucenii sau ucetealniile cele mai noue, cazania a doua zi de Rusalii în biserică să nu se cetească, fiindcă în celelalte vechi păucenii din București, la Govora tipărite, și între altele mai vechi muscălești acea cazanie nu se găsește, ci altele împotriva aceea.

3. Slujbele bisericești mai ales sf. liturghie preoții să o învețe a o sluji la Năsăud dela preoții, cari se văd a ști bine a sluji după tipic și obiceiul

1) Vezi mai sus p. 275.

2) »Arhiva Someșană« Tom. I. Nr. 3 p. 37.

3) »Cultura Creștină«, Blaj 1936 Nr. 2 p. 93.

bisericii dela scaunul arhieresc, și fără de atestație sau carte de încredințare acelorași, nu se vor cunoaște ca niște procopsiți între acele slujbe.

4. S. Pricestanie pentru cei bolnavi a o găti peste an iarăși să invețe dela acești preoți și, adesea mai puțin până în 14 zile, măcar odată să cerce de se va arăta spre stricare, îndată la liturghie să o potrivească și să sfințească altă cuminecătură.

5. Să nu cunune fără numai trei și pe ai săi poporeni, treaji și ispo-vediți, înaintea sfintei liturghii sau după sfânta liturghie.

6. Pravila bisericii, precum se poruncește în Pravilă glava 72, să o isprăvească în biserici în zile de Duminecă și sărbători, iar într'alte zile, pe unde li se va întâmpla a se găsi. De cărți spre acea treabă, câte s'au tipărit până acum în Blaj, să se câștige.

7. Treji și cu pildă bună să se poarte înaintea tuturor, ca să ieie pildă bună toți dela ei întru ținerea poruncilor lui Dumnezeu și a bisericii, pentru aceea nimenea la crâșmă să nu se găsească, cum opresc sfintele canoane.

8. Curățenia, care se cuvine preoților mai mare decât mirenilor, după porunca s. canoane și a pravilei să o păzească.

Și fiindcă acum n'au protopop cu așezământ, până la altă rânduială a noastră, în trebile și nevoile sale îl vor cunoaște pe protopop Danil dela Monor ca pe un inspector, dându-i toată ascultarea și supunerea ca unui protopop, precum și saborul aceasta dela noi a poftit, însă ne-a rugat, ca unele trebi mai ușoare ale eparhiei, pentru depărtarea protopopului, să le poată cineva în eparfirie, carele ar fi mai vrednic, și le-ar putea să le isprăvească, și aceasta noi o am îngăduit, numai să fie după socoteala și înțelegerea numitului mai sus inspector. Dat Năsăud 1767, 19 Decemvrie.

Protopopul Dănilă ca inspector se interesa mult de parohiile de pe Someș. Astfel îl aflăm făcând donațiuni bisericii din Leșu¹⁾.

În arhiva metropoliteană din Blaj există o adresă cu litere cirile (scrisoare foarte slabă) fără dat și fără număr, dar pe verso e însemnat de o altă mână anul 1772—1774 cu creionul²⁾. În această adresă protopopul Dănilă Pop din Monor, în calitatea sa de inspector al văii Someșului, recomandă episcopului pe *George Neamț din Măgura-Ilvei*, ca să fie hirotonit de preot. Acest George de fapt a devenit preot și a servit în Măgura-Ilvei. A îndeplinit funcțiuni preoțești și în Năsăud³⁾, dar din nefericire, după cum publică vicarul Nemeș în circularul din 1 Octomvrie 1808, a înebunit și a fost lipsit de darul preoției.

1) »Arhiva Someșană« Vol. IV, p. 250.

2) A bună seamă data e greșită.

3) Ibidem, Vol. V, p. 24.

Din cele de sus se deduce că după Anton Naszódi nu s'a numit alt protopop tractual și actual în Năsăud, ci tractul a fost administrat de protopopul din Monor Dănilă Pop în calitate de inspector și anume până la numirea lui Ieronim Kalnoki, care a urmat după Naszodi ca protopop actual al Năsăudului. Aceasta apare și din Cultura Creștină, anul 1939, Nr. 11—12, pag. 745, unde se zice: »In instrucțiunile date la 26 Ianuarie 1770 (prin episcopul Rednic) inspectorului districtului Rodnei, protopopului Dănilă, după ce îi atrage atențiunea, că »școala nemțască pentru pruncii poporenilor noștri s'a ridicat la Năsăud«, îi poruncește să cerceteze sentimentele oamenilor și să dea cerere »că și dascăl și îndreptător românesc să fie pruncilor lângă cel nemțesc«.

Tot Dănilă Pop este a se înțelege și în textul, că în 29 Ianuarie 1769 au fost la primarul Bistrișii Conrad Dinghes, vicarul din Blaj, Iacob Aron și *protopopul din Năsăud*¹⁾. Vezi mai jos și tractul protopopesic al Monorului.

În »Arhiva Someșană« T. IV, Nr. 18, p. 343, se spune că la un act de inchiziție din 6 August 1777, *în timpul, când protopop districtual era Dănilă Pop*, cred că e o greșală. În 1777 era protopop în Năsăud nu Dănilă Pop, ci Ieronim Kalnoki. Dacă la numitul act de anchetă va fi fost prezent și protopopul Dănilă Pop, va fi fost numai în calitate de *delegat a lui Kalnoki*. În 1776 Kalnoki scrie cu mâna sa pe Triodul din Rebra, că el e protopop al Năsăudului.

¹⁾ Ibidem, Vol. I, Nr. 3, p. 37.

Protopopul Ieronim Kalnoki

1771—1780

Acesta a fost de origine Săcui, dar din o familie veche, care se amintește deja în secolul al XIV-lea, nobilitată la 1697. Această familie se desparte în două linii, una rămâne în Transilvania și cealaltă trece în Moravia. În documente aflăm cu numele de Kalnoki un comite, pe *Samuil Kalnoki*, vice-cancelar al Aulei împărătești¹⁾. În Ardeal aflăm un regiment, purtând numele de »*Kalnoki*«²⁾. Aflăm și un general, conte Antoniu Kalnoki³⁾.

Numele de botez al protopopului Kalnoki a fost Ștefan, ceea ce apare din raportul despre faptul, că icoana Maicii Domnului din capela episcopală din Blaj în luna Martie 1674 a vărsat lacrimi, la care fapt a fost prezent și novițul Ștefan Kalnoki, care călugărindu-se în 30 Octomvrie 1764, primi numele de Ieronim⁴⁾. În 30 Octomvrie 1764 episcopul din Blaj primește în mănăstirea din Maierii Belgradului de călugăr pe Ștefan Kalnoki. Episcopul Aron ridicase această mănăstire în 1761. Această mănăstire se folosește azi ca locuință parohială pentru parohul din Maierii Belgradului. *În grădina ei e îngropat primul episcop unit Atanasiu*⁵⁾.

În 28 August 1765, după ce episcopul îl trece pe Kalnoki între călugării mănăstirii Sf. Treimi din Blaj, e trimis Kalnoki de episcopul Atanasiu Rednic la Roma, pentru studii în colegiul de propaganda fide, împreună cu Vasile Cheresteș și Ambroziu Sadi. Toți acești trei tineri s'au reîntors dela Roma în 1769, ceea ce apare din scrisoarea episcopului Rednic dela 6 Octomvrie din acelaș an, prin care episcopul trimite pe alți trei tineri în locul celor reîntorși.

În 1764 împărăteasa Maria Terezia a emis un ordin, că în confiniile militare să se ridice în fiecare sediu de stat major, precum și în cercul fiecărui batalion, câte o școală germană, parte pe cheltuiala statului, parte cu contribuții dela grăniceri. În 1770

1) N. Nilles I p., 227, 258, 274, 290, 291, 308 și 391.

2) »Arhiva Someșană« Vol. I, Nr. 1, p. 67 și 69.

3) Dr. Bunea, Episcopii Petru Paul Aron și D. Novacovici, p. 265, 266.

4) Nilles II, p. 628.

5) Șt. Meteș, Mănăstirile românești din Transilvania, 1936, p. 6.

sosi la comanda militară din Sibiu un ordin al consiliului belic de Curte, în care se zice privitor la școalele din districtul militar al Rodnei, că pe lângă școalele de până acum, să se ridice o școală nouă, în care afară de religione, limba română și latină să se mai dea instrucțiune și din limba germană și elevilor să li se însufle în mod fundamental principiile de moralitate și datorințele față de domnitor și patrie. Această școală să se înființeze în Năsăud, unde va fi a se înființa și un gimnaziu, și în fine cheltuielile de întreținere să se acopere din fondul alodial. *Astfel s'a înființat în Năsăud o școală latino-germană, numită normală*¹⁾.

La 13 Martie 1771 colonelul regimentului Enzenberg scrie episcopului din Blaj, că după stăruință de aproape trei ani, a reușit să obțină dela consiliul de războiu din Viena înființarea școalei și pentru conducerea acestei școale cere dela episcopul un călugăr blăjan.

Kalnoki în 7 Mai 1771 raportează institutului Propaganda Fide din Roma: »Fiindcă împărăteasa Maria Terezia a rezolvat chestia școalelor noi înființându în noul district militar al Rodnei, în cari școale fiii grănicerilor români să se instrueze în științe, pietate și moravuri bune și pentru împlinirea acestei grele misiuni, a cerut un călugăr basilitan, episcopul m'a designat pe mine. Kalnoki anunță apoi, că începutul lucrării îl va face »in principio mensis Iunii« (la începutul lunii Iunie). *Școala s'a și început în 1 Iunie 1771*, ceea ce apare din altă scrisoare a lui Kalnoki, din 23 Mai 1772, tot către congregația Propaganda fide, în care zice: »Eu, transferat la acest district militar rognean, pentru a da junimei române, din legiunea a doua română, fundamentele limbei latine, în prezent mă nizuiesc a satisface acest scop *din prima Iunie 1771.*« În această scrisoare Kalnoki mai spune, că la început, la limba latină au fost 30 de elevi, iar la limba germană erau 40 și că elevii se înmulțeau mereu. Apoi că din acești 70 elevi, între cari erau și flăcăi mari, abia a aflat câte unul, care să știe face bine semnul crucii și de aceea pe lângă limba latină le predă Joia și Dumineca și catehismul. Vlădica în 1772, raportând guvernului despre școale, spune despre Kalnoki, că el e »*institutorul tinerimei miliției de graniță în Năsăud*²⁾.

¹⁾ Șotropa și Drăgan, Istoria școalelor năsăudene, 1913, p. 11—13.

²⁾ Cultura Creștină, Blaj, 1936, p. 400—401.

Ajungând Kalnoki în Năsăud, a fost numit și protopop al districtului Năsăud, care post era vacant dela moartea lui Antoniu Farkas Lupul. În această calitate a făcut vizitații canonice și a dezvoltat o mare diligență în cele administrative bisericești, deși a fost de neam străin.

La vizitația canonică făcută în 1939 în Rebra, autorul acestor șire, am aflat un Triod a acelei biserici, ediție din Blaj dela 1771, următoarea inscripție: »Această sfântă carte, numită *Triod*, a cumpărat-o popa *Vasile Sava* din Rebra mare și o a dat pomană la biserica Rebrii-mari. Drept sufletul lui să aibă la acea sf. biserică pomenire veșnică și el și preteasa lui *Aristina*. *Anii dela Hristos 1776*, iară cine o ar fura, sau o ar înstrăina, sau ar îndrăzni a tăia acest zapis, să fie anatema maranota. *Scris-am eu, Ieromonah Hieronim Kalnoki, protopopul eparhiei Năsăudului*«.

Pe când trăia părintele Pavel Chita din Romuli și mai exista încă și biserica cea veche de lemn, înainte de războiul mondial, fiind scriitorul acestor șire prin Romuli, am vizitat personal și biserica cea veche. Pe fruntarul acesteia am aflat următoarea inscripție: »*Fiind vlădic Grigore Maior, iară protopopul districtului Ieronim Kalnoki, din cinul marelui Vasile, s'au făcut și s'au zugrăvit catapiteasma aceasta cu sângea și osteneala popii Cosma Urătului prin George și Iosif Iminovici din Blaj. Anul 1778. Iar meșterul lemnar a fost fără plată omenească Petre Cărdan. Anul 1778*«.

Pe un Apostolier în biserica din Rodna, ediție din 1767, domnul N. Iorga a aflat scrise următoarele șire: »*Insemnarea ctitorilor sf. biserici din Rodna în anul 1780 Iulie . . . zile, făcută de mine ieromonah Hieronim Kalnoki, protopopul eparhiei Năsăudului*«¹⁾.

În 1780 Kalnoki se reîntoarce la Blaj, către sfârșitul anului, unde e numit prefect seminarial.

În 1782, la alegerea de episcop, Kalnoki se află între consistoriali și primește și el un vot pentru a fi episcop²⁾.

În 19 Iunie 1784 Hieronimus Kalnoki fiind solicitat de episcopul Bob ca, în calitate de egumen al mănăstirii din Blaj, să-și

¹⁾ Iorga, Scrisori și inscripții ardelenesti și maramureșenești. II. p. 160. Reproducere de părintele Gavril Bichigean în »Slujitorii altarului bis. din Năsăud«, p. 37.

²⁾ I. M. Moldovan, Acte sinodale, I. p. 112.

dea părerea asupra cererii călugărilor Samuil Clain, Gherman Peterlaki, Gavril (George) Șincal și Paul (Petru) Maior, de a fi absolvați de sarcina călugăriei, își dă părerea, că toți patru pot să fie absolvați ¹⁾.

În timpul cât Kalnoki a fost în Năsăud, în 1773, împăratul Iosif al II-lea ca prinț moștenitor a călătorit pe teritoriul regimentului II²⁾.

Bineînțeles, Kalnoki fiind călugăr basilitan, nu a fost căsătorit. A decedat în Blaj în 1792³⁾.

Sub domnia acestui protopop, s'a introdus în 1777 obiceiul de a colecta bani în biserică cu tăierul ori Evanghelia⁴⁾.

Înainte de Kalnoki a început transportul de lemne (moliftul) și sare pe plute până la Solnoc în Ungaria. Se introduc prin Maria Terezia taxele pentru funcțiuni religioase și *în Năsăud se începe a se ține târg de săptămână*. Toate aceste în 1765⁵⁾, iar după 10 ani se constată că sarea transportată, 154.689 măji, a adus un câștig de 455.892 florini. În Năsăud la 1770 se clădește biserica română-catolică, în 1775 comuna Nepos¹ ia în primire teritoriul de pe stânga Someșului dela Sași⁶⁾.

În »Arhiva Someșană«, Vol. VII, Nr. 24, preotul ortodox Todor Ciuruș din Rusul-Bârgăului la pag. 215 publică »Din însemnările lui Vasile Buzdug«, născut în Rusul Bârgăului (1827, † 1876), notița următoare: »Am aflat pe o țidulă de cununie, că în Aprilie 1761 a fost un Hironim protopop în Năsăud (Hyeronahus Hieronimus Kalnoki)«. Deoarece Kalnoki la 1761, cum am văzut mai sus, era în Roma, de unde s'a reintors abia în 1769, la 1761 nu putea fi protopop în Năsăud, am rugat pe părintele Ciuruș să-mi trimită originalul însemnărilor. Mi l-a trimis și am constatat, că în adevăr în însemnările lui Buzdug e pus anul 1761. Din aceste deduc, că dl Buzdug a greșit și întrucât în însemnările sale data se termină cu 1, nu poate fi alta decât 1771, ceea ce-mi arată, că Kalnoki numit fiind în 1771 de instructor la școala

¹⁾ Nilles, II. p. 645—646.

²⁾ »Arhiva Someșană«, Vol. 5, p. 233.

³⁾ Șt. Meteș, Ibidem, p. 41.

⁴⁾ »Arhiva Someșană«, T. I, fasc. 4, p. 95.

⁵⁾ Ibidem, p. 94.

⁶⁾ Ibidem, p. 95.

normală din Năsăud, a fost numit totodată și protopop al Năsăudului. Rămâne deschisă chestiunea, cum a putut Kalnoki, protopop unit, să dea facultare de căsătorie în Rusul-Bârgăului, ai cărui locuitori erau toți ortodocși? Ori după aceea au trecut la ortodoxism?

Protopopul Ioan Para

1780—1787

S'a născut în Silvașul de jos¹⁾, comună grănicerească în regimentul I, județul Hunedoara, din o familie veche de nobili. Familia Para, azi e redusă la statul de plugari. Tot în Silvașul de jos s'a născut și un nepot al protopopului Ioan Para, numit Antoniu Para, fost pretor în Demsuș, județul Hunedoara, cercul Hațeg, apoi președinte de Tribunal. Acesta s'a maghiarizat de tot și a trecut la romano-catolici; a decedat fără erezi de gen bărbătesc, și împreună cu alți membri ai familiei, sunt îngropați în cimitirul din Silvașul de jos, aproape de biserică²⁾.

În Șematismul arhidiecezei pro 1900, p. 65, Bunea ne spune, că Para și-a început studiile în Blaj, apoi a trecut în Ungaria (unde?) și după absolvirea școalelor medii, episcopul Grigore Maior l-a trimis la Viena în seminarul sf. Barbara, unde a terminat studiile teologice. După reîntoarcerea sa în dieceză, în scurt timp a fost numit *capelan castrens* în regimentul al II-lea de graniță din Năsăud. În 1780 reîntorcându-se protopopul Kalnoki dela Năsăud la Blaj, Para fu numit protopop al Năsăudului și instructor la școala normală latino-germană, înființată în 1771³⁾. Primul document despre Para ca protopop al Năsăudului, îl avem din anul 1781⁴⁾.

În 7 Februarie 1784 protopopul Para este trimis să întărească

1) și 2) Bunea în Șematismul arhidiecezan din 1900, și după el și alți autori susțin, că Para s'ar fi născut în Silvașul de sus, iar Dr. I. Radu în Istoria vicariatului gr.-cat. al Hațegului, Lugoj 1913, la p. 323, spune, că Para e născut în Silvașul de jos. După ce Dr. Radu descrie monografiile tuturor comunelor aparținătoare vicariatului Hațeg, pe baze de documente verificate, cred, că dreptatea e pe partea lui. Fiind acestea comune situate la o distanță de abia doi-trei kilometri una de alta, diferența de păreri nu împoartă.

3) Cultura Creștină, 1936, p. 400.

4) Dr. N. Nilles, Tom. I, p. 317, 318 în notă.

în credință pe uniții din Borgo-Bistrița; a predicat și în Borgo-Rus și a încercat să înduplece și pe aceștia a reveni la unire. În ziua prima s'au învoit 72 familii, dar a doua zi s'au reîntors iarăși la ortodoxie, spunând că ieri au cedat amenințărilor lui Para¹⁾.

Para a avut de capelan pe preotul *George Cătiul*, născut în Năsăud, care încă a fost prezent cu Para în Bârgău.

În Slujitorii altarului bisericii române din Năsăud, la pagina 46, autorul are o scurtă biografie a preotului Cătiul. Cred că e o greșală de tipar, când se spune că George Cătiul s'a născut în 1773. Dacă ar fi dreaptă această dată, cum se poate, că George Cătiul la etate de 11 ani să fi fost preot, deoarece în 1784 participă cu Para în Bârgău în calitate de preot. A repausat G. Cătiul în 21 Aprilie 1823²⁾.

În calitate de protopop Para participă la sinodul electoral din 1782, după ce muncise foarte mult cu protopopul din Bistrița Alexandru Fiscuți, ca să fie ales de episcop Ioan Bob. În această nizuință l-au ajutat și ceilalți colegi de studii universitare, dintre cari pe atunci erau „mulți protopopi. Propaganda electorală și-au bazat-o pe principiul, că de astă dată să fie ales episcop un preot de mir și nu călugăr, după cum s'a fost practicat dela început și până la această alegere. Indemn la aceasta i-a dat colegul său Ștefan Salciai, care atunci era prefect în seminarul Clericilor de legea grecească din Viena și care îi scrisese lui Para, ca unui bun prieten, ca să se înțeleagă cu alți colegi și să facă tot posibilul, ca protopopul Mureșului Ioan Bob să câștige atâtea voturi, cât să poată intra în ternar. De aici încolo despre numire se va îngriji el³⁾.

În 1787 protopopiatul Năsăudului este ridicat la rangul de vicariat și protopopul Ioan Para fu numit vicar. Așa dară la această dată înceată protopopiatul din Năsăud, după o existență de peste 70 de ani, considerând numai sediul Năsăud și nu și pe protopopii din vidic.

1) »Arhiva Somesană«, Tom. II, Nr. 10, p. 4.

2) Gavril Bichigean, Slujitorii altarului bis. rom. Năsăud, p. 46.

3) Timotei Cipariu, Acte și Fragmente, p. 133 și 134.

Protopopiatul de după târg

1690 și până azi

Trebue să amintesc ceva, barem în linii generale, și despre protopopiatele *De după Târg și Bistrița*, pentru că în timpuri au fost în strânsă legătură cu Năsăudul. Pe timpul unirei protopopul din *Șieuț* era și protopopul nostru; mai apoi Dănilă Pop, protopop în Monor, a administrat ani de-a rândul protopopiatul Năsăudului, iar sub graniță multe comune a acestui protopopiat au aparținut protopopiatului respectiv vicariatului Năsăud.

În anul 1353 în 24 Aprilie orașul Bistrița, primi dela regele Ludovic I^o favoarea, de avea și ținea un târg anual (Bâlciul cel mare, totdeauna Miercuri după Sf. Bartolomeu catolic). Pe acele timpuri, fiind târgurile atât de rari, erau de o importanță covârșitoare mai ales pentru locuitorii văii Someșului superior, deoarece ocupațiunea principală a acestora era creșterea și ținerea vitelor, cari se puteau valoriza mai bine numai în târguri atât de rari pe atunci. Iată pricina, pentru care s'au obicinuit Someșenii a nu mai numi orașul cu numele său de Bistrița, ci a-l numi cu numele de »Târg«. De aceea și ținutul, care — socotind dela râul Someș — cade dincolo de orașul Bistrița, acum orașul »Târg«, au început a-l numi »După Târg« și așa se numește până azi. Tradiția, încă destul de vie și azi, ne spune, că în timpurile vechi se țineau târguri în »Măgura neagră«, situată între pasul Bârgăului și comuna de azi Ilvamare, apoi pe »Vârful Șetregului«, punctul cel mai înalt la trecerea din Ardeal în Maramureș, precum și în »Măgura Caselor« dintre Rodna și Maieru și comuna Măgura Ilvei. La primul și al doilea loc, să fi existat și cetăți întărite.

»După Târgul« și-a avut protopopiatul său chiar și înainte de sf. Unire. Sediul acestui protopopiat era comuna *Șieuț*. Cele dintâi urme, despre existența acestui protopopiat, sunt la Iorga, Documente din arhivul Bistriței Tom. II p. 79, din anul 1691. Documentul referitor îl copiez aci așa precum se află la locul citat:

»Tuturor făcătorilor de dreptate. Se expune, că la 15 Februar 1691 a fost chemat autorul scrisorii dela protopopul din *Șieuț*, în varmeghia Turzii, în sat în Dumbrava, pentru a jura și scrie, ce spun nește binzoșegi (martori): Aceasta e întrebarea:

Auzita-ți, văzuta-ți, știți miluan Pițu Simion, până a se însura sau după ce s'au însurat, să se fi pișat în straipe lângă nevastă; cu ochii voștri văzuta-ți straipele ude?

1. Martora Pițu Lucoae, iobăgiță a lui Bodoni Jigmond: Eram într'o zi pe la amez numai amândouă acasă cu nevasta, cu Todosia, iară ea m'a chemat la pat și mi-a arătat țolul ud, și au zis, că se pișă lângă dânsa în strae, și ea mai mult după dânsul nu va șede. Eu țolul l-am văzăt ud, dar nu știu miluan, că au fost pișat ori apă, ei vor ști.

2. Martor, Pițu Luca om de 40 ani, iobag a lui Bodoni Jigmond: eu încă cu sufletul meu alta nu știu spune, fără numai acestea, care ău spus femeia mea.

3. Martoră, Moldovan Nastasia. Eu alta cu sufletul meu nu știu nice am văzut, dar dela alții am auzit de acest lucru, că ar fi fost, iară eu miloan, nu știu fost-a, sau ba. De asta știu, miloan, pe mine încă m'a întreat, ce va face, când se apucă de dânsa o tot mociofălește pe vintrichel și nu-i poate face.

4. Martora, Dărăban Mărica, iobăgiță a lui Kapi János: Eu de aceste lucruri dela oameni am auzit, că ar fi fost, iară miloan cu sufletul meu nu știu fostau au nu, ei vor ști.

Acești 4 martori sunt moșneni din varmegia Turzii, în Dumbrava, varmegia, satul, luna, ziua precum este scris mai sus.

Adresa: Molitvi voastre și domniilor voastre slugi smerite și mai mici în larașul de sus, jurat Șarga Mihai.

Alte semnături pe verso unde e și a treia martoră Nastasia Ughen: Aceasta știu, miloan, că m'au întreat ce va face, că ea nu va șede după dânsul, zicând, că se apucă de dânsa, o tot mociofălește pe vintrichel, și nu-și poate bigăzui ca alți oameni. Alta nu știu.

Adresă către cinstitul protopop *Costin dela Șieuf*, protopop, giuratul larașului de sus și a tot cinstitului sfat și a Scaunului molitvii sale cu cinste să i se deie (o repetare a adresei are data de 7 Martie)«¹).

Tot în 1681 »protopopul Constantin din vidic către Bistrița desaproă un divorț«. Iorga II p. 30 Nr. 214.

¹) Acesta este Procesul verbal de achetă probătorie făcut înainte cu 148 ani în cauza matrimonială vinculară a Todosii Pițu contra soțului ei Simion Pițu din Dumbrava pentru impotența bărbatului.

La actele unirei atât sub Teofil, cât și sub Atanasiu protopopul din Șieuț Costan la 1698, iar în 1700 Constantinus, a luat partea activă împreună cu 28 preoți reprezentând întreg vicidul Bistriții 1). Prepozitul Macedon Pop 2) ne împărtășește tradiția auzită dela învățătorul normal Constantin Georgiță, mort în 1850 în etate de 80 ani: »...ținându-se valea Rodnei mai înainte de protopopiatul Catinei și vice-protopopiatul Șieuțului după împărțirea din timpurile acelea, în care un protopop avea câte un viceprotopop subordonat și câte 100—150 de comune bisericesti adecă câte un comitat (județ) întreg«. Aceasta tradiție se vede a fi adevărată. Și anume după ce în intervalul de timp din 1697 și până la 1704—5 nu aflăm urme despre vre-un protopop al Năsăudului, suntem aplicați a crede, că în acest interval Năsăudul aparținea vice-protopopiatului Șieuț și cu aceasta Decanatului din Cătina.

Cumcă Șieuțul a aparținut decanatului din Cătina și la finea secolului al XVIII dovadă este textul din epistola lui Petru Maior scrisă episcopului Bob în 10 August 1785, în care Petru Maior zice: »Eu, Măria Ta, decât să fiu de atâta rușine și prin târgul de țară (Reghinul Săsesc) să trimită Dănilă (decanul Catinei) porunci la mine și prin gura copiilor — scris să mă admonăluiască (admonieze) — mai gata sunt altele de pățimit!« Adecă în 1785 Petru Maior fiind numit paroh la Reghin, odată cu aceasta numire episcopul Ioan Bob i-a promis, că-l va face și protopop. Vestea aceasta s'a lățit și lumea îl ținea și înțitula pe Petru Maior de protopop, deși în fapt nu era. Imprejurarea aceasta îl jena atât de mult pe Petru Maior. Ba decanul Catinei îi da mereu porunci. Aceasta a dat prilej la scrierea epistoalei citate mai sus. Dacă decanul din Cătina avea jurisdicțiune și asupra Reghinului, urmează de sine, că și Șieuțul cu tractul său era supus jurisdicției decanului din Cătina 3), fiind în imediată apropiere.

În urma epistoalei citate a lui Maior în 15 August 1785 a urmat numirea lui Petru Maior de protopop. Citez din diploma de numire ca să apară și mai bine acest lucru: »Deci fiind eparhia (protopopiatul) noastră a Gurghiului și a Abafaii (înființate la 1750),

1) Nilles Tom I. p. 210 și 249.

2) Activitatea vicarilor din Năsăud p. 10.

3) Revista Fundațiilor Regale A. II. p. 109 și 110.

în vestita varmegie a Turzii, preacinstitului protopop și *decan Danil dela Cătina* de o vreme încoace încredințată, pentru depărtarea locului de un povățuitor mai de aproape ca acela a lipsit.. Rânduim, facem, numim și investim protopop desăvârșit eparhiei Gurghiului (pe Petru Maior) iar la Abafia ca inspector«. Aceste localități sunt în județul Târgul Mureș foarte apropiate de Șieut, prin urmare este foarte ușor de înțeles, că având jurisdicțiune peste ele decanul Daniil din Catina, necondiționat a avut jurisdicțiune și asupra vice-protopopiatului din Șieut.

În 1851 nouă parohii a tractului Budac, care a fost o urmare a tractului Șieut și respectiv Monor, aparțineau la tractul Gurghiu.

În 1733 Catina nu era nici măcar protopopiat, necum decanat, ci aflăm în Catina numai pe doi preoți Popa Antonie și Popa Petru. După moartea acestora a urmat *Danilă Katonai*¹⁾, care a fost ridicat la rangul de *decan*, și ca atare a participat la savorul electoral din 1782 cu preoții Ioan din Țagul Mare și Gligor din Buza, iar din tractul Gurghiului au fost prezenți Popa Ursul din Orșova și Popa, Ioan din Serbenij. Acest decan, Dănilă avea titlul de Reverendisim, ca toți decanii, și el a introdus în Martie 1779 pe episcopul de mai târziu Ioan Bob în ofiul de protopop și paroh în Târgul Mureș²⁾. Tot el, Dănilă, a ținut episcopului dimisionat Grigoriu Maior o frumoasă cuvântare de adio în sinodul din 1782³⁾.

Cătina este o comună în județul Cluj, Plasa Mociu, cu 1796 locuitori români. Ca decanat, avea sub jurisdicțiunea sa mai multe vice-protopopiate și ca atare și Șieutul.

Valea Rodnei era de o importanță cu mult mai mare decât să nu fi fost reprezentată la sf. Unire. Dacă la această unire au participat tracte protopopești de o însemnătate cu mult mai mică, precum protopopul Macavei din Nimigea protopopul din Uifalău David și protopopul Vasile din Sfântul, mi se pare imposibil să nu fi participat protopopul Văii Rodnei și atunci suntem siliți să admitem, după cele cunoscute azi, că la unire, Valea Rodnei a fost reprezentată prin protopopul din Șieut Constantin

1) Șematismul arhiepiscopiei metropolitane Alba-Iulia și Făgăraș 1900 p. 207.

2) Biografia episcopului Bob în Acte și Fragmente, Cipariu p. 28.

3) I. M. Moldovan, Acte sinodali T. I. p. 121.

și prin urmare a admite veracitatea tradiției comunicată prin învățătorul Gheorgiță, că Năsăudul a aparținut în timpuri la protopopiatul Șieuț precum mai târziu a avut ca inspector protopopesce pe protopopul din Monor, cum am văzut mai înainte, ca urmaș al celui din Șieuț.

În 1733, se vede din conscripția lui Klein, că protopopul Constantin din Șieuț era mort, deoarece protopop tractual era După Târg *Popa Todor din Monor*; și tractul nu era mai mult al Șieuțului ci al Monorului. După conscripția lui Klein la aceeași dată protopopiatul Monorului cuprindea 34 comune: Monor, Ragla, Budac (Budacul de sus), Bârla, Șoimuș, Ardan, Lunca, Sebiș, Rușcior, Șieuț, Gledin, Săcal (Săcalul de pădure), Luier, Suseni (Fălfălău), Deleni (Patac), Idicel, Rușii-Munți (Rușii-Mulți), Sic, Filia, Maiorești (Huduc), Deda, Petriș (Cuiejd), Morăreni, Dumbrava, Râpa de jos, Vătava (Râpa de sus), Siguli-Uila, Bateș, Ideciu superior, Ideci, Mureș-Mort (Hotmaroș), Aluniș (Măcesău), Bracovenești (Ieci) și Porcești (Disnăeu¹).

Pe acest protopop Todor îl aflăm și la sinodul din 1739²).

În 8 Februarie 1761 aflăm alt protopop pe *Dănilă*.¹ »Arhiva Someșană« VI. p 342.

În 1761 în 24 Noemvrie aflăm în Monor protopop tot pe *Dănilă Pop*³). La data de 24 Decemvrie 1766 acest Dănilă »arhidiacon în Monor și inspector peste parohiile din Valea Rodnei« scrie o scrisoare⁴), din care apare, că lupta dusă de Românii bistrițeni pentru a putea avea clopote la paraclisul lor, a avut succes, clopotele au rămas pe paraclis.

După un an dela aceasta dată, vine în părțile năsăudene în vizitație canonică episcopul Atanasie Rednic și în ziua de 19 Decemvrie 1767⁵) episcopul ține un sabor în Năsăud, în care

1) Dr. Bunea, episcopul Ioan I. Klein p. 313—315.

2) I. M. Moldovan, Acte sinodali II 86.

3) Vezi la protopopul Anton Naszodi mai sus despre lucrurile confiscate dela Ștefan Cute.

4) »Arhiva Someșană« I. Nr. 3 p. 37.

5) Această dată de 19 Decemvrie nu e sigură, deoarece tot autorul numit scrie mai sus în aliniatul 1 »sinodul s'a ținut în Năsăud chiar, unde vlădica și a petrecut ultimele zile ale lunii Decemvrie (între 28—31)«; iar la fine dl Paclișan pune data 1767 în 19 Dec. A bună samă e croare de tipar.

numește pe protopopul Dănilă inspector peste parohiile din protopopiatul Năsăud, care era vacant. Vezi mai sus la protopopul Naszodi 1).

Protopopul Dănilă prin anul 1777 nu mai trăia 2).

În 1782 la saborul electoral a lui Bob nu mai există arhidiacon în Monor. Inițiindu-se granița, tractul Monorului s'a desființat, după ce mai multe comune, cari i-au aparținut, au fost militarizate și așa au fost alipite la protopopiatul Năsăud, restul comunelor au fost trecute la protopopiatul Gurghiului 3).

1) Cultura Creștină 1936 p. 92.

2) »Arhiva Someșană« vol. IV p. 343 alin. 3.

3) Las să urmeze aicea diploma despre hirotonirea preotului *Petru Tanco* din Monor

I O A N L E M E N I

Cu mila lui Dumnezeu prin Țara Ardealului și părțile ei împreunate, Românilor, Grecilor, Rușilor, Serbilor și tuturor celorlalți de legea grecească drept credincioși, *vădica Făgărașului*.

Pavel marele apostol al Domnului, în epistola sa către Tit, Cap. 1, poruncește, cum se așeze și prin ce text și prin locuri preoți, precum însuși au poruncit adecă : care vor fi bărbați curați, și fără prihană, ca niște ispravnici a lui Dumnezeu, nefăcând spre plăcerea sa, nu sumeți, nu iuți, nu mâniași, ne bețivi, ne sfadnici, ne pofțitori de agonisire spurcată, ci iubitori de săraci, iubitori, de bine treji la minte, drepti, curați, înfrânați, și cu alte daruri întru același chip înpodobiți. Căreia porunci și noi a fi supus cunoscându-ne, după cea negrăită milă a Marelui Arhereu Hristos, nevrednici macar fiind, ne-am pus întru aceasta treaptă arhierescă, ziua și noaptea cugetăm, cum am putea primi acestea poruncite, așezând prin locuri preoți și legiuitori : Deci aflându-se și satul *Monor* din districtul Rodnei lipsit de preot și Noi după datoria noastră cea păstorească vrând aceea lipsă de păstor a celor buni credincioși fii ai noștri a o plini, ne-am întors ochii noștri spre cucernicul și temătorul de Dumnezeu fiul nostru *Petru Tanco* pre carele și noi cercându-l, și dela alții mărturie de încredințare pentru viața și vestea lui cea bună luând, și tare nedejde având, că cu mult mai vartos de aci înainte cu ajutorul lui Dumnezeu va fi întru toate, precum marele apostol poruncește, l'am hirotonit pre lege *ceteș, ipodiacon, diacon și preot desăvârșit*. Poruncim dreptaceea tuturor celor de sub ascultarea Scaunului nostru, către cari va veni, mai ales fiilor noștri sufletești din numitul sat Monor (iară pe cei dinafară după vrednicie îi încarcă) cum să-l cunoască, și să-l aibă precum este dela Noi hirotonit preot dându-i vrednică ascultare, fiindu-l în toată cinstea și scutița bisericească.

Dat în Blaj, 8 Septemvrie 1843. ss. Vlădica Ioan. L. S. La grațioasă arhierescă mandare: ss. Ioan (nedescrifabil) arhivar. Nr. 98. Văzut: ss. Ioan Mărian, vicar.

Originalul acestei diplome se află în Muzeul năsăudean. De aici l-am copiat din bunăvoința Dlui profesor Iuliu Moisil.

În 15 Decembrie 1851 după ce s'a desființat granița vicarului de pie memorie Macedon Pop înaintează episcopului Șuluț în Blaj o cerere, că, pentru distanța mare dela Năsăud, pentru parohiile de »După Târg« să se dea un protopop, ca ajutor vicarului, adresa are următorul conținut:

»1851 Dec. episcopului Șuluț. Acest vicariat constă din Valea Rodnei cu 27, a Bârgăului cu 3 și din un mic ținut a Budacului cu 9 parohii. Aceste din urmă se află întinse dela Bistrița până la Reghin și în ceva distanță dela Năsăud de două zile.

Până când sta institul de graniță, trebuind grănicerii pentru isprăvirea deschilnitelor lucruri militare a veni în locul ștabului, pe ușor își isprăvea și trebuințele eclesiastice, ba purtându-se corespondențele oficioase prin soldați armați, și Vicariatul putea, cât de curând comunica emanatele ordinațiuni și celor mai depărtați parohi din ținutul Budacului.

Cu desființarea însă a regimentului, s'a îngreunat cu totul administrarea cauzelor eclesiastice, mai cu seamă cu depărtatele 9 parohii ținătoare de cercul Gurghiului. Nu altceva interes fără numai ușurarea poporului, care — să tac despre altele — numai pentru dobândirea licenții spre cununie, trebuie a veni dela Reghin la Năsăud, și prin urmare a perde câte 4 zile de lucru: mă silesc a pune umilita rugămintă către Măria Ta, ca pentru aceste 9 adevă: Budac, Ragla, Nușfalău, Sântioana (Szent-Ivan), Șieuț, Monor, Gledin, Maros- și Monosfalu să vă îndurați a numi administrator au Vice-archidiacon *dependente dela vicariat* pe Ioan Ștefan, parohul Budacului, care a absolvat încă în anii 1830 teologia cu eminentă, a fost un an profesor, și de atunci până acuma în calitate de paroh cu purtare bună, și zel atât în propovăduirea verbului evanghelic, cât și în lucrurile școlastice și de care, cunoscând foarte bine și limba germană, este o daună, că n'are un mai larg câmp de a lucra pentru binele comun.

Adevărat s'ar putea menționatele parohii cu Arhidiaconatele Bistriții și a Reghinului întrupa, ci mai multe ponderoase cauze și mai cu seamă fondul monturului stătător din un capital de 29.000 fl. a cărui usură este menită acum ca stipendiuri pentru tineri, cari vor studia pe la Universități și gimnaziuri, și peste cari sunt aleși manipulatori 12 bărbați sub prezidiul vicarului,

sfătuesc, ca acele să nu se despărtească cu totul de Vicariat, căci altmintrelea n'ar putea avea trebuincioasa influență, apoi și alte neînțelegeri s'ar naște, care punându-se sub un administrator dependent, nu numai s'ar înconjura, ci și poporul în privința relațiilor eclesiastice nespun s'ar ușura.

Decumva Ilustritatea Ta din cauze subiective nu te-ai îndura această umilită a mea propunere a confirma, apoi mă rog, ca batăr parohiile Monos- și Maros Oroszfalu, în distanță dela Reghin numai de doue ore, să se întrupe cu acel arhidiaconat, căci din Năsăud nu se pot administra fără numai cu paguba oficiului și a poporului.

Putea-s'ar atât unele parohii din tractul Bistriții întrupa cu a Budacului, ca să fie mai mare, cât și unele din a Becleanului vecine cu Năsăudul, și toate numai în depărtare de una oră, cu Vicariatul, ci despre aceasta, convins fiind, cumcă Arhidiaconatele cu înființarea alor două Episcopaturi vor trebui altmintrelea a se împărți, mai cu seamă după împărțirea politică, numai îndrănesc a face nici batăr mențiunea¹⁾.

Această cerere a fost împlinită de episcopul Șuluț, înființându-se în locul protopopiatului istoric Șieuț și respectiv Monor un nou protopopiat al *Budacului*, care există până în ziua de azi, conform șematismului diecezei de Gherla din 1867 acest protopopiat s'a înființat pentru următoarele parohii în frunte cu vice-protopopul *Ioan Ștefan* cel propus de vicarul M. Pop: Budacul român, Ragla (cu filile Dumitrița, Varhei, Petriș și Uifalău), Gledin, Monor, Murăreni, Nușfalău, Șerling, Rușii-Munți, Sântioana și Șieuț. Total 9 parohii.

Tractul Budacului are în subordine azi următoarele parohii: Ardan, Bârla, Budacul de sus, Domnești (Bileag), Dumbrava, Gledin²⁾, Lunca (Friș), Mărișel (Nușfalău), Măgurele (Șiriling),

¹⁾ »Arhiva Someșană« vol. V p. 287.

²⁾ Băiatul unui țaran din comuna Gledin trece în Moldova la mănăstirea Neamțului și aici în 1697 se călugărește. Sub numele de Pahomie și ajunge unul dintre cei mai învățați arhierii ai timpului său și episcop la Roman. Pahomie zidește în apropierea mănăstirii Neamț schitul Pocrov, în care se adăpostește în refugiul său silit, ca și în mănăstirea Strâmba Fizeșului, de unde apoi trece în Polonia (Șt. Metes, Istoria bis. p. 498). — În Sângeorz-Băi mănăstirea, ce a existat acolo, azi biserică peste apă, înființată de diacul Miron, sfințit preot de episcopul Ghenadie al II-lea la 17 Martie 1636, încă s'a numit »Pocrov«. De ce?

Jeica, Monor, Morăreni, Nețeni (Net), Filii: Albeștii-Bistriții și Ferilhaz; Ragla, Filii: Dumitrița, Satu-Nou (Uifalău), Orheiul-Bistriții și Petriș; Râpa de sus, Filie: Râpa de jos; Rușii-Munți, Rușior, Sânt-Ioana, Sebiș, Șieuf, Șieu și Șoimuș. Total 19 parohii. S'a numit al Budacului după reședința preotului numit Ioan Ștefan ca protopop.

După Ioan Ștefan a urmat ca protopop *Iacob Pop*, născut în 1823, ordinar în 1850 cu reședința în Mărișel, *fără a se schimba numele tractului*. Acesta a decedat în 12 Februarie 1893 în etate de 70 ani, iară a preoției 44, și după el a urmat în oficiul de administrator protopopesc *Ciril Deac* cu reședința în Șieuf, care la 1900 a fost numit protopop actual, după ce până aici a servit numai ca administrator protopopesc. Acesta în 1903 funcționează ca vicar foraneu episcopal și vice-arhidiacon al Rodnei, paroh al Năsăudului și inspector al școalelor din districtul Năsăud, după moartea vicarului Dr. Ioan Pop, întâmplată în 1 August 1901. După Deac a urmat ca administrator vice-protopopesc *Ioan Pop*, fiul lui Iacob, cu reședința în Mărișel, care servește și în ziua de azi ca actual din 1914, distins cu titlul de arhidiacon onorar¹⁾.

¹⁾ Despre familia acestuia vezi »Arhiva Someșană«, volumul IV, p. 459 și urm., publicată de mine.

Protopopiatul Bistriții¹⁾

1780 până azi

Înainte de militarizarea Văii Rodnei, Bistrița a aparținut chiar dela început la protopopiatul Năsăud, cu toate comunele din jurul ei, fie curat românești, fie mestecate cu Sași și Bistrița era sediul sau capitala *Vidicului Bistriții*, cum se numea pe atunci ținutul din jurul Bistriții, la care aparținea și Valea Rodnei. După militarizare, s'a făcut o nouă arondare a protopopiatului, respectiv a vicariatului Năsăud, alipindu-se la acesta pe lângă parohiile avute și toate comunele militarizate din protopopiatul Monorului, care cu acea ocaziune s'a desființat, precum și alte comune militarizate, cum au fost mai târziu și cele de pe Bârgău.

Aceasta o dovedește, în lipsa altor documente, împrejurarea, că la saborul electoral din 1782 protopopul Ioan Para participă cu preotul Mihail din Rușii-Munți, iar protopopul Bistriții Alexandru Fiscuti participă la acel sabor cu popa Niculai din Bârgău (care încă nu era militarizat) și popa Mihăilă din Galați. Din parohiile aparținătoare vidicului săsesc al Bistriții, cari până aici aparținură la protopopiatul din Năsăud, precum și din comunele luate dela alte tracte, existente până aici, s'a format protopopiatul Bistriții în 1780.

Cel dintâi protopop al Bistriții, a fost *Alexandru Fiscuti*, născut în comuna Fiscut, de unde își are și conumele, din județul Cojocna, azi Cluj. Studiile teologice le-a făcut la Pazmaneum în Viena²⁾. După absolvire a rămas câțva timp la curtea episcopală în Blaj. În 1780 a fost dispus de paroh la Reghinul-săsesc, dar tot în acel an, înființându-se protopopiatul Bistriții, a trecut ca protopop la Bistrița. În 1782, împreună cu protopopul Para dela Năsăud, Fiscuti a lucrat foarte mult, ca Ioan Bob să ajungă episcop în Blaj. În 1784 a fost rechemat din Bistrița la Blaj și numit rector al seminarului, în care oficiu rămâne până în 1787, când fu numit vicar al Hațegului. A decedat în 8 Februarie 1789³⁾.

¹⁾ Bistrița la 1295 era parohie *catolică*. Biserica cea mare din piață este edificată cu venitul unei mine de aur dela Rodna, pe care cutare proprietar l-a dăruit pentru un an în acest scop. La 1550 Bistrița înceată a fi catolică, trecând Sașii la religiunea reformată.

²⁾ Nilles, *Symbolae*, vol. I, p. 318.

³⁾ Dr. I. Radu, *Istoria vicariatului gr.-cat. al Hațegului*, p. 117.

În 1812 în Bistrița era paroh *Ștefan Vlad*, vicearhidiaconul tractului Serețel. În 1820 era paroh și arhidiacon în Bistrița *Ioan Simoneti*. În 1824 și 1825 era paroh în Bistrița arhidiaconul din Măgheruș *Ioan Simoneti*. În 1830 era paroh și vicearhidiacon în Bistrița *Ioan Maior*. Tot așa și în 1831¹⁾.

În sinodul mare din 1833 a fost numit *ca protopop actual* al Bistriței *Ioan Maior*²⁾. Acesta muri în 9 Ianuarie 1867 în vârsta de 85 de ani. Va să zică, a fost născut în 1782. Maior a servit ca protopop neîntreput și în această calitate ia parte în 1850 la 18/30 Septembrie la alegerea metropolitului în Blaj³⁾. Maior dela anul 1830 până la 1844, adică 14 ani, a avut de cooperat pe *Ioan Chita*, fiul preotului din Prislop Ilie Chita, mai apoi paroh în Mintiul de lângă Năsăud. Autobiografia acestuia este publicată în »Arhiva Someșană«, volumul VIII, Nr. 26, p. 45—72.

După moartea lui Ioan Maior a fost numit protopop în Bistrița *Alexandru Sîlași*, care în anii din urmă a vieții lui Maior a fost protopop surogat lângă Maior și care în 10 și 11 August 1868 ia parte la sinodul din Blaj, care a ales metropolit pe Vancea. Moare în 19 Mai 1901 de 67 ani. După el, în 27 Iulie 1901 cu Nrii 6593 și 6594 e numit viceprotopop onorar și administrator al protopopiatului *Gerasim Domide*. Despre el vezi între vicarii din Năsăud. A repausat în 16 Decembrie 1909. După el a urmat *George Stanciu*, apoi *Dioniziu Vaida*, mai apoi canonic în Gherla, azi e *Ioan Petringel*.

1) *Calendarium novum ad annum 1912, 1920, 1925, 1930, 1931.*

2) I. M. Moldovan, *Acte sinodali*, T. II, p. 67.

3) *Ibidem*, T. II, p. 90.

Rectificări

În »Autobiografia preotului Ioan Chita din Mintiu și genealogia familiei sale«, publicate în »Arhiva Someșană« Nr. 26 pag. 45 și urm. s'au strecurat unele greșeli, pe cari le rectificăm astfel:

1. La pag. 58 aliniatul 4: Grigore Chita, născut în 1806, a fost introdus de preot în Bidiu în a. 1851 și a răposat la 20 Noembrie 1856. Mormântul său se găsește azi sub altarul bisericii edificate în 1895. A fost căsătorit cu o fată din Mintiu sau Prislop, cu numele Ioana, moartă în 1864, în vârstă de 50 ani. Ei au avut 7 copii, anume: Elena născ. 22 Febr. 1852, răp. 25 Martie 1853; Rafila născ. 25 Martie 1853; Ioan 1841—1853; Ana 1846—1853; Maria căsătorită Vermeșan; Gafta căs. Encean; Rafila căs. Iacob Cira pe Ilvamare¹⁾.

2. La pag. 58 al 5: Maria, fiica lui Grigore Chita, a fost căsătorită cu Teodor Vermeșan, cantor în comuna Bidiu. Acesta a avut un singur fiu: pe Vasile Abodi, azi comerciant în Bidiu.

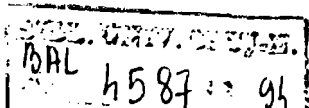
3. La pag. 58 alin. 6: Gafta, fiica lui Grigore Chita, a fost căsătorită cu agricultorul Encean. Au avut trei copii: Ioan, Maria și Miron.

4. La pag. 69 alin. 3: Maria, fiica lui Ilie Chita, a fost căsătorită cu Ioan Oltean, fiul lui Gavril Oltean și al Mariei n. Avram, sora preotului Ioan Avram din Mintiu. Ioan Oltean a fost născut în Mintiu; tatăl său Gavril Oltean venise acolo din Riciul de Câmpie. Acest Gavril afară de fiul său Ioan avuse încă 2 fete: pe o Veronică sau Firoană și pe Gafta căs. cu Andrei Ciocan, învățător în Măluț. Din această căsătorie s'a născut Ioan Ciocan. (Vezi continuare la pag. 58 și 60 sub a), b), c), d²⁾).

Ștefan Buzila

¹⁾ Comunicări primite dela Dl Vasile Abodi, comerciant în Bidiu.

²⁾ Rectificările de sub p. 2, 3, 4, sunt făcute de Dl paroh Vasile Mititean din Feldru, fost preot în Bidiu.

Editura:

Regia Cooperativă „REGNA“

*Societate cooperativă pentru exploatarea
pădurilor grănicerești din județul Năsăud*

BCU Cluj / Cei N ă s ă u d library Cluj.

Prețul: 40 Lei

Tipografia MINERVA Bistrița

Bun de imprimat.